

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav řeckých a latinských studií

studijní obor: Klasická filologie

Prefix *ex-* u latinských sloves a jeho aspektová funkce

Latin Verbal Prefix *ex-* in Regard of Aspect

- disertační práce -

Mgr. Martina Vaníková

Vedoucí práce: doc. Mgr. Lucie Pultrová, PhD.

2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Gratias eximias ago

Děkuji doc. Evě Kuťákové a svým kolegům Michalu Ctiborovi a Bořivoji Markovi za cennou pomoc s interpretací některých textů.

Děkuji všem těm, kteří mi darovali svůj čas, abych mohla tuto práci dokončit, a své rodině za trpělivost a pochopení.

Především ale děkuji Lucii Pultrové: za inspiraci a přínosné rozhovory, pečlivost a neúnavnost při opakovaném čtení různých částí a verzí, za veškerou pomoc, ale zejména osobní podporu, bez níž by tato práce nikdy nevznikla.

Abstrakt

Disertační práce s názvem *Prefix ex- u latinských sloves a jeho aspektová funkce* je jakousi pilotní studií zabývající se vyjadřováním aspektu v latině, a to na základě rozboru aspektových funkcí slovesného prefixu *ex-* jako jednoho z významných komponentů této kategorie v latině, ale také hledáním metody pro další zkoumání.

V teoretické části práce je podán souhrn dosavadních teorií o aspektu jak obecně, tak v bohemistické a v latinistické odborné literatuře. Autorka detailně definuje pojmy „aspekt“, „Aktionsart“ a „situační typ“, přičemž speciální pozornost věnuje vymezení pojmu „telicita“ a jejímu rozlišení na „telicitu inherentní“ a „telicitu maximalizační“. V praktické části je provedena detailní analýza výskytů tvarů indikativu imperfekta sloves s prefixem *ex-* ve vymezeném korpusu, do něž byly zahrnuty téměř všechny latinské texty od Plauta po Cicerona, a dále analýza tvarů indikativu prézentu a futura vybraných sloves s prefixem *ex-*. Na základě analýzy imperfekt ověřila autorka hypotézu, že prefix *ex-* dodává základovým slovesům telicitu, a nejčastější interpretací tvarů prefigovaných imperfekt je iterativita telických situací. Tuto hypotézu potvrzuje rovněž analýza tvarů futura, které bez výjimky označují telické situace v budoucnosti, a také analýza tvarů prézentu, které až na výjimky nenesou význam aktuálního prézentu, ale význam iterativní (habituální, gnómický, generický apod.), pokud pomineme prézens historický, jež tvoří více než polovinu všech zkoumaných případů.

Klíčová slova

latina; aspekt; vid; telicita; atelicita; inherentní telicita; telos; gramatický aspekt; kompozicionální aspekt; lexikální aspekt; Aktionsart; situační typ; slovesný prefix; prefix *ex*; perfektum; imperfektum; prézens; futurum; iterativita; iterativita distributivní; iterativita habituální; konativita; nenaplněný záměr; prézens historický; prézens gnómický; prézens generický; praesens pro futuro; prézens aktuální.

Summary

The proposed thesis titled *Latin Verbal Prefix ex- in Regard of Aspect* is a pilot study that deals with the ways of expressing aspect in Latin, which is based on the detailed analysis of the functions of the verbal prefix *ex-* as one of the important components of this category. It also tries to find the method for the future research on the matter.

In the theoretical part of the thesis the author gives summary of existing theories on aspect in general, with special attention given to the theories on aspect in the Czech and Latin language. The author defines the terms “aspect”, “Aktionsart” and “situation type” at great length, and she particularly sets light to the term “telicity”, distinguishing the “inherent telicity” from “maximizing”. The practical part consist of: 1. a detailed analysis of all the occurrences of the indicative imperfect of the verbs with the prefix *ex-* from the corpus, which comprises of all well-preserved Latin texts from Plautus to Cicero; 2. an analysis of the indicative future and present tense forms of the selected verbs with the prefix *ex-*. Based on the analysis of the imperfect, the author verifies her hypothesis that the prefix *ex-* adds the notion of telicity to the verbs, and that the most common interpretation of their imperfects is iterativity of telic events. This hypothesis is further confirmed by the analysis of the future tense forms, which only denote the telic events in the future, and also by the analysis of the present tense forms, which generally do not have the meaning of the actual present (i.e. they do not denote an ongoing situation), but rather tend to have the iterative meaning (habitual, gnomic, generic etc.), with only few exceptions.

Key words

Latin; aspect; viewpoint; telicity; atelicity; inherent telicity; telos; grammatical aspect; compositional aspect; lexical aspect; Aktionsart; situation type; verbal prefix; prefix *ex-*; perfect tense; imperfect tense; present tense; future tense; iterativity; distributive iterativity; habitual iterativity; unfulfilled plan; historical present; gnomic present; generic present; praesens pro futuro; actual present.

Obsah

Seznam zkratk	10
Používané zkratky	10
Zkratky použitých databází, děl a autorů	10
1 Úvod a metodologie	14
2 Teoretická část	16
2.1 Aspekt, Aktionsart a situační třídy	16
2.1.1 Úvod	16
2.1.2 Čas	17
2.1.3 Aspekt	18
2.1.3.1 Aspekt vs. vid	18
2.1.3.2 Aspekt jako univerzální lingvistická kategorie	19
2.1.3.3 Definice aspektu	20
2.1.3.4 Způsoby realizace aspektu	21
2.1.3.5 Binární opozice příznakového a nepříznanového členu	22
2.1.3.6 Kompozicionální charakter aspektu	24
2.1.4 Aktionsart	27
2.1.5 Situační typy	29
2.1.6 Vztah aspektu, Aktionsartu a situačních tříd	33
2.1.6.1 Subjektivní vs. objektivní kategorie	33
2.1.6.2 Propojenost aspektu a Aktionsartu; aspektové pole	34
2.1.6.3 Změna situačního typu vlivem změny aspektu (vidu)	37
2.1.6.4 Dvě pojetí telicity	39
2.2 Vid a Aktionsart v češtině	41
2.2.1 Úvod	41
2.2.2 Vid v češtině	42
2.2.2.1 Definice vidu v bohemistice	42
2.2.2.2 Dokonavost a nedokonavost	43
2.2.2.3 Vidový pár	45
2.2.2.4 Prostředky (im)perfektivizace	46
2.2.2.5 Slovesné sufixy	46
2.2.2.6 Slovesné prefixy	47
2.2.2.7 Souvislost časů a vidů v češtině; testy na rozlišení vidu	51
2.2.2.8 Kompozicionální aspekt	52
2.2.3 Aktionsart v češtině	53
2.3 Aspekt a Aktionsart v latině	56
2.3.1 Latinský slovesný systém	56
2.3.1.1 Různé pohledy na latinský slovesný systém	56
2.3.1.2 Perfektum vs. imperfektum	60
2.3.1.3 Futurum	63
2.3.1.3.1 Středoevropské futurum a latinské futurum se sufixem -b-	64

2.3.1.4	Prézens	65
2.3.2	Teorie o aspektu v latině	67
2.3.2.1	Aktionsart, situační typy a gramatický aspekt v latině	67
2.3.2.2	Aspektuální konflikt mezi telicitou a imperfektivitou	70
2.3.2.2.1	<i>Imperfectum de conatu</i>	70
2.3.2.2.2	Iterativita	71
2.3.2.2.3	Progresivita	74
2.3.2.3	Aspektuální význam latinských prefixů	74
2.3.2.4	Negace	76
3	Praktická část	78
3.1	Úvod	78
3.2	Materiál	79
3.2.1	Korpus	79
3.2.2	Soupis excerpovaných sloves s prefixem <i>e-</i> , <i>ex-</i>	81
3.2.3	Typy sloves s prefixem <i>ex-</i>	82
3.3	Prefix <i>ex-</i>	83
3.4	Perfektum a imperfektum sloves s prefixem <i>ex-</i>	84
3.4.1	Statistický přehled	85
3.4.1.1	Srovnávací statistika výskytu tvarů ind. pf. a impf. sloves s prefixem <i>ex-</i> a jejich simplicii	86
3.4.1.2	Dílčí statistiky	87
3.4.2	Detailní rozbor	89
3.4.2.1	Slovesa vyskytující se výhradně v perfektu	89
3.4.2.2	Slovesa s prefixem <i>ex-</i> vyskytující výrazně častěji v perfektu	91
3.4.2.2.1	Prefix <i>ex-</i> s významem směřovým („ven“, „ pryč“)	91
	<i>exponere</i>	91
	<i>effundere</i>	92
	<i>eripere</i>	95
	<i>educere</i>	97
	<i>existere</i>	98
	<i>elicere</i>	100
	<i>erumpere</i>	102
	<i>excludere</i>	103
	<i>eligere</i>	104
	<i>exprimere</i>	105
	<i>emergere</i>	107
	<i>exigere</i>	108
	<i>excedere</i>	110
	<i>excutere</i>	112
	<i>extrahere</i>	113
	<i>excipere</i>	115
	<i>emittere</i>	119

<i>extorquere</i>	121
<i>expetere</i>	122
<i>evocare</i>	123
<i>elicere</i>	124
3.4.2.2.2 Prefix <i>ex-</i> se záporným významem	125
<i>erudire</i>	125
3.4.2.2.3 Prefix <i>ex-</i> s významem „vzhůru“	126
<i>efferre</i>	126
<i>erigere</i>	127
3.4.2.2.4 Prefix <i>ex-</i> s významem úplnosti, dokončenosti	130
<i>exornare</i>	130
<i>exarare</i>	131
<i>edocere</i>	131
<i>excogitare</i>	132
3.4.2.3 Slovesa s prefixem <i>ex-</i> vyskytující se v perfektu i imperfektu	133
3.4.2.3.1 Prefix <i>ex-</i> s významem směrovým („ven“, „ pryč“)	133
<i>exire</i>	133
<i>exaudire</i>	136
3.4.2.3.2 Prefix <i>ex-</i> se záporným významem	137
<i>excusare</i>	137
3.4.2.3.3 Prefix <i>ex-</i> s významem „vzhůru“	139
<i>exstruere</i>	139
3.4.2.3.4 Prefix <i>ex-</i> s významem úplnosti, dokončenosti	140
<i>efficere</i>	140
<i>explere</i>	145
<i>exhaurire</i>	147
<i>effodere</i>	148
3.4.2.4 Slovesa s prefixem <i>ex-</i> vyskytující se častěji nebo výhradně v imperfektu	149
<i>existimare</i>	149
<i>eludere</i>	153
<i>exquirere</i>	155
<i>elevare</i>	156
<i>excubare</i>	159
<i>extollere</i>	161
<i>eminere</i>	162
<i>excellere</i>	162
<i>exstare</i>	162
<i>evellere</i>	163
3.4.2.5 Frekventativa s prefixem <i>ex-</i>	164
<i>exspectare</i>	164
<i>exoptare</i>	166
<i>efflagitare</i>	168
<i>exsultare</i>	169
3.4.2.6 Slovesa se sufixem <i>-sc-</i> a prefixem <i>ex-</i>	170
<i>exarescere</i>	171
<i>exposcere</i>	172

<i>excrescere</i>	173
<i>exsplendescere</i>	173
<i>extimescere</i>	174
3.4.3 Perfektum a imperfektum – shrnutí	177
3.5 Případová studie: prézens a futurum slovesa (e)bibere	181
<i>bibere – prézens</i>	182
<i>ebibere – prézens</i>	183
<i>bibere – futurum</i>	184
<i>ebibere – futurum</i>	188
3.6 Futurum	188
3.6.1 Statistika	189
3.6.2 Srovnání futura v češtině a v latině	190
3.6.3 Vybraná slovesa s prefixem ex- ve futurum	191
3.6.3.1 Prefix ex- s významem „ven“	192
<i>eripere</i>	192
<i>educere</i>	193
<i>elicere</i>	194
<i>eligere</i>	195
<i>evocare</i>	195
<i>effodere</i>	196
<i>evolare</i>	197
3.6.3.2 Prefix ex- s významem úplnosti, dokončenosti	197
<i>excogitare</i>	197
<i>exhaurire</i>	198
<i>exornare</i>	199
<i>explere</i>	199
3.6.3.3 Slovesa se sufixem -sc-	200
3.6.4 Platnost futura simplicíí	201
<i>rapere</i>	201
<i>ducere</i>	204
<i>legere</i>	206
<i>volare</i>	211
<i>cogitare</i>	212
<i>haurire</i>	213
<i>ornare</i>	213
<i>-sc-</i>	216
3.6.5 Futurum – výsledky analýzy	218
3.7 Prézens	220
3.7.1 Srovnání prézentu v češtině a v latině	220

3.7.1.1	Aktuální a neaktuální prézens	221
3.7.1.2	Synoptický prézens	223
3.7.1.3	Historický prézens	223
3.7.1.4	<i>Praesens pro futuro</i>	225
3.7.2	Rozbor prézentu vybraných sloves s prefixem <i>ex-</i>	225
3.7.2.1	Prézens historický sloves s prefixem <i>ex-</i>	226
3.7.2.2	Prézens iterativní	228
3.7.2.2.1	Prézens habituálně-iterativní	229
3.7.2.2.2	Prézens generický	233
3.7.2.2.3	Prézens gnómický	235
3.7.2.2.4	Iterativita jiného typu	238
3.7.2.3	Prézens s futurální platností	241
3.7.2.4	Prézens „aktuální“	243
3.7.2.5	Jiné	248
3.7.2.6	Slovesa se sufixem <i>-sc-</i>	250
	<i>extimescere</i>	253
	<i>exposcere</i>	254
3.7.3	Případová studie – prézens slovesa <i>exhaurire</i>	255
4	Závěr	258
5	Bibliografie	264
5.1	Primární literatura	264
5.2	Překlady	264
5.3	Sekundární literatura	265
5.4	Příručky a slovníky	270
6	Rejstříky a seznamy	271
6.1	Rejstřík sloves	271
6.2	Seznam schémat	272
6.3	Seznam tabulek	273
6.4	Seznam příloh	273
7	Přílohy	274
7.1	Perfektum a imperfektum	274
7.2	Futurum I	281
7.3	Prézens	282

Seznam zkratek

Používané zkratky

abl.	ablativ	iter.	iterativní
acc.	akuzativ	konat.	konativní
akt.	aktivum/aktivní	konj.	konjunktiv
aktu.	aktuální	lat.	latinsky
angl.	anglicky	maď.	maďarsky
čes.	česky	něm.	německy
distr.	distributivní	pas.	pasivum
FID	Free indirect discourse	pf.	perfektum
fut.	futurum	pl.	plurál
habit.	habituální	préz.	prézens
gener.	generický	průběh.	průběhový
gnóm.	gnómický	ps.-aktu.	pseudo-aktuální
impf.	imperfektum	sg.	singulár
ind.	indikativ	synopt.	synoptický
inf.	infinitiv		
ingres.	ingresivní		

Zkratky použitých databází, děl a autorů

BTL	<i>Bibliotheca Teubneriana Latina</i>
CzechEncy	https://www.czechency.org/
LCL	<i>Loeb Classical Library</i>
TLL	<i>Thesaurus Linguae Latinae</i>
Bell.	<i>(Corpus Caesarianum)</i>
Afr.	<i>Bellum Africum</i>
Alex.	<i>Bellum Alexandrinum</i>
Hisp.	<i>Bellum Hispaniense</i>
CAES.	Gaius Iulius CAESAR
civ.	<i>Commentarii belli civilis</i>
Gall.	<i>Commentarii belli Gallici</i>
CATO	Marcus Porcius CATO
agr.	<i>De agricultura</i>
or.	<i>Orationum fragmenta</i>
CATVLL.	Gaius Valerius CATVLLVS
	<i>Carmina</i>
CIC.	Marcus Tullius CICERO
ac.	<i>Academica priora sive Lucullus</i>
Att.	<i>Epistulae ad Atticum</i>
Balb.	<i>Pro L. Cornelio Balbo oratio</i>
Brut.	<i>Epistulae ad M. Iunium Brutum</i>
Caec.	<i>Pro A. Caecina oratio</i>
Catil.	<i>In L. Sergium Catilinam oratio</i>
Cato	<i>Cato Maior de senectute</i>
Cluent.	<i>Pro A. Cluentio habito oratio</i>
de orat.	<i>De oratore</i>
Deiot.	<i>Pro rege Deiotaro oratio</i>
div.	<i>De divinatione</i>

<i>div. in Caec.</i>	<i>In. Q. Caecilium Nigrum oratio quae divinatio dicitur</i>
<i>dom.</i>	<i>De domo sua ad pontifices oratio</i>
<i>fam.</i>	<i>Epistulae ad familiares</i>
<i>fin.</i>	<i>De finibus bonorum et malorum</i>
<i>Flacc.</i>	<i>Pro L. Valerio Flacco oratio</i>
<i>har. resp.</i>	<i>De haruspicum responso oratio</i>
<i>leg.</i>	<i>De legibus</i>
<i>leg. agr.</i>	<i>De lege agraria orationes</i>
<i>Lig.</i>	<i>Pro Q. Ligario oratio</i>
<i>Marcell.</i>	<i>Pro M. Claudio Marcello oratio</i>
<i>Mil.</i>	<i>Pro T. Annio Milone oratio</i>
<i>nat. deor.</i>	<i>De natura deorum</i>
<i>off.</i>	<i>De officiis</i>
<i>orat.</i>	<i>Orator</i>
<i>parad.</i>	<i>Paradoxa Stoicorum ad M. Brutum</i>
<i>part.</i>	<i>Partitiones oratoriae</i>
<i>Phil.</i>	<i>In M. Antonium orationes Philippicae</i>
<i>Pis.</i>	<i>In L. Calpurnium Pisonem oratio</i>
<i>Planc.</i>	<i>Pro Cn. Plancio oratio</i>
<i>Q. fr.</i>	<i>Epistulae ad Quintum fratrem</i>
<i>Q. Rosc.</i>	<i>Pro Q. Roscio Gallo comoedo oratio</i>
<i>Quinct.</i>	<i>Pro P. Quinctio oratio</i>
<i>Rab. perd.</i>	<i>Pro C. Rabirio perduellionis reo oratio</i>
<i>Rab. Post.</i>	<i>Pro C. Rabirio Postumo oratio</i>
<i>rep.</i>	<i>De re publica</i>
<i>S. Rosc.</i>	<i>Pro Sex. Roscio Amerino oratio</i>
<i>Sest.</i>	<i>Pro P. Sestio</i>
<i>Sull.</i>	<i>Pro P. Cornelio Sulla oratio</i>
<i>top.</i>	<i>Topica</i>
<i>Tull.</i>	<i>Pro M. Tullio oratio</i>
<i>Tusc.</i>	<i>Tusculanae disputationes</i>
<i>Vatin.</i>	<i>In P. Vatinium testem interrogatio</i>
<i>Verr.</i>	<i>In C. Verrem orationes VI</i>
HIRT.	Aulus HIRTIVS
<i>Gall.</i>	<i>Liber VIII Caesaris Commentariorum belli Gallici</i>
HOR.	Quintus HORATIVS Flaccus
<i>carm.</i>	<i>Carmina</i>
<i>epist.</i>	<i>Epistulae</i>
<i>epod.</i>	<i>Epodi (Iambi)</i>
<i>sat.</i>	<i>Sermones (Saturnae)</i>
LIV.	Titus LIVIVS
	<i>Ab Urbe condita</i>
LVCR.	Titus LVCRETIVS Carus
	<i>De rerum natura</i>
MART.	Marcus Valerius MARTIALIS
	<i>Epigrammata</i>
NEP.	Cornelius NEPOS
	<i>De viris illustribus</i>
OV.	Publius OVIDIVS Naso
<i>am.</i>	<i>Amores</i>
<i>ars</i>	<i>Ars amatoria</i>
<i>epist.</i>	<i>Heroides (Epistulae heroidum)</i>
<i>fast.</i>	<i>Fasti</i>

<i>Ib.</i>	<i>Ibis</i>
<i>met.</i>	<i>Metamorphoses</i>
<i>Pont.</i>	<i>Epistulae ex Ponto</i>
<i>rem.</i>	<i>Remedia amoris</i>
<i>trist.</i>	<i>Tristia</i>
PLAVT.	Titus Maccius PLAVTUS
<i>Amph.</i>	<i>Amphitruo</i>
<i>Asin.</i>	<i>Asinaria</i>
<i>Aul.</i>	<i>Auluaria</i>
<i>Bacch.</i>	<i>Bacchides</i>
<i>Capt.</i>	<i>Captivi</i>
<i>Cas.</i>	<i>Casina</i>
<i>Cist.</i>	<i>Cistellaria</i>
<i>Curc.</i>	<i>Curculio</i>
<i>Epid.</i>	<i>Epidicus</i>
<i>Mil.</i>	<i>Miles gloriosus</i>
<i>Mos.</i>	<i>Mostellaria</i>
<i>Persa</i>	<i>Persa</i>
<i>Merc.</i>	<i>Mercator</i>
<i>Poen.</i>	<i>Poenulus</i>
<i>Pseud.</i>	<i>Pseudolus</i>
<i>Rud.</i>	<i>Rudens</i>
<i>Stich.</i>	<i>Stichus</i>
<i>Trin.</i>	<i>Trinummus</i>
<i>Truc.</i>	<i>Truculentus</i>
PRISC.	PRISCIANVS Caesariensis
<i>gramm.</i>	<i>Institutiones grammaticae</i>
PROP.	PROPERTIVS
	<i>Elegiae</i>
PVBLIL.	PVBLILIVS SYRVS
<i>sent.</i>	<i>Publili Syri sententiae</i>
Q. CIC.	Quintus Tullius CICERO
<i>Cic. fam.</i>	<i>Epistulae ad Ciceronem servatae cum Ciceronis Epistulis ad familiares</i>
SALL.	Gaius SALLVSTIVS Crispus
<i>Catil.</i>	<i>De coniuratione Catilinae</i>
<i>Iug.</i>	<i>De bello Iugurthino</i>
TER.	Publius TERENCEVS Afer
<i>Ad.</i>	<i>Adelphoe</i>
<i>Andr.</i>	<i>Andria</i>
<i>Eun.</i>	<i>Eunuchus</i>
<i>Haut.</i>	<i>Heautontimorumenos</i>
<i>Phorm.</i>	<i>Phormio</i>
TIB.	Albius TIBVLLVS
	<i>Elegiae</i>
VARRO	Marcus Terentius VARRO
<i>ling.</i>	<i>De lingua Latina</i>
VERG.	Publius VERGILIVS Maro
<i>Aen.</i>	<i>Aeneis</i>
<i>catal.</i>	<i>Catalepton (Appendix Vergiliana)</i>
<i>ecl.</i>	<i>Eclogae sive Bucolica</i>
<i>georg.</i>	<i>Georgica</i>

1 Úvod a metodologie

V latinské lingvistice se odedávna periodicky objevují teorie o vztahu prefixace a aspektu, a jsou obecně zavrhovány. Slovanský rodilý mluvčí si ovšem při překládání nemůže nevšimnout jistých paralel mezi prefixací a videm v mateřském jazyce a v latině. Otázka, jaký vztah mají prefixy a aspekt v latině, je velice široká a velice obecná, a tato práce má k odpovědi na ni přispět jako střepek do mozaiky; není to tedy ta otázka, na kterou budeme mít na konci komplexní odpověď, ale hledáme v práci metodu, jak se k nějaké komplexní odpovědi na tuto rozsáhlou otázku lze postupně dobrat. Tato metoda je tedy vlastně prvním z výsledků této práce a bude popsána podrobněji v úvodu kap. 3, v níž je obsažena praktická práce s latinským jazykovým materiálem.

Zcela obecně však:

a) v moderní lingvistice platí, že je nutné vycházet z pokud možno co nejúplnějších korpusů jazykového materiálu, a nikoli pouze citovat náhodné případy, které se hodí k potvrzení stanovené hypotézy (přičemž samozřejmě takový korpus může být definován různě);

b) jak vyplývá z kap. 2, vše, co se týká aspektu, se musí posuzovat v kontextu – není to něco, co se jednoduše zrcadlí v morfologii, takže je nutná interpretace celých textů.

Je tedy zřejmé, že ideální by bylo prozkoumat všechna slovesa s prefixy ve všech jejich výskytech v co nejširším období (a ještě v porovnání s chováním jejich simplicíí). Původním záměrem této práce skutečně bylo detailní zhodnocení slovesných prefixů jako možných komponentů aspektu v latině na základě systematického zpracování všech prefigovaných sloves a posouzení preverbii z hlediska jejich možné aspektuální funkce. Vzhledem k objemu materiálu bylo však třeba úkol omezit: nejprve jsem se tedy pokusila excerpovat pouze vybraná slovesa s libovolnými preverbii ve všech slovesných tvarech, což se ukázalo jako omezení nedostatečné, jelikož se stále objevovalo množství dalších typologicky více či méně odlišných sloves, která by bylo třeba do excerptce zahrnout, aby měla studie o aspektuální funkci prefixů dostatečnou vypovídací hodnotu. Bylo tedy třeba omezit studované prefixy: rozhodla jsem se proto excerpovat pouze slovesa s prefixy, o jejichž aspektuální funkci se v odborné latinské lingvistické literatuře nejčastěji uvažuje, tj. slovesa s prefixy *per-*, *con-*, *de-*,

ex-, a zároveň omezit excerpované slovesné tvary na indikativy přítomného, imperfekta, futura a perfekta. Při následné práci na excerpaci všech prefigovaných sloves s těmito prefixy se však ukázalo, že by bylo materiálu stále příliš, a práce by daleko přesáhla doporučený rozsah, proto jsem přistoupila k poslednímu zúžení excerpovaného materiálu, totiž k výběru pouze jednoho prefixu – k ověření korelace mezi telicitou prefigovaných sloves a perfektivností jsem tedy vybrala prefix *ex-*, který se zdál být nejjednoznačnější, co se sémantiky i působení na telicitu týče (např. prefix *con-* má mnohem rozmanitější významy), a bylo možné předpokládat, že nejjednoznačnějších situací bude u sloves s tímto prefixem nejméně. Po sestavení statistických tabulek pro slovesa s prefixem *ex-* došlo k poslednímu, ale radikálnímu omezení této práce: excerpovány jsou všechny tvary indikativu přítomného, imperfekta, futura a aktivního perfekta sloves s prefixem *ex-* (k excerpovaným tvarům blíže v odd. 3.2.1).

Práce tedy má být jakousi případovou studií pro jediný prefix, na jejímž základě má být stanovena metoda, která by byla případně přenositelná i na další prefixy a která by přinášela už i takto nějaké obecněji platné výsledky.

2 Teoretická část

2.1 Aspekt, Aktionsart a situační třídy

2.1.1 Úvod

O slovesném aspektu, Aktionsartu a slovesném čase bylo napsáno nepřehledné množství studií, a to jak obecných, tak speciálních věnujících se jednotlivým jazykům. Přesto není do dnešní doby mezi lingvisty shoda nejen na vymezení těchto kategorií, ale ani na jejich názvech. **Slovesný vid** nalezneme v anglicky psaných studiích nejčastěji pod názvem „aspect“, prosazuje se ale rovněž termín „viewpoint“,¹ časté je označení „grammatical aspect“,² v německy psaných pracích se pro vid dříve užíval dokonce termín „Aktionsart“. V některých studiích se dělá rozdíl mezi pojmy „vid“ a „aspekt“.³ **Aktionsart** je termín přejatý původně z německé odborné literatury, v angličtině se nyní prosazuje nový termín „actionality“,⁴ v češtině se užívá kalk „způsob slovesného děje“,⁵ Aktionsart bývá označován také jako „lexical aspect“.⁶ Termíny „aspect“, „aspectual“ se nadto často používají obecněji jako pojem zahrnující v sobě vid i Aktionsart. Pojmem „aspectual classes“⁷ bývají označovány Vendlerovy slovesné třídy (viz dále). Vzhledem k velkému zmatení tak v každé práci o vidu či Ak-

¹ HAVERLING (2000; 2010), BERTINETTO – DELFITTO (2000), JOHANSON (2000), CAMPBELL (2007).

² Např. PINKSTER (1983).

³ Např. ZMRZLÍKOVÁ (2009), SMITH (1997).

⁴ Např. HAVERLING (2000, 2010), JOHANSON (2000).

⁵ Cf. ISAČENKŮV termín „slovesná akce“ v odd. 2.2.3. I od termínu „actionality“ se tvoří adjektivum „actional“, např. „actional prefixes“.

⁶ Např. PINKSTER (1983).

⁷ Např. VERKUYL (2005).

tionsartu nacházíme nové definice pojmů vid a Aktionsart.⁸ V následujících kapitolách proto nejprve definujeme pojmy „čas“, „aspekt“, „Aktionsart“ a „situační typy“.

2.1.2 Čas

Čas⁹ („temporal reference“) je deiktická kategorie, která **vyjadřuje usouvztažnění situace**¹⁰ **k momentu promluvy** a lokalizuje ji v čase; představuje ji jako minulou (předcházející moment promluvy),¹¹ přítomnou (probíhající v momentu promluvy), či budoucí (předpokládanou po momentu promluvy). Čas je univerzální jazyková kategorie, která bývá většinou vyznačena v morfologickém plánu jazyka;¹² jeho gramatickým vyjádřením je nejčastěji, ale ne nutně vždy, „slovesný čas“ (prézens, futurum, perfektum, plusquamperfektum, prostý minulý čas, aorist, past/present continuous apod.). Slovesný čas zároveň může mít kromě funkce vyznačení časového usouvztažnění situace i další funkce, zejména vidové (např. past/present continuous), přičemž časová či vidová složka může být ve slovesném čase neutralizována. Některé jazyky

⁸ Poměrně rozsáhlý článek *Aspect vs. Actionality: Why they should be kept apart* těmto pojmům věnovali BERTINETTO a DELFITTO (2000). Vycházíme především z jejich pojetí, které vychází z COMRIEHO (1976; 1985).

⁹ Cf. COMRIE (1976: 2), BERTINETTO – DELFITTO (2000: 190), HAVERLING (2010: 278) – stručný přehled studií sdílejících tuto definici času viz HAVERLING (ibidem, pozn. 6).

¹⁰ Termínem „situace“ rozumíme zobrazovanou skutečnost, ať už jde o událost, proces či stav. *Encyklopedický slovník češtiny* (2002) v tomto smyslu hovoří o „ději/stavu“. Zastřešující termín „situace“ pro češtinu navrhla Lehečková (2011: 97).

V anglické terminologii se užívají zastřešující pojmy „event“ – např. BERTINETTO (1994), JOHANSON (2000); „state of affairs“ – např. DIK (1994), PINKSTER (1983); „eventuality“ – např. BACHE (1982); „situation“ – např. SMITH (1997), HEINÄMÄKI (1994); HAVERLING (2010) používá termín „action“, PANHUIS (2014) „process“.

¹¹ Okamžik promluvy je nejčastějším bodem, k němuž se slovesné časy usouvztažňují, nikoli však jediným možným. Cf. COMRIE (1976: 5): „... tense is a deictic category, i.e. locates situations in time, usually with reference to the present moment, though also with reference to other situations.“

¹² Neděje se tak ovšem výlučně ve všech jazycích; např. mandarínská čínština slovesný čas jako gramatickou kategorii nezná, ale je schopna vyjádřit časové vztahy pomocí adverbíí, tedy na úrovni větné.

lokalizaci situace v čase nevyjadřují slovesnými časy, ale např. pomocí časových adverbíí.¹³ Kromě časů absolutních existují rovněž **časy relativní** (např. plusquamperfektum), jež usouvztažňují situaci k jiné situaci, tj. relativní čas situace vyjadřuje, zda tato situace předchází jiné, k níž je usouvztažněna, je s ní současná nebo po ní následuje.

2.1.3 Aspekt

2.1.3.1 Aspekt vs. vid

Ačkoli bývá termín „vid“ používán synonymně s termínem „aspekt“, v některých studiích jsou tyto termíny rozlišovány a označují gramatický, resp. lexikální aspekt. Např. ZMRZLÍKOVÁ (2009: 51): „Vid se vztahuje pouze k vlastnostem slovesa na základě jeho morfologie.“ Dále: „Aspekt budeme chápat jako abstraktní kategorii založenou primárně na opozici mezi ohraničenou a neohraničenou situací [...]. Aspekt je v tomto pojetí kompozicionální, což znamená, že je určen nejen lexikální sémantikou slovesa, ale také kompozicí slovesa a jeho přímého objektu či subjektu a v některých případech i adverbialní a předložkovou frází...“

V této práci budeme termínem „vid“, resp. „gramatický aspekt“ označovat pouze vlastnost slovesa, termínem „aspekt“ budeme označovat abstraktní lingvistickou kategorii zakódovanou v různých úrovních, např. na úrovni slovesa (vid), věty, narativního kontextu.

¹³ Např. použití prézentu ve významu futura, které není neobvyklé v mnoha jazycích: *Jedeme tam zítra*. Deiktickou funkci zde má adverbium *zítra*, jež situaci lokalizuje do budoucnosti. Samotné sloveso *jedeme* tuto funkci nemá. Toto použití prézentu vedlo některé badatele k prohlášení prézentu za „ne-temporální slovesný tvar“. Cf. SERBAT (1975: 214 ss.).

2.1.3.2 Aspekt jako univerzální lingvistická kategorie

Domníváme se, že **aspekt stejně jako čas je třeba chápat jako univerzální sémantickou kategorii, která se v jednotlivých jazycích liší mírou a způsobem gramatikalizace**,¹⁴ resp. nemusí být gramatikalizován vůbec; ve slovanských jazycích zasahuje kategorie aspektu gramatický i lexikální plán jazyka a probíhá celým slovesným systémem, v angličtině a románských jazycích je morfologicky vyjádřena pouze v systému minulých časů, v němčině a finštině se realizuje na větné úrovni pomocí členů, resp. pádů nominálního doplnění slovesa apod.

Jako univerzální kategorie nebyl aspekt chápán vždy; vzhledem k tomu, že byl nejdříve popsán ve slovanských jazycích, v nichž má aspekt ojedinělý typ morfologické realizace (tzv. dokonavý/nedokonavý vid sloves), přenášení této kategorie do systému neslovanských jazyků bylo chápáno jako nevhodné.¹⁵ Vid ve slovanských jazycích ovšem nemůže být považován za standardní způsob vyjadřování aspektu v jazyce. Termín „aspekt“ byl proto postupně redefinován a rozšířen a paradoxním výsledkem je až popírání existence kategorie aspektu ve slovanských jazycích některými autory. Např. BERTINETTO – DELFITTO (2000) chápou slovanskou opozici dokonavosti jako záležitost Aktionsartu.¹⁶ NB: BERTINETTO – DELFITTO (2000) hovoří ovšem

¹⁴ Cf. FRIEDRICH (1974:1): „Aspect, in short, belongs to the set of semantic categories that are universal in some serious, cross-linguistic sense. Cf. VAŘEKOVÁ (2007: 4).

¹⁵ Např. SZEMERÉNYI (1987: 3): „... many scholars discovered aspects in almost all Indo-European languages... But this was evidently a quite *unjustifiable extension of the Slavic situation to other IE languages*...“ SZEMERÉNYI (ibidem) ovšem ve skutečnosti říká pouze to, že slovanské jazyky mají specifický způsob realizace vidu, který jinde není: „The Slavic verb differs from the verb of any of the other IE languages in that it is in all tenses a system of paired verbs, a phenomenon that is completely unknown in the verbal system of the other IE languages.“

Cf. ČERNÝ (1970: 218): „... bylo by nesprávné vycházet jen z formálních a strukturálních zvláštností této kategorie u slovanských sloves a popírat její existenci v jazycích neslovanských.“

¹⁶ Cf. BERTINETTO – DELFITTO (2000: 210): „... it is quite clear that Romance languages tend to relegate actional values to the background, giving prominence to temporal reference and aspect, while Slavic languages **privilege temporal reference and actionality over aspectual values**, for the opposition [\pm bounded] is very much reminiscent of the distinction [\pm telic].“

pouze o vidových párech tvořených prefixací (*čítat' : pročítat', pisat' : napisat'*) a nezmiňují se o vidových párech tvořených sufixací (*vyskočit : vyskakovat*).¹⁷

Co se týče rozdílu mezi aspektem ve slovanských a neslovanských jazycích, lze pouze konstatovat, že **v neslovanských jazycích neexistuje typ morfoloické realizace aspektu známý z jazyků slovanských**. Neexistenci určitého způsobu realizace některé gramatické kategorie v jazyce ovšem nelze zaměňovat s neexistencí této kategorie v daném jazyce.

2.1.3.3 Definice aspektu

Aspekt¹⁸ je netemporální slovesná kategorie, která vyjadřuje specifický pohled mluvčího na situaci. Mluvčí může na situaci nahlížet jako na celek (perfektivní aspekt), nebo ji prezentovat zevnitř, jako probíhající (imperfektivní aspekt). Aspekt může být gramatikalizován, ať už v rámci slovesných časů či jinak, přičemž v mnoha jazycích se tato gramatikalizace týká pouze minulých časů.

Aspekt se rovněž definuje z hlediska pohledu na vnitřní strukturu situace – perfektivní aspekt nahlíží situaci zvnějšku, bez přihlížení k její vnitřní struktuře, aspekt

BERTINETTO – DELFITTO (2000: 213): „... in Russian the dichotomy bounded/unbounded partly subsumes the role played in Romance and Bulgarian by the aspectual opposition terminative/nonterminative. ... **the boundedness category essentially belongs to the domain of actionality.**“ [zvýraznila MV]

Termíny „bounded“ a „unbounded“ se užívají pro klasifikaci sloves na základě jejich lexikálního významu. „Bounded verbs“ (terminativní) mají ve svém lexikálním významu inherentně obsažen i konec slovesného děje („endpoint“), např. *Jan napsal román*, „unbounded verbs“ (non-terminativní, durativní) přirozený konec ve svém lexikálním významu obsažen nemají, např. *Jan miluje Marii*. V literatuře věnující se slovanskému vidu a nahlízející slovanský vid jako lexikální kategorii bývají tyto termíny používány pro dokonavá, resp. nedokonavá slovesa.

¹⁷ K problematice vidových párů v češtině viz odd. 2.2.2.3.

¹⁸ Cf. BERTINETTO – DELFITTO (2000: 190); HAVERLING (2010: 277); stručný bibliografický přehled diskuze nad definicí vidu viz HAVERLING (ibidem, pozn. 4).

imperfektivní nahlíží na situaci zevnitř, z hlediska její vnitřní struktury.¹⁹ JOHANSON (2000: 29) ve své studii o aspektu v evropských jazycích definuje tři možné úhly pohledu mluvčího na situaci („three dimensions of aspectual terminality“), které se v evropských jazycích vyskytují:

- intraterminální – mluvčí na situaci pohlíží zevnitř, *intra terminos*;
(+INTRA) angl. *was writing*,
(-INTRA) lat. *scripsit*;
- postterminální – mluvčí situaci představuje po překročení relevantního limitu, *post terminum*;
(+POST) lat. *scriptum est*;
(-POST) angl. *wrote*;
- adterminální – mluvčí situaci představuje v okamžiku dosažení relevantního limitu, *ad terminum*;
(+AD) čes. *napsal, napíše*;
(-AD) čes. *psal*.

2.1.3.4 Způsoby realizace aspektu

Aspekt se, jak již bylo řečeno, realizuje různě, a to nejen v různých jazycích, ale i v rámci jednoho:

- morfologicky pomocí vidových prefixů/sufixů – čes. *stavět* : *postavit*; *vybrou-
sit* : *vybrušovat*;
- lexikálně – angl. *go* : *come*, lat. *venire* : *ire*;

¹⁹ COMRIE (1976: 4): „Another way of explaining the difference between perfective and imperfective meaning is to say that the **perfective looks at the situation from outside, without** necessarily distinguishing **any of the internal structure of the situation**, whereas the **imperfective looks at the situation from inside**, and as such **is crucially concerned with the internal structure of the situation**, since it can both look backwards towards the start of the situation, and look forwards to the end of the situation, and indeed is equally appropriate if the situation is one that lasts through all time, without any beginning and without any end.“ [zvýraznila MV]

- pomocí slovesných časů, které mají aspektově-časovou platnost – angl. past continuous tense : simple past – *I was writing* : *I wrote*, franc. imparfait : passé simple – *il lisait* : *il a lu*, lat. imperfektum : perfektum – *scribēbam* : *scrīpsī*;²⁰
- na větné úrovni také pomocí určitých a neurčitých členů,²¹ adverbíí, či dokonce změnou pádu předmětu (finština).

FILIP (1999: 157) mluví o dvou hlavních strategiích vyznačování aspektu v jazycích: „verb-centered“ strategie spočívá ve vyznačení aspektu na slovesném tvaru (např. v angličtině, češtině); „noun-centered“ strategie spočívá ve vyznačení aspektu pomocí určitých/neurčitých členů u subjektu či objektu, pádů, či morfémů s původně lokativním či partitivním významem (např. ve finštině, němčině).

2.1.3.5 Binární opozice příznakového a nepříznakového členu

Na tomto místě je třeba zmínit významný rozdíl mezi videm v jazycích slovanských a germánských, resp. románských,²² a to opačné markování členů vidové opozice. Zatímco ve slovanských jazycích je imperfektivní vid sémanticky bezpříznakovým, neutrálním členem páru, perfektivní vid nese příznak celistvého zobrazení situace. V germánských, resp. románských jazycích je tomu právě naopak: sémanticky bezpříznakovým členem párů je tvar perfektivní, tvar imperfektivní nese příznak neukončenosti, průběhovosti či habituálnosti situace. Následkem nepochopení tohoto

²⁰ K problematice latinského perfekta a imperfekta blíže viz odd. 2.3.1.2.

²¹ NEKULA (1995: 220): „To vše ukazuje na to, že účinky vidu v češtině a členu v němčině jsou do jisté míry srovnatelné. Obdobný účinek lze připsat determinovanosti (určenosti), která se uvedenými prostředky různým způsobem vyjadřuje. Odtud také přesvědčení, že lze vidět paralelu mezi českým videm a německým členem. S ohledem na výše citované příspěvky lze dokonce zobecnit: tato paralela se neomezuje jen na češtinu a němčinu, ale platí obecně.“

²² V odborné literatuře se obvykle uvádějí příklady z germánských a románských jazyků, záměrně se zde proto vyhýbáme termínu „neslovanské jazyky“, neboť vzhledem k omezené jazykové znalosti nechceme toto pozorování nadměru zobecňovat.

rozdílu dochází často až k popírání vidu ve slovanských jazycích (anebo naopak z hlediska neslovanských uživatelů).

Opačné markování členů vidové opozice shrnujeme v následující tabulce:

situace jazky	celistvá/ ukončená	bez příznaku	probíhající/ neukončená
slovanské	<i>namaloval</i>	<i>maloval</i>	
germánské	<i>he painted</i>		<i>he was painting</i>
románské	<i>il a peint, il peignit²³</i>		<i>il peignait</i>

Schéma 1 Srovnání příznakových a bezpříznakových členů vidové opozice v různých jazykových skupinách

Již z tabulky je patrné, že frázi *he painted* nelze automaticky překládat jako *namaloval*:

He painted pictures the whole weekend.
Maloval obrazy celý víkend.
 * *Namaloval obrazy celý víkend.*

stejně jako se fráze *Maloval obrazy* nedá ve všech kontextech přeložit jako *He was painting*:²⁴

Tyto obrazy maloval Miró.
Miró painted these pictures.
 * *Miró was painting these pictures.*

Existují specifické kontexty, ve kterých je příznakový, nebo bezpříznakový člen opozice jediný možný, např.

²³ Passé simple je tvar používaný již téměř výhradně v psané formě. Viz např. ČERNÝ (1970: 220): „Tak se např. funkce francouzských složených tvarů *passé composé* posunula od původního označování rezultativní přítomnosti k označování prosté minulosti; následkem toho splynuly funkce tvarů *passé composé* a *passé simple* a jeden z těchto časů se stal nadbytečný; to je důvod, proč jeden z obou tvarů, ve francouzštině tvar jednoduchý, z hovorového jazyka zmizel a pravděpodobně je jen otázkou času, kdy bude zcela vytlačen i z psané podoby jazyka.“

²⁴ Cf. VAŘEKOVÁ (2007: 7).

- jednorázové situace v minulosti lze v češtině popsat pouze dokonavým videm:

Narodila jsem se v roce 1983.
** Rodila jsem se v roce 1983.*

- problematika imperativu v češtině: v imperativu jsou obvykle možné oba vidy, v záporném imperativu pouze imperfektivum:²⁵

Skákej! Skoč!
*Neskákej! * Neskoč!*

2.1.3.6 Kompozicionální charakter aspektu

Podle teorie o kompozicionálním aspektu, tedy aspektu jako vlastnosti celé věty, je aspekt určen nejen lexikální sémantikou, ale rovněž přímým objektem slovesa, subjektem, případně i adverbialním doplněním či předložkovou frází.

Detailně se kompozicionalitou aspektu zabývaly mj. práce inspirující se **mereologií**, v nichž se klade důraz na rozdíl mezi celkovým (perfektivní aspekt) a částečným (imperfektivní aspekt) představením situace, např. FILIP (1999: 158): „I also propose that the semantic core of many, possibly all, aspectual systems can be characterized in terms of the basic mereological notions ‚part‘ and ‚whole‘.“²⁶ V teorii o kompozicionálním aspektu již nehraje hlavní roli dělení perfektivní / imperfektivní, ale **telický / atelický**. FILIP definuje telické predikáty jako ty, které ve své sémantice **obsa-**

²⁵ Perfektivum v záporném rozkazu nese specifický rys naléhavosti: *Nespadni! Nešlápni mu na nohu!*

²⁶ Citace pokračuje: „This, however, does not mean that the semantics of various aspectual systems in all languages is reducible just to these notions and that they are equally applicable to the aspectual systems of all languages. Rather, ‚part‘ and ‚whole‘ are **two among several contributing properties** that characterize the semantics of the imperfective and perfective categories.“ [zvýraznila MV]

Cf. HEWSON – BUBENIK (1997: 15): „(iii) so called Aktionsart, or lexical aspect, In most Slavic languages, for example, a preverb attached as a prefix acts as a perfectivizer, resulting in aspectual forms that are Perfective (**Plerotropic, filling** the Event Time), as opposed to Imperfective (**Merotropic, partially filling** the Event Time).“ [zvýraznila MV]

hují nějaké ohraničení.²⁷ Telické predikáty jsou přitom ty, které jsou označovány jako „události“ („events“), zatímco atelické jsou „stavy“ („states“) a „procesy“ („processes“), viz odd. 2.1.5. DOČEKAL (2007) přebírá mereologickou terminologii KRIFKY (2001) a rozlišuje predikáty²⁸ na **kumulativní** a **kvantizované**. Pro kumulativní predikáty platí, že musí pravdivě vypovídat alespoň o dvou individuích, která nejsou vzájemně svými částmi, a o jejich sumě platí to, co o každém z nich (část z celkového množství vody lze označit pojmem voda). Naopak pro kvantizované predikáty platí, že žádnou jejich část nelze označit pojmem pro celek (žádná část litru vody není litrem vody):

kumulativní (homogenní)	kvantizované
<i>voda + voda = voda</i> <i>květiny + květiny = květiny</i>	<i>litr vody + litr vody ≠ litr vody</i> <i>květina + květina ≠ květina</i>
- hromadná a látková jména - holý plurál	- hromadná/látková jména ve spojení s měrovou funkcí - plurál s kvantifikátorem - počítatelná jména v singuláru

Schéma 2 Kumulativní vs. kvantizované nominální predikáty

Pro verbální predikáty platí totéž – situace je popisována kumulativním predikátem, pokud o každé části situace lze použít tento (kumulativní) predikát. Situace je popisována kvantizovaným predikátem, pokud o žádné její části nelze vypovědět tímto

²⁷ FILIP (1999: 45): „The terms ‚quantized‘ and ‚telic‘ are here used interchangeably in the domain of verbal predicates. This implies that the term ‚telic‘ is used here in its wide, and well established, sense (...). It covers all verbal predicates that entail some ‚delimitation‘ in their semantic description, including any type of a final state, regardless of its nature and regardless whether they have animate and inanimate, human and non-human subjects. It also includes predicates denoting events that are delimited at their initial boundary, as in *take off*.“

²⁸ Mluví se o verbálních i nominálních predikátech ve smyslu funkční gramatiky, v níž jsou všechny lexikální části jazyka označovány jako „predikáty“, tj. výrazy, které připisují vlastnosti entitám, o nichž vypovídají. Predikáty v tomto smyslu patří pod různé slovní druhy. Cf. DIK (1994: 23).

(kvantizovaným) predikátem.²⁹ Kumulativní predikáty jsou označovány jako atelické, kvantizované jako telické:

kumulativní (atelické)	kvantizované (telické)
<i>běžel – běžel – běžel</i> <i>běžel</i>	<i>doběhl – doběhl – doběhl</i> <i>běžel běžel</i>
imperfektiva	perfektiva

Schéma 3 Kumulativní vs. kvantizované verbální predikáty

Základem pro zkoumání kompozicionality aspektu je zkoumání vlivu objektových NP na aspekt VP.³⁰ V angličtině a ostatních germánských jazycích dochází k přenosu referenčních vlastností objektu, jenž je nositelem informace o kumulativnosti, resp. kvantizovanosti, na sloveso, což se u slovesa při překladu do češtiny projevuje změnou aspektu:³¹

	<i>John <u>drank</u> wine.</i>	<i>John <u>drank</u> a liter of wine.</i>
NP	<i>wine – kumulativní</i>	<i>a liter of wine – kvantizovaný</i>
VP	atelická interpretace vlivem kumulativního NP	telická interpretace vlivem kvantizovaného NP
překlad	<i>Honza <u>pil</u> víno.</i>	<i>Honza <u>vypil</u> litr vína.</i>

Schéma 4 Vliv nominálního predikátu na aspekt v angličtině

²⁹ Jinými slovy, perfektivní predikáty zobrazují určitou situaci v její totalitě, zatímco imperfektivní zobrazují pouze její část (partitivní pohled).

³⁰ Viz DOČEKAL (2007: 223).

³¹ Platí ovšem pouze u tzv. inkrementálních sloves. Inkrementální slovesa jsou ta, u nichž existuje homomorfismus mezi podudálostmi děje, o němž se vypovídá, a částmi objektu, o němž se vypovídá. Např. ve větě *Petr pil víno* je *pít* inkrementální sloveso, neboť je platná v každém dílčím okamžiku tohoto děje, a rovněž každou trošku vypitého *vína* lze komentovat větou *Petr pil víno*. Naopak ve větě *Honza koupil víno* sloveso *koupit* inkrementální není, protože *víno* nebylo koupeno v každém okamžiku procesu směřujícího k jeho koupení. Cf. DOČEKAL (2007: 223); KRIFKA (2001: příklad 20).

2.1.4 Aktionsart

Pojem „Aktionsart“ zavedl a od pojmu „aspekt“ odlišil S. AGRELL již v roce 1908 v práci o prefixech v polštině: prefixy rozdělil na „aspektändernd“, které perfektivizují nedokonavé sloveso a „aktionsartbildend“, tedy prefixy, které sloveso nejen perfektivizují, ale rovněž mění jeho lexikální význam, a tedy Aktionsart. AGRELL rozlišil 20 různých Aktionsartů³² – specifických sémantických skupin sloves, jež vykazují vždy **společné morfologické rysy**. Tento přístup k Aktionsartu je dodnes používán v bohemistice.³³

Druhý pohled na Aktionsart rozřazuje do skupin dle určitého klíče všechna slovesa. Definuje Aktionsart („actionality“) jako abstraktní pojem postihující fázovou strukturu situací tak, jak je vyznačena přímo slovesným kmenem.³⁴ Na rozdíl od aspektu, který často bývá v jazyce do nějaké míry gramatikalizovaný, Aktionsart je ukotven v lexikálním plánu jazyka, a není tedy obvykle morfologicky vyznačen.³⁵ Slovesné kmeny spadající pod jeden Aktionsart vykazují společné sémantické znaky, které mají souvislost s fázovou strukturou situací; jako základní opozice bývá vymezována **telické : atelické**. U telických sloves (*venire* – „přijít“, *considerare* – „posadit se“) je koncová fáze integrální součástí situace, již popisují:

³² AGRELL (1908: 82): „... resultativ, effektiv, momentan, durativ, distributiv, final, akkuratv, augmentativ, majorativ, perdurativ, präteritiv, konsekutiv, definitiv, effektiv-deffinitiv, durativ-deffinitiv, augmentativ-deffinitiv, terminativ, perkursiv, kursiv, inchoativ.“

V tomto spadají pod určitý Aktionsart všechna slovesa, jež jsou specificky morfologicky vyznačena.

³³ Cf. seznam 24 Aktionsartů dle *Encyklopedického slovníku češtiny* viz konec odd. 2.2.3.

³⁴ OLDSJÖ (2001:138): „Aktionsart deals with the phasal character of situations indicated by verb roots. To be more precise, *Aktionsart* is an abstract, cognitive notion for the phasal structure of situations, i.e. a characterization of the phasal properties of what is being directly signified by verb roots.“

³⁵ Z tohoto úhlu pohledu jsou slovanské jazyky speciální případ **morfologického** odvozování Aktionsartu – v závislosti na přístupu k prefixaci jakožto prostředku tvoření vidových párů totiž někteří autoři nepovažují dvojice typu *psal* – *napsal* za vidové páry, ale za různý Aktionsart, resp. prefixace je zde chápána jako prostředek odvození Aktionsartu od základového slovesa. Viz výše v této kapitole, a dále v odd. 2.2.2.3 a 2.2.2.6.

*Babička mi **dopletla** svetr.*

Pokud telická situace není završena, tj. nedosáhne své koncové fáze, musí to být ve výpovědi vyznačeno, v opačném případě se situace chápe jako završená. Nedosažení koncové fáze může být vyznačeno například lexikálně:

*Babička mi už skoro **dopletla** svetr.*

*Babička **dopletla** téměř celý svetr.*

nebo gramaticky:

*Babička mi **doplétala** svetr, když tu zazvonil telefon.*

OLDSJÖ (2001: 144–145) pro ilustraci uvádí kontrastující příklady z latiny:

CAES. civ. 3,97,5

*Quo **perfecto opere** illi de deditioe missis legatis agere coeperunt.*

Když byla ta práce dokončena, poslali posly a začali jednat o kapitulaci.³⁶

CAES. civ. 2,62,2

*Nondum **opere** castrorum **perfecto** equites e statione nuntiant ...*

Práce na opevnění tábora ještě nebyly dokončeny, když jezdci přinesli zprávu ...

Sloveso *perficere* je telické, přesto ve druhém případě je adverbium *nondum* probíhající proces zastaven, a koncová fáze tedy není realizována.

Atelická slovesa (*pugnare* – „bojovat“ a *currere* – „běžet“) naopak koncovou fází jako svou integrální součást nemají. Dosažení koncové fáze atelické situace musí být explicitně vyjádřeno v textu jinými prostředky:

***Běžel a běžel** a najedou stál zase u své chaloupky. (= *doběhl ke svému domu*)*

Opozice telicity se ovšem pro rozřazení sloves do skupin ukazuje jako nedostatečná, někteří autoři proto pod kategorií Aktionartu zařazují i opozice **punktuální : durativní** a **statické : dynamické**. Toto členění odpovídá členění situačních typů, přičemž je ale třeba znovu zdůraznit, že Aktionsart vyjadřuje fázovou charakteristiku, která je inherentně přítomna ve slovesném kmeni, zatímco situační typy, jež jsou podrobně

³⁶ Veškeré české překlady latinských textů v této práci jsou autorky této práce, není-li uvedeno jinak.

popsány v následující kapitole, charakterizují fázové vlastnosti situace v kombinaci slovesného kmene s dalšími větnými členy.³⁷

Ve skutečnosti je ovšem velmi složité jednoznačně určit Aktionsart každého slovesného kmene, jak upozorňuje a dokládá i OLDSJÖ (2001: 148–153) na latinském slovese *contendere* (= namáhat se, pospíchat, bojovat, mířit, požadovat, tvrdit). Sloveso (slovesný kmen) mění významy dle doplnění, tj. dle svého bezprostředního kontextu:

<i>proelio contendere</i>	×	<i>magno cursu contendere</i>
bojovat v bitvě		spěchat

U některých sloves se zdá velmi obtížné stanovit jejich základní význam, pomocí něž by bylo možné stanovit Aktionsart daného kmene, některá slovesa mají kmen do značné míry či zcela jednoznačný (např. *ebibere* = „vypít“, *habitare* = „bydlet“).

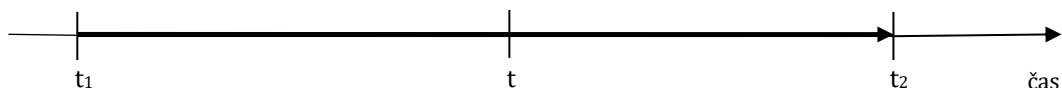
I přes výše uvedené potíže se jeví jako užitečné rozlišit Aktionsart jakožto „fázovou charakteristiku situace obsaženou ve slovesném kmeni“ a situační typ jakožto „fázovou charakteristiku situace, jež vyplývá z interakce slovesného kmene s dalšími větnými komponenty“;³⁸ snáze se tak dá uchopit kompozicionální charakter fázové struktury situace (viz dále odd. 2.1.3.6) i aspektuální konflikty (viz dále odd. 2.1.6).

2.1.5 Situační typy

Typy situací, jak je vymezil VENDLER (1957) se v odborné literatuře nejčastěji označují termíny „aspectual classes“, „situation types“, „situační třídy“ či „třídy slovesného děje“.

³⁷ OLDSJÖ (2001: 148).

³⁸ Cf. SMITH 1997 (18 – 19).

		Co dělal A v okamžiku t?	slovesný děj má pozitivní pravdivostní hodnotu	výsledek děje	možnost užití „průběhového času“
long	state For how long?	<i>A loved somebody.</i> [from t ₁ to t ₂]	stejnou v celém intervalu {t ₁ ;t ₂ }	nemá výsledek	ne
processes with successive phases	activity For how long?	<i>A was running.</i> [from t ₁ to t ₂]	v každém okamžiku intervalu {t ₁ ;t ₂ }	nemá výsledek	ano
	accomplishment How long did it take?	<i>A was drawing a circle.</i> [from t ₁ to t ₂]	v každém okamžiku intervalu {t ₁ ;t ₂ }	má výsledek v bodě t ₂	ano
short moments	achievement At what time?	<i>A won the race.</i> [at t]	v bodě {t}	má výsledek v bodě t	ne

Schéma 5 Vendlerova klasifikace situačních typů

Stavy (states) nemají počáteční fázi ani výsledek. Trvají kratší či delší dobu a po celou tuto dobu jsou homogenní. **Činnosti (activities)** mají začátek, průběh i konec, ale nikoli výsledek. **Accomplishments** mají začátek, průběh a inherentně obsažený výsledek děje, který v závislosti na použitém slovesném čase, aspektu či kontextu může, ale také nemusí nastat. **Achievements** nemají začátek ani průběh, pouze výsledek.

Pro rozlišení činnosti (activity) a accomplishment stanovil VENDLER pro angličtinu jednoduchý test: dojde-li k přerušení děje, lze pro označení takového děje použít „present perfect tense“?

activity:	<i>A is running.</i>	<i>A has run.</i>
accomplishment:	<i>A is drawing a circle.</i>	<i>*A has drawn a circle.</i> <i>A was drawing a circle.</i>

Skutečně podstatné je, že VENDLER nerozděluje do jednotlivých tříd slovesa samotná, ale slovesa s jejich objekty. Zatímco *run* označuje činnost (aktivity), *run a mile* je ac-

complishment. VENDLER pro situační typy nestanovil hierarchickou strukturu, ale v pozdější literatuře se objevuje členění situačních typů nejčastěji v této podobě:³⁹

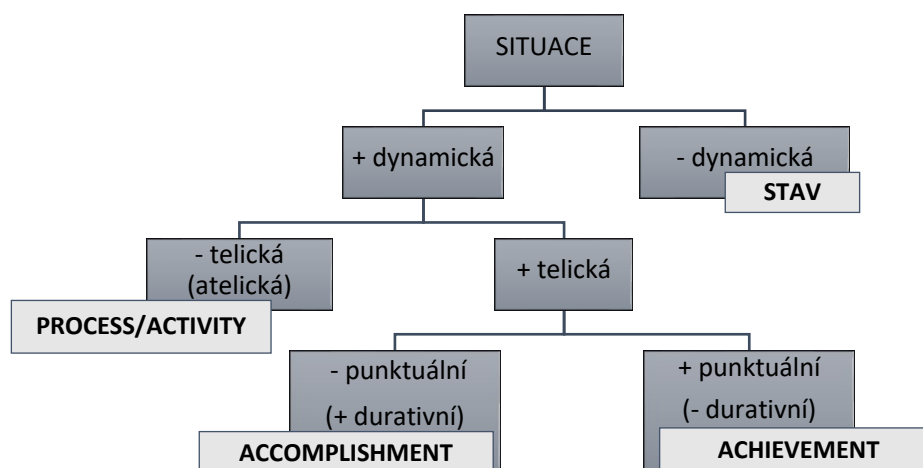

Schéma 6 Hierarchické členění situačních typů

SMITH (1997: 3, 46)⁴⁰ situační typy rozšířila o tzv. semelfaktiva⁴¹ a definovala sémantické rysy (teličnost, dynamičnost, durativnost), jimiž se jednotlivé třídy odlišují:

	telic	dynamic	durative	
state	-	-	+	<i>know the answer, love Mary</i>
activity	-	+	+	<i>laugh, stroll in the park</i>
accomplishment	+	+	+	<i>build a house, learn Greek</i>
achievement	+	+	-	<i>win a race, reach the top</i>
semelfactives	-	+	-	<i>tap, knock</i>

Schéma 7 Určující rysy jednotlivých situačních typů dle SMITH (1997: 3)

³⁹ Např. OLDSJÖ (2001: 163), HAVERLING (2000: 24), PINKSTER (1990: 215) ad.

⁴⁰ SMITH (1997) je druhé vydání knihy *The Parameter of Aspect* z r. 1991, jež se podle autorky od vydání prvního liší v mnoha podstatných věcech. Sémantické třídy sloves ovšem definovala již ve vydání prvním [non vidi].

⁴¹ Slovesa popisující okamžité děje, které nemají žádný předchozí stav, který by k nim směřoval ani rezultat, např. *cough, knock*.

COMRIE (1976), BACH (1981) ad. opravili Vendlerovo členění pouze na tři kategorie (tzv. „eventuality types“): stavy („states“), události („events“), procesy („processes“).⁴² VERKUYL (1993; 2005) jejich tripartitní členění přebírá, a zároveň ukazuje, že tyto kategorie nezávisí na samotném slovese a jeho sémantické platnosti a je třeba posoudit situaci **z větné perspektivy. Nezávisí jen na tom, zda sloveso je, či není doplněno předmětem, ale také na množství a struktuře doplněného předmětu a na jeho podmětu.** Následující tabulka shrnuje Verkuylovo pojetí tzv. „aspectual classes“. NB: [+SQA], i.e. „specified quantity of argument“, znamená, že nominální doplnění slovesa (podmět, resp. předmět) je specifikováno množstvím nebo kvantitou, [-SQA] značí opak; [+ADD TO] je vlastnost slovesa označující dynamický proces, změnu, nestativitu; vlastností [-ADD TO] se vyznačují slovesa statická (stavy).

VENDLER (1957)	VERKUYL (2005)	
	aspectual class	features of the class
state	state	[±SQA] ∧ [-ADD TO]
activity	process	[-SQA] ∧ [+ADD TO]
accomplishment	event	[+SQA] ∧ [+ADD TO]
achievement		

Schéma 8 Srovnání Vendlerovy a Verkuylovy klasifikace slovesných tříd

PINKSTER (2015: 22) navrhuje další členění situačních typů, jež nazývá „states of affairs“: rozlišuje čtyři typy situací podle toho, zda jsou dynamické a zda jsou řízené/záměrné:

situace	dynamická	nedynamická
řízená/záměrná	činnost (action)	pozice (position)
neřízená/nezáměrná	proces (process)	stav (state)

Schéma 9 Pinksterova klasifikace situačních typů – PINKSTER (2015: 22)

⁴² Cf. FILIP (1999: 158): „The telic-atelic distinction divides verbal predicates into cumulative (states and processes) and quantized (events) eventuality types. Such classes are to a large extent determined by the lexical semantic properties of verbs and their arguments.“

2.1.6 Vztah aspektu, Aktionsartu a situačních tříd

2.1.6.1 Subjektivní vs. objektivní kategorie

Aspekt, resp. vid byl často označován za kategorii subjektivní, zatímco Aktionsart, resp. situační třídy za kategorii objektivní. Podrobnější zkoumání nicméně ukázalo, že existují celé skupiny situací, k jejichž zobrazení je třeba určitého aspektu (např. momentánní děje), a naopak Aktionsart může být často otázkou svobodné volby mluvčího. Tento problém podrobně popsal BACHE (1982),⁴³ který nazval aspekt „quasi-subjektivní“ kategorií a Aktionsart kategorií „quasi-objektivní“. V moderních studiích o aspektu se toto hledisko již opomíjí zcela.⁴⁴

OLDSJÖ (2001: 135): „Put more generally and philosophically, it might be stated that language is constituted by designations and designators, but the designated, *i.e.* the real world, is altogether outside language. **Aspect represents a subjective gram-**

⁴³ BACHE (1982: 70–71): „Sometimes the speaker/writer has a ‚subjective choice‘ between two ways of representing the situation (in case of pure aspectual opposition), sometimes he MUST choose one or the other way of representation (in cases where the aspects function in different ways in relation to tense and Aktionsart.“ BACHE (1982: 68–69) definuje následující omezení pro subjektivní volbu aspektu – popisovaná situace musí být:

- a) durativní (puntuální situace nelze popsat imperfektivním aspektem, jenž implikuje opakovanost či habituálnost): *Rozsvítil. / *Rozsvěcel.*
- b) atelický (imperfektivní aspekt je neslučitelný s výsledkem děje a implikuje jeho nedokončenost): např. *Umřel. / *Umíral.*
- c) ne-stavový: např. *znal, sestával* apod.

Jako příklad **subjektivní volby** uvádí BACHE (1982: 65) věty: (1) *Žil tři roky v Moskvě* vs. (2) *Prožil tři roky v Moskvě*. V obou případech jde o durativní situaci, mluvčí má ale subjektivní volbu, zda ji zobrazí (1) „as something unfolding, with specific attention to the internal structure of the situation“ nebo (2) „as a unit, or ‚total event‘ “.

⁴⁴ Cf. JOHANSON (2000: 31): „The traditional description of actionality and aspect as ‚objective‘ vs. ‚subjective‘ is misleading. Even the choice of the actional content relies upon the encoder’s conceptualization of the event and does not reflect the real world objectively. Events can be presented in subjective ways by actional categories as well. On the other hand, the choice of viewpoint operators is not subjective in terms of expressing the encoder’s attitude or being primarily subject to stylistic aims. The optionality of aspectual choice is often misunderstood. If the viewpoint is determined by context and situation, the view cannot be totally free: there may then be one natural choice only.“

matalized choice between viewing a specific situation as perfective or imperfective, *Aktionsart* reflects the subjective choice of lexical label for the situation. Both serve as means for the subjective designation of the reality: the world is always filtered through a subject.“ [zvýraznila MV]

2.1.6.2 Propojenost aspektu a *Aktionsartu*; aspektové pole

Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002: 567) je *Aktionsart* „komplikovaně propojen s gramatickou kategorií vidu.“⁴⁵ Tato „propojenost“ měla a má za následek směřování kategorií aspektu a *Aktionsartu*, jež není výjimečné dodnes, a to ani v nových studiích.⁴⁶ Opakovaně proto bývá zdůrazňována nutnost obě kategorie rozlišit.⁴⁷ Na základě jejich důsledného rozlišení je teprve možné postihnout jejich vztah a role ve slovesných systémech.

Jednou z možných definic vztahu mezi videm a situačními typy je tzv. „two-component theory“, podle níž aspektuální význam věty vyplývá z interakce mezi videm („viewpoint“, „viewpoint aspect“), a situační třídou („situation type“, „situation aspect“).⁴⁸ Jinými slovy, **aspekt** je širší sémantické pole, jehož konkrétní významy („aspectual meanings“) jsou gramatikalizovány skrze uzavřené systémy vidu a *Aktionsartu*. Obě kategorie přímo souvisejí s temporální strukturou popisovaných situací, již SMITH (1997: 3) považuje za základ aspektuálních kategorií jazyka.

⁴⁵ Cf. KOMÁREK (2002: 135): „Způsoby slovesného děje jsou jakousi nadstavbou slovesného vidu a jsou slovesnému vidu jakožto abstraktní kategorii podřízeny. Sloveso, které patří do určitého způsobu slovesného děje, je totiž zároveň buď dokonavé, nebo nedokonavé.“

⁴⁶ Cf. HEWSON – BUBENIK (1997: 12). „There are many varying views of the category of aspect in the world’s languages, some of which include both synthetic and analytic forms of aspect, others of which limit aspect to the synthetic forms, and still **others that limit aspect to the description of *Aktionsart* forms as in Slavic languages.**“ [zvýraznila MV]

⁴⁷ Cf. KOMÁREK (1984: 265).

⁴⁸ „Situation types“ dle SMITH (1997) viz Schéma 7 v odd. 2.1.5.

...	I	...	F	...
preliminary stages	initial point	internal stages	final endpoint	resultant stages

Schéma 10 Abstraktní temporální struktura situací dle SMITH (1997: 3)

Na základě temporální struktury situací rozlišuje SMITH následující tři typy vidu a pět situačních typů:

vid	temporální schéma	pozn.
perfektivní	I F xxxxxx	představuje děj vcelku, včetně začátku a konce
imperfektivní	I ... xxx ... F	zaměřuje se jen na část celého děje, a nezobrazuje ani začátek ani konec
neutrální ⁴⁹	I. xx	zahrnuje začátek děje a alespoň jednu fázi jeho trvání

Legenda: xxx umístění popisovaného děje/stavu v temporálním schématu

Schéma 11 Základní typy vidu s jejich temporálními schématy dle SMITH (1997: 3)

situační typ	temporální schéma	pozn.	př.
activity	I...F _{arb}	je ukončena či zastavena – nemá přirozený konec, není dokončena	<i>Rozšiřují silnici. Marie hodinu kašlala.</i>
accomplishment	I.....F _R	skládá se z procesu a výsledku („result“);	<i>Šerif toho muže zastřelil. Procházeli jsme se dvě hodiny podél řeky.</i>
semelfactive	E	nemá proces ani výsledek	<i>Bouchnul do stolu. Mrknul.</i>
achievement	...E _R	okamžité děje mající výsledek; některé mají preliminární fázi, některé ne	<i>Bomba vybuchla. Marie vyhrála závod.</i>
state	(I) — (F)	jedna nedělitelná doba trvání, nezahrnuje začátek ani konec	<i>Tygři jsou pruhovaní. Obraz visí na stěně.</i>

Legenda: F_{arb} „arbitrary endpoint“ E „single stage event“ R „result“

Schéma 12 Základní situační typy s jejich temporálními schématy dle SMITH (1997: 22 ss.)

⁴⁹ Neutrální vid deklaruje SMITH (1997: 77 ss.) u jazyků/slovesných časů, které nemají vidový morfém. Neutrální vid umožňuje dokonavou i nedokonavou interpretaci. Jako příklad uvádí SMITH (1997: 80) francouzské futurum: např. *La guerre éclaira* umožňující překlady *The war will break/be breaking out*.

Vid může být vyznačen morfémem, obvykle slovesným; situační typ je dán významem slovesa s jeho argumenty (objekty i subjekty). Kombinací těchto dvou složek aspektu je podle SMITH možné popsat aspektový systém jakéhokoli jazyka.⁵⁰

Podobně JOHANSON (2000: 58) vysvětluje propojenost Aktionsartu a aspektu v rámci vnitřní struktury situace, tzv. „internal phase structure“ (IPS). Každý děj má tři fáze: začátek (*terminus initialis, initium*), průběh (*cursus*), konec (*terminus finalis, finis*). Dle důrazu, který kladou konkrétní slovesa na jednotlivé fáze v rámci IPS, definuje JOHANSON (ibidem) následující kategorie sloves:

IPS kategorie	slovesná situace je popisována jako
transformativní [+t]	naznačující transformaci
finitransformativní [+tf] ⁵¹	koncovou
[+mom] ⁵²	bez výrazného průběhu, okamžitá angl. <i>explode, sneeze</i> , čes. <i>bodnout</i>
[-mom] ⁵³	s průběhem angl. <i>die, grow</i> , rus. <i>razbudit'</i>
initiotransformativní [+ti]	počáteční čes. <i>opřít se</i> , ang. <i>hide</i>
non-transformativní [-t]⁵⁴	bez transformace
[+dyn] ⁵⁵	dynamická čes. <i>psát, pomáhat, strádat</i> , ang. <i>eat, play, look</i>
[-dyn] ⁵⁶	statická čes. <i>znamenat</i> , ang. <i>be blind, remain</i>

Schéma 13 Kategorie sloves popisujících vnitřní strukturu slovesného děje – JOHANSON (2000: 58)

⁵⁰ Platnost lingvistické teorie pro popis určitého jevu v každém jazyce je základní požadavek univerzální gramatiky, jejíž je SMITH stoupenkyní.

⁵¹ Děje, které spějí k přirozenému konci, což ovšem nutně neznamená, že [+tf] fráze hovoří o ději jako o ukončeném. Obvykle se spojují s časovými doplněními typu „za XY hodin“, nikoli „XY hodin“. Patří sem rovněž ingresiva.

⁵² Označují okamžitou změnu bez přechodových fází nebo průběhu. Odpovídají Vendlerovým „achievements“.

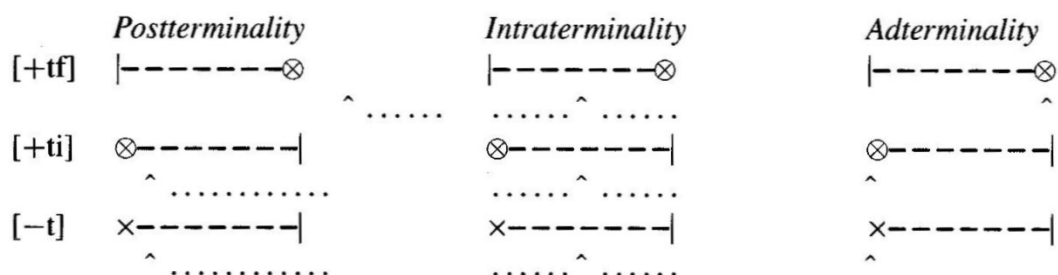
⁵³ Děj nějakou dobu trvá, spěje k přirozenému konci. Odpovídají Vendlerovým „achievements“.

⁵⁴ Všechny tři fáze (počátek, průběh, konec) jsou u [-t] frází stejně významné. Jsou přirozeně kompatibilní s adverbialními doplněními typu „XY hodin“, tj. označujících dobu trvání, ale rovněž s adverbii označujícími moment v čase.

⁵⁵ Odpovídají Vendlerovým „activities“.

⁵⁶ Stav, které nemají vnitřní dělení, jsou nekompatibilní s údaji o rychlosti. Odpovídají Vendlerovým „states“.

Vzájemnou závislost kategorií Aktionsartu (konkrétně IPS) a aspektu popisuje JOHANSON (2000: 146) v následující ilustraci:

Legenda:

- průběh situace
- × relevantní limit situace
- ^ bod, z něž mluvčí pohlíží na situaci („viewpoint“)
- její další možná umístění

Schéma 14 Vztah Aktionsartu (parametrů IPS) a aspektu – JOHANSON (2000: 146)

2.1.6.3 Změna situačního typu vlivem změny aspektu (vidu)

V odd. 0, věnovaném dvěma pojetím telicity, bylo zmíněno, že při **maximalizačním pojetí telicity** lze na situace popisované v imperfektivním aspektu nahlížet jako na atelické a že aspekt v tomto pojetí způsobuje změnu situační třídy:

Upletla jsem svetr. = accomplishment

Pletla jsem svetr. = proces

Telické situace („accomplishments“, „achievements“) je přirozené zobrazovat perfektivně. Jsou-li zobrazeny imperfektivně, mají rys neukončenosti – jsou stále inherentně telické, ale nikoli již maximalizačně telické.

Celá problematika je ovšem zjevně komplikovanější, protože fráze

Ten svetr jsem pletla já.

je opět accomplishment, ač zobrazen imperfektivně. Aspekt tedy není jediným činitelem v těchto přesunech.⁵⁷

⁵⁷ Viz rovněž problematika kompozicionality aspektu v odd. 2.1.3.6.

Pokud se na situační třídy díváme z **hlediska inherentní telicity**, pak je podstatné, že *uplést svetr* i *plést svetr* inherentně obsahuje konec děje (telos), a půjde v každém případě o accomplishment. Ten je zobrazitelný perfektivně, tedy jako inherentně i maximalizačně telický, ale rovněž imperfektivně, tedy jako inherentně telický, ale ne maximalizačně atelický. Rozpor mezi inherentní a maximalizační telicitou ovšem vytváří další významy, jak se pokusím ukázat na následujících příkladech:

Stavěl hrady z písku (celé odpoledne).

Nejpravděpodobnější interpretace této výpovědi je, že v reálném světě v daném období vzniklo více hradů z písku. Jednotlivé hrady byly dokončeny, přesto je výpověď imperfektivní, ukazující na maximalizační atelicitu (proces byl ukončen tím, že vypršel čas, nikoli tím, že bylo dosaženo postavení všech hradů z písku. Jinak řečeno, stavění hradů bylo ukončeno, nikoli dokončeno. Fázové schéma této situace je:

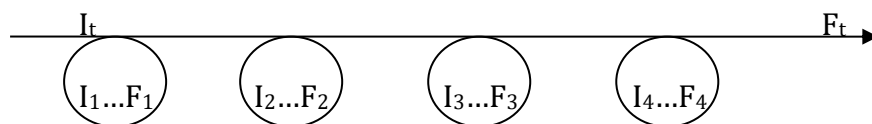

Schéma 15 Fázové schéma situace *Stavěl hrady z písku*.

kde každá skupinka I...F odpovídá jednomu hradu z písku. Z kombinace situačního typu (accomplishment) a imperfektivního zobrazení vznikl iterativní význam.

Pro srovnání uvádím schéma situace *Stavěl hrad z písku*, u níž lze předpokládat, nebude-li tomu odporovat kontext, že hrad nebyl v okamžiku, o němž mluvčí hovoří, dokončen:

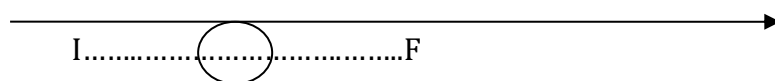

Schéma 16 Fázové schéma situace *Stavěl hrad z písku*.

Nazíráme-li tuto situaci rovněž jako inherentně telickou, jde opět o accomplishment zobrazený v imperfektivním aspektu, tentokrát ale se zcela jinou fázovou strukturou; situace je nahlížena jako probíhající, bez zřetele na začátek a konec.

Rozdíl mezi oběma výše uvedenými situacemi se shodně zvoleným lexikem spočívá zřejmě v množství předmětu.⁵⁸

Z výše uvedených pohledů na telicitu, aspekt a situační třídy, zjevně vyplývá, že v aspektovém poli jazyka hraje roli vícero prvků, jejichž kombinacemi vznikají dodatečné významy (např. progresivita, iterativita) a jejichž hierarchie, existuje-li nějaká, se pravděpodobně různí v jednotlivých jazycích, ale možná i u jednotlivých sloves nebo jejich typů.

2.1.6.4 Dvě pojetí telicity

V odborné literatuře týkající se aspektu se téměř bez výjimky hovoří o telických predikátech a telických situacích, telicitě, teličnosti. Tyto termíny jsou odvozeny od řeckého slova τέλος s významem „cíl“; telické predikáty tedy ve své sémantice nesou telos, cíl slovesného děje, dle Vendlerovy klasifikace se jedná o accomplishments a achievements např. *kreslit kruh, zbourat dům, napsat někomu dopis, vyhrát závod*. Telické jsou nejen děje, jejichž výsledku bylo či bude dosaženo:

Nakreslil kruh. Zboural mu stavbu. Upletla svetr. Vyhrála závod.,

ale rovněž děje, jejichž výsledku dosaženo nebylo, ale směřovaly k němu:

Kreslila kruh, ale vyšel jí ovál. Boural mu stavbu, tak ho odstrčil. Pletla svetr celý den. Vyhrávala, ale v posledním kole upadla.

Pokud bychom totiž připustili, že jsou výše uvedené predikáty atelické, protože cíle zmíněných slovesných dějů nebylo dosaženo (*kruh není nakreslen, nevyhrála a věže nejsou všechny zbořené*), kladli bychom rovnítko mezi atelicitu a imperfektivitu, což

⁵⁸ Viz odd. 2.1.3.6.

by znamenalo, že je jedna z těchto kategorií (telicita nebo perfektivita) zbytečná a následující situace by byly co do situačního typu identické:

Pletla svetr. =? Skákala na trampolíně.

Je tedy třeba rozlišit dvě základní pojetí telicity:

1. inherentní telicita⁵⁹

Jedná se o koncept, v němž jako telické nazýváme predikáty, v jejichž sémantice je inherentně přítomna přirozená hranice, po jejímž dosažení děj končí, bez ohledu na to, zda jsou zobrazeny imperfektivně či perfektivně:

Budu kreslit kruh.^{IPF} / Nakreslím kruh.^{PF}

V sobotu jedu k babičce.^{IPF} / V sobotu zajedu k babičce.^{PF}

V těchto frázích jsou inherentně obsaženy přirozený výsledek (kruh), resp. cíl děje (příjezd k babičce), po jejichž dosažení děj končí. Bez ohledu na skutečnost, zda kruh bude, či nebude skutečně nakreslen, zda k babičce dojedu nebo nedojedu, jsou tyto **predikáty inherentně telické**. Jak je zjevné, inherentně telické predikáty mohou být (a často jsou) zobrazeny v imperfektivním aspektu, který může (ale nemusí) značit, že konečného výsledku dosaženo nebylo:

After all, it was your dinner ... I was baking when you called.⁶⁰

Kreslil jsem její portrét. (ale nestihl jsem jej dokončit)

U inherentně telických predikátů tedy perfektivní aspekt vyjadřuje, že cíle bylo dosaženo (inherentní i maximalizační telicita, viz dále), zatímco imperfektivní aspekt vyjadřuje nejčastěji směřování k tomuto cíli (pouze inherentní telicita).

⁵⁹ Termíny přejímáme od LEHEČKOVÉ (2011: 5, 98 ad.), kde (104 ss.) je také detailní diskuze nad oběma pojetími v lingvistické literatuře.

⁶⁰ *Corpus of Contemporary American English*.

2. maximalizační telicita⁶¹

Toto pojetí telicity zdůrazňuje nutnost skutečného dosažení inherentního telu. Telické jsou v tomto pojetí pouze **predikáty, které obsahují závěrečnou fázi** inherentně telického děje. V tomto pojetí fráze *Kreslil jsem její portrét* a *I was baking your dinner* z předchozího bodu telické nejsou. Aspekt v tomto pojetí ovlivňuje telicitu, a na původní accomplishments lze potom nahlížet jako na činnosti.⁶²

Vzhledem k výše uvedené skutečnosti, že perfektivní aspekt posouvá predikát z inherentně telického na maximalizačně telický, a naopak imperfektivní aspekt u inherentně telických predikátů často označuje skutečnost, že inherentního cíle dosaženo nebylo, bývá směřována kategorie telicity a gramatického aspektu, viz např. *Mluvnice češtiny 2* (1986: 181): „... dokonavý vid je charakterizován terminativností, směřovostí, ... uzavřeným pojetím slovesného obsahu. Nedokonavý vid tuto dějovou směřovost a uzavřenost neoznačuje.“ nebo ČERMÁK (1997: 192): „děj, ... který je úplný, celistvý, a s jasným koncovým bodem, a děj, který takový není.“

2.2 Vid a Aktionsart v češtině

2.2.1 Úvod

Přestože první pojednání o slovesném vidu v češtině pocházejí již ze 17. století, bouřlivé diskuze na poli české aspektologie probíhají dodnes. V roce 1942 uveřejnil POLDAUF průlomovou studii *Mechanismus slovesných vidů v nové češtině*, jíž zahájil období zvýšeného zájmu bohemistů o problematiku vidu. V roce 1962 publikoval KOPEČNÝ první moderní českou monografii *Slovesný vid v češtině*. Videm se podrobně zabývali také DOSTÁL (zejm. staroslověnštinou, ale s významným přesahem na pole vidu češtině), NĚMEC (zejm. otázkou vzniku a vývoje vidu), ŠMILAUER, PANEVOVÁ, DANEŠ,

⁶¹ LEHEČKOVÁ (2011: 5, 98 ad.) hovoří o tomto typu jako o „maximalizační teličnosti“, jinde (104–107) používá termín „rezultativní teličnost“.

⁶² Viz podrobněji dále, odd. 2.1.6.3.

později také KOMÁREK. V posledních dvaceti letech kromě KOMÁRKA do diskuze o českém vidu výrazně přispěli NEKULA, DOČEKAL, FILIP a LEHEČKOVÁ.

2.2.2 Vid v češtině

2.2.2.1 Definice vidu v bohemistice

Již při snaze o vymezení tohoto základního pojmu narazíme v odborné bohemistické literatuře na potíže: někteří autoři se definici vidu vyhýbají, jinde narazíme na neuspokojivé definice, např. v *Příruční mluvnici češtiny* (1995: 318): „Slovesným videm rozumíme ten fakt, že české sloveso existuje ve dvou (až třech) podobách, které mají stejný lexikální význam, ale odlišují se od sebe vztahem k završenosti (ukončenosti) děje“ nebo v *České mluvnici* (1960: 220): „Slovesem můžeme vyjádřit týž děj různě podle **vidu**, tj. podle různého chápání jeho průběhu. Mluvnický význam vidu určuje slovesný děj podle jeho průběhu jako dokonavý nebo nedokonavý, podle dokonavosti, ..., jednak jako násobený nebo nenásobený, podle násobenosti.“⁶³ Snahu dospět k definici vidu komplikuje i fakt, že se jednotliví autoři neshodují ani v základních otázkách: zda je vid kategorie gramatická⁶⁴ nebo lexikálně-sémantická;⁶⁵ kolik

⁶³ Leckteré (zejména starší) definice vidu navíc směšují vid s Aktionsartem, např. TRÁVNÍČEK (1923: 1): „Názvem *vid slovesný* zahrnujeme jevy týkající se kolikosti, dokonavosti, nedokonavosti slovesa a spojování s jeho předponami.“

⁶⁴ Jako „více či méně gramatickou kategorii“ označuje vid *Encyklopedický slovník češtiny* (viz výše), za „spíše gramatickou“ kategorii vid považují PANEVOVÁ a SGALL (1971 a dále), za „ne čistě gramatickou“ *Příruční mluvnice češtiny* (1995). Za „gramatickou kategorii“ POLDAUF (1942), DOSTÁL (1954) a další.

⁶⁵ Např. ŠMILAUER (1940: 66): „Patří tedy vid v češtině k slovnímu významu slovesa, ne k jeho významu gramatickému.“

SVOBODA (1978: 129): „Tak zastáváme i pojetí, že vid je kategorie především lexikálně-sémantická, že rozdílné gramatické vlastnosti sloves dokonavých a nedokonavých vyplývají z jejich rozdílných vlastností lexikálních.“

a jakých vidů čeština má;⁶⁶ zda je prefixace způsob tvoření vidových párů, či ne (viz dále). Ve většině bohemistických prací je vid chápán jako slovesná kategorie či vlastnost slovesa, nikoli výpovědi (věty).⁶⁷ Tak i *Encyklopedický slovník češtiny* (2002: 527–528): „V obecné jazykovědě označuje mezinárodní termín aspekt více či méně silně gramatikalizovanou kategorii slovesa, která vyjadřuje netemporální časovou dimenzi děje / stavu vyjádřeného slovesným lexémem.“ Některé definice vidu akcentují subjektivní rys této kategorie, např. DOSTÁL (1954: 18): „Slovesný vid (aspekt) je schopnost slovesa vyjádřiti postoj mluvčího ke skutečné události, k ději (nebo k představě oné události, chápané jako celek nebo opačně).“⁶⁸

2.2.2.2 Dokonavost a nedokonavost

I přes pokusy některých autorů definovat pro češtinu tři i více vidů, uvažuje se dnes v bohemistice téměř výhradně o dvou videch: **dokonavém** a **nedokonavém**; ostatní „vidy“ náležejí do kategorie způsobu slovesného děje (Aktionsartu). Byly podány různé definice **dokonavosti**, a to s důrazem na okamžitost (momentánnost, punktu-

⁶⁶ Základní členění na dokonavý a nedokonavý vid bylo v minulosti rozšiřováno o násobenost a/nebo (ne)aktuálnost, např. KOPEČNÝ (1962) definuje vedle dokonavosti a nedokonavosti ještě třetí vid (ne)aktuální násobenost). Cf. ŠMILAUER (1971: 158 ss.), jenž uvádí, že každé sloveso lze určit jako perfektivní či imperfektivní, a jako nenásobené či násobené (a to iterativní, frekventativní či distributivní).

⁶⁷ Aspektu jako vlastnosti výpovědi se věnuje např. FILIP (1999), DOČEKAL (2007), ZMRZLÍKOVÁ (2009). Teorií o větném aspektu se blíže zabýváme v odd. 2.2.2.8.

⁶⁸ Cf. ČERNÝ (1970: 212): „Někdy pak základ pro vytvoření kategorií musíme hledat mimo objektivní skutečnost – v postoji mluvčího k ní nebo vůbec v jeho záměru. Tak např. kategorie vidu je založena na opozici: komplexní/kurzivní pojetí děje, předlohu pro ni není možno hledat v objektivní skutečnosti, protože rozhodující je zde postoj uživatele jazyka, tj. způsob, jakým chápe a klasifikuje probíhající děje.“

álnost, bodovost), skončenost,⁶⁹ rezultativnost,⁷⁰ ohraničenost (terminativnost)⁷¹ či celistvost (komplexivnost, komplexnost)⁷² slovesného děje vyjádřeného dokonavým slovesem. **Nedokonavým** slovesem se pak podle různých autorů zdůrazňuje trvání (durativnost), neukončenost nebo průběhovost (kurzivnost) slovesného děje. Definice nedokonavosti pak bývá buď asymetrická vůči definici dokonavosti (nedokonavost jako jiný pohled na děj, ne ovšem nutně opačný) či symetrická (nedokonavost jako ne-dokonavost, tedy opak dokonavosti).

Za nejspokojivější považujeme definici dokonavosti jako **komplexního, celistvého představení slovesného děje**, již obhajovali např. A. DOSTÁL a J. V. ISAČENKO.⁷³

⁶⁹ Např. STIEBITZ (1928: 13): „Dokonavý jest ten děj, který si PŘEDSTAVUJEME jako děj omezený a ukončený; nedokonavý je ten děj, který si představujeme jako trvajícím a neukončeným.“

SVOBODA (1978: 129): „Dokončenost děje je podstatnou složkou lexikálního významu sloves dokonavých vůbec.“

Cf. COMRIE (1976: 19): „Indicating the end of a situation is at best only one of the possible meanings of a perfective form, certainly not its defining feature.“

⁷⁰ DANEŠ (1985: 17): „A je to právě tento rys rezultativnosti, co vytváří z mutací oblast vidových párů, u nichž vidový protiklad vystupuje v nejčistší formě, ve formě korelace.“

Naopak COMRIE (1976: 21): „Resultativity is only one possible type of perfectivity, and the term ‚resultative‘, like the term ‚completed‘, puts unnecessary emphasis on the final stage of the situation rather than on its totality.“

⁷¹ KOPEČNÝ (1962: 10): „Nejvýstižnější vymezení dokonavosti jakožto faktového, ‚uzavřeného‘ pojetí slovesného obsahu...“

Česká mluvnice (1960: 220–221): „Dokonavé sloveso vyjadřuje děj jako nějak ohraničený, nedokonavé jako prostě probíhající bez ohraničení.“

⁷² DOSTÁL (1954: 15–16): „Při D jde o celkové (ucelené) pojetí, plynoucí z postoje mluvčího k vnější události, při ND naopak o necelkové (neucelené) pojetí děje.“

Cf. ISAČENKO (1960:10); JANÁČEK (1936: 122).

⁷³ ISAČENKO (1960: 10) cituje definici dokonavosti, již ve své studii z roku 1877 *Ob otnošenii vidov ruskogo glagola k grečeskim vremenam* navrhnul Curtiův žák, klasický filolog a gymnaziální profesor Emil Černý. Podle Černého dokonavý vid „představuje děj hromadně, semknutě, v shrnutí, sumárně, v kondenzované formě“, a mluvčí „jako by jediným pohledem zahrnoval celou cestu, která před ním leží, nebo kterou má za sebou“.

Cf. FILIP (1999: 185): „The characterization of the semantics of the perfective aspect in terms of the notion of ‚integrated whole‘ has the advantage that it covers various other notions proposed in

Nedokonavost definují jako bezpříznakový člen vidové korelace, tj. slovy ISAČENKA (1960: 10): „ND představuje děj jako nekvalifikovaný proces, kdežto D kvalifikuje tento proces jako semknutou, celistvou událost.“

2.2.2.3 Vidový pár

Česká slovesa mají schopnost tvořit tzv. vidové protějšky, tvořené slovesnými sufixy, příp. prefixy⁷⁴ nebo převedením slovesa do jiné situační třídy, některá slovesa mají své vidové protějšky od jiného kmene. Výsledné dvojice *slíbit – slibovat*, *vydat – vydávat*, *uklidit – uklízet*, *prominout – promíjet*, *složit – skládat se* nazývají vidové páry, a jedná se vlastně o dva tvary jednoho lexému, které se liší slovesným videm. Díky existenci a gramatikalizaci vidových párů v češtině má mluvčí při realizaci výpovědi téměř vždy na výběr ze dvou tvarů, dokonavého a nedokonavého. Při výběru je pochopitelně vázán objektivní skutečností: při vyprávění o jediném pádu nemůžeme říci:

** Vincent včera padal.*

Pokud se ovšem tento pád stane průvodní okolností jiného slovesného děje, případně popisujeme jeho okolnosti, nemusíme celistvost původního slovesného děje (*padat*) ve výpovědi reflektovat a můžeme (či dokonce musíme) i pro tento jednorázový děj použít nedokonavé sloveso:

Když padal, zrovna zazvonil zvonek.

Padal hlavou napřed.

Poslední případ je zajímavý tím, že zde má mluvčí skutečně na výběr – stejnou informací předá, i použije-li dokonavé sloveso:

Spadnul hlavou napřed.

traditional grammar for the semantics of perfective verbs, but which individually are neither sufficient nor necessary for characterizing the semantics of the perfective operator. COMRIE (1976: 16 ss.) and BINNICK (1991: 135 ss.), for example, discuss ‚short duration‘, ‚limited duration‘, ‚completed action‘, ‚successful completion of an action‘ or ‚resultative meaning‘, among others.“

⁷⁴ O prefixaci jakožto možném prostředku tvoření vidových párů viz níže (jedná se o sporný bod české aspektologie).

Výběr slovesného vidu nezávisí tedy zcela na úsudku a výběru mluvčího, který musí vycházet z povahy slovesného děje a omezuje jej objektivní skutečnost, frazeologie a jazykový úzus.

2.2.2.4 Prostředky (im)perfektivizace

Základními prostředky (im)perfektivizace jsou prefixace a sufixace. Prefixace až na výjimky způsobuje perfektivizaci základových (nedokonavých) sloves, např. *psát* : *napsat*; sufixace způsobuje imperfektivizaci základových (dokonavých) sloves, např. *slíbit* : *slibovat*, nebo sekundární imperfektivizaci prefigovaných sloves dokonavých, např. *vymezit* : *vymezovat*. Neproduktivním prostředkem je tvoření vidových protějšků prostřednictvím supletivního kmene, např. *složit* : *skládat*.

2.2.2.5 Slovesné sufixy

Badatelé, kteří neuznávají prefixaci jako způsob tvoření čistých vidových párů, prohlašují sufixaci za jeho jediný prostředek. Suffixace ovšem také zasahuje oblast Aktionsartu (viz dále).

Perfektivizaci způsobuje slovesný sufix:

-*nou(t)*, např. *bodat* : *bodnout*,⁷⁵

imperfektivizaci slovesné sufixy:

-*v-a(t)*, např. *uctít* : *uctívat*,

-*ova(t)*, např. *vzdálit se* : *vzdalovat se*,

a neproduktivní, ale hojně zastoupené:

-*a(t)*, např. *vyrůst* : *vyrůstat*,

-*ě/e(t)*, např. *otočit* : *otáčet*.⁷⁶

⁷⁵ Jedná se o tzv. slovesa okamžitá, momentánní, o nichž byly vedeny dlouhé diskuze. Otázku, zda se páry *bodat* : *bodnout*, *mrkat* : *mrknout* apod. dají považovat za vidové páry, přesvědčivě zodpověděl KOMÁREK (2006: 204–209): podle něj jak z mutačního charakteru momentánních sloves, tak z jejich chování při záporných příkazech lze vyvodit, že se o vidové páry jedná (impf. *Nezavírej!* se užívá pro běžný zákaz, pf. *Nezavři!* se užívá jako zesílená, naléhavá výzva, obdobně *Nebodej!* × *Nebodni!*).

⁷⁶ Příklady v tomto oddíle byly převzaty z *Mluvnice češtiny (1)* (1986: 418–419).

2.2.2.6 Slovesné prefixy

Není možné si nevšimnout, že dodáme-li v češtině fundujícímu nedokonavému slovesu prefix, stává se dokonavým (*psát: napsat, vypsát, popsát, podepsat*). Je ale zjevné, že většina prefixů zároveň dodává slovesu nové rysy či významy. Slovesné prefixy, co se týče jejich schopnosti měnit vid a modifikovat význam slovesa, jako první rozdělil POLDAUF (1942: 2) na prefixy čistě vidové, subsumpční a lexikálně modifikující.

Čistě vidové prefixy jsou podle POLDAUFA (1942: 2) ty, které mění pouze slovesný vid, a nemodifikují význam. K dokonavému slovesu s čistě vidovým prefixem již nelze vytvořit prefigovaný nedokonavý tvar, např. *psát : napsat : *napsovat*. Tento způsob prefixace již není v češtině produktivní.

Subsumpční⁷⁷ (řadicí) prefixy vytýkají „významový rys, daný lexikální platností slovesa, aniž se tím modifikuje lexikálně“. Význam použitého prefixu je již obsažen v sémantice fundujícího slovesa, proto tyto prefixy jakožto významově redundantní mění vid, ale nikoli způsob slovesného děje nebo význam slovesa. Od prefigovaného tvaru se subsumpčním prefixem se v češtině ovšem běžně dále tvoří nedokonavý tvar, např. *dělit : rozdělit : rozdělovat*. Obě nedokonavá slovesa (původní základové a nově utvořené) jsou synonymní. Pokud nejsou, nejedná se o subsumpční předponu. Základové nedokonavé tvary těchto sloves mají tendenci z češtiny mizet, např. *chýlit se : schýlit se : schylovat se*, přednost dostávají u mluvčích nově utvořené prefigované nedokonavé tvary. Jedná se o produktivní způsob tvoření vidových párů.

Lexikálně modifikující prefixy rovněž mění slovesný vid, prefixy ovšem dodávají ke slovesu další význam nebo jeho význam modifikují. Prefigované sloveso s modifikovaným významem může dále vytvořit prefigovaný nedokonavý tvar s tímž modifikovaným významem, např. *psát : přepsat : přepisovat*. Nově vytvořený nedokonavý tvar není synonymní s nedokonavým tvarem fundujícím, vzniká tedy nový vidový pár *přepsat : přepisovat* s modifikovaným významem oproti základovému slovesu

⁷⁷ POLDAUF (1942) hovoří ještě o „subsumačních“ prefixech, v dalších studiích již o prefixech „subsumpčních“.

psát, tj. nová lexikální jednotka. Tato lexikální modifikace často přesunuje slovesný děj do jiné situační třídy (viz kapitola 2.2.3).

S tímto tradičním pojetím prefixace se setkáme u mnoha autorů i v mluvnících, např. v *České mluvnici* (1960), *Mluvnici češtiny (1)* (1986), *Příruční mluvnici češtiny* (1995). Moderní pojetí prefixace ovšem **neuznává existenci čistě vidových ani subsumpčních prefixů**.⁷⁸ Pochyby o čistě vidových prefixech vyjádřil již TRÁVNÍČEK (1923: 165): „Složky, které jsou dnešnímu jazykovému citu prostě vidové, z největší části nejsou prostě vidové od původu, nýbrž jsou pokračováním starých složek, jejichž předpona měla původně plný význam, který se otřel teprve časem.“ A právě srovnáním se starou češtinou dokazuje KOMÁREK (2006: 203), že „... ‚vidový prefix‘ jakožto formální prostředek perfektivizace není faktem morfologického systému, nýbrž jen lingvistické teorie“. Čistě vidové prefixy jsou totiž definovány na základě nemožnosti vytvoření sekundárního imperfektiva k prefigovaným dokonavým tvarům (*psát* : *napisat* : **napisovat*), KOMÁREK (2006: 201–203) ovšem ve staré češtině našel doložené tvary *zbořovati*, *zkazovati*, přičemž páry *bořit* : *zbořit* a *kazit* : *zkazit* jsou tradičně brány jako čistě vidové páry, jejichž dokonavý tvar byl vytvořen čistě vidovým prefixem. Naopak k novočeským výrazům *umrtvit* : *umrtvovat* či *vzdálit se* : *vzdalovat se* dokládá ve staré češtině rovněž tvary *mrtviti* a *dáliti*. Existovaly tedy trojice *bořiti* : *zbořiti* : *zbořovati* nebo *dáliti* : *vzdáliti* : *vzdalovati* a jedno z imperfekt v nové češtině zaniklo? Nebo nová čeština vytvořila deperfektivizací tvary typu *bořit* a sekundární imperfektivizací tvary typu *vzdalovat*? Jaký je tedy ovšem rozdíl mezi dvojicemi (resp. trojicemi) s perfektním tvarem se subsumpční předponou a tzv. těmi s čistě

⁷⁸ KOMÁREK (1984: 264): „Třídy sémantické klasifikace dějů, do kterých se explicitně zařazují slovesa verbálními prefixy, tvoří převážnou část tzv. způsobů slovesného děje (Aktionsart), o kterých se v aspektologii uvažuje už hodně dlouho. ... V současné aspektologii se o nezbytnosti takového rozlišení nepochybuje, ale přesto zbytky původního směšování obou oblastí přetrvávají, mj. v chápání prefixace jako prostředku tvoření vidových dvojic.“

Cf. HEWSON – BUBENIK (1997: 14) uvádějí slovanské vidové páry tvořené prefixací (čes. *popil*, rus. *napisal*) jako typický příklad „lexikálního aspektu“ (Aktionsartu), který tkví v lexikálním významu sloves, obvykle prefigovaných, u nichž prefix mění základní význam slovesa a s ním i vid.

Cf. FILIP (1999: 200): „I conclude that prefixes are lexical derivational operators, and hence their domain of application is at the level of lexical semantics of verbal predicates.“

vidovou? FILIP (1999: 194) se k argumentu o nemožnosti tvoření sekundárních imperfektiv jako důkazu o existenci čistých vidových prefixů rovněž vyslovuje negativně: „Since the number of prefixed verbs that have no secondary imperfective counterparts is restricted, such a delimitation of ‚empty‘ prefixes would significantly reduce their number so that their existence would be a marginal phenomenon. At the same time, there are prefixes that add a variety of meanings to the verbs to which they are applied, and yet the verbs derived with them typically have no imperfective counterparts with suffix *-va-*. An example is the Czech accumulative prefix *na-*.” Co se týče subsumpčních prefixů, badatelé, kteří jejich existenci neuznávají, se shodně ptají: proč zcela proti zásadě jazykové ekonomie vytvářejí slovesa s tzv. subsumpčním prefixem sekundární imperfektivum? KOPEČNÝ (1962: 93–94) vysvětluje sekundární imperfektiva takto: „Nadpárová imperfektiva se tvoří ze dvou důvodů: Předně pod tlakem dokonalého systému imperfektivizačního – zejména když si předpona v případech subsumpčních podržuje lexikální platnost, zůstávajíc přesto v daném případě prostě zdokonavující. Tím se, za druhé, vytvářejí deskriptivnější odstíny základního významu; už i tím, když se vlastně subsumpční prefixací významový rys slovesa podtrhuje. A toto zdůraznění a tato **větší deskriptivnost chce zůstat zachována i ve vidu nedokonavém**: Proto se obyčejně nevracíme k prostému imperfektivu a přitváříme nové, se zachovanou předponou.“ [zvýraznila MV] Jaký je ovšem v tom případě rozdíl mezi prefixem lexikálně modifikujícím a prefixem subsumpčním, jenž si „podržuje lexikální platnost“ a „vytváří deskriptivnější odstín základního významu“? POLDAUF (1954: 51, 52; pozn. 2) formuloval pro vidové trojice se subsumpčními prefixy požadavek „naprosté synonymity“ základového imperfekta a imperfekta vytvořeného sekundárně (podle něj u trojice se subsumpčním prefixem *vrtat* : *provrtat* : *provrtávat* je sloveso *vrtat* synonymní se slovesem *provrtávat*). Pokud trojice v tomto ohledu selhává, jedná se o novou lexikální jednotku a prefigovaný vidový pár (*razit* : *odrazit* : *odrážet*, kde *razit* ≠ *odrážet*). Sám požadavek naprosté synonymity se však zdá těžko splnitelný. Mnoho nedokonavých simplicií navíc tvoří

různé dokonavé tvary podle přesného významu, který ve výpovědi mají, např. *trhat* (zub) : *vytrhnout, trhat* (dopis) : *roztrhnout, trhat* (květy) : *utrhnout*.⁷⁹

Třídění prefixů na čistě vidové, subsumpční a lexikálně modifikující tedy vyvolává řadu otázek. Někteří badatelé proto toto dělení opustili a prefixaci jako způsob tvoření čistě vidových párů vůbec neuznávají.⁸⁰ **Prefixy vždy dodávají základovému slovesu navíc nějaký rys, či zcela mění jeho význam.** Jediný gramatikalizovaný a produktivní způsob tvorby vidových párů je tedy sufixace.⁸¹ ISAČENKO (1960: 14) rozlišuje prefixy modifikační, jež zařazují odvozené sloveso pod jiný Aktionsart, a kvalifikační, jež tvoří významově samostatné sloveso. Přitom hranici mezi nimi vidí jako neostrou s plynulým přechodem. Co ale se slovesy typu *napsat, uvařit, namazat*? Podle ISAČENKA (1960: 12) se jedná o resultativa k jednovidovým imperfektivním simplicíím;⁸² u každého slovesa tak nemá mluvčí na výběr mezi dvěma tvary lišícími se pouze videm a v některých případech musí zvolit, zda zachová plný lexikální odstín na úkor vidu („Každý večer si přečtu noviny“) či vidový význam na úkor významového odstínu („Každý večer čtu noviny“).⁸³ Prefixace samozřejmě až na výjimky perfektivizaci způsobuje, podle všeho se však jedná spíše o průvodní jev modifikace

⁷⁹ ISAČENKO (1960: 12).

⁸⁰ *Encyklopedický slovník češtiny* (2002: 529): „Úloha prefixace v čistě vidové opozici je ovšem sporná.“

ISAČENKO (1960) prefixaci jako způsob tvoření vidového páru rovněž neuznává; cf. FILIP (1999: 190): „It is best to conclude with Isačenko that here is no single all-purpose neutral prefix or set of such prefixes.“ Cf. KOMÁREK (2006: 203).

⁸¹ Např. KOMÁREK (2006: 203): „... vlastním mluvnickým prostředkem tvoření vidových dvojic je sufixální im(de)perfektivizace.“

⁸² Cf. SKOUMALOVÁ (1968: 155), která označuje dvojici *psát – napsat* ne za „dvojici čistě vidovou, nýbrž dvojici resultativní.“

⁸³ ISAČENKO (1960: 12): „Každé slovanské sloveso patří buď do D, anebo do ND. Mluvčí má nejen možnost volby, ale je systémem n u c e n se rozhodnout, zdali chce vyjádřit jeden z dvou vidových významů i za cenu ochuzení některého významového odstínu lexikálního, anebo zdali dává přednost zachování onoho lexikálního odstínu na úkor významu vidového.“

významu, a tedy přeřazování sloves do jiné situační skupiny či v rámci sémantického pole.⁸⁴

2.2.2.7 Souvislost časů a vidů v češtině; testy na rozlišení vidu

Časová platnost morfologického futura

Zatímco minulou situaci lze představit jak komplexně, jako proběhnuvší, nebo jako probíhající v referenčním bodě umístěném v minulosti, na situaci probíhající v přítomném okamžiku v její celistvosti nahlížet nelze: lze se o ní vyjádřit vždy jen jako o právě probíhající, tedy pomocí imperfektivního vidu. V češtině se ovšem od perfektivních i imperfektivních sloves vytvářejí pomocí přítomné sady koncovek tvary přezentu (*maluj-i, -eš, -eme...* stejně jako *vymaluj-i, -eš, -eme...*). Morfologický přezens dokonavých tvarů je ale svým významem futurální. Nedokonavá slovesa naopak vytvářejí opisné futurum s futurálními tvary slovesa *být* a infinitivem. Dokonavá slovesa opisné futurum netvoří. Tato skutečnost umožňuje přesně rozlišit dokonavá slovesa od nedokonavých. Souvislosti mezi „časem situace“ jakožto jejím vztahem k okamžiku promluvy, slovesným časem určeným morfologicky a videm shrnuje následující tabulka:

vztah k okamžiku promluvy \ vid	dokonavý <i>podepsat</i> <i>minout</i>	nedokonavý <i>podepisovat</i> <i>míjet</i>
předčasnost (tj. minulost)	préteritum <i>podepsal</i> <i>minul</i>	préteritum <i>podepisoval</i> <i>míjel</i>
současnost (tj. přítomnost)	---	prézens <i>podepisuje</i> <i>míjí</i>
následnost (tj. budoucnost)	prézens <i>podepíše</i> <i>mine</i>	futurum <i>bude podepisovat</i> <i>bude míjet</i>

Schéma 17 Vztah slovesného času a vidu v češtině

⁸⁴ Cf. KOMÁREK (1984: 265): „Nedokonavý děj může být perfektivizován jen tak, že se explicitně zařadí do určité třídy sémantické klasifikace dějů: prefixem (*vy-kopat*), sufixem (*kop-nou-t*). Zařazení je přitom primární funkcí afixu, kdežto perfektivizace jen průvodní.“

Doplnění fázových sloves

Nedokonavá slovesa mohou být použita jako doplnění fázových sloves, např. *začít*, *přestat*, dokonavá nikoli:

Začal slibovat ^{IPF} / * *slíbit* ^{PF}.

Časová adverbia vyjadřující trvání děje⁸⁵

O perfektivních dějích lze říci, za jak dlouho se udály (doplnit je o terminativní modifikátor), o imperfektivních, jak dlouho probíhaly (doplnit je o durativní modifikátor):

Vyjmenoval ^{PF} *to všechno za pět minut* / * *pět minut*.

Vyjmenovával ^{IPF} *to pět minut* / * *za pět minut*.

Existují ovšem skupiny sloves, pro které tento test neplatí: některá perfektivní slovesa lze doplnit o durativní kvantifikátor:

Poseděl ^{PF} *hodinu* / * *za hodinu s přáteli v klubu*.

V určitých kontextech lze imperfektivní slovesa naopak doplnit o modifikátor terminativní:

Maloval dva obrazy za hodinu.

NB: Dle DOČEKALA (2007: 220) je modifikovatelnost predikátu terminativní/durativní předložkovou frází testem toho, zda je věta telická/atelická (v rezultativním pojetí).

2.2.2.8 Kompozicionální aspekt

Tradiční slavistika chápe aspekt jako vlastnost slovesa.⁸⁶ Objevily se však studie, jež se i pro češtinu inspirovaly teorií o kompozicionálním aspektu, již jsme v hrubých

⁸⁵ Příklady převzaty od ZMRZLÍKOVÉ (2009: 41): „Tento test se však nevztahuje k vidu slovesa, nýbrž k tomu, zda je situace popisována jako durativní (je spojitelná s durativním modifikátorem), či jako terminativní (a může se pojít s terminativním modifikátorem). ... Predikce, že se české perfektivní sloveso pojí s terminativním modifikátorem, se ve většině případech (sic!) potvrzuje, avšak není pravidlem.“

⁸⁶ DOČEKAL (2007: 219): „Tradiční slavistické pojetí vidu vychází z toho, že se jedná o slovesnou kategorii (ať už je chápána jako kategorie gramatická nebo lexikální), která je vlastní každému slovan-skému slovesu. ... takto pojaté chápání vidu je problematické, protože nebere v úvahu to, že morfém přidaný k slovesnému kmenu se stává součástí syntaktické struktury věty jako celku a jako takový se také podílí na kompozicionální syntaxi i sémantice celé věty.“

rysech představili v odd. 2.1.3.6. Zatímco u angličtiny (a germánských jazyků) dochází ke změnám aspektu vlivem nominální predikátu, u slovanských jazyků dochází naopak k přenosu referenčních vlastností slovesa na nominální predikát: nositelem informace o gramatickém aspektu, kumulativnosti/kvantizovanosti je sloveso, nikoli jméno:

	<i>Ivan vypil čaj.</i>	<i>Ivan pil čaj.</i>
VP	telický	atelický
NP	kvantizovaná interpretace vlivem VP	kumulativní interpretace vlivem VP

Schéma 18 Vliv verbálního predikátu na interpretaci nominálního predikátu v češtině

Telické interpretaci slovesa v češtině odpovídají dokonavé tvary, atelické nedokonavé. FILIP (1999: 183) tvrdí, že prefixy tvoří z nedokonavého slovesa dokonavé, přičemž nové sloveso je vždy telické.⁸⁷ DOČEKAL se zabývá rovněž sémantikou předložkových frází jako doplnění slovesa a jejich vzájemnému vlivu.

2.2.3 Aktionsart v češtině

V češtině se nejčastěji používá německý termín „Aktionsart“, český kalk „způsob slovesného děje“, případně termín „slovesná akce“.⁸⁸ Vzhledem k možnosti vytvořit od posledního jmenovaného termínu adjektivum „akční“ (význam, prefix apod.) a jeho jasnému odlišení od kategorie „slovesných způsobů“ je sice termín „slovesná akce“

⁸⁷ FILIP (1999: 183): „Nevertheless, what all prefixes share is the following property: Applying a prefix to a given (im)perfective verb yields a **new perfective verb that is telic** (event-denoting). Prefixes can be thought of semantically as **functions that take state, process or event predicates as their arguments and yield event predicates as their value**: PREFIX: $\varepsilon \rightarrow$ event, where $\varepsilon = \{\text{process, state, event}\}$. Prefixes lexicalize the transitions into and out of processes, states or events, and the whole perfective verb asserts that the transition was (or will be) completed, or alternately is viewed in its entirety.“

⁸⁸ Termín „slovesná akce“ prosazoval ISAČENKO (1960: 13).

velice výhodný, budeme se ale pro jasnost držet zavedeného termínu *Aktionsart*. *Příruční mluvnice češtiny* (1995: 209–212) rozděluje „způsoby slovesného děje“ do podmnožin „vyjádření míry“, „vyjádření průběhu děje“, „hodnocení děje“; podobně je definován i v ostatních pracích.⁸⁹

Potíže při rozlišování *Aktionsartu* a aspektu činí zejména fakt, že se oba tvoří stejnými formálními prostředky, totiž prefixací a sufixací, a dále fakt, že většina sloves prefixací mění vid z nedokonavého na dokonavý.⁹⁰ Podle tradičního přístupu (POLDAUF, KOPEČNÝ aj.) spadají do oblasti *Aktionsartu* ty prefigované tvary, které nejsou tvořeny čistě vidovými ani subsumpčními prefixy. *Aktionsart* je pak bližším určením děje **pomocí lexikálně modifikujících prefixů** (vzdaluje-li se výsledný tvar lexikálně od fundujícího slovesa natolik, že se jedná o samostatnou lexikální jednotku, nejde již o *Aktionsart*). Naopak autoři, kteří odmítají prefixaci jako způsob tvoření vidového protikladu, vysvětlují **veškeré perfektivní tvary s prefixy jako významovou modifikaci slovesa**, jež spadá do oblasti *Aktionsartu*.⁹¹ Pochopitelně opět kromě těch, jejichž význam je prefixem modifikován natolik, že prefigované sloveso je již samostatnou lexikální jednotkou, nikoli pouze významovým odstínem základového slovesa. ISAČENKO (1960: 12) rozděluje prefixy na modifikační a kvalifikační. Modifikační prefixy „určují vnitřní stránku průběhu děje“, kvalifikační „blíže určují děj ,zevně“.

Aktionsart bývá chápán dvojnásobem:

⁸⁹ Cf. ISAČENKO (1960: 9): „Otázky násobenosti, podílnosti, fázovitosti, ‚měrovosti‘ děje...“;

ŠMILAUER (1971: 158) uvádí „dokonavost“ a „násobenost“ jako kategorie vidové, „fázovost“, „rozměr“, „míru“, „zdrobnělost a úsilnost“, „účinnost“, „snahovost“ jako kategorie *Aktionsartu*.

⁹⁰ POLDAUF (1954: 50): „Z toho se vymkla jen menší skupina sloves, stále se zmenšující, která vyjadřuje nedokonavost (dokonavost je tu primární) převedením slovesa do jiné třídy (*vrátit – vracet*) a prefixací vid nemění (*navrátit – navracet*).“

⁹¹ Viz odd. 2.2.2.6.

Cf. HEWSON – BUBENIK (1997: 15): „... in all languages every lexical verb, by its very nature as a lexeme, presents a fundamental *Aktionsart*.“

1. jako derivační kategorie: jako tvary spadající pod nějaký Aktionsart jsou označována pouze deverbálně derivovaná slovesa s modifikací základního významu, nikoli jejich základní tvary. Sloveso *psát* ani sloveso *napsat* tak pod žádný Aktionsart nespádají, v prvním případě proto, že nejde o derivovaný tvar, ve druhém proto, že se jedná o gramatickou, nikoli lexikální modifikaci slovesa *psát*. Podle autorů, kteří neuznávají prefixaci jako způsob tvoření vidových párů, je sloveso *psát* rovněž nezařazené pod hlavičku Aktionsart, ale sloveso *napsat* již Aktionsartem je (jde o „aktionsartovou“ modifikaci slovesa *psát*).
2. jako kategorie sledující sémantickou klasifikaci všech sloves: skupinu sloves patřících pod jeden Aktionsart, definuje společný sémantický příznak, ať už jde o slovesa základová nebo odvozená. Podle této definice lze tedy každé sloveso zařadit do určité skupiny podle jeho příznaku.

Neexistuje jednotný výčet Aktionsartů a různí se jejich pojmenování. *Encyklopedický slovník češtiny* (2002: 568–9) jich vyjmenovává 24:

ingresiva, evolutiva, delimitativa, rezultativa, terminativa/konfektiva, perdurativa, finitiva/kompletiva, egresiva, exhaustiva, saturativa, extenziva, kumulativa, intenziva, excesiva, distributiva, atenuativa, semelfaktiva/okamžitá slovesa, momentální slovesa, iterativa/frekventativa,⁹² deminutiva, komitativa, frekventativa,⁹³ stativa, dekurziva, mutativa.

⁹² Iterativa, někdy nazývaná frekventativa či násobená slovesa, spojují význam opakovanosti a obvyklosti děje, např. *dělat, vídat*.

⁹³ Frekventativa označují několikanásobný průběh bodového děje, např. *bodat, klepat*.

2.3 Aspekt a Aktionsart v latině

2.3.1 Latinský slovesný systém

2.3.1.1 Různé pohledy na latinský slovesný systém

MARCUS TERENTIUS VARRO († 27 př. Kr.) věnoval slovesným kategoriím část desáté knihy spisu *De Lingua Latina*. Rozlišil u sloves kategorie času, rodu, způsobu, a dále čtveřici dichotomií (*divisiones*): infectum/perfectum, jednorázový/opakovaný děj, aktivní/pasivní rod, singulár/plurál.⁹⁴ Blíže se VARRO zmiňuje pouze o perfektu, jež podle něj označuje dokončenou situaci.⁹⁵ Jedním z prvních důležitých příspěvků k diskuzi o latinském slovesném systému v moderní době byl článek A. MEILLETA (1897), který vycházel z VARRONOVA modelu:⁹⁶

	minulost	přítomnost	budoucnost
infectum	<i>dīcēbam</i>	<i>dīcō</i>	<i>dīcam (dīcēs)</i>
perfectum	<i>dīxeram</i>	<i>dīxī</i>	<i>dīxerim</i>

Schéma 19 Latinský slovesný systém (indikativ) dle MEILLETA (1897: 81)

Podle MEILLETA (1897: 82) použití perfekta pro popis slovesného děje „ne signifie pas que l'action ... soit *passée*, mais que, au moment présent, cette action est *achevée*“. Jedná se tedy o podobný význam, jaký nacházíme např. v anglickém present perfect

⁹⁴ VARRO (*ling.* 10,33): *Accedunt ad has species a copulis divisionum quadris: ab infecti et perfecti, ut emo edo, emi edi; ab semel et saepius, ut scribo lego, scriptito lectito; a faciendi et patiendi, ut uro ungo, uror ungor; a singulari et multitudinis, ut laudo culpo, laudamus culpamus.*

Tzn. aspekt, „násobenost“, rod, číslo.

⁹⁵ VARRO (*ling.* 10,48): *Nam cum sint verba alia infecta, ut lego et legis, alia perfecta, ut legi et legisti, et debeant sui cuiusque generis in coniungendo copulari, et cum recte sit ideo lego ad legebam, non recte est lego ad legi, quod legi significat, quod perfectum.*

⁹⁶ MEILLET – VENDRYES (1924: 246): „Chaque verbe latin a deux thèmes principaux, l'un *d'infectum*, indiquant le procès en voie d'accomplissement, l'autre de *perfectum*, indiquant le procès accompli.“

tense: *I have spoken*. Zároveň podle něj (ibidem) ale perfektum někdy má význam „comparable à celle de l'aoriste grec“, tedy je použit pro označení minulého děje bez důrazu na jeho trvání. K rozlišení těchto dvou významů latinského perfekta podle MEILLETA mohla sloužit prefixace.⁹⁷ MEILLETŮV popis latinského slovesného systému získal popularitu zejména ve Francii.⁹⁸ Někteří badatelé ovšem nesouhlasili s interpretací perfekta jako „přítomného času“. Např. SERBAT (1976: 341) na základě analýzy použití minulých časů v Ciceronově *Laeliovi* definuje perfektum jako „... purement et simplement un procès achevé dans le passé, au sens du passé simple français et sans reference explicite au présent“, tedy výhradně minulý čas, který označuje minulý děj/stav.

Jako systém tří časů (přítomného, minulého, budoucího) tvořených pravidelně ve dvou aspektech (z infektního⁹⁹ a perfektního kmene slovesa) vysvětluje latinský slovesný systém také PANHUIS (2014).¹⁰⁰ Slovesné časy tvořené od infektního (též „přezentního“) kmene podle něj označují nedokončenost (neukončenost) slovesného děje v momentě promluvy, ve vedlejších větách pak označují současnost s řídicím slovesem.¹⁰¹ Slovesné časy tvořené od perfektního kmene vyjadřují ukončenost a do-

⁹⁷ MEILLET – VENDRYES (1924: 284): „Mais c'est par l'emploi grammatical des préverbes que le latin, comme le gotique ou le vieux-slave, se rapproche le plus de l'expression qui était celle de l'aoriste grec.“

⁹⁸ HEWSON – BUBENIK (1997: 189–208) rovněž popisují latinský slovesný systém na základě Varronova modelu.

⁹⁹ V cizojazyčných verzích *Gramatiky latiny* používá PANHUIS termíny „imperfektivní“ (nebo „přezentní“) a „perfektivní“ kmen.

¹⁰⁰ Popis latinského slovesného systému na základě dělení *infectum/perfectum* je v latinské lingvistice široce používaný. Cf. TOURATIER (2007: 168); HAVERLING (2010: 340).

¹⁰¹ PANHUIS (2014: 143).

končenost slovesného děje v momentě promluvy, ve vedlejších větách se používají pro vyjádření předčasnosti před řídícím slovesem.¹⁰²

Některé popisy latinského slovesného systému se snažily vyrovnat s problémem dvojího charakteru latinského perfekta (viz dále odd. 2.3.1.2): perfektum je v těchto systémech zařazeno na dvě pozice, jako „perfektivní“ minulý čas, a jako perfektum, tj. přítomný stav. Takto popisují latinský slovesný systém tradiční německé gramatiky, např. KÜHNER – STEGMANN (1912), kteří rozeznávají u latinských sloves tři časy a tři aspekty:¹⁰³

čas aspekt	minulý	přítomný	budoucí
momentánní ¹⁰⁴	<i>fūgī</i>	–	<i>fugiam</i>
durativní ¹⁰⁵	<i>fugiēbam</i>	<i>fugiō</i>	
perfektní ¹⁰⁶	<i>fūgeram</i>	<i>fūgī</i>	<i>fūgerō</i>

Schéma 20 Latinský slovesný systém dle KÜHNERA – STEGMANNA (1912: 112–113)

Durativní, resp. perfektní aspekt přitom odpovídají časům od infektního, resp. perfektního kmene v MEILLETOVĚ modelu (viz Schéma 19). Zvláštností tohoto popisu je tedy momentánní aspekt, který vysvětluje charakter vyprávěcího perfekta. Perfektum tak označuje buď minulý ukončený děj nebo minulý děj, jehož výsledek stále trvá v přítomnosti; futurum označuje budoucí děj momentánní i durativní.

¹⁰² PANHUIS (ibidem) rozlišuje tzv. historické (neboli vyprávěcí) a rezultativní perfektum. Vyprávěcí perfektum označuje děj dokončený nejpozději v okamžiku promluvy, rezultativní perfektum „vyjadřuje rovněž dokončený proces a zároveň z něho vyplývající stav v okamžiku promluvy.“

¹⁰³ KÜHNER – STEGMANN (1912) tyto aspekty ovšem nazývají „Aktionsarten“. Pro lepší přehlednost a snazší srovnání jsme se při popisu jejich modelu rozhodli užívat zavedeného termínu „aspekt“.

¹⁰⁴ „momentan/punktuell/abgeschlossen“

¹⁰⁵ „durativ/entwickelnd“

¹⁰⁶ „perfektisch/vollendet“

Také MENGE (2000: 177)¹⁰⁷ popisuje latinský slovesný systém na základě aspektu, důsledně již ale odlišuje aspekt a Aktionsart. Aktionsartem nazývá způsob průběhu slovesného děje, který je dán lexikálním významem slovesa. Slovesa podle Aktionsartu dělí na dvě základní skupiny: punktuální („punktuell/momentan“) a durativní („durativ/linear“). Durativní slovesa popisují déle trvající slovesné děje/stavy,¹⁰⁸ punktuální slovesa označují začátek slovesného děje (ingresivní, inchoativní), nebo jeho konec (rezultativní, perfektivní). Pro vyjádření Aktionsartu má latina některé speciální sufixy, např. -sc- pro inchoativa, -(i)tā- pro iterativa a intenziva. Aspekt je podle MENGEHO způsob průběhu slovesného děje, který je dán významem slovesného času, a stejně jako Aktionsart má dvě podskupiny: durativní a punktuální:

durativní aspekt	punktuální aspekt
prézens	
futurum	
imperfektum	perfektum
	plusquamperfektum
	futurum II

Schéma 21 Rozdělení latinských slovesných časů dle aspektu – MENGE (2000: 178)

Každý slovesný tvar nese Aktionsart i aspekt: ty si obvykle odpovídají, ale nikoli výlučně, cf. použití perfekta u durativních sloves,¹⁰⁹ nebo imperfekta u sloves punktuálních.¹¹⁰

¹⁰⁷ První vydání pod názvem *Repetitorium der lateinischen Syntax und stylistik* vyšlo v roce 1873, vydání z roku 2000 (*Der neue Menge*), jež bylo kompletně přepracováno T. BURKARDEM a M. SCHAUEREM, vychází ze 7. vydání původního *Repetitoria* z r. 1914.

NB: V *Repetitoriu* se MENGE o aspektu a Aktionsartu nezmiňuje – tyto části byly přidány až do nového vydání.

¹⁰⁸ Durativní slovesa mohou mít adverbialní doplnění vyjadřující delší časové trvání. Cf. MENGE (2000: 177).

¹⁰⁹ Použitím durativního slovesa v perfektu nechá mluvčí děj/stav trvající delší dobu scvrknout se na krátký časový okamžik, jako by jej pozoroval z dálky a viděl jej jako jednorázovou punktuální událost. Tento jev se nazývá „komplexivní perfektum“. Cf. MENGE (2000: 177).

¹¹⁰ Viz odd. 2.3.1.2.

Zcela jiný pohled má PINKSTER (2015), který pro latinský slovesný systém považuje za určující koncept relativního času, nikoli aspekt. Podle PINKSTERA je latinský slovesný systém uspořádán dle časového usouvztahování slovesného děje k referenčnímu bodu (tj. k okamžiku promluvy, k minulosti, k budoucnosti):

Reference point	Relative position with regard to the reference point		
	Anterior	Simultaneous	Posterior
Time of speaking	<i>amavi</i>	<i>amo</i>	<i>amaturus sum</i>
Past	<i>amaveram</i>	<i>amabam</i>	<i>amaturus eram</i>
Future	<i>amavero</i>	<i>amabo</i>	<i>amaturus ero</i>

Schéma 22 Latinský slovesný systém dle PINKSTERA (2015: 384)

2.3.1.2 Perfektum vs. imperfektum

V diskuzi o slovesném vidu v latině se nejčastěji mluví o rozdílu mezi imperfektem a perfektem. Ostatně v některých jazycích, jak již bylo řečeno, se gramatikalizace vidu týká právě jen minulých časů. Vztah imperfekta a perfekta v latinském slovesném systému je ovšem složitější než např. vztah prostého a průběhového minulého času v angličtině. Již podle PRISCIANA je pro použití imperfekta, resp. perfekta klíčová otázka **dokončenosti slovesného děje**: imperfektum se užívá k popisu nedokončeného slovesného děje (*scribēbam versum* = „psal jsem verš“), perfektum k popisu děje dokončeného (*scripsī versum* = „napsal jsem verš“, tj. „mám napsaný verš“).¹¹¹

PINKSTER (1983: 288) k PRISCIANOVĚ rezultativní definici perfekta (*sī ad finem perveniat incoeptum*) dodává, že se týká pouze určitých slovesných dějů: *scribere versum* je **terminativní** slovesný děj mající přirozený výsledek, zatímco slovesný děj *scripsērunt* ve větě *nostrī praeceptōrēs servum cervumque u et o litterīs scripsērunt*

¹¹¹ PRISC. *gramm. II*, 8,10: *si incipiam in praesenti, versum scribere, et imperfectum relinquam, tunc utor praeterito imperfecto dicens, scribēbam versum. ex eodem, id est praesenti, nascitur etiam perfectum. si enim ad finem perveniat praesens incoeptum, statim utimur praeterito perfecto: continuo enim scripto ad finem versu, dico, scripsi versum.*

tento přirozený výsledek nemá, a použité perfektum vyjadřuje pouze skutečnost, že slovesný děj proběhl a teď neprobíhá. Jak již bylo zmíněno, zastáncem rezultativní definice perfekta byl MEILLET¹¹² a jeho pokračovatelé,¹¹³ SERBAT naopak nahlížel perfektum výhradně jako prostý minulý čas, a tvary označující přítomný stav (např. *meminī, ōdī*) chápal jako reziduum předchozího stavu. Většina latinistů se přitom shoduje, že perfektum má v latinském slovesném systému obě funkce.¹¹⁴ Přehledně je shrnuje např. HAVERLING (2010: 343): „When the Latin perfect is used **as a perfect**, it indicates ‚current relevance‘ – that is an action which has been performed in the past is still relevant in the present moment. In such cases, it may be found with temporal adverbials locating the situation in the present; it then corresponds to the Greek perfect (ἀφ᾽ἔργου) and the English past tense *I have come*. But when it is used **as a general past tense**, the Latin perfect may occur with temporal adverbials locating event in a moment before ‚reference time‘: it then corresponds to the Greek aorist (ἀφικόμεν) and the English past tense *I came*.” Dvojí funkce latinského perfekta je vysvětlována jako splynutí PIE kategorií aoristu a perfekta do jednoho času.

Indikativ imperfekta vznikl pravděpodobně gramatikalizací perifrastického tvaru, který měl pravděpodobně progresivní funkci (-*bā*-).¹¹⁵ Imperfektum vyjadřuje sku-

¹¹² Připomeňme ovšem, že MEILLET (1897: 82) připouští, že někdy má perfektum funkci srovnatelnou s řeckým aoristem.

¹¹³ HEWSON – BUBENIK (1997: 196) chápou perfektum („present perfect“) jako přítomný čas, jež v latinském slovesném systému má funkci minulého času: „The Latin perfect ‚functionally‘ operates as a preterit in Latin texts, i.e. it is used in narrative texts to represent complete past events, in contrast to the imperfect. This does not mean of course that the present perfect is a past tense: the table knife used to tighten a screw will be returned to the cutlery drawer, not reclassified and put in the tool box.”

¹¹⁴ Cf. Schéma 20. Perfektum je v tabulce zastoupeno dvakrát, a to jednak jako slovesný čas mající momentánní „Aktionsart“ a označující děj probíhající v minulosti, jednak jako slovesný čas s perfektním „Aktionsartem“ a označující přítomný stav.

Cf. PINKSTER (1983: 290): „It is clear, however, that there exists empirical evidence which proves that the perfect marks a state of affairs as having ended and with particular state of affairs as having resulted in some state.”

¹¹⁵ SKUTSCH (1914); HAVERLING (2010: 405–406); BALDI (2002: 397–398); SIHLER (1995: 554).

tečnost, že slovesný děj v určitém bodě v minulosti probíhal a nebyl dokončen v okamžiku promluvy nebo v okamžiku, kdy proběhl další děj, který se k němu vztahuje, označuje rovněž takové děje v minulosti, které trvaly delší dobu či probíhaly opakovaně (iterativní imperfektum) nebo pravidelně (habituální), a zprostředkuje pozadí událostí v minulém vyprávění,¹¹⁶ má rovněž význam současnosti s jiným minulým dějem.¹¹⁷ Připisuje se mu také význam konativnosti a ingresivity:

- imperfektum *dē conātū*:¹¹⁸

Cic. Lig. 24

Veniēbātis igitur in provinciam ... Prohibitī estis in prōvinciā vestra pedem pōnere.

Šli jste do provincie ... Zabránili vám vkročit do vaší vlastní provincie.
(tj. měli jste namířeno do provincie → chtěli jste dojít do provincie)

- ingresivní imperfektum:¹¹⁹

Ter. Eun. 432-3

Dēnīque / metuēbant iam mē

Konečně se mě začali bát.

¹¹⁶ PANHUIS (2014: 146) poznamenává, že po vynechání imperfekt neztrácí vyprávění hlavní linii, jehož páteří jsou slovesné děje vyjádřené v perfektu. Po vynechání perfektu by již nešlo o vyprávění, neboť by zbyly pouze izolované popisy.

Cf. *Perfectō prōcēdit, imperfectō insistit orātiō*. Tato poučka od neznámého antického autora je citována v téměř každé práci týkající se rozdílu v užití perfekta a imperfekta v latině. Nejstarší zmínku o tomto pravidle jsem našla u A. F. VAN ISEGHEMA (1832: 100): „De imperfecto in narratione vetus et accuratissima regula est: *Perfecto procedit, imperfecto insistit oratio.*”

¹¹⁷ Podle LEUMANNA – HOFMANNA – SZANTYRA (1965: 316) se tento význam imperfekta vyvinul až sekundárně, stejně jako význam konativní a ingresivní.

¹¹⁸ Příklad převzat od PINKSTERA (2015: 421). K imperfektu *de conatu* blíže v odd. 2.3.2.2.1.

¹¹⁹ HAVERLING (2010: 466), přeložila MV.

HAVERLING (ibidem) upozorňuje, že ingresivita výrazů typu *Náhle byl zticha* je dána kontextem, nikoli použitým slovesným tvarem. O skutečně ingresivním slovesném čase můžeme hovořit pouze u výrazů typu *Náhle zmlknul*.

Spočívá tedy rozdíl mezi perfektem¹²⁰ a imperfektem v latině v různém aspektu? HAVERLING (2010: 406) se domnívá, že ano: „The imperfect and perfect tenses indicate absolute time but describe the situations or events **from different viewpoints**.“¹²¹ Dále k imperfektu a perfektu v latině viz kap. 3.3.

2.3.1.3 Futurum

V latinském slovesném systému jsou dvě futura: futurum I vyjadřuje děj budoucí, futurum II je relativní čas vyjadřující předčasnost v budoucnosti. Budoucí děj se dá v latině rovněž vyjádřit pomocí perifrastického futura typu *-ūrus sum*. O futuru I se v gramatikách píše obvykle pouze to, že se používá pro vyjádření budoucích dějů, vyskytuje se rovněž futurum gnómičké (jež lze funkčně zaměnit s přítomem gnómičným). Vzácně se vyskytuje tzv. historické futurum, jež vypovídá o dějích, jež byly budoucími z hlediska orientačního bodu, jímž byl určitý okamžik v minulosti.¹²² Zajímavá je otázka, jak se v latině rozlišuje budoucí děj, který bude ukončen, od děje, který bude pouze nějakou dobu trvat, tedy věty *Napíšu ti dnes večer dopis* a *Budu ti dnes večer psát dopis* (tj. „a ještě nevím, kdy jej dopíšu“). Ve slovanských jazycích se tyto rozdíly vyjadřují opačným videm jak v minulém, tak v budoucím čase. Je v latině možné tento rozdíl reflektovat pouze (pokud vůbec) pro minulé děje? Podle PRISCIANA¹²³ je budoucnost nejistá, nejisté je tedy i trvání budoucího děje, a proto je v latině pouze jedna forma pro vyjádření budoucnosti.

¹²⁰ Mluvíme o perfektu, jež PANHUIS nazývá „historické“ nebo „vyprávěcí“ a HAVERLING „general past tense“, nikoli o perfektu ve funkci rezultativní. Stranou ponecháváme jednak plusquamperfektum, jež má v latině pouze funkci relativního času, jednak prézens a infinitiv historický.

¹²¹ I.e. „perfective viewpoint“, který zprostředkuje celkový pohled na děj/stav vs. „imperfective viewpoint“, který děj/stav představuje zvnitřku jako probíhající. Cf. HAVERLING (2010: 277–278).

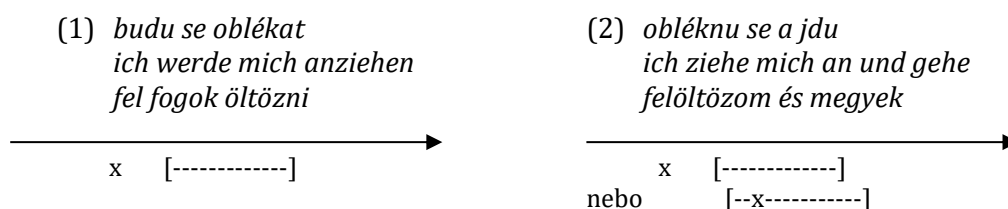
¹²² Cf. LEUMANN – HOFMANN – SZANTYR (1965: 319).

¹²³ PRISC. *gramm. II* 8,17: *Melius tamen Romani considerata futuri natura, quae omnino incerta est, simpliciter in eo voce utuntur nec finiunt spatium futuri.*

2.3.1.3.1 Středoevropské futurum a latinské futurum se sufixem *-b-*

KURZOVÁ (1996) uveřejnila areálovou studii srovnávající způsob tvoření futura ve středoevropských jazycích z různých jazykových větví indoevropské rodiny (němčina, čeština) i z rodiny neindoevropské (maďarština). Na rozdíl od ostatních evropských jazyků, které tvoří futurum za pomoci modálních sloves s významem přání nebo nutnosti, a pro označení budoucího děje používají povinně futurum, středoevropské jazyky tvoří futurum (1) s pomocnými slovesy majícími ingresivní význam (např. čes. *budu psát*, maď. *írni fogok*, kde *fogni* = „to seize, take hold of, grasp“, něm. *ich werde schreiben*, kde *werden* = „stát se“); ale o budoucím ději mohou vypovídat rovněž (2) přezentem, přičemž v případě slovanských jazyků je dokonavý přezens gramatikalizovaná forma futura, němčina a maďarština běžně o budoucím ději užívají přezentních tvarů doplněných o adverbia. Ve slovanských jazycích je použití perifrastického futura s ingresivním auxiliárem (1) omezeno na nedokonavá slovesa.¹²⁴ V neslovanských středoevropských jazycích (němčina, maďarština), které morfologický vid nemají, je ovšem použití perifrastického futura s ingresivním auxiliárním slovesem rovněž omezeno:

- a) **perifrastické futurum s ingresivním auxiliárem (1) označuje děj, jehož počátek teprve nastane**, použití přezentního tvaru (2) nevylučuje možnost, že je děj již v průběhu:

Legenda: x okamžik výpovědi [----] proces „oblékání“

Schéma 23 Perifrastické futurum s ingresivním auxiliárem vs. přezentní tvar – dle KURZOVÉ (1996)

¹²⁴ To odpovídá skutečnosti, že v jazycích, které znají opozici dokonavého a nedokonavého vidu, se po slovesech s ingresivním významem (např. *začít*) vyskytují výhradně infinitivy nedokonavých sloves (např. *začnu malovat/vymalovávat*, ale **začnu vymalovat*).

b) **perifrastické futurum (1) rovněž nese informaci o konci, resp. výsledku děje, zatímco použití prézentu (2) tuto informaci obsahuje:**¹²⁵

(1)

Zítbra budu pracovat celý den na zahradě.

Morgen werde ich den ganzen Tag im Garten arbeiten.

Holnap egész nap a kertben fogok dolgozni.

(2)

Zítbra pokosím zahradu.

Morgen mähe ich den ganzen Rasen.

Holnap lekaszálom a kertet.

Na základě korelace mezi imperfektivitou a futurem s významem ingresivity u středoevropských jazyků vysvětluje KURZOVÁ (1996: 11 ss.) souvislost latinského futura na *-bō* a imperfekta na *-bam*. KURZOVÁ¹²⁶ zastává syntetickou (derivační)¹²⁷ teorii vzniku latinského futura a imperfekta, podle níž se oba časy skládají z konsonantního sufixu *-b-* a z tematického prezentního sufixu *-e/o-*, resp. z préteritálního sufixu *-ā-*. Sufix *-b-* lze podle KURZOVÉ (1993: 187–189) chápat jako odvozený z dentálního sufixu **-dh-* s předpokládanou terminativní/ingresivní hodnotou.

2.3.1.4 Prézens

Latinský prézens se tvoří od infektního kmene, jenž nese význam neukončenosti slovesného děje. Podle PINKSTERA (2015: 395) označuje prézens situaci, která je současná s okamžikem promluvy, ADEMA (2019: 49) upřesňuje, že se jedná o současnost nikoli s okamžikem promluvy, ale s bází („base“), již mluvčí zvolí. Např. v případě receptů je touto bází okamžik, kdy adresát recept vaří a dle receptu postupuje. Nemusí přitom jít o okamžik „ted“, ale i „dnes“, „letos“, „v naší době“. Prézens může mít tedy

¹²⁵ KURZOVÁ (1996: 10) ovšem upozorňuje, že toto omezení neplatí pro maďarštinu, v níž se perfektivní tvary (s prefixem *meg*) nevyklučují se slovesy s ingresivním významem, a tedy ani perifrástickým futurem.

¹²⁶ Podrobněji KURZOVÁ (1993: 187–189).

¹²⁷ KURZOVÁ (1996: 12) ovšem upozorňuje na zajímavou skutečnost, že podle analytické (kompoziční) teorie se sufix *-b-* ve futurech a imperfektech odvozuje z **bhu-* s významem „stát se“ (*~budu*, *~werde*).

funkci aktuálního prézentu,¹²⁸ stejně jako funkci gnómičnou. PRISCIANUS¹²⁹ vysvětluje prézens jako slovesný čas používaný k popisu slovesného děje, který byl započat před okamžikem promluvy a není v okamžiku promluvy dokončen: např. *scribō ver-sum* = „píši verš“, tj. mám již kousek verše napsaný (to se odehrálo v minulosti), ale kousek ještě k dokončení chybí (to se odehraje v budoucnosti). PRISCIANUS vysvětluje, že prézens je přirozeně **imperfektivní**,¹³⁰ což vyplývá ze skutečnosti, že slovesný děj, o němž se vypovídá prézentem, není dokončen – k výsledku chybí ještě část, která teprve proběhne.¹³¹ HAVERLING (2010: 347) upozorňuje na skutečnost, že latina na rozdíl od mnoha evropských, ale stejně jako většina slovanských jazyků používá prézens pro vyjádření tzv. „anterior continuing“¹³² u stativ nebo dynamických atelic-
kých výrazů:

Cic. Verr. 2,4,38	<i>Is Lilybaei multos iam annos habitat.</i>
	angl. He has now been living at Lilybaeum for many years.
	čes. Žije v Lilybeu už mnoho let.
Cic. Tusc. 2,45	... <i>qui complures annos doloribus podagrae crucientur maximis.</i>
	angl. ... who for many years have been tormented by the most painful gout.
	čes. ... kteří jsou již mnoho let sužováni bolestivou dnou.

¹²⁸ Aktuální prézens odpovídá na otázku „Co právě děláš?“

¹²⁹ PRISC. *gramm. II*, 8,10: *praesens tempus proprie dicitur, cuius pars praeteriit, pars futura est. cum enim tempus fluvii more instabili volvatur cursu, vix punctum habere potest in praesenti, hoc est instanti. maxima igitur pars eius, sicut dictum est, vel praeteriit vel futura est ... verba praesentis, sicut diximus, inter praeteritum et futurum sunt, exempli causa, si incipiam versum aliquem scribere et dicam ‚scribo versum‘, dum adhuc ad finem eius non pervenerim et cum pars eius iam sit scripta, pars autem scribenda.*

¹³⁰ (ibidem): *ergo praesens tempus hoc solemus dicere, quod contineat et coniungat quasi puncto aliquo iuncturam praeteriti temporis et futuri nulla intercisione interveniente, unde stoici iure hoc tempus ‚praesens imperfectum‘ vocabant, ut dictum est, ideo quod prior eius pars, quae praeteriit, iam transacta est, deest autem sequens, id est futura, ut, si in medio versu dicam ‚scribo versum‘ priore eius parte scripta, cui adhuc deest extrema pars, praesenti utor verbo dicendo ‚scribo versum‘, sed imperfectum est, quod deest adhuc versui, quod scribatur.*

¹³¹ Naopak MENGE (2000: 178) řadí prézens mezi časy nevyhraněné co do aspektu, resp. mající durativní i punktuální aspekt.

¹³² Tj. stav, který již v minulosti trval a stále trvá v okamžiku promluvy.

Někdy se latinský přezens vztahuje k jinému než přítomnému okamžiku – používá se pro minulé slovesné děje (tzv. přezens historický), ale i pro děje budoucí (často ve významu blízkého či očekávaného budoucího děje). Tyto významy jsou obvyklé i v češtině.¹³³

Podle SERBATA (1975: 216) je použití přezentu na místo minulého a budoucího času možné proto, že je přezens atemporální tvar: „eine Form, die den bloßen Verbal-begriff ausdrückt (versehen mit den Morphemen der Person und des Genus verbi“. Atemporalitu přezentu vyvozuje SERBAT¹³⁴ mj. z morfologie – ve srovnání s druhými dvěma tvary imperfektivního kmene *ornābimus* a *ornābāmus* chybí přezentu *ornāmus* časový marker.¹³⁵ Podle PINKSTERA (2015: 395–396) lze hovořit o atemporalitě slovesného času pouze tehdy, kdy tento slovesný čas může nahradit všechny slovesné časy ve všech kontextech, což o latinském přezentu rozhodně neplatí.

2.3.2 Teorie o aspektu v latině

2.3.2.1 Aktionsart, situační typy a gramatický aspekt v latině

V odd. 2.3.1.1 byl podán přehled teorií o latinském slovesném systému včetně některých pohledů na gramatický aspekt v latině; debata na téma, zda v latině je či není aspekt¹³⁶ a jak se konkrétně projevuje, stále není u konce, obecně však panuje shoda

¹³³ Podrobněji viz odd. 3.7.1.

¹³⁴ SERBAT (1975: 215): „Der sog. Indikativ Präsens enthält kein Morphem, kein Kennzeichen, das die Gegenwart bedeutet.“

¹³⁵ SERBAT ovšem vychází pouze ze synchronního popisu. Z diachronního hlediska je tento popis neudržitelný. Do tohoto popisu navíc nezapadají ani 3. a 4. konjugace.

¹³⁶ PINKSTER (1990: 222): „The question of whether or not in Latin ‘aspect’ ‘exists’ or is necessary for the description of the uses of the various verb forms has led to a flood of scholarly publications. *Communis opinio* is that in an earlier stage of Latin aspect was probably or certainly a productive category, but that the Latin of the texts we have at our disposal contains few (or no) traces of this.“

alespoň na gramatickém aspektu, který se v latině realizuje na úrovni minulých časů (perfektum vs. imperfektum).¹³⁷

Detailní studii o aspektu v latině s rozsáhlým teoretickým úvodem napsal OLDSJÖ (2001), který rozlišuje:

1. **Aktionsart**, tj. implicitní fázovou strukturu slovesných kmenů:¹³⁸

Aktionsart je kategorie spojená přímo se slovesným kmenem (tj. včetně prefixů); mluvčí výběrem slovesa označí situaci včetně její základní fázové struktury.¹³⁹

OLDSJÖ (2010: 146–8) nepovažuje tradiční dělení na telická a atelická slovesa pro kategorii Aktionsartu za dostatečné a navrhuje stejné členění, jaké se používá pro situační typy, tj. stavy (nedynamické), procesy (dynamické, atelické), accomplishments (dynamické, telické, nepunktuální), achievements (dynamické, telické, punktuální). V následujícím příkladu je tedy podle OLDSJÖA (2001: 146, 148) sloveso *considerere* „achievement, sloveso *communire* „accomplishment“, a sloveso *continere* „proces“:

CAES. civ. 3,51,7

*Hoc **consedit** loco atque eum **communivit** omnesque ibi copias **continuit**.*

Na tom místě se usadil, opevnil a držel tam všechny své oddíly.

HAVERLING (2010: 277): „Aspect as a concept has for over a century been a matter of dispute among linguists. Many have claimed that the concept of *Aktionsart*, here called *Actionality*, must be distinguished from *Aspect*, which I prefer to refer to here as *Viewpoint*.“

¹³⁷ Pohled na ostatní časy z hlediska aspektu se různí:

Cf. HAVERLING (2010: 500): „The Latin verb is strictly divided into two stems, the *infectum* and the *perfectum*. The original opposition was probably of an aspectual nature, but this opposition was reinterpreted as indicating the relative sequence of events or situations.“

Naopak OLDSJÖ (2001: 128): „In main clauses the future past could thus in certain contexts in Classical Latin still be used to express perfectivity in the future rather than anteriority in the future.“

¹³⁸ OLDSJÖ (2001: 138–9): „*Aktionsart* is an abstract, cognitive notion for the phasal structure of situations, *i.e.* a characterization of the phasal properties of what is being directly signified by verb roots.

¹³⁹ Viz rovněž odd. 2.1.4.

Stanovit Aktionsart konkrétního slovesa je však často problematické, jelikož slovesa mají různé významy v různých kontextech a v některých případech je obtížné stanovit, který význam je základní;¹⁴⁰ některá slovesa jsou však co do Aktionsartu velmi stabilní, pak se skutečně dá hovořit o inherentním Aktionsartu.¹⁴¹ Koncept Aktionsartu je tedy do jisté míry vágní, přesto velmi důležitý pro popis kompozicionálního charakteru situačních typů. OLDSJÖ (2001: 156) jej proto definuje následovně: „Aktionsart describes the phasal character of the situation as expressed by the verb root, if that character is, or can be assumed to be, distinct and stable in all or almost all immediate contexts in which the verb root is used.“

2. **situační typy**, tj. fázovou strukturu slovesa s jeho doplněními:¹⁴²

Ke stanovení situačních typů je třeba posuzovat sloveso v kontextu, tj. s jeho subjekty, objekty, adjektivními i adverbialními atributy.¹⁴³

3. **gramatický aspekt**,¹⁴⁴ který se aplikuje na sloveso v jazycích, jež gramatický aspekt v morfologickém systému mají.

¹⁴⁰ OLDSJÖ (2001: 153): „... the meaning of the verb root in many cases is inseparable from the immediate context in which it occurs, since different uses of the same verb root can refer to situations of diverse character. In such cases as *contendere* above, *Aktionsart* as a label for the phasal character of the situation directly indicated by the verb root seems problematic and even irrelevant.“

¹⁴¹ OLDSJÖ (2001: 153–154): „... there are other verbs with a more stable phasal character which is recognizable in all or almost all of the actual occurrences of these verbs. In such cases in fact it seems relevant to speak of verb roots as having a specific inherent phasal character.“

¹⁴² K situačním typům viz rovněž odd. 2.1.5, kde je rovněž uvedeno hierarchické schéma situačních typů.

¹⁴³ OLDSJÖ (2001: 161).

Cf. HAVERLING (2010: 277), která rozlišuje pouze tzv. „Actionality“ (Aktionsart) a „Viewpoint“ (Aspekt): „*Actionality* refers to various kinds of situations (stative, dynamic and atelic, telic and durative, telic and momentaneous, and semelfective) described by verbs and verb phrases.“ Její termín „Actionality“ tedy vlastně zahrnuje termíny „Aktionsart“ i „situační typy“ v Oldsjöově pojetí.

¹⁴⁴ HAVERLING (2010: 277) nazývá gramatický aspekt „Viewpoint“.

Některé situace jsou přirozeně nahlíženy imperfektivně (např. „žil“, „miloval“), jiné perfektivně (např. „zemřel“, „skočil“). Pokud je taková situace zobrazena v opačném gramatickém aspektu, může to mít za následek přeřazení této situace pod jiný typ, nebo může vzniknout nový význam (viz další oddíl).

2.3.2.2 Aspektuální konflikt mezi telicitou a imperfektivitou

Latinské gramatiky, které připouštějí, že se v latině projevuje aspekt, ať už na úrovni slovesa nebo celé predikace, se obvykle vyjadřují rovněž k aspektuálnímu konfliktu, který vzniká, pokud se telická (terminativní, perfektivní) situace zobrazuje imperfektivně (durativně). Jako výsledek tohoto konfliktu bývá nejčastěji zmiňována konativní nebo iterativní interpretace zobrazené situace.

2.3.2.2.1 Imperfectum de conatu

Jako výsledek konfliktu vzniklého imperfektivním zobrazením telické situace bývá tradičně nejčastěji zmiňována konativita.¹⁴⁵

Dnes se badatelé spíše přiklánějí k tomu, že konativita je silně závislá na kontextu, např. OLDSJÖ (2001: 240): „The most important conclusion is that the conative meaning is not the result of an aspectual contrast between imperfective aspect and telic situation type... The subsequent context following an imperfect is by far the most important factor. This means that other situations than telic also may acquire a conative interpretation in the imperfect.“¹⁴⁶

¹⁴⁵ Např. LEUMANN – HOFMANN – SZANTYR (1965: 303): „Von perfektiven Verben ist im allgemeinen kein Impf. möglich, es sei denn ein iteratives oder ein Impf. *de conatu*.“

Cf. MENGE (2000: 177), který vysvětluje tzv. „konativer Aspekt“ použitím „přesného“ slovesa v „durativním“ slovesném čase.

¹⁴⁶ Cf. PINKSTER (1983: 302): „To understand this imperfect as ‘conative’ ... it is necessary to use extralinguistic knowledge.“; PINKSTER (2015: 420): „The fact that the actions marked by the imperfect are interpreted as not successful is not due to their being in the imperfect tense. ... The conative

Haverling (2010: 467) vysvětluje konativní funkci imperfekta jako tzv. „imperfective paradox“: užití telického slovesa v imperfektu dodává ději významový rys předčasné přerušenosti.

2.3.2.2.2 Iterativita

Oldsjö (2001: 205 ss.) uvádí, že v Caesarových textech mají telické fráze zobrazené imperfektivně **obvykle**¹⁴⁷ **význam iterativní**. Rozeznává přitom následující typy iterativity:

- **iterativita**:¹⁴⁸ situace je několikrát za sebou opakována stejným subjektem;¹⁴⁹

CAES. Gall. 7,16,2¹⁵⁰

*Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quae ad Avaricum gererentur, **cognoscebat** et quid fieri vellet **imperabat**.*

[Vercingetorix] se díky vyzvědačům pravidelně v průběhu dne **dozvídal**, co se děje v Avaricu, a udílel rozkazy, co se má udělat.

- **iterativita habituální**:¹⁵¹ situace je opakována stejným subjektem po mnohem delší dobu, než je tomu u prosté iterativity. Jedná se o zvyky, obyčeje, způsoby, jež nebývají (v textu) časově omezeny, na rozdíl od prosté iterativity, u níž se

interpretation of *prohibebant* depends on the information given in the following sentence, introduced by the contrastive connector *at*.”

¹⁴⁷ Oldsjö (2001: 216): „... iterativity should not be regarded as a necessary consequence of an aspectual conflict but as *one* possible meaning given by the choice of viewing a telic situation as a process. The majority of the telic situations in the imperfective aspect do in fact refer to repeated sequences.“

¹⁴⁸ Iterativita může být vyjádřena i perfektem, v takovém případě bude explicitně signalizována např. uvedením počtu opakování. Iterativita telických dějů vyplývá právě z konfliktu teličnosti a imperfektivy.

¹⁴⁹ Oldsjö (2001: 216): „The basic type of iteration implies that the situation is repeated by the same subject successively.“

¹⁵⁰ Příklady z Caesara v této kapitole jsou přejaty z Oldsjö (2001).

¹⁵¹ Habituálnost považuje Oldsjö (2001: 225–226) za podtyp iterativity – jde o „obvyklé opakování“.

situace opakuje po určitou specifikovanou dobu. V češtině bývá v těchto případech možný překlad iterativy se sufixem -va-: „spávali“, „dělávali“:

CAES. Gall. 6,19,4

*Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica et sumptuosa... ac paulo supra hanc memoriam servi et clientes, quos iis dilectos esse constabat, iustis funebribus confectis una **cremabantur**.*

Pohřby jsou v porovnání s ostatními zvyky Galů velkolepé a nákladné... Ne tak dávno **bývali** po vykonání pohřebního rituálu spolu s pánem **spalováni** i otroci a klienti, o nichž se vědělo, že jim byli milí.

- **iterativita distributivní:** situace je opakována různými subjekty:¹⁵²

CAES. Gall. 7,48,2

Eorum ut quisque primus venerat, sub muro consistebat suorumque pugnantium numerum augebat.

Jakmile jeden každý z nich dorazil, zaujal pozici se u hradeb a zvýšil počet bojujících.

NB: Iterativita nemusí být vyjádřena gramaticky, tj. imperfektivně, ale může být vyjádřena lexikálně:

CIC. Verr. 2,5,86

Nam hoc istum vestitu Siculi civesque Romani permulti saepe viderunt.

V tomto oděvu ho mnozí Sicilané a římské občany často viděli.

Cf. CIC. Brut. 326

Saepe videbam cum inridentem tum etiam irascentem et stomachantem Philippum.

Často jsem viděl Filipa se usmívat, ale také se rozčilovat a hlasitě smát.

CAES. civ. 1,87,2

Quascumque controversias inter se milites habuerunt, sua sponte ad Caesarem in ius adierunt.

Pokud mezi sebou měli vojáci jakýkoli konflikt, chodili sami od sebe za Caesarem, aby je rozsoudil.

¹⁵² OLDSJÖ (2001: 221): „Let us now turn to the type of teration here called distributive. It implies that the same situation is repeated by different subjects.“

Iterativita je zde vyjádřena subjektem a objektem v plurálu a neurčitým totalizačním zájmenem *quascumque*.

- **iterativita intenzifikující:**¹⁵³ zvláštní podtyp iterativity, který vzniká kombinací telicity, imperfektivního aspektu, konkrétního významu slovesa (jde obvykle o slovesa *dicendi* či *petendi*)¹⁵⁴ a kontextu:

CAES. Gall. 4,11,1

Caesar cum ab hoste non amplius passuum XII milibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur. Qui in itinere congressi magnopere, ne longius progrediretur, orabant. Cum id non impetrassent, petebant ...

Když byl Caesar vzdálen od nepřátel ne více než 12 mil, přišli k němu opět vyslanci, jak bylo dohodnuto. Když se s ním setkali, prosili ho snažně, aby dál nepokračoval. Když toho nedosáhli, žádali ...

Slovesa *dicendi* se v imperfektu objevují velmi často, a to rovněž v češtině a v klasické řečtině.¹⁵⁵ Jejich použití obvykle implikuje, že dialog bude pokračovat; imperfektum tak funguje jako marker koheze, zatímco perfektivní tvar označuje konec dialogu:

„Řekla jsem jí, ať jde s námi, ale ona **říkala**, že má večer ještě práci. A já na to, že práce počká, a ona **říkala**, že se jí vlastně nechce nikam chodit ... ale nakonec jsem ji přesvědčila.“

×

„Říkala jsem jí, ať jde s námi, ale ona **řekla**, že má večer práci.“

Sloveso *dicendi* v imperfektu vždy naznačuje záměr, např. záměr někoho přesvědčit („říkala jsem jí, ať jde“) nebo záměr odmítnout („říkala, že má práci“), který nebyl

¹⁵³ OLDSJÖ (2001: 222–224).

¹⁵⁴ Sám OLDSJÖ (2001: 223) ovšem uvádí, že slovesa, jichž se intenzifikační iterativita obvykle týká („verbs of saying, asserting, begging, declaring, and the like“), nejsou tak výrazně telická jako jiná telická slovesa („the Aktionsart of the verbs is not as pronouncedly telic“), což tuto subkategorii problematizuje.

¹⁵⁵ Ke slovesům *dicendi* v imperfektu v klasické řečtině viz např. RIJKSBARON (1984: 18-19): „In a way similar to $\pi\epsilon\iota\theta\acute{\omega}$... a large number of verbs of saying is used; these verbs have in common that they intend to obtain a reaction from the interlocutor. [...] Very often the imperfect of these verbs is used, while the action itself of asking, calling or requesting is completed. [...] In general the use of the imperfect suggests that the action and what follows, i. e. the reaction of the person addressed, are closely connected: the message is delivered, the request is made, the command given, but what does the addressee do as a result? When, on the other hand, the aorist indicative is used, this connection is not emphasized.“

naplněn, tj. obvykle následuje nějaké „ale“. Opět se zdá významný rys přerušnosti (viz výše odd. 2.3.2.2.1).

2.3.2.2.3 Progresivita

Dále však OLDSJÖ (2001: 227-233) uvádí ještě jeden možný význam telických situací v imperfektivním aspektu, jež sám nazývá „progressive“. Argumentuje, že v imperfektivním aspektu je progresivita vždy inherentně přítomna (jelikož imperfektivní aspekt zobrazuje situaci vždy jako probíhající, neukončenou), v tomto případě však jde o speciální příznakově progresivní význam.

- **progresivita telických sloves:** důraz na postupný progres jedné nerozdělené, jednoznačně telické situace, uskutečňované jedním subjektem. Kontrastem imperfektivity s telicitou se akcentuje nedokončenost, nedovršenost děje, jehož dovršení se na základě použitého slovesa očekává. Velmi často se kombinuje s vazbou *cum inversum* nebo jinými prostředky k vyjádření zvratu v ději:

CAES. *civ.* 1,16,2¹⁵⁶

*Eo cum venisset, cohortes V praemissae a Domitio ex oppido pontem fluminis **interrumpebant** ... Ibi cum antecursoribus Caesaris proelio commisso celeriter Domitiani a ponte repulsi se in oppidum receperunt.*

Jakmile tam dorazil, pět kohort vyslaných Domitiem z města napřed, rozebíralo (were breaking up) most přes řeku ... Když tam Domitiovi vojáci svedli bitvu s Caesarovým předsunutým oddílem, byli rychle zahnáni od mostu zpět do města.

Hlavní důraz je kladen na skutečnost, že subjekt (v tomto případě Domitiovy kohorty) jedná tak, aby naplnil telos (rozebrat most), ale tato jeho činnost je přerušena, a nedojde tedy naplnění. Jednou z možných interpretací takto zobrazené telické situace ovšem může být konativita (viz výše).

2.3.2.3 Aspektuální význam latinských prefixů

To, co řečtina vyjadřuje pomocí různých slovesných (např. imperfekta a aoristu), vyjadřuje často latina pomocí prefigovaných tvarů základového slovesa: *suadeo* : *per-*

¹⁵⁶ Příklad uvádí OLDSJÖ (2001: 227) jako typický.

suadeo vs. *πειθῶ*, zatímco čeština dokáže tento rozdíl vyjádřit gramatikalizovanou vidovou opozicí *přesvědčit – přesvědčovat*.

O možné aspektuální funkci prefixů se poprvé zmínil MEILLET (1897), který navrhl, že podobně jako ve slovanských jazycích, či irštině mohou mít prefixy „la valeur perfective“ (perfektivizující funkci),¹⁵⁷ přičemž tyto vidové prefixy ztrácejí svůj lexikální význam. Jeho nápad se ukázal velice inspirativní; mnoho badatelů jej rozvíjelo, a latinská slovesa byla rozdělena na perfektivní (prefigovaná) a imperfektivní (bez prefixu), např. *comedō* × *edō*, *confugiō* × *fugiō*. V latině byl také popsán vid realizovaný v lexikálním plánu, např. *veniō* × *eō*. Tradiční německé gramatiky¹⁵⁸ rozlišují slovesa na perfektivní, jež představují pohled na děj s důrazem na jeho ukončenost, a imperfektivní (durativní, kurzivní), která představují pohled na děj v jeho průběhu;¹⁵⁹ simplicia považují povětšinou imperfektivní (*ire, currere, ducere*), za perfektivní jen některá (např. *venire, mittere, dare, capere*); za jeden z prostředků perfektivizace pak považují prefixaci, a to konkrétně prefixy *ab, ex, cum, per*. Jiní autoři poukazovali na skutečnost, že rozdíly mezi prefigovanými a základovými slovesy nejsou vidové, ale sémantické: jedná se o různé Aktionsarty, nikoli o různý aspekt, což odpovídá obdobné diskuzi v bohemistice.

GARCÍA-HERNÁNDEZ (1977: 110 ss.; 1985: 520 ss.) rozlišil tři skupiny směrových prefixů: adlativní (*ad, in, sub, ob*), prosekutivní (*per, trans, pro*), ablativní (*ab, ex, de*). Připojí-li se tyto prefixy ke slovesům pohybu nebo směru, mají výše zmíněnou adlativní,

¹⁵⁷ Cf. MEILLET – VENDRYES (1924: 283): „La plupart des verbes latins ... experiment, quand ils ne sont pas munis de préverbes, un procès dont la terme n'est pas envisagé. ... **Un préverb** ajouté au verbe a généralement pour effet **de fixer l'attention sur un point du développement de l'action**; il met naturellement en évidence le moment où le proces se réalise; c'est-à-dire qu'un verbe muni de proverbe tend à prendre une valeur voisine de l'aoriste, qui exprime le procès purement et simplement.“ [zvýraznila MV]

¹⁵⁸ Podrobněji viz odd. 2.3.1.1.

¹⁵⁹ Kategorii, již v souladu s terminologií v této práci označujeme „aspekt“, nazývají „Aktionsart“.

prosektivní nebo ablativní funkci, a navíc ještě svou vlastní sémantiku, např. „přiblížení“ (*ad*), „proniknutí“ (*in*) apod. Připojí-li se tyto prefixy ke slovesům, která pohyb ve své sémantice nemají, mají výše uvedené prefixy funkci aspektovou a prefigovaná slovesa nabývají významu ingresivního (adlativní prefixy), progresivního (prosektivní prefixy), resp. egresivního (ablativní prefixy). Prefixy tedy mohou mít jak čistě lexikální funkci (směrovou, sociativní apod.), tak funkci aspektuální (GARCÍA-HERNÁNDEZ ovšem mluví o Aktionsartu). Velmi podrobně se prefixy a jejich vztahem k aspektu zabývala HAVERLING (2000; 2010), která u prefixů rovněž rozeznává jak lexikální, tak aspektuální funkci, např. tzv. egresivním prefixům *ex, de, ab* připisuje význam „směru pryč od“, a prefixům *ex, de* navíc aspektuální („actional“) funkci, tj. schopnost označit proces, který dospěl k výsledku;¹⁶⁰ tzv. progresivním prefixům *per, trans, pro* připisuje kromě jejich příslušných lexikálních významů také schopnost označovat progresivitu,¹⁶¹ atd.

2.3.2.4 Negace

Na závěr teoretického úvodu o aspektu se chci zmínit o problematice negace. Srovnáme věty:

A	N
<i><u>Odpověděl</u>, že nechce, a odešel.</i>	<i><u>Neodpověděl</u> a odešel.</i>
<i>Několik lidí <u>omdlelo</u> horkem.</i>	<i>I přes veliké horko nikdo <u>neomdlel</u>.</i>

V obou sloupcích jsou formálně dynamické situace, ve sloupci N jde ovšem o dynamické situace, o nichž je zároveň řečeno, že neproběhly, a je tedy implikován stav *mlčel, všichni stáli*. Z tohoto pohledu **lze negované telické výpovědi považovat za stavy**. Na negaci jako marker, jímž se mění situační typ, upozornil např. MOENS (1987:

¹⁶⁰ HAVERLING (2000: 348): „The egressive prefixes *ex, de* and *ab* have the spatial function of expressing movement away from, and *ex* and *de* have also the actional function of indicating that a process or development is brought to its conclusion.“

¹⁶¹ HAVERLING (2000: 359): „The progressive prefixes *per, trans* and *pro* have the spatial senses ‘through’, ‘over’ and ‘in front of, before; forward’ and the actional function of expressing progressivity.“

74). Podle něj negované stavy situační typ nemění („John is here.“ × „John is not here.“), zatímco negované události (event, tj. accomplishment nebo achievement) se mění na činnosti (process):

A	→	N
<i>John played the sonata.</i>		<i>John didn't play the sonata (for several hours).</i>

Přidání durativního časového doplnění je zde ovšem arbitrární: v jiném narativním kontextu může být negace původní výpovědi s durativním časovým doplněním neslučitelná:

→ *John didn't play the sonata (yesterday), he played the song instead.*

Podíváme-li se však na situační typy jako na rámec, který ustavuje fázovou strukturu situace, může být tento rámec naplněn (výpovědi ve sloupci A) nebo zůstat prázdný (výpovědi ve sloupci N). Negací se z tohoto úhlu pohledu neruší dynamicita, telicity nebo momentánnost situace, negace pouze dodává informaci, že dynamická / telická / momentánní situace, o níž se vypovídá, nenastala.¹⁶²

OLDSJÖ (2001: 197–204) na sérii příkladů ukazuje, že v latině není rozdíl v užití perfekta / imperfekta v závislosti na tom, zda je výpověď o situaci negovaná či ne: „The upshot of the above reasoning implies that negations do not affect the choice of aspect in Latin between the perfective and the imperfective made by narrator.“¹⁶³

Podrobněji se budu zabývat negací na příslušných místech u konkrétních případů.

¹⁶² OLDSJÖ (2001: 196): „Thus, to negate an achievement situation still means indicating an achievement, although one that did not take place. Accordingly, it is not the dynamicity, the telicity, or the punctuality that is cancelled by the negation: it is the complete situation as it is – in the case of an achievement a situation that is dynamic, telic and punctual. It is reasonable to regard the negated sentences above as indicating situations of the same phasal character as in their respective affirmative sentences.“

¹⁶³ OLDSJÖ (2001: 204).

3 Praktická část

3.1 Úvod

Ve druhé kapitole byly vymezeny pojmy „aspekt“, „Aktionsart“ a „situační typy“. Do které z těchto kategorií by teoreticky mohlo patřit působení latinských prefixů? V češtině, to zřejmě není to ani vid, ani situační typ, ale Aktionsart:

	kopal	×	vykopal	×	vykopával
vid:	impfv.		pfv.		impfv.
Aktionsart:	-tel.		+tel.		+tel.
	kopal jámy		vykopal jámy		vykopával jámy
situační typ:	činnost ¹⁶⁴		accomplishment		činnost ¹⁶⁵
	(jak dlouho?)		(za jak dlouho?)		(jak dlouho?)
	inherentně atelické		telické		inherentně telické

Schéma 24 Vliv prefixu na vid, Aktionsart a situační typ v češtině

Hypotéza, jež bude ověřena v této kapitole, je, že i v latině **společným rysem predikací, jejichž součástí jsou slovesa s prefixem ex-, je telicita**. Jakým způsobem lze tuto hypotézu ověřit? V moderních jazycích se telicita ověřuje buď introspekci (tj. posuzovatel/rodilý mluvčí sám posuzuje, jestli situaci chápe jako mající telos nebo ne), což není vždy úplně jednoznačné, nebo s pomocí testů (viz odd. 2.2.2.7), např. kompatibility s různými modifikujícími doplněními, např. časovými, ale i kompatibilita predikátu s určitými doplněními je pak opět posuzována introspektivně. Takto lze navíc ověřit pouze telicitu maximalizační, nikoli telicitu inherentní. Introspekce je pochopitelně u mrtvého jazyka vyloučená, je ale možné prozkoumat telicitu predikátu skrze vztah telicity a perfektivity: telicita predikátu není jednoduše kompati-

¹⁶⁴ Situační typ a inherentní telicita situace se mění v závislosti na doplnění. „Kopat jámy celý den.“ je inherentně atelická činnost, zatímco „kopat čtyřmetrovou jámu“ je činnost inherentně telická.

¹⁶⁵ „Vykopávat jámy“ je činnost inherentně telická i přes nespecifikované množství předmětu, stejně jako „Vykopávat jámu.“ Inherentní telicitu způsobuje prefix.

bilní s jeho průběhovostí: v latině je přítom v minulém čase morfologický rozdíl mezi imperfektem a perfektem, už OLDSJÖ (2001: 216) identifikoval, že telická slovesa v imperfektu mají obvykle význam iterativity.¹⁶⁶

Na základě detailní excerptce materiálu, který je blíže vymezen v kap. 3.2, provedu ověření hypotézy, tedy provedu ověření hypotézy, zda jsou slovesa s prefixem *ex-* skutečně telická, a to sledováním, jestli vůbec a v jakých významech se vyskytují v imperfektu. Tyto výskyty budu porovnávat s jejich příslušnými perfekty a svou vlastní interpretací smyslu textů. Tímto detailním rozbořením většiny relevantních sloves se pokusím dospět jednak k odpovědi, zda je telicitata skutečně společným rysem sloves s prefixem *ex-*; pokud tomu tak nebude, pak snad definuji, kdy tomu tak je, kdy ne, a proč, případně doplním možné použití imperfekta u telických sloves.

3.2 Materiál

3.2.1 Korpus

Excerptovány byly tvary ind. pf. akt., ind. impf., ind. préz. a ind. fut. všech sloves s prefixem *e-*, *ex-*, která jsou uvedena v *Latinsko-českém slovníku*. Tento slovník má pro účely této práce rozumně omezený korpus textů, z nichž čerpá, a nevyskytují se v něm tedy zcela marginální slovesa. Konjunktivy a infinitivy excerptovány nebyly, protože se jejich použití ve většině případů řídí pravidly o souslednosti časů, ze stejného důvodu nebyly excerptovány ani tvary plusquamperfekta a futura II.

K excerptci byla použita databáze *Bibliotheca Teubneriana Latina 3* a excerptovány byly latinské texty archaického¹⁶⁷ a zlatého období;¹⁶⁸ v korpusu jsou zahrnuti následující

¹⁶⁶ OLDSJÖ (2001: 216): „The majority of the telic situations in the imperfective aspect do in fact refer to repeated sequences ... “

¹⁶⁷ Kvůli fragmentárnosti dochovaných textů nejsou zahrnuti NAEVIUS, ENNIUS, ACCIUS, PACUVIUS, LUCILIUS, a pochopitelně ani jiné fragmentárně dochované texty. Vynechán byl rovněž HYGINUS a Ciceronův překlad Platóna.

¹⁶⁸ Nebyly zahrnuty texty M. TERENCE VARRONA, zejména kvůli velkému množství gramatických a etymologických zmínek, jež by zkreslovaly statistické výsledky.

dující autoři (LLA 127–276): PLAUTUS, TERENTIUS, CATO, CATULLUS, TIBULLUS, PROPERTIUS, VERGILIUS, HORATIUS, OVIDIUS, NEPOS, LIVIUS, CAESAR, LUCRETIUS, PUBLILIUS SYRUS, CICERO. Korpus tedy zahrnuje dostatečné množství různých autorů a žánrů. Původním záměrem bylo excerpovat rovněž autory stříbrného období a obě skupiny porovnat, statisticky však výsledky pro obě skupiny nevykazovaly signifikantní rozdíly, proto mohl být korpus omezen pouze na první skupinu, jejíž analýza je dostatečně vypovídající. Excerpovány byly skutečně všechny výskyty relevantních tvarů sloves s prefixem *ex-*.

Poznámky k excerpici:

- Z praktických důvodů bylo **vynecháno perfektum pasivní, tedy i perfektum deponentních sloves**. Odlišovat tvary pasivního perfekta od participií perfekta by byl úkol příliš zdlohavý a zaneslo by to do souboru excerpt množství sporných případů, např. *tectus est* může být ind. pf. pas., ale rovněž může jít o adjektivum (*tectus*, komp. *tectior*), které se samozřejmě může vyskytnout ve spojení s ind. prez. slovesa *esse*. Deponentní slovesa jsou proto ze srovnávacích tabulek zcela vyřazena.
- Excerpce tvarů přítomku a perfekta sloves 3. deklinace není úplná, vzhledem k homomorfismu 1. pl. a 3. sg. ind. prez. / pf. akt. (např. *exstruimus, exstruit*). Většina tvarů byla zahrnuta do příslušné kategorie, pokud z textu vyplývalo, zda se jedná o prezens či perfektum. Pokud nešlo rozhodnout, zůstaly tvary ve sloupci označeném „dubia“. Všechny tyto tvary jsou započítány v celkovém počtu tvarů (protože se s jistotou jedná o zkoumané tvary, tj. buď ind. prez. nebo ind. pf.), ale nikoli v celkovém počtu tvarů u jednotlivých kategorií (tj. ind. prez., resp. ind. pf.)
- Excerpce tvarů futura sloves 3. deklinace není úplná, vzhledem k homomorfismu 1. sg. konj. prez. akt./pas. a ind. fut. akt./pas. (např. *efficiam*). Většina těchto tvarů byla do kategorie futura přesto započtena, pokud z textu vyplývalo, že se jedná o futurum. Pokud nešlo rozhodnout, zůstaly tvary ve sloupci označeném *dubia* a nejsou započítány v celkovém počtu tvarů (protože se s jistotou nejedná o zkoumané tvary – může jít o konjunktivy), nejsou započítány ani v celkových součtech tvarů ind. fut.
- Byla vynechána slovesa *excidō* a *excidō* pro vzájemnou nerozlišitelnost mnoha jejich tvarů v databázích, slovesa *ēdere* a *ēgerere* kvůli nesnadné rozlišitelnosti od simplicíí *ēsse*, resp. *agere* a sloveso *emerere* pro zaměnitelnost jeho tvarů s tvary slovesa *emere*.
- Pokud má sloveso dvojtvary (např. *eierare/eiurare*), případně kolísá jeho zápis (např. *exilio/exsilio*), jsou excerpovány všechny relevantní tvary, ale v tabulkách zapisují pouze tvar základní.

3.2.2 Soupis excerpovaných sloves s prefixem e-, ex-

V následujícím seznamu jsou uvedena všechna slovesa s prefixem *ex-* dle *Latinsko-českého slovníku*. Přeškrtnutím jsou označena slovesa, která mají ve sledovaném korpusu nulový výskyt zkoumaných tvarů:

<i>ebibere</i>	<i>effutuere</i>	<i>eminisci</i>	<i>eruere</i>	<i>exarare</i>	<i>exhaurire</i>
<i>ebriare</i>	<i>egerere</i>	<i>emirari</i>	<i>erumpere</i>	<i>exardescere</i>	<i>exhibere</i>
<i>edere</i>	<i>egredior</i>	<i>emittere</i>	<i>evadere</i>	<i>exarescere</i>	<i>exhilare</i>
<i>edicere</i>	<i>eicere</i>	<i>emoderari</i>	<i>evagari</i>	<i>exarmare</i>	<i>exhorrescere</i>
<i>edictare</i>	<i>eiectare</i>	<i>emodulari</i>	<i>evaginare</i>	<i>exasperare</i>	<i>exhortari</i>
<i>ediscere</i>	<i>eiurare</i>	<i>emollire</i>	<i>evalescere</i>	<i>exauctorare</i>	<i>exigere</i>
<i>edissere</i>	<i>elabi</i>	<i>emonere</i>	<i>evanescere</i>	<i>exaudire</i>	<i>exinanire</i>
<i>edocere</i>	<i>elaborare</i>	<i>emori</i>	<i>evastare</i>	<i>exaugurare</i>	<i>exire</i>
<i>edolare</i>	<i>elanguescere</i>	<i>emovere</i>	<i>evehere</i>	<i>excaecare</i>	<i>existimare</i>
<i>edomare</i>	<i>elatrare</i>	<i>emulgere</i>	<i>evellere</i>	<i>excandescere</i>	<i>exitare</i>
<i>edormire</i>	<i>elevare</i>	<i>emundare</i>	<i>evenire</i>	<i>excantare</i>	<i>exobsecrare</i>
<i>edormiscere</i>	<i>elicere</i>	<i>emungere</i>	<i>everberare</i>	<i>excavare</i>	<i>exolescere</i>
<i>educare</i>	<i>elidere</i>	<i>enare</i>	<i>evergere</i>	<i>excedere</i>	<i>exonerare</i>
<i>educere</i>	<i>eligere</i>	<i>enarrare</i>	<i>everrere</i>	<i>excellere</i>	<i>exoptare</i>
<i>edulcare</i>	<i>elimare</i>	<i>enasci</i>	<i>evertere</i>	<i>exceptare</i>	<i>exorare</i>
<i>edurare</i>	<i>eliminare</i>	<i>enatare</i>	<i>evigilare</i>	<i>excernere</i>	<i>exorbitare</i>
<i>effari</i>	<i>elinguare</i>	<i>enavigare</i>	<i>evilesceere</i>	<i>excerpere</i>	<i>exordiri</i>
<i>effeminare</i>	<i>elocare</i>	<i>enecare</i>	<i>evincere</i>	<i>excidere 1</i>	<i>exoriri</i>
<i>efferrare</i>	<i>eloqui</i>	<i>enervare</i>	<i>evincire</i>	<i>excidere 2</i>	<i>exornare</i>
<i>effercire</i>	<i>eluctari</i>	<i>enitere</i>	<i>evirare</i>	<i>exciere</i>	<i>exosculari</i>
<i>efferre</i>	<i>elucubrare</i>	<i>enitescere</i>	<i>eviscerare</i>	<i>excipere</i>	<i>exossare</i>
<i>effervere</i>	<i>eludere</i>	<i>eniti</i>	<i>evitare</i>	<i>excitare</i>	<i>expallescere</i>
<i>effervescere</i>	<i>eluere</i>	<i>enodare</i>	<i>evocare</i>	<i>exclamare</i>	<i>expandere</i>
<i>efficere</i>	<i>elugere</i>	<i>enotescere</i>	<i>evolare</i>	<i>excludere</i>	<i>expatrare</i>
<i>effigiare</i>	<i>emanare</i>	<i>enubere</i>	<i>evolvere</i>	<i>excogitare</i>	<i>expavescere</i>
<i>effingere</i>	<i>emancipare</i>	<i>enucleare</i>	<i>evomere</i>	<i>excoquere</i>	<i>expectorare</i>
<i>efflagitare</i>	<i>ematurescere</i>	<i>enumerare</i>	<i>evulgare</i>	<i>excrescere</i>	<i>expedire</i>
<i>efflare</i>	<i>emendare</i>	<i>enuntiare</i>	<i>exacerbare</i>	<i>excubare</i>	<i>expellere</i>
<i>efflorescere</i>	<i>emendicare</i>	<i>enutrire</i>	<i>exacuere</i>	<i>excudere</i>	<i>expendere</i>
<i>effluere</i>	<i>ementiri</i>	<i>eradere</i>	<i>exaedificare</i>	<i>exculcare</i>	<i>xpergisci</i>
<i>effodere</i>	<i>emercari</i>	<i>erepere</i>	<i>exaequare</i>	<i>excurrere</i>	<i>experiri</i>
<i>efformare</i>	<i>emerere</i>	<i>erigere</i>	<i>exaestuarare</i>	<i>excusare</i>	<i>expetere</i>
<i>effrenare</i>	<i>emergere</i>	<i>eripere</i>	<i>exaggerare</i>	<i>excutere</i>	<i>expiare</i>
<i>effringere</i>	<i>emetere</i>	<i>erodere</i>	<i>exagitare</i>	<i>exdorsuare</i>	<i>expilare</i>
<i>effugere</i>	<i>emetiri</i>	<i>erogare</i>	<i>exalbescere</i>	<i>exedere</i>	<i>expingere</i>
<i>effulgere</i>	<i>emicare</i>	<i>erubescere</i>	<i>exaltare</i>	<i>exercere</i>	<i>expiscari</i>
<i>effundere</i>	<i>emigrare</i>	<i>eructare</i>	<i>exanimare</i>	<i>exercitare</i>	<i>explanare</i>
<i>effutire</i>	<i>eminere</i>	<i>erudire</i>	<i>exantlare</i>	<i>exhalare</i>	<i>explere</i>

<i>explicare</i>	<i>exsacrificare</i>	<i>exsiccare</i>	<i>exstare</i>	<i>exsuscitare</i>	<i>extundere</i>
<i>expolire</i>	<i>exsaevire</i>	<i>exsignare</i>	<i>exsternare</i>	<i>extabescere</i>	<i>exturbare</i>
<i>exponere</i>	<i>exsatiare</i>	<i>exsilire</i>	<i>exstimulare</i>	<i>extendere</i>	<i>exuberare</i>
<i>exporrigere</i>	<i>exsaturare</i>	<i>existere</i>	<i>extinguere</i>	<i>extenuare</i>	<i>exuere</i>
<i>exportare</i>	<i>exscindere</i>	<i>exsolvere</i>	<i>extirpare</i>	<i>exterere</i>	<i>exulcerare</i>
<i>exposcere</i>	<i>exscrare</i>	<i>exsorbere</i>	<i>exstruere</i>	<i>exterminare</i>	<i>exululare</i>
<i>expostulare</i>	<i>exscribere</i>	<i>exspatiari</i>	<i>exsudare</i>	<i>exterrere</i>	<i>exundare</i>
<i>exprimere</i>	<i>exsculpere</i>	<i>expectare</i>	<i>exsufflare</i>	<i>extimescere</i>	<i>exurere</i>
<i>expromere</i>	<i>exsecare</i>	<i>exspargere</i>	<i>exsugere</i>	<i>extollere</i>	
<i>expugnare</i>	<i>exsecrari</i>	<i>exspirare</i>	<i>exultare</i>	<i>extorquere</i>	
<i>expurgare</i>	<i>exsequi</i>	<i>exsplendescere</i>	<i>exsuperare</i>	<i>extrahere</i>	
<i>exputare</i>	<i>exserere</i>	<i>exspoliare</i>	<i>exsurdare</i>	<i>extricare</i>	
<i>exquirere</i>	<i>exsibilare</i>	<i>exspuere</i>	<i>exsurgere</i>	<i>extrudere</i>	

Schéma 25 Abecední seznam sloves s prefixem *ex-* dle *Latinsko-českého slovníku*

3.2.3 Typy sloves s prefixem *ex-*

Slovesa s prefixem *ex-* jsou zastoupena ve všech konjugacích, a jsou slovotvorně velmi různorodá. Malá část z nich je pomocí prefixu odvozena ze substantiv či jmen:

- deadjektivní slovesa, např. *efferrare* (< *ferus*), *exsurdare* (< *surdus*), *emollire* (< *mollis*);
- denominativa, např. *effeminare* (< *femina*), *exossare* (< *ossa*);

Naprostá většina je prefixem odvozena od sloves:

- zejména primárních, např. *evolare*, *effugere*, *educere*, *ebibere*;
- denominativních, např. *eiurare*, *enumerare*, *enuntiare*;
- deadjetivních, např. *exsiccare*, *excaecare*, *evastare*, *elevare*;
- od frekventativ, např. *efflagitare*, *excogitare*; vyskytují se mezi nimi ale i frekventativa odvozená od sloves prefixem *ex-*, např. *exsultare* (< *exsilire*), *eiectare* (< *eiectare*);
- od kompozit, např. *exaedificare*, *enavigare*;
- se sufixem *-sc-*, např. *efflorescere*, *extimescere*, *exposcere*; některá slovesa se sufixem *-sc-* a prefixem *ex-* však nejsou odvozena z neprefigovaných sloves se sufixem *-sc-*, např. *evanescere* (< *ex* + *vanus* + *sc*), *evalesco* (< *ex* + *valeo* + *sc*).

Některá slovesa jsou slovotvorně ne zcela jasná, např. *expedire*, *existimare*.

Slovesa s prefixem *ex-* nejsou homogenní skupina ani co do syntaktických vlastností. Mezi slovesy s prefixem *ex-* se vyskytují slovesa:

- jednovalenční, např. *existere, emollire, emigrare, eminere, effugere, exire*;
- dvouvalenční, např. *erudire, efflagitare, explere, emovere, evitare, effodere*;
- trojvalenční, např. *explicare*.

Některá slovesa jsou tranzitivní (*elicere, exsibilare, excitare, ad.*), jiná intranzitivní (*exire, eminere* aj.).

Směrová slovesa se pojí:

- se směrovým určením „odkud“:
 - s ablativem: *domo*;
 - s adverbii: *hinc, inde*;
 - s předložkou vazbou s *ex* + abl.: *extrahere ex aqua*, „vytáhnout z vody“;
 - s předložkovou vazbou *de* + abl.: *extrahere de vagina*, „vytáhnout z pochvy“;
- i se směrovým určením „kam“:
 - s akuzativem: *extrudere, eicere foras*, „vystrčit, vyhnat za dveře“;
 - s adverbii: *hunc*;
 - s předložkou *in* + acc.: *extrahere in lucem*, „vytáhnout na světlo“;
 - s předložkou *ad* + acc.: *extrudere ad Ciceronem*, „vyhnat za Ciceronem“.

3.3 Prefix *ex-*

Prefix *ex-*, jak již bylo zmíněno v odd. 2.3.2.3 nese sémantiku směrovou a aspektuální. Má základní význam směru „ pryč, ven, z“¹⁶⁹ a rovněž aspektuální význam dosažení výsledku děje. Ze základního významu „ven, pryč z“ (1) vyplývá rovněž význam negace, resp. převedení objektu z nějakého stavu do stavu opačného (2), také význam „vzhůru“ (3), a dále význam dosažení úplnosti, výsledku děje (4):

¹⁶⁹ Cf. HAVERLING (2000: 324): „The prefix appears in the spatial function ‘out of, from’ and in an actional function indicating that an action is brought to an end.“

1. překročení hranice směrem „ven“ (např. *emittere, eicere, effundere*);
2. *ex-* jako „negace“, tj. *ex*re* jako „převést objekt ze stavu * do stavu *non**“; (např. *erudire*: převést ze stavu *rudis* do stavu *non rudis*, tj. *eruditus*);
3. směr vzhůru (např. *erigere*);
4. dosažení úplnosti, tj. stoprocentní hranice:
 - úplné spotřebování objektu (např. *ebibere*);
 - úplné dokončení objektu (např. *efficere*).

Hranice mezi jednotlivými významy prefixu *ex-* není ostrá, např. u slovesa *effundere* význam „ven“ i „úplně“, apod.

Domnívám se, že aspektuální význam mají všechny výše zmíněné významy prefixu *ex-*, u všech je jasně dána hranice (telos), k níž (za níž) slovesný děj směřuje.

3.4 Perfektum a imperfektum sloves s prefixem *ex-*

Předpokládáme, že prefix *ex-*, jehož sémantika je vymezena v předchozí kapitole, **do-dává svým základovým slovesům zároveň rys telicity**, přičemž telos definován jako je 1. hranice mezi „uvnitř“ a „venku“ nebo 2. dosažení opačného stavu nebo 3. dosažení bodu definovaného jako „nahore“ nebo 4. úplné dokončení činnosti nebo děje specifikovaných základovým slovesem, resp. základovým slovesem s jeho doplněními.

Pokud tomu tak skutečně je, vyplývají z toho pro slovesa s prefixem *ex-* omezení pro použití morfologických prostředků vyjadřujících to, co tradičně v latině označujeme jako „slovesné časy“. Jak již bylo blíže vysvětleno v odd. 2.1.6.3, telická slovesa, resp. telické situační typy (tzn. achievement, accomplishment), se přirozeně pojí s perfektivním aspektem, tedy v systému latinských minulých časů s perfektem.¹⁷⁰ Na situaci

¹⁷⁰ OLDSJÖ (2001: 205) uvádí, že telické situace se normálně vyjadřují v perfektivním aspektu, tj. narativním perfektem či narativním přezentem. O přezentu, vč. přezentu narativního viz odd. 2.3.1.2.

zobrazenou perfektivně nahlíží mluvčí jako na kompletní, celistvou, tedy obsahující svou počáteční i koncovou fázi (v případě sloves s prefixem *ex-* tedy právě ono „překročení hranice směrem ven, vzhůru“ nebo „dosažení úplnosti“). **Imperfektum** se v latině primárně užívá k označení děje, který probíhal v určitém momentě v minulosti, a jehož počáteční ani koncová fáze není zobrazena,¹⁷¹ což se s telicitou vylučuje, tj. kdyby právě toto byl jediný význam imperfekta, museli bychom předpokládat, že se slovesa s prefixem *ex-* v imperfektu vůbec nebudou vyskytovat. V textech se však telické fráze zobrazené v imperfektu vyskytují:¹⁷² jaké jsou jejich možné významy, je shrnuto v následující kapitole. V každém případě můžeme vyslovit teoretický předpoklad, že výskyt tvarů ind. impf. sloves s prefixem *ex-* bude velice omezený, což potvrzuje i statistika.

3.4.1 Statistický přehled

Již na základě pouhého statistického porovnání excerpovaných tvarů je zjevné, že výše uvedený předpoklad je pravdivý: výskyt tvarů sloves s prefixem *ex-* v ind. pf. akt. je více než pětikrát vyšší než výskyt tvarů v ind. impf. akt. Vynecháme-li navíc ze statistiky extrémní hodnoty u sloves *existimare*, *expectare*, *eminere*, o nichž blíže pojednám v příslušných oddílech, je výskyt tvarů ind. pf. sloves s prefixem *ex-* dokonce desetkrát vyšší než výskyt tvarů ind. impf. Ačkoli se již toto číslo samo o sobě může zdát překvapivé, nemá velkou vypovídací hodnotu, nemáme-li srovnání s neprefigovanými slovesy. Z toho důvodu uvádím v následujícím oddíle statistiku výskytu imperfekta a perfekta sloves s prefixem *ex-* a jejich příslušných simplicíí.

¹⁷¹ PINKSTER (2015: 410): „The imperfect indicative tense is used to assert that a state of affairs was taking place at some moment in the past and had not yet finished or come to an end. This is invariably the description of the Latin gramarians ...“

¹⁷² K tomuto aspektuálnímu konfliktu viz odd. 2.3.2.2.

3.4.1.1 Srovnávací statistika výskytu tvarů ind. pf. a impf. sloves s prefixem *ex-* a jejich simplicii

Ze srovnání byla vyřazena slovesa, jejichž prefigované tvary či simplicia mají obtížně rozlišitelné tvary perfekta od tvarů přítomku, příp. od jiných sloves (např. *venit/vēnit*, *ēdere/ēsse*); slovesa se sufixem *-sc-*; slovesa, jejichž simplex není v užitém korpusu textů doloženo (např. *emineo*, *effeminare*), nebo jejichž význam je již velmi vzdálen od významu příslušného simplex (*exercere*); slovesa s nulovým výskytem v jedné z obou skupin a slovesa s jediným výskytem sledovaných tvarů jak v podobě simplicia, tak v podobě prefigované. Dále byla odstraněna slovesa *existimare* a *expectare*, která jsou v rámci sloves s prefixem *ex-* velmi nestandardní a mají extrémní hodnoty. Takto vznikl za účelem srovnání užší výběr 94 sloves (viz Tab. 1):

prefigovaná slovesa	simplicia	
	pf. akt.	impf. akt.
celkem tvarů	1237	150
celkový poměr pf : impf	8,2	4,1
medián poměrů	15,3	2,7

Tab. 1 Srovnání celkového výskytu imperfekta a perfekta u sloves s prefixem *ex-* a jejich příslušných simplicii

Prefigovaná slovesa mají celkem doloženo 8x více tvarů ind. pf. akt. než ind. impf. akt., zatímco simplicia celkově pouze 4x. Medián poměrů inf. pf. akt. : ind. impf. akt. jednotlivých sloves je u prefigovaných sloves 15,3, u simplicii 2,7. I porovnání sloves, u nichž se imperfektum vůbec nevyskytuje, je příznačné: z porovnávaného vzorku se ind. impf. akt. vůbec nevyskytuje u 40 z 94 z prefigovaných sloves, ale pouze u 10 z 94 příslušných simplicii.

Ze všech výše uvedených hodnot vyplývá, že dle očekávání je výskyt indikativu imperfekta u sloves s prefixem *ex-* významně nižší než u příslušných simplicii. Ačkoli tato statistika zhruba odpovídá výše uvedeným hypotézám, není úplně jednoznačná a sama o sobě vypovídající, a je tedy nutný detailní rozbor.

3.4.1.2 Dílčí statistiky

V tomto oddíle uvádíme přehledy výskytů perfekta (tvarů ind. pf. akt.)¹⁷³ a imperfekta (ind. impf. akt.) jednotlivých sloves s prefixem *ex-*, rozdělené do skupin dle srovnání výskytu v perfektu a v imperfektu. Všechny tabulky v tomto oddíle jsou zjednodušené o slovesa s pouze jedním nebo pouze spornými výskyty, v Přílohách¹⁷⁴ jsou uvedeny kompletní. V následujícím oddíle bude proveden detailní rozbor každé z těchto skupin od sloves s převahou perfekt, jež se zdají být v souladu s hypotézou, že se jedná nutně o telická slovesa, až po slovesa, která se vyskytují pouze v imperfektu, a tedy se zdají být v rozporu s touto hypotézou.

Slovesa s prefixem *ex-*, která mají v korpusu **alespoň dva výskyty ind. pf. akt.**, a zároveň nemají žádný výskyt ind. impf. akt. (řazena dle výskytu):¹⁷⁵

	pf. akt.	<i>ediscere</i>	6	<i>emovere</i>	3	<i>evastare</i>	2
<i>edicere</i>	74	<i>educare</i>	6	<i>exaudire</i>	3	<i>evigilare</i>	2
<i>effugere</i> *	54+3?	<i>extrudere</i>	6	<i>expostulare</i>	3	<i>evitare</i>	2
<i>expellere</i>	47	<i>eruere</i> *	5	<i>expromere</i>	3	<i>excerpere</i>	2
<i>excogitare</i>	15	<i>exanimare</i>	5	<i>exsorbere</i>	3	<i>excudere</i>	2
<i>exsilire</i>	15	<i>exsolvere</i> *	5	<i>edictare</i>	2	<i>exonerare</i>	2
<i>exhibere</i>	12	<i>exturbare</i>	5	<i>effluere</i> *	2	<i>expiare</i>	2
<i>evolare</i>	9	<i>exuere</i> *	5+21?	<i>elugere</i>	2	<i>exurgere</i>	2
<i>exclamare</i>	9	<i>evolere</i> *	4	<i>enare</i>	2	<i>extundere</i>	2
<i>expirare</i>	7	<i>expolire</i>	4	<i>enarrare</i>	2	<i>exurere</i>	2
<i>exterrere</i>	7	<i>efferare</i>	3	<i>enervare</i>	2		

Tab. 2 Slovesa s nulovým výskytem ind. impf. akt.¹⁷⁶

¹⁷³ Vzhledem k náročnosti excerptce ind. pf. pas. byly z perfektních tvarů excerptovány jen tvary ind. pf. akt. Aby bylo možné vytvářet relevantní srovnání, jsou ve srovnávacích tabulkách zahrnuty z imperfekt rovněž pouze ind. impf. akt. Budu-li v této subkapitole mluvit o tvarech „imperfekta“ a „perfekta“, půjde vždy o indikativy aktiva, nebude-li řečeno jinak.

¹⁷⁴ Viz kap. 7.1.

¹⁷⁵ Hvězdičkou jsou označena slovesa, u nichž bylo třeba rozlišit tvary 3. sg. a 1. pl. ind. pf. od prez. (např. *effluit*) – ty, jež bylo možno více méně s jistotou určit, jsou přičteny, počet zbylých nejednoznačných tvarů je označen otazníkem.

¹⁷⁶ Kompletní srovnání výskytu sloves s prefixem *ex-* v ind. pf./impf. akt. viz kap. 7.1, Příloha A, kde jsou uvedena všechna slovesa, i ta s jednotlivými výskyty.

V následující tabulce jsou uvedena slovesa s alespoň dvěma výskyty v perfektu, která se zároveň, ovšem výrazně méně často, vyskytují v imperfektu (poměr počtu tvarů imperfekta ku počtu tvarů perfekta max. 25 %), seřazená dle poměru tvarů imperfekta a perfekta (od nejmenšího procentuálního zastoupení impf. k nevyššímu):

	pf. akt.	impf. akt.	poměr impf:pf		pf. akt.	impf. akt.	poměr impf:pf
<i>exponere</i>	122	2	1,6%	<i>emergere</i>	10	1	10,0%
<i>evadere</i>	41	1	2,4%	<i>exigere</i>	38	4	10,5%
<i>efferre</i>	76	2	2,6%	<i>excedere</i>	63	7	11,1%
<i>expugnare</i>	32	1	3,1%	<i>excutare</i>	18	2	11,1%
<i>effundere</i>	28	1	3,6%	<i>evincere</i>	9	1	11,1%
<i>eripere</i>	78	3	3,8%	<i>exarare</i>	9	1	11,1%
<i>evenire</i>	25+158?	1	max. 4,0%	<i>exornare</i>	9	1	11,1%
<i>educere</i>	72	3	4,2%	<i>extrahere</i>	9	1	11,1%
<i>existere</i>	87	4	4,6%	<i>edocere</i>	8	1	12,5%
<i>eicere</i>	46	3	6,5%	<i>excipere</i>	75	10	13,3%
<i>evertere *</i>	15	1	6,7%	<i>emittere</i>	30	4	13,3%
<i>erumpere</i>	29	2	6,9%	<i>enitere</i>	7	1	14,3%
<i>excludere</i>	14	1	7,1%	<i>extorquere</i>	10	2	20,0%
<i>exciere</i>	27	2	7,4%	<i>explicare</i>	24	5	20,8%
<i>erudire</i>	12	1	8,3%	<i>expetere</i>	13	3	23,1%
<i>erigere</i>	22	2	9,1%	<i>evocare</i>	16	4	25,0%
<i>eligere</i>	11	1	9,1%	<i>elicere</i>	8	2	25,0%

Tab. 3 Slovesa s výraznou převahou ind. pf. akt.

V následující tabulce jsou uvedena slovesa s alespoň dvěma výskyty v perfektu, která se běžně vyskytují v imperfektu i v perfektu (poměr impf. : pf. větší než 25 %) , seřazená dle tohoto poměru od nejnižšího k nejvyššímu:

	pf. akt.	impf. akt.	poměr impf : pf		pf. akt.	impf. akt.	poměr impf : pf
<i>efficere</i>	84	22	26,2%	<i>effulgere</i>	2	1	50,0%
<i>efflare</i>	3	1	33,3%	<i>excurrere</i>	2	1	50,0%
<i>emanare</i>	3	1	33,3%	<i>exire</i>	22	12	54,5%
<i>emigrare</i>	3	1	33,3%	<i>exstruere *</i>	5	3	60,0%
<i>exorare</i>	3	1	33,3%	<i>extendere *</i>	3	2	66,7%
<i>excitare</i>	50	17	34,0%	<i>exercere</i>	25	18	72,0%
<i>explere</i>	16	7	43,8%	<i>expedire</i>	16	13	81,3%
<i>exhaurire</i>	6	3	50,0%	<i>excusare</i>	4	4	100,0%
<i>effodere</i>	2	1	50,0%				

Tab. 4 Slovesa běžně se vyskytující v perfektu i imperfektu

Poslední skupinou sloves jsou ta, která se vyskytují častěji nebo výhradně v imperfektu:

	pf. akt.	impf. akt.	impf : pf		pf. akt.	impf. akt.	impf : pf
<i>existimare</i>	94	108	114,9%	<i>evellere</i>		2	
<i>eludere</i>	5	6	120,0%	<i>exagitare</i>		3	
<i>exsultare</i>	3	4	133,3%	<i>excellere</i>		6	
<i>exquirere</i>	2	3	150,0%	<i>exstare</i>		6	
<i>exoptare</i>	2	4	200,0%	<i>exsulare</i>		2	
<i>efflagitare</i>	1	2	200,0%	<i>extollere</i>		3	
<i>elevare</i>	1	4	400,0%				
<i>excubare</i>	1	4	400,0%				

Tab. 5 Slovesa, která se vyskytují častěji nebo pouze v imperfektu

3.4.2 Detailní rozbor

V tomto oddíle bude provedena detailní analýza tvarů ind. pf. a impf. sloves s prefixem *ex-*, jejímž cílem je ověřit hypotézu o inherentní telicitě těchto sloves, a to na základě detailního prozkoumání významu doložených tvarů ind. impf. od těchto sloves. Jak již bylo řečeno, ind. impf. inherentně telických sloves je nekompatibilní s průběhovou platností, a imperfektum takový sloves má nejčastěji význam **iterativní** (ať už pouze iterativní ve smyslu jednoho subjektu opakujícího nějakou činnost, nebo habituálně- či distributivně-iterativní), dále význam **nenaplněného záměru nebo procesu**.

Analyzována byla všechna slovesa s alespoň dvěma doloženými tvary ind. impf. ve sledovaném korpusu (výjimečně i slovesa s jediným doloženým tvarem ind. impf.). Vynechána byla deponentia a slovesa s nejasnou etymologií či významem, jež nelze jednoduše vysvětlit na základě kombinace simplicia a prefixu (např. *expedire, exercere, explicare, exagitare, excitare*). Frekventativa a slovesa se sufixem *-sc-* jsou uvedena ve zvláštních oddílech (odd. 3.4.2.5, resp. 3.4.2.6).

3.4.2.1 Slovesa vyskytující se výhradně v perfektu

Jak již bylo řečeno výše, přidává-li prefix *ex-* slovesům rys telicity, budou se tato prefixovaná slovesa primárně vyskytovat v indikativu perfekta, nikoli imperfekta; u cca třetiny sloves, která mají alespoň jeden výskyt v ind. pf. nebo impf. je skutečně per-

fektum doloženo výlučně (viz odd. 3.4.1.2, Tab. 2). Jedná se o slovesa s prefixem *ex-* ve významu „ven“, „ pryč“ (*expellere, evolare, exspirare, emovere* ad.) i o slovesa s prefixem *ex-* ve významu úplnosti a dokončenosti (*enutrire, elaborare, enumerare* ad.).

Velmi často je ve výpovědích s perfektními tvary sloves s prefixem *ex-* blíže specifikováno:

- časové určení, kdy děj proběhl, a to buď adverbialně, vedlejší větou časovou nebo pomocí jiného časového údaje:

LIV. 35,35,18

*Et priusquam <a> media acie succurreretur, **exspiravit**.*

Dříve než mu ze střední linie přispěchali na pomoc, zemřel.

LIV. 37,53,8

*... haud multo post **exspiravit**.*

Nedlouho poté zemřel.

CIC. top. 74

*Sed reliquis quoque rebus, quas modo **enumeravi** ...*

Ale i v ostatních věcech, které jsem právě vyjmenoval ...

- počet subjektů či objektů účastnících se, resp. zasažených dějem:

LIV. 24,16,4

*Itaque minus duo milia hominum ex tanto exercitu, ..., cum ipso duce **effugerunt**.*

A z tak velikého vojska uniklo méně než 2000 lidí se samotným velitelem.

- počet opakování situace:

CIC. ac. 1,79

*Quid ille, qui: „Video, video te, vive Ulixes, dum licet,“ nonne etiam bis **exclamavit** se videre, cum omnino non videret?*

Cožpak ten, kdo (vykřikl) „vidím, vidím tě, Odyssee, dokud to lze“, nezakřičel dvakrát, že vidí, ač vůbec neviděl?

- místní určení směru, odkud/kam situace probíhala:

CIC. Verr. 2,1,70

*... tamen ex illa flamma periculoque **evolavit** ...*

... přece z těch plamenů a z toho nebezpečí unikl ...

Výše uvedené specifikace nejsou konečným výčtem specifikací vyskytujících se u ind. pf. prefigovaných sloves s *ex-*, jedná se pouze o nejtypičtější z nich. Všechny mají společný jmenovatel: **určují přesné hranice**, kdy, kde, kolikrát situace nastala, tj. specifikují **telos** situace. Jak se ukáže dále, některé tyto specifikace objevují i u výpovědi s ind. impf. těchto sloves, pak obvykle v iterativní interpretaci, kdy je každé jednotlivé opakování jedna završená telická situace v rámci specifikovaných limitů.

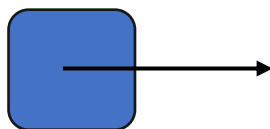
3.4.2.2 Slovesa s prefixem *ex-* vyskytující výrazně častěji v perfektu

V této skupině se nacházejí stále velmi typická slovesa, co se týče předpokládaného běžného výskytu, tj. je pro ně typické, že se vyskytují v perfektu a v imperfektu mají řádově jen jde o jednotky výskytů (max. 10 u velmi frekventovaného slovesa *excipere*), přičemž poměr impf. akt. ku pf. akt. je max 25 % (viz odd. 3.4.1.2, Tab. 3).

V následujících oddílech jsou slovesa řazena dle jednotlivých významů prefixu *ex-*, a v rámci těchto skupin pak dle procentuálního výskytu imperfekta (od sloves s nejnižším zastoupením impf. po slovesa s nejvyšším. V přehledu jsou až na výjimky vynechána slovesa, která mají jediný výskyt ind. impf.

3.4.2.2.1 Prefix *ex-* s významem směrovým („ven“, „ pryč“)

V této skupině sloves má prefix *ex-* směrový význam „zevnitř ven“, „pryč za hranici“:

Jak již bylo řečeno výše, slovesa se směrovým prefixem *ex-* se velmi často pojí se specifikací místa, odkud nebo kam se subjekt/objekt pohyboval, čímž je je telos situace určen konkrétně.

exponere

Základové sloveso *ponere* („odložit“, „položít“) je běžně součástí situací typu achievement (telické, punktuální), předpona *ex-* zdůrazňuje směr tohoto odkládání: „ven“, „na veřejnost“ (tj. „vystavovat“, „vylíčit“), nebo „pryč“ („odložit“). Výsledné sloveso je

rovněž punktuální. Proto se běžně vyskytuje v perfektu (122x), a v imperfektu je velmi vzácné (2x).

IMPERFEKTUM

Sloveso *exponere* se v ind. impf. vyskytuje pouze dvakrát u Plauta, a to v obdobném případě – k popisu situace, kdy někdo „odkládá dítě“ a někdo jiný se jej ujme):

PLAVT. *Cas.* 41-42

*Adit extemplo ad mulierem, / quae illam **exponebat**: orat, ut eam det sibi.*

Přistoupil ihned k ženě, která tam holčičku odkládala a požádal ji, aby mu ji dala.

PLAVT. *Cist.* 184-187

*Ei rei nunc suam / operam usque assiduo servos dat, si possiet / meretricem illam invenire, quam olim tollere, / quom ipse **exponebat**, ex insidiis viderat.*

Ten otrok se teď intenzivně snaží najít tu prostitutku, kterou kdysi z úkrytu viděl, jak si bere holčičku, kterou tam sám odkládal.

V obou případech jde o záměrné konání, na jehož konci by bylo odložené dítě (*puella exposita*), kdyby někdo nezasáhl. Zároveň však je *exponere puellam* („odložit dítě“) situace punktuální, jejíž výsledek nastane právě v momentě, kdy tato situace proběhne. Je-li taková situace zobrazena imperfektivně, znamená to, že neproběhla a její výsledek nenastal. Subjekt tedy jednal se záměrem odložit dítě. Zdá se, že nejdůležitějším rysem není snaha (konativita), ale právě nedokončený záměr subjektu.

effundere

Sloveso *effundere*, ač je velmi frekventované v perfektu i imperfektu, rozebírám na závěr tohoto oddílu, vzhledem k neobvyklosti syntaktických konstrukcí, jichž je součástí. Předpona *ex-* mění význam základového slovesa *fundere* („lít“) na „vylít, prolít“; sloveso má rovněž význam metaforický: „vylít slova“, tj. „vypovědět“.

PERFEKTUM

Vyskytuje se v korpusu 28x v ind. pf. akt., vždy v popisu telické situace, kde telos spočívá v úplnosti (úplném vylíčení, resp. v prolití udaného množství krve):

CIC. *de orat.* 1,159

***Effudi** vobis omnia, quae sentiebam.*

Vypověděl jsem vám všechno, co jsem si myslel.

Cic. *Mil.* 101

Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro re publica sanguinis effudistis.

Mluvím k vám, k vám, stateční muži, kteří jste prolili pro stát mnoho krve.

IMPERFEKTUM

Všechny tři výskyty slovesa *effundere* v ind. imperfekta jsou atypické; jde vždy o popis, co se stalo po určitém déletrvajícím ději:

LIV. 35,5,12

Postquam terga dabant et in fugam passim effundebantur, tum ad persequendos eos legionarii equites immissi.

Poté, co (Protože) se obraceli na útěk a snažili se rozprchnout do všech stran, byli povoláni jezdci, aby je pronásledovali.

Děj hlavní věty (*legionarii equites immissi [sunt]*) následuje poté, co nějakou dobu probíhal děj věty vedlejší, přičemž tento „nějakou dobu trvajícím“ nebo „po nějakou dobu se opakujícím“ děj lze chápat jako příčinu, nikoli jen jako děj, jehož začátek prostě nastal dříve.¹⁷⁷

Co se samotného imperfekta *effundebantur* týče, lze uvažovat o distributivně-iterativní platnosti (jednotliví nepřátelé se v různých časových okamžicích dávali na útěk do různých stran), případně o záměr: imperfektum zde vyjadřuje skutečnost, že situace šla k naznačenému konci (k rozprchnutí všech nepřátel), ale nebyla dokončena; kdyby byli nepřátelé již rozprchlí, nemělo by smysl za nimi vysílat jízdu, jež byla vyslána právě proto, aby se jim útěk dokončit nepodařilo.

LIV. 37,16,9

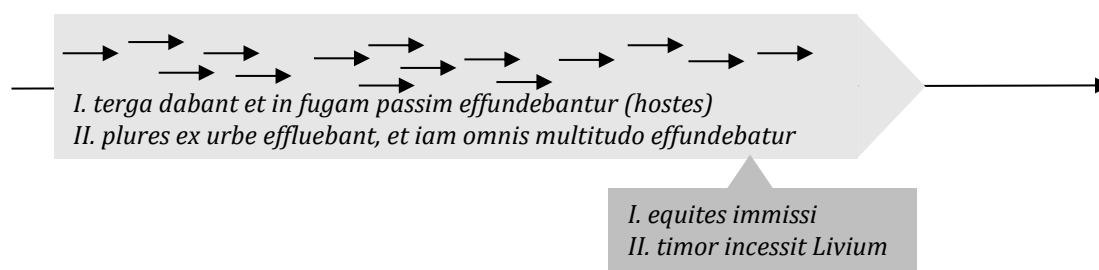
Postquam plures ex urbe adfluebant, et iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne et auxiliares circumvenirentur ...

Poté, co (Protože) z města přicházelo mnoho lidí, a už z něj odešli skoro všichni, začal se Livius bát, aby nebyly obklíčeny i pomocné sbory ...

¹⁷⁷ Ke konstrukci *postquam* s ind. impf. viz TRAINA – BERTOTTI (1993: 418): „Raro classicam., ma frequente in Livio e in Tacito, è l'uso di *postquam* (anche *ubi* e *ut*) con l'imperfetto per indicare che la sovraordinata avviene quando la subordinata è ancora in corso (con una sfumatura causale che prelude al nostro «poiché»).“

I v tomto případě děj hlavní věty (*timor incessit Livium*) následuje poté, co nějakou dobu probíhal děj věty vedlejší (*plures adfluebant, multitudo effluebantur*). Velmi netypické je kromě spojky *postquam* také spojení imperfekta s adverbem *iam*, které se obvykle vyskytuje jako specifikace okamžiku, v němž došlo k dokončení telické situace, a dále spojení imperfekta a subjektu specifikovaného výrazem *omnis*, který obvykle specifikuje, že k završení situace (k odchodu všech) došlo. Výrazy *iam* a *omnis* zároveň výborně dosvědčují, jak silný význam nedokončenosti záměru imperfektum má, může-li si autor použít i takovéto výrazy jasně spojené s dokončeností, a i přesto je z textu, právě díky imperfektu, jasné, že se jedná o nedokončený záměr.

Graficky lze obě situace znázornit takto:

I třetí výskyt ind. impf. slovesa *effundere* je v časovém plánu uspořádán obdobně, kauzální souvislost tu ovšem není – jde skutečně jen o časový sled událostí, které se navíc nepřekrývají:

Cic. Brut. 1,3,2

Triduo vero aut quadriduo ante hanc rem pulcherrimam timore quodam peculsa civitas tota ad te se cum coniugibus et liberis effundebat. Eadem recreata a. d. XII Kal. Mai. te huc venire quam se ad te ire malebat.

Tři nebo čtyři dny před tímto skvělým okamžikem zachvátila město panika a začali se i se svými ženami a dětmi hrnout za tebou. 20. dubna se občané uklidnili a začali si naopak přát, abys ty přišel sem k nim.

Z textu vyplývá, že ač se po nějakou dobu všichni občané pokoušeli dostat k Brutovi, přestali to v určité chvíli dělat. Všichni obyvatelé města měli záměr dostat se z města k Brutovi, který však nebyl naplněn.

eripere

Základové sloveso *rapere* není samo o sobě co do telicity jednoznačné, ale vyskytuje se často v popisu činností (atletických situací):

Ov. *met.* 2,205

Equi ... rapiuntque per avia currum

Koně prudce táhnou vůz mimo vyjetou dráhu

Předpona *ex-* dodává slovesu sémantický rys „směr ven“ a mění význam slovesa na „vyrvat, vyprostit“.

PERFEKTUM

V perfektu je sloveso *eripere* součástí telických situací (78 výskytů); často se pojí se specifikací místa (situace), odkud byl objekt vyrván, specifikací, komu (čemu) byl objekt vyrván, a časovým určením, kdy se tak stalo.

CAES. *Gall.* 4,12,5

Hic cum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit, ipse equo vulnerato deiectus, quoad potuit, fortissime restitit.

Když jel na pomoc bratrovi obklíčenému nepříteli, vyrvál ho z nebezpečí, a on sám, poté co jej shodil zraněný kůň, statečně bojoval, dokud mohl.

CIC. *Phil.* 2,55

Desideratis clarissimos civis? Eos quoque vobis eripuit Antonius.

Toužíte po svých slavných spoluobčanech? I ty vám sebral Antonius.

IMPERFEKTUM

Sloveso *eripere* se v korpusu vyskytuje v imperfektu celkem 4x, z toho jednou v pasivu.

SALL. *Catil.* 12,4

Verum illi delubra deorum pietate, domos suas gloria decorabant, neque victis quicquam praeter iniuriae licentiam eripiebant.

Svatyně bohů zdobily zbožností, své domy slávou, a ani od poražených si nebrali nic než možnost páchat bezpráví.

Sallustius popisuje zvyky předků – jde o iterativitu habituální.

CAES. *civ.* 3,110,4

Quorum si quis a domino prehenderetur, consensu militum eripiebatur ...

Kdykoli byl někdo z nich chycen svým pánem, domluvili se vojáci a vysvobodili jej ...

Caesar popisuje situaci uprchlých otroků v Alexandrii – jedná se o iterativitu distributivní.

Cic. *Sull.* 49

Tum, qui contra vos pro huius (sc. Sullae) salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant ...

A ti, kteří bojovali proti vám za jeho záchranu, vaši nejbližší přátelé, na něž jste se ani nehněvali, vám chtěli zabránit v získání konzulátu ...

V tomto případě se jedná opět o nenaplněný záměr subjektu.

V následujícím případě se jedná o poměrně vzácný případ záznamu přímé řeči, tzv. „Free indirect discourse“.¹⁷⁸

Cic. *Att.* 9,2a,3

Vixdum epistulam tuam legeram cum ad me currens ad illum Postumus Curtius venit, nihil nisi classis loquens et exercitus; eripiebat Hispanias, tenebat Asiam, Siciliam, Africam, Sardiniam, confestim in Graeciam persequebatur.

Sotva jsem dočetl tvůj dopis, když ke mně přišel Postumus Curtius, který spěchal za ním (= za Cesarem) a nemluvil o ničem jiném než o loďstvu a vojsku: že prý Caesar vysvobozuje Hispánie, má v držení Asii, Sicílii, Afriku a Sardinii a pronásleduje Pompeia do Řecka.

Cicero Atticovi přepisuje slova Postuma Curtia téměř jako přímou řeč: „*Eripit Hispanias, tenet Asiam ... persequitur*“, ale vzhledem k tomu, že děj v ní popisovaný je současný s dějem řídící věty (*Postumus venit*), je na místo prézentu použito imperfektum.¹⁷⁹

¹⁷⁸ ROSÉN (2013: 231): „Free Indirect Discourse (FID) ... a mix of Indirect Discourse (ID) and Direct Discourse (DD) properties conveying the stance of a figure other than the narrator.“

¹⁷⁹ PINKSTER (2015: 415): „In a narrative text the imperfect is used to report the words or thoughts of the person the narrative is about.“

Přímo k této pasáži cf. ROSÉN (2013: 234): „... the tense, however – unless French – needs to be modified: ‘is snatching . . . , holds . . . , is pressing hard (or: ‘pursuing [Pompey]’) . . .’, if this is, as I believe, the character’s speech. This is not an account of past events. The passage reports events as taking place simultaneously with the reporting, a genuine progressive present, even with shades of prospectivity.“

K reáliím, jež dokládají správnost překladu, viz ROSÉN (2013: 234 pozn. 7): „The letter dates from 8 March 49. Greece is Caesar’s goal, Pompey having fled there weeks earlier. Caesar’s efforts to take Spain will not produce results before May 49. Meanwhile he is gaining control, off and on, himself

educere

Základové sloveso *ducere* je typicky součástí atelických situací (činností), např. *bellum ducere* („vést válku“), *spiritum ducere* („dýchat“), *fila ducere* („příst“). Předpona *ex-* dodává základové slovesu *ducere* obvykle význam „směr ven“, méně často „směr vzhůru“ (*educere pyramidas, turres, moenia, educere sub auras*).

PERFEKTUM

V perfektu (72x) je sloveso *educere* součástí telických situací; často je přítomna specifikace, kdy se děj odehrál, a údaj, odkud a/nebo kam byl objekt odveden:

LIV. 27,12,11¹⁸⁰

*Postero die luce prima Marcellus in aciem copias **eduxit**.*

Příštího dne za svítání vyvedl Marcellus vojsko do boje.

CIC. *Phil.* 14,27

*Qui re audita e castris duas legiones **eduxit** ...*

Když se do doslechl, vyvedl z tábora dvě legie ...

IMPERFEKTUM

V imperfektu se sloveso *educere* vyskytuje v korpusu pouze 3x, a to vždy v iterativním významu:

LIV. 27,12,9

*Marcellus vestigiis instabat, castraque castris conferebat; et opere perfecto ex-templo in aciem legiones **educebat**.*

Marcellus mu (sc. Hannibalovi) byl v patách, stavěl tábory naproti jeho táborům, a jakmile byl s prací hotov, vždy hned vytáhl do boje.

Livius popisuje způsob Marcellova tažení proti Hannibalovi – jedná se o prostou iterativitu, která hraničí s iterativitou habituální, ovšem na kratším časovém úseku.

present or through envoys, of Sicily and parts of Africa, but more substantial conquests on his part were to take place as late as May–June. At the time of the letter Spain, Africa, Sicily are not yet occupied by Caesar.“

¹⁸⁰ Fráze *in aciem (copias, exercitus) eduxit* se vyskytuje mnohokrát u Livia, Caesara i jinde.

LIV. 28,14,3

*Hoc idem per dies aliquot factum. Prior semper Poenus copias castris **educebat**, prior fessis stando signum receptui dabat; ab neutra parte procursum telumve missum ...*

Takto se to dělo po několik dní. Punové vždy vytáhli z tábora jako první, jako první dávali vojákům unaveným (dlouhým) stáním znamení k ústupu. Ani jedna strana nezaútočila, nevystřelila ...

Iterativita je zdůrazněna a konkretizována větou *hoc idem per dies aliquot factum* („takto se to dělo po několik dní“) a adverbium *semper*.

Bell. Afr. 31,9

*Neque idcirco copias quamquam erant paucae tironumque **non educebat** in aciem quod victoriae suorum diffideret sed referre arbitrabatur cuiusmodi victoria esset futura. Itaque constituerat gloriam exultationemque eorum pati donec sibi veteranarum legionum pars aliqua in secundo comteatu occurrisset.*

Nevedl své slabé a nezkušené vojsko do boje ne proto, že by nevěřil ve své vítězství, ale proto, že se domníval, že záleží na tom, jaké to vítězství bude. A tak se rozhodl snášet vychloubání a jásání protivníků, dokud mu v dalším zásobovacím transportu nedorazí část veteránských legií.

Caesar drží vojsko v táboře, který je obklopen protivníky a rozhodl se počkat s útokem. Záměrně a opakovaně tedy „nevyvedl vojsko do boje“, a to přesto, že jej k boji protivník provokuje. Jedná se opět o iterativní imperfektum.¹⁸¹ Negovaná iterativní telická situace vlastně popisuje skutečnost, že po určitou dobu nenastala změna stavu – celá situace má tedy velice blízko stavové interpretaci („neodcházel“ = „zůstával“).

existere

Sloveso *existere* má základní význam „vyvstat, vzniknout, povstat“; předpona *ex-* označuje přechod ze zárodku existence či neexistence „ven“ do existence. Jedná se tedy o sloveso dynamické, telické, punktuální, tj. achievement. Jako takové se vyskytuje téměř výhradně v ind. pf. akt. – má v korpusu 87 výskytů ind. pf. akt., zatímco v ind. impf. má pouze 4 výskyty.

¹⁸¹ K negaci viz odd. 2.3.2.4.

IMPERFEKTUM

LIV. 40,37,6

*Ut quidem filius eius Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis coepit esse; et testes **existebant**, qui post declaratos consules Albinum et Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, et exprobratum ei a matre dicerent quod iam ei tertium negatus consulatus petenti esset, et adiecisse pararet se ad petendum: intra duos menses effecturam ut consul fieret.*

Jakmile se její syn Q. Fulvius Flaccus stal konzulem na místo svého otčímá, začalo se o Pisonově smrti mluvit ještě více. A vystupovali svědci, kteří říkali, že poté, co byli konzuli zvoleni Albinus a Piso, mu matka na sněmu, kde propadl, vyčítala, že již potřetí se již potřetí ucházel o konzulát neúspěšně a dodala, že se má připravovat k nové kandidatuře; že se postará, aby byl do dvou měsíců konzulem zvolen.

Jedná se o distributivní iterativitu – svědci se objevovali postupně.

Následující tři případy jsou od výše uvedeného odlišné:

CIC. ac. 2,1,23

*Hinc gignebatur fuga desidia voluptatumque contemptio ...; unde et amicitia **existebat** et iustitia atque aequitas.*

Odtud se rodí potřeba uniknout zahálce a pohrdání rozkošemi...; odtud také povstává přátelství, spravedlnost a rovnost.

Obdobně ještě o několik odstavců dále v textu (CIC. ac. 2,1,41), a také:

CIC. fin. 4,7,17

*Ex quo magnitudo quoque animi **existebat**, qua facile posset repugnari ob-sistisque fortunae, quod maximae res essent in potestate sapientis.*

Odtud se také rodí velikost ducha, s níž lze snadno vzdorovat nepřízni osudu, protože ty skutečně důležité věci má moudrý člověk v moci.

Ve všech třech případech popisuje Cicero názory filosofických škol a danosti, jež citovaní filosofové popisovali prezentem, představuje v imperfektu, čímž je představuje jako platné pro daný filosofický směr v minulosti, a nikoli platné v současnosti. V přímé řeči by byl prézens s gnómičkou (tedy iterativní) platností. Jedná se opět o záznam přímé řeči v minulosti.¹⁸²

¹⁸² Cf. výše: Cic. Att. 9,2a,3 u slovesa *eripere*, str. 91.

icere

Predikace se základovým slovesem *icere* označují zpravidla punktuální děj, a to buď iterativní („házet“) nebo jednorázový („hodit“). Předpona *ex-* mění význam slovesa na „vyhodit“ ve smyslu „vyhnat“, a zároveň se zdá, že sama o sobě jednoznačně určuje telos označované situace, jímž je právě hranice vedoucí mezi tím, co je uvnitř a co vně (*populus eiecit tyrannum* – „lid vyhnal tyrana“); telos bývá dále často specifikován určením, „odkud“ je objekt „vyhnán“ či „vyhozen“, a to pomocí ablativu (*domo sua*), předložkové vazby *ex + abl.* (*ex urbe*), směrových adverbíí (*hic, illinc*); případně určením, „kam“ je objekt vyhozen, pomocí akuzativu (*foras*) nebo předložkové vazby *in + acc.* Typicky se objevuje v ind. pf. (46x v ind. pf. akt. v korpusu):

Cic. *Catil.* 3,24

*L. Sulla ... eiecit ex urbe C. Marium, custodem huius urbis, multosque fortis viros partim **eiecit** ex civitate, partim interemit.*

L. Sulla vyhnal z města C. Maria, strážce tohoto města, a mnoho statečných mužů buď vyhnal z města, nebo zabil.

IMPERFEKTUM

V ind. impf. se sloveso *icere* vyskytuje pouze zřídka (akt. 3x, pas. 3x). Všech 6 výskytů se nachází v Ciceronových řečech, z toho v jednom případě jde o citaci jiného autora, jíž se zabývat nebudu. Kromě jednoho případu jde vždy o vyhánění z města, resp. do exilu (*in exsilium, e civitate, ex urbe*).

Cic. *Flacc.* 16-17

*Cum in theatro imperiti homines rerum omnium rudes ignarique consederant, tum bella inutilia suscipiebant, tum seditiosos homines rei publicae praeficiebant, tum optime meritos civis e civitate **iciebant**. Quodsi haec Athenis tum, cum illae non solum in Graecia, sed prope cunctis gentibus enitebant, accidere sunt solita ...*

Vzhledem k tomu, že se v divadle (sc. na shromážděních) scházeli lidé zcela neznalí politiky, vyhlašovali nesmyslné války, volili si do čela státu bojovné muže a ty, kteří se o stát nejvíce zasloužili, vyháněli. A jestliže se toto dělo v Athénách, které tehdy byly nejen nejskvělejším městem v Řecku, ale téměř na celém světě ...

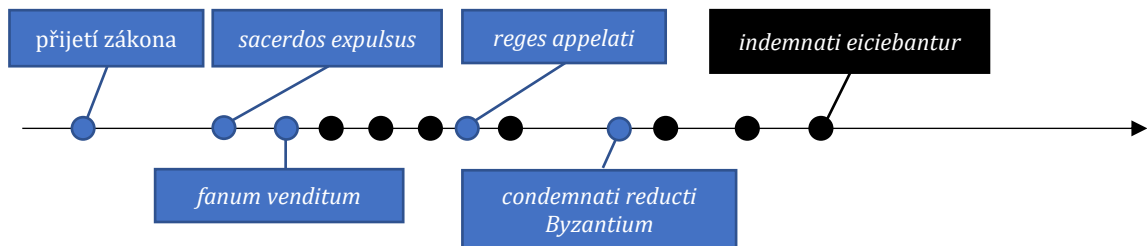
Jedná se o popis obvyklého průběhu politických jednání v řeckém politickém zřízení – imperfekta *suscipiebant, praeficiebant, iciebant* jsou zde počta v habituálně-iterativní platnosti.

Cic. Sest. 56

*Lege tribunicia Matris Magnae Pessinuntius ille sacerdos expulsus et spoliatus sacerdotio est, fanumque sanctissimarum atque antiquissimarum religionum venditum pecunia grandi Brogitaro [...]; appellati reges a populo qui id numquam ne a senatu quidem postulassent, reducti exules Byzantium condemnati tum cum indemnati cives e civitate **eiciebantur**.*

Na základě zákona přijatého tribunem lidu byl vyhnán kněz Velké Matky v Pessinu a zbaven kněžského úřadu, sama svatyně, v níž probíhaly velmi posvatné a velmi staré obřady, byla za mnoho peněz prodána Brogitatovi... Lid jmenoval králi muže, kteří by senát o takový titul nikdy nepožádali, do Byzantia byli zpět z exilu povoláni odsouzcenci, a nevinní občané byli vyháněni z obce.

Cicero popisuje následky přijetí zákona: byl vyhnán kněz, prodána svatyně, byli jmenováni králové, odsouzcenci byli povoláni zpět, a v této době byli postupně vyháněni nevinní občané. Imperfektum má zde distributivně-iterativní platnost.

Následující tři výskyty mají nejspíše platnost nenaplněného záměru:

Cic. Catil. 3,3

*Nam tum, cum ex urbe Catilinam **eiciebam** ... tum, cum illum exterminari volebam, aut reliquam coniuratorum manum simul exituram aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debilis fore putabam.*

Tehdy, když jsem vyháněl (chtěl vyhnat) Catilinu z města ... tehdy, když jsem chtěl, aby byl vyhoštěn, domníval jsem se, že banda zbylých spiklenců buď odejde s ním, nebo že ti, co zůstanou, budou bez něj slabí a neschopní akce.

„Když jsem ho vyháněl“ znamená „když jsem podnikal kroky, jimiž jsem chtěl dosáhnout jeho vyhoštění“; záměr je zcela jasný i z následující věty *illum exterminari volebam*. Toto vyhoštění ovšem nebylo schváleno, a Catilina uprchl z města sám.

Cic. Sest. 118

*Sedebat exanimatus, et is qui antea cantorum convicio contiones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus **eiciebatur**.*

Seděl strachy bez sebe a právě on, který na shromáždění, jež pořádal, obvykle najímal herce, aby se hlasitě projevovali, byl nyní sám vyháněn hlasy těchto herců (= a jej, který obvykle na shromáždění najímal herce, aby se hlasitě projevovali, se nyní právě tito herci snažili vyhnat).

Záměrem herců bylo vyhnat subjekt pryč, ten ale seděl bez hnutí (*sedebat exanimatus*).

Cic. *Catil.* 2,14

In exsilium eiciebam, quem iam ingressum esse in bellum videbam?

Posílal jsem do vyhnanství někoho, o kom jsem věděl, že už vstoupil do války?

Jde o ironickou, velmi expresivní pasáž: Catilina odešel z Říma a říká se, že jej Cicero poslal do vyhnanství. Cicero následně tento názor komentuje, říká, co si adresáti výpovědi myslí o jeho činech, nikoli co on skutečně udělal, tj. jeho sdělení je: „Vy si skutečně myslíte, že jsem posílal do vyhnanství někoho, o kom jsem věděl, že (nám) vyhlásil válku?“, tj. jeho otázka zní, zda to, co před Catilinovým odchodem dělal, bylo „posílání do vyhnanství“, zda to skutečně bylo jeho záměrem.

erumpere

Základové sloveso *rumpere* – „zlomit“ je inherentně telické, punktuální sloveso. Prefix *ex-* mění jeho význam na „vyřítit se“, „vyrazit“, „prorazit“, „vypuknout“, „vybuchnout“. V ind. pf. akt. se vyskytuje 29x, vždy ve významu jednorázové telické situace, obvykle s doplněním směru „odkud“, a často i s doplněním, jež specifikuje, kdy situace nastala:

Bell. Afr. 6,1

Itaque castra cum movere vellet subito ex oppido erupit multitudo ...

Když chtěl posunout tábor, vyřítla se náhle z města velká skupina mužů ...

IMPERFEKTUM

V ind. impf. se vyskytuje pouze 2x, v obou případech v iterativním významu:

Liv. 7,21,3

Legis Liciniae patrociniū tribuni iactabant; propior dolor plebi faenoris ingravescentis erat, curaeque privatae in certaminibus publicis erumpebant.

Tribunové se honosili tím, že jsou zastánci Liciniova zákona. Pro plebeje byla bolestnější stále se zhoršující lichva a jejich osobní starosti propukaly ve veřejných konfliktech.

Po Římě propukaly konflikty způsobené frustrací zadlužených obyvatel – tato situace trvala nějakou dobu, než ji úředníci vyřešili. Jedná se o distributivní iterativitu jednotlivých situací typu achievement.

Cic. dom. 63

*Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito ab omnium bonorum cervicibus depuli omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quae inveterata compresso odio atque tacito iam **erumpebat** nancta tam audacis duces, excepi meo corpore.*

Tuhle zvůli, pontifikové, tenhle zločin, tuhle šílenost jsem odvrátil od krků všech dobrých občanů, bráně je vlastním tělem. A vlastním tělem jsem schytl všechny útoky pramenící z konfliktů, všechnu nastřádanou agresi těch zlých lidí, která se ještě znásobila tichou potlačovanou nenávistí, a konečně propukala, když získala takto troufalé vůdce.

Cicero v předchozí odstavci popisuje dobu, kdy mu byly zkonfiskovány domy. Domnívám se, že jde stejně jako v předchozím případě o distributivní iterativitu, iterativní zobrazení jednotlivých telických punktuálních situací: agrese a nenávist se ukazovala v jednotlivých aktech zvůle, jichž bylo více v průběhu určitého období.

excludere

Vykytuje se 14x v ind. pf. akt., ale z toho 2x jde o citaci Terentia, v ind. impf. pouze 2x, z toho jednou v pasivu. Základové sloveso *claudere*, „zavřít“ je inherentně telické; předpona *ex-* dodává význam hranice mezi „uvnitř“, kde objekt byl, nebo by být chtěl, a „venku“, kde se objekt ocitl, resp. zůstal bez možnosti se vrátit „dovnitř“. Ablativem (*provincia...*) nebo předložkovou vazbou *s ab* (*ab urbe, ab acie...*) je ve výpovědi často specifikována hranice, za níž je objekt uzavřen.

PERFEKTUM

V ind. pf. se skutečně výhradně vyskytuje v telickém významu „odřízl“, „zabránil ve vstupu“, „vyloučil“:

Cic. Phil. 5,29

***Exclisit** illum a re publica, distraxit, segregavit non solum scelus ipsius sed etiam, ut mihi videtur, fortuna quaedam rei publicae.*

Ze státu ho vyloučil, oddělil, odstranil nejen jeho vlastní zločin, ale zdá se mi, že i jakýsi šťastný osud státu.

IMPERFEKTUM

CAES. civ. 2,41

*Cum cohortes ex acie procucurrissent Numidae integri celeritate impetum nostrorum effugiebant rursusque ad ordines suos se recipientes circumibant et ab acie **excluebant**.*

Pokaždé, když kohorty vyrazily prudce ze šiku, Numidové, kteří byli svěží, se hbitě vyhýbali našemu útoku, a když se naši vojáci vraceli zpět na svá místa v šiku, obkličovali je a zamezovali jim v návratu k útvaru.

Jedná se o imperfektum s iterativní platností – jeden subjekt opakovaně udržel objekt před hranicí mezi útvarem a volným bitevním polem, opakovaně jej odřízl od útvaru.

Cic. *leg. agr.* 2,12

*Cum familiariter me in eorum sermonem insinuarem ac darem, celabar, **excluebar**... Finem feci offerendi mei...*

Kdykoli jsem se vmísil do jejich rozhovoru, tajili přede mnou informace, drželi mě stranou... Přestal jsem se nabízet...

Ind. impf. v tomto případě má distributivně-iterativní platnost. Činitelé děje („oni“) opakovaně tajili před subjektem (syntaktický *patiens*) informace, opakovaně jej vylčovali, kdykoli se pokusil zapojit.

eligere

Zakladové sloveso *legere* ve významu „sbírat, vybírat, volit, pozorovat, číst“ může být součástí popisu telických (*alqm ducem legere, in senatum legere*) i atelických (*unde omnis posset adversos l.*) situací.¹⁸³ Předpona *ex-* nese význam „zevnitř ven“ v metaforickém smyslu („vyjímat jeden objekt ze skupiny“) a zpřesňuje význam slovesa na „vybírat, volit“.

PERFEKTUM

V ind. pf. akt. se sloveso *eligere* vyskytuje 11x, vždy ve významu „vybral si“, pojí se s předmětem v singuláru (*oppidum, diem, locum, eum, simillimum*), méně často v plurálu (*triginta libros*) a vždy označuje jednorázovou telickou situaci:

Cic. *Brut.* 20

Itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuum.

A tak jsem vybral tento den, protože jsem věděl, že máš čas.

¹⁸³ Příklady vybrané z hesla *legō, legere* v *Latinsko-českém slovníku*.

IMPERFEKTUM

V ind. impf. se vyskytuje pouze dvakrát, jednou v aktivu, jednou v pasivu. V obou případech jde o Ciceronův popis dávných zvyků, tedy o habituální iterativitu:

Cic. *orat.* 168

*„Non erat hoc apud antiquos.“ Et quidem nihil aliud fere non erat; nam et verba **elgebant** et sententias gravis et suavis reperiebant. Sed eas aut vinciebant aut explebant parum.*

„To staří řečníci nedělali.“ Ale všechno ostatní uměli – uměli vybírat (vybírali) správná slova, nalézat (nacházeli) závažné a působivé argumenty. Ale nedokázali je dát seskupit a dát jim plnost.¹⁸⁴

Cic. *div.* 1,102

*Itemque in lustranda colonia ab eo, qui eam deduceret, et cum imperator exercitum, censor populum, lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, **elgebantur**.*

Rovněž při posvěcování osad tím, kdo osadu zakládal, nebo když imperátor konal přehlídku vojska, nebo censor sčítání lidu, byli vybíráni lidé s vhodným jménem, aby vedli obětní zvířata.

V tomto případě je přítomen i rys distributivní – různí lidé s vhodným jménem byli vybíráni při všech jednotlivých případech zakládání osady. Jednotlivé podtypy iterativity, jak již bylo zjevné u některých příkladů výše, nemají ostré přechody, jedná se o jakési kontinuum

exprimere

Základové sloveso *premere* bývá nejčastěji součástí popisu atelických situací. Sloveso *exprimere* se ve většině excerpovaných míst vyskytuje v metaforickém významu „vyjádřit“ (doslova „vymáčknot význam“),¹⁸⁵ pouze v několika případech má nepřenesený význam „vytlačit“, „vymáčknot“, příp. „vynutit“. V ind. pf. akt. se vyskytuje v korpusu 19x,¹⁸⁶ v ind. impf. pouze 2x.

¹⁸⁴ Domnívám se, že ačkoli jde o popis schopností subjektů, jde o schopnosti projevované právě při opakované činnosti, a má tedy smysl hovořit o iterativitě.

¹⁸⁵ Cf. české „vymáčknot se“.

¹⁸⁶ Navíc jeden výskyt Cic. *orat.* 165, kde Cicero cituje vlastní text (Cic. *Mil.* 10).

PERFEKTUM

Téměř ve všech případech (až na jeden, který je rozebrán níže) je ind. pf. akt. slovesa *exprimere* součástí popisu telické situace: subjekt jednorázově přesunul objekt za telos, jímž je hranice mezi vnitřním a vnějším, ať už ve významu přeneseném (kdy objektem je myšlenka a hranicí je její verbalizace) či nepřeneseném.

Cic. *Tusc.* 1,26

Hanc nos sententiam secuti his ipsis verbis in Consolatione hoc expressimus.

Tuto myšlenku jsem stejnými slovy vyjádřil již v Útěše.

Jediný případ se co do situačního popisu mírně vymyká:

LVCR. 5,452-454

*Quae (sc. terrae corpora) quanto magis inter se perplexa coibant, / tam magis **expressere** ea, quae mare, sidera, solem / lunamque efficerent.*

Čím těsněji se nahušťovala, tím více vytlačila ze svého středu prvky, které tvoří moře, hvězdy, slunce, měsíc.¹⁸⁷

Jde o popis procesu vzniku světa: nahušťovaly se atomy, a přirozeným výsledkem tohoto nahušťování bylo vytlačení těch atomů, které se staly základními stavebními prvky moře, hvězd, slunce a měsíce. Výraz *tam magis* ukazuje na postupné spění procesu k výsledku, jímž byly všechny tyto stavební prvky vytlačené na okraji, a jež bylo dosaženo.

IMPERFEKTUM

Imperfektum slovesa *exprimere* se v korpusu vyskytuje dvakrát:

Bell. Alex. 56

*Qua re cognita mixtam dolore voluptatem capiebat, victoriae nuntius laetitiam **exprimebat**, confectum bellum licentiam <superiorum> temporum intercludebat.*

Když se to dozvěděl, pocíťoval radost smísenou s lítostí. Zpráva o vítězství mu sice způsobovala radost, konec války ale znamenal konec současné volnosti.

¹⁸⁷ Překlad J. NOVÁKOVÉ 1971: „A v čím těsnější spleť se splétala spolu, / tím více vytiskla látky, z níž mohlo být moře, měsíc, slunce i hvězdy ...“

Překlad W. H. D. ROUSE 1992: „And the more entangled they came together, the more they squeezed out those particles which could make sea, stars, sun, and moon and the walls the great world.“

Ind. pf. *expressit* by měl význam maximalizačně telický: „Zpráva mu způsobila radost.“ Ind. impf. má význam nedospění k telu, pouhé směřování k němu; byla to sice zpráva, která by mu sama o sobě způsobila radost, ale k tomuto překročení hranice nemůže dojít, protože současně protichůdně působí druhý proces, a to rozmrzelost nad tím, že končí volnost. Jedná se tedy o význam blízky konativitě nebo nenaplněnému záměru. V tomto případě jde ale o přirozené, tj. **nezáměrné působení subjektu** (zprávy) **směrem k výsledku** (radost), které je ale mařeno procesem, který působí proti němu.

Situaci lze nahlížet také jako na iterativní – objekt se ocitl ve víru emocí a pociťuje střídavě radost i obavy, přičemž tyto procesy jsou protichůdné a brání tomu, aby jeden či druhý stav vydržel.

Cic. *Sest.* 120

*Summi enim poetae ingenium non solum arte sua, sed etiam dolore **exprimebat**.*

Předváděl básníkovu genialitu nejen s pomocí svého umění, ale i díky své bolesti.

Cicero popisuje situaci, kdy Sestius přednášel na svou obranu před římským lidem Acciovy verše. Použitých imperfekt je v následujícím textu, který popisuje tuto událost, více. Jedná se nejspíše o iterativní imperfektum – Sestius přednáší různé verše, různými způsoby je prezentuje na svou obranu.

emergere

Předpona *ex-* mění význam slovesa *mergere* („potopit se“, „ponořit se“) na opačný („vynořit se“), význam prefixu *ex-* je na pomezí významu „směr ven“ a „směr vzhůru“.

PERFEKTUM

Ve všech 10 výskytech má ind. pf. akt. slovesa *emergere* význam „vynořit se“, ve všech případech jde o telickou situaci:

Cic. *div.* 2,67

*Nam Dionysi equus quid attulit admirationis, quod **emersit** e flumine quodque habuit apes in iuba?*

Proč sklídl takový obdiv Dionýsův kůň, který se vynořil z řeky a v hřívě měl včely?

V jednom případě nejde o perfektum označující děj proběhlý v minulosti, ale o předčasný děj v obecné sentenci (typ *cum cecidi, surgo*):

Cic. *fin.* 4,24

*Nec enim ille respirat, ante quam **emersit**.*

Nikdo se nenadechne dřív, než se vynoří.

IMPERFEKTUM

Sloveso *emergere* se v korpusu vyskytuje v imperfektu pouze jednou:

Cic. *Sest.* 126

*Is cum cotidie gladiatores spectaret, numquam est conspectus, cum veniret. **Emergebat subito**, cum sub tabulas subreperat.*

Ačkoli denně sledoval gladiátorské hry, nikdy nebyl spatřen, jak přichází. Vynořoval se náhle, poté co se proplazil pod podlahou.

V tomto případě jde o imperfektum iterativní. Adverbium *subito*, které je ve spojení s imperfektem velmi neobvyklé, ale naopak obvyklé ve spojení s telickými situacemi, zdůrazňuje momentánnost každého jednotlivého opakování této telické situace.

exigere

Základové sloveso *agere* má širokou škálu významů a může být součástí telických i atelických situací. Prefix *ex-* má u tohoto slovesa většinou význam směrový („ven“), někdy význam „úplnosti“. Dle *TLL*¹⁸⁸ má sloveso *exigere* 4 základní významy: 1. „vyhnat“, „odehnat“; 2. „vymáhat“, „vyžadovat“; 3. „zjistit“, „změřit“; 4. „dokončit“.

PERFEKTUM

V korpusu se sloveso *exigere* vyskytuje 38x v ind. pf. akt., a to ve významech:

1. „vyhnat“:

PLAVT. *Aul.* 414

*Itaque omnis **exegit** foras – me atque hos.*

A tak vyhnal všechny ven – mě i je.

¹⁸⁸ *TLL* (5.2.1447.21–1468.27).

Ve významu „vyhnat“ se *exigere* v ind. pf. pojí se specifikací, odkud nebo kam byl objekt vyhnán, přičemž toto místo představuje hranici – telos.

2. „vymáhat“:

Cic. *Att.* 11,2,3

*Ex ea pecunia, quae fuit in Asia, partem dimidiam fere **exegi**.*

Z těch peněz, co byly v Asii, jsem vymohl skoro polovinu.

Ve významu „vymáhat“ se sloveso *exigere* v pf. obvykle pojí s přesně určeným množstvím (na rozdíl od impf., viz níže) vymáhaného objektu, přičemž toto množství představuje úplnost, a tedy telos. Někdy je množství určeno podílnými číslovkami, pokud byl objekt v daném množství získán od několika jednotek ve stejné výši:

Cic. *Verr.* 2,3,189

*... tum iste pro tritici modiis singulis ternos ab aratoribus denarios **exegit**.*

... v tom případě vymohl od zemědělců po třech denárech za každou měřici pšenice.

4. „dokončit“:

Ov. *met.* 15,871

*Iamque opus **exegi** ...*

Již jsem dokončil dílo ...

Ve významu „dokončit“ se sloveso *exigere* pojí s objektem označujícím, co bylo úplně dokončeno, přičemž tato úplnost představuje opět telos. Často se pojí rovněž s časovým údajem, kdy bylo telu dosaženo (zde *iam*).

Obdobně též:

Ov. *epist.* 19,69

*Cur ego tot viduas **exegi** frigida noctes?*

Proč jen jsem strávila tolik nocí bez muže?

Akuzativ časový jasně udává dobu, která byl plně strávena uvedeným způsobem; prefix *ex-* zde má opět význam „úplnosti“.

Sloveso *exigere* má ve všech významech v perfektu telický význam, přičemž telos je specifikován u různých významů různě.

IMPERFEKTUM

V ind. impf. se sloveso *exigere* vyskytuje 7x, z toho 4x v akt., 3x v pas. Ve všech sedmi případech má sloveso *exigere* v imperfektu význam 2. „vymáhat“ a vyskytuje se buď ve spojení s poplatky, daněmi, dávkami obilí (*pecuniam, stipendium, frumentum*) nebo odvody vojáků (*numerus equitum peditumque*). Predikace mají jednotnou strukturu a ve všech případech jde o distributivní iterativitu.

Všechny výpovědi s ind. impf. akt. mají obdobnou strukturu: objekt je vždy v nespecifikovaném množství (*pecuniam, stipendium*) a iterativita je patrná ze specifikace území, na němž k vymáhání docházelo (*tota cis Taurum Asia, a civitatibus*), např.:

CAES. civ. 1,30,4

In Lucanis Bruttiisque per legatos suos civium Romanorum dilectus habebat equitum peditumque certum numerum a civitatibus Siciliae exigebat.

Pomocí svých legátů konal odvody římských občanů na území Lukánů a Brutiů, a od jednotlivých sicilských obcí vymáhal určitý počet jezdců a pěšáků.

Struktura vět s ind. impf. pas. je obdobná jako u aktivních tvarů – v nespecifikovaném množství je samozřejmě subjekt (*pecuniae, frumentaria lucra, ternae quinquagesimae*) a iterativita je opět patrná ze specifikace území, na němž k vymáhání docházelo (*tota provincia, a mediterraneis, ab omnibus*):

CAES. civ. 1,30,4

Interim acerbissime imperatae pecuniae tota provincia exigebantur.

Mezitím byly po celé provincii vymáhány stanovené poplatky.

excedere

Sloveso *excedere* s významem „vystoupit“, „odejít“ se velmi často pojí s doplněním specifikujícím, odkud subjekt odešel: nejčastěji s prostým ablativem (*pugna, acie, urbe, Africa*) nebo s předložkovou vazbou (*ex acie, ex proelio, ex urbe, e vita, ex ephibis*); případně kam odešel (*in Boeotiam*). Někdy se pojí s časovým adverbium specifikujícím, kdy došlo k překročení hranice, tj. završení děje (*iam extemplo*), velmi často je součástí časových vět, které slouží jako časové určení pro řídicí větu (jako *terminus post quem*): *ut primum excessit, postquam excessit, cum excessit*. V ind. pf. akt. je sloveso *excedere* obvyklé (63 výskytů v korpusu), v impf. má 7 výskytů.

IMPERFEKTUM

Nejčastější interpretace ind. impf. slovesa *excedere* je iterativní:

LIV. 21,4,8

*Princeps in proelium ibat, ultimus conserto proelio **excedebat**.*

Jako první chodil do bitvy, jako poslední se z ní vracel.

CAES. *Gall.* 5,19,1

*Cassivellaunus ... itinera nostra servabat paulumque ex via **excedebat** locisque impeditis ac silvestribus sese occultabat.*

Cassivellaunus ... sledoval naši trasu, scházel z cesty a schovával se v lesích.¹⁸⁹

nebo distributivní:

CAES. *Gall.* 3,4,2

*Diuturnitate pugnae hostes defessi proelio **excedebant**, alii integris viribus succedebant.*

Někteří nepřátelé odcházeli z bitvy unaveni její délkou, střídali je jiní, odpočatí.

Obdobně také CAES. *Gall.* 7,80,3.

Dvakrát se jedná o situaci, k níž opakovaně nedojde:

LIV. 33,14,6

*Nico<st>ratus praetor Achaeorum Sicyone erat cum duobus milibus peditum, centum equitibus, sed imparem se et numero et genere militum cernens moenibus non **excedebat**.*

Achájský velitel Níkostratos byl v Sikyónu se 2000 pěšáky, 100 jezdcí, ale protože viděl, že je slabší jak počtem, tak složením vojáků, nevycházal z hradeb.

Obdobný je i následující případ: Livius popisuje, jakým způsobem bránili občané město; každému jednotlivému pokusu Hispánů o vstup do města bylo vždy zabráněno; adverbium *temere* v tomto případě navíc iterativitu jasně zdůrazňuje – nedochází k takovým odchodům ven z města, které jsou „lehkovážné“, a dá se tedy

¹⁸⁹ V překladech je interpretováno spíše durativně – „držel se dál od cesty“: „držel se vždy trochu opodál cesty“ (překlad I. BUREŠE 1964); „ale vždy jen zpovzdálí“ (překlad J. KALIVODY 1986); „il se tenait à quelque distance de la route“ (překlad L. A. CONSTANSE 1926); „withdrawing a little from the route“ (překlad H. J. EDWARDSE 1917).

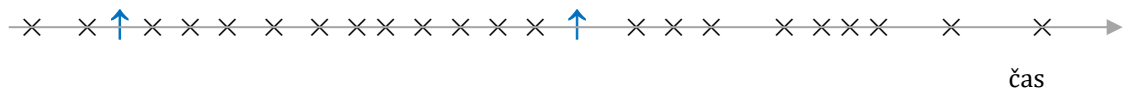
předpokládat, že k nějakým odchodům z města dochází. Opakovaně však platí, že měl-li by být odchod lehkovážný, nenastane:

LIV. 34,9,7

*Hispanum neminem in urbem recipiebant: ne ipsi quidem temere urbe **excedebant**.*

Nepouštěli do města žádného Hispánce, ani sami z města lehkovážně neodcházeli.

Pohyb vojáků a Hispánů skrze hradby mohl tedy vypadat nějak takto:

- × ... neúspěšné pokusy Hispánů vkročit do města
- × ... lehkovážné (zbytečné), a tedy neuskutečněné odchody z města
- ↑ ... nutné (uskutečněné) odchody z města

V následujícím případě je imperfektum slovesa *excedere* použito v možné progresivní platnosti – ve scéně, v níž odcházejí davy lidí z města (jsou na odchodu), se jeden člověk zastaví:

LIV. 5,40,9-10

*In eo clivo eas cum L. Albinus ... conspexisset plaustro coniugem ac liberos avehens inter ceteram turbam, quae inutilis bello urbe **excedebat** (...), descendere uxorem ac pueros iussit ...*

Když je na té svažující se cestě uviděl L. Albinus, ..., odvážející svou ženu a děti na voze uprostřed davu, který odcházel z města jako neúčinný ve válce, (...) nařídil ženě a dětem slézt z vozu ...

Odchod lidí z města tvoří pozadí události s Albinem a jeho vozem. Přítomny jsou ovšem jak rys distributivní (*turba* je sice subjekt v jednotném čísle, v reálném světě ovšem zastupuje množství jednotlivců, kteří odcházeli z města, přičemž někteří byli již nejspíše pryč, jiní na cestě), tak rys záměrnosti, záměr celého zástupu nebyl ještě naplněn v okamžiku, kdy Albinus uvidí Vestálky, které jdou pěšky a zastaví.

excudere

Základové sloveso *quaterere* („třást“) je atelické, ve sledovaném korpusu se nevyskytuje v ind. pf., pouze v ind. impf.

PERFEKTUM

Sloveso *excitere* se v ind. pf. vyskytuje 18x, často s doplněním v ablativu nebo s předložkovou vazbou (*ab, ex*), např.:

Cic. *Phil.* 12,16

*Idcircone saga sumpsimus, arma cepimus, iuventutem omnem ex tota Italia **excussimus**, ut exercitu florentissimo et maximo legati ad pacem mitterentur?*

Proto jsme na sebe vzali vojenské pláště, chopili se zbraní, povolali madé muže z celé Itálie, abychom nakonec poslali vyslance s žádostí o mír, ač máme obrovské silné vojsko?

IMPERFEKTUM

V ind. impf. se sloveso *excitere* vyskytuje 2x:

Ov. *fast.* 1,624

*... neve daret partus, ictu temeraria caeco / visceribus crescens **excutiebat** onus.*

... a aby nerodily, jako šílené si tajně bouchaly do břicha a tak si z něj vyháněly rostoucí plod.

Podmětem je zde *matrona omnis* („každá manželka“). Jedná se o distributivní iterativitu: jednotlivé ženy toto prováděly, protože daly slib, že nebudou mužům přivádět na svět potomky.

NEP. *Eumenes* 5,5

*... dein post verberibus cogebat exsultare et calces remittere: qui motus non minus sudorem **excutiebat**, quam si in spatio decurreret.*

Poté ho bičem donutil se vzepnout a povolit. Tyto pohyby u zvířat vyvolávaly pocení, jako by zrovna běhali na dráze.

Jedná se o popis zacházení se zvířaty – prostou distributivní iterativitu hraničící s iterativitou habituální.

extrahere

Základové sloveso *trahere* („táhnout“) je ve svém primárním významu spíše součástí popisu atelických situací (*currum, purpuras, sidera*). Zdá se, že předpona *ex-* nesoucí sémantiku „(zevnitř) ven“ přidává základovému slovesu telos, jímž je v tomto případě hranice rozdělující vnitřní od vnějšího.

PERFEKTUM

Vzhledem ke svému významu se při popisu minulých situací typicky vyskytuje v perfektu (9x v ind. pf. akt., 2x v ind. impf.). Ve významu 1. „vytáhnout, vysvobodit“ je te-
los typicky explicitně stanoven v textu: jako adverbialní doplnění směru „odkud“
nebo „kam“, případně obojí (*ex aqua, de vagina, ex animis, in altum, in aciem, ex occul-
tis tenebris in lucem*):

NEP. *Eumenes* 5,7

*Simulata deditio dum de condicionibus tractat, praefectis Antigoni imposuit
seque ac suos omnis **extraxit** incolumis.*

Předstíral kapitulaci, a zatímco jednal o podmínkách, ošálil Antigonovy prefekty a sebe i své
muže dostal bez újmy pryč.

CIC. *nat. deor.* 1,121

*Epicurus vero ex animis hominum **extraxit** radicatus religionem.*

Epikúros vykořenil z lidských duší náboženství.

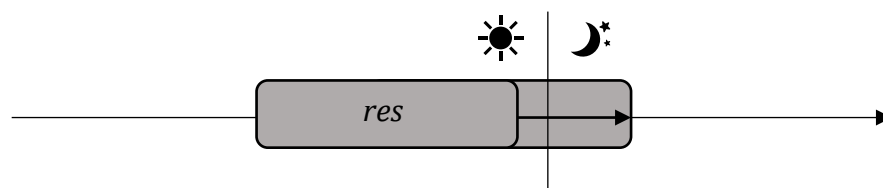
Pouze jednou se vyskytuje ind. pf. akt. ve významu 2. „protahovat“:

LIV. 45,36,3

*Cum tribuni dicere eo die, si quid vellet, iuberent, in noctem rem dicendo **ex-
traxit**.*

Když mu tribuni přikázali, ať ještě toho dne řekne, co má na srdci, protáhl se sněm kvůli
jeho projevu až do noci.

V tomto případě se jedná o hraniční případ; k jednorázovému překročení hranice
mezi dnem a nocí došlo, ale nikoli tím, že by se objekt (sněm) dostal „zevnitř“ ven za
hranici, ale tím, že se za hranici dne posunul jeho očekávaný konec (tomu v češtině
odpovídá prefix „pro-“):

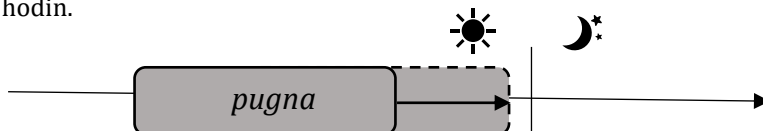
IMPERFEKTUM

V ind. impf. (1x akt., 1x pas.) se sloveso *extrahere* vyskytuje rovněž pouze v posledně
zmíněném netypickém významu „protahovat“ (v obou případech se jedná o protaho-
vání bitvy):

LIV. 10,28,2

*Romani apud Fabium arcebant, magis quam inferebant pugnam, **extrahebaturque** in quam maxime serum diei certamen.*

Římané se u Fabia spíše bránili, než útočili a protahovali boj do co nejpozdnějších denních hodin.

Jedná se o obdobný případ jako předchozí, je zde však použito imperfektum a telos je specifikován jen vágně (nebylo konkrétně jasné, kam snaha o protahování boje povede) – situace směřovala k telu, jímž byly „co nejpozdnější denní hodiny“ (*in quam maxime serum diei*). O výsledku jejich počínání by pak následně bylo možné říci např. „protáhli boj do čtyř hodin, do západu slunce/do noci“ (viz předchozí případ).

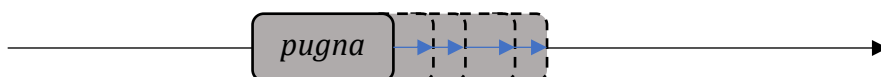
Text pokračuje líčením, proč tuto zdržovací taktiku Římané uplatňovali a zcela jasně se z kontextu potvrzuje, že šlo o záměr. Zároveň ovšem je přítomen rys distributivní iterativity, neboť počínáním jednotlivých vojáků k postupnému protahování docházelo, obdobně jako v následujícím případě:

LIV. 23,47,4

*Dein libero spatio inter se ludificantes sine vulnere pugnam **extrahebant**.*

Potom si spolu na volném prostranství jen tak pohrávali a protahovali boj.

V tomto případě nejde o překročení hranice, ale neustálé posunování hranice, jímž je konec boje. Na rozdíl od předchozího případu není stanoven telos a ani z kontextu se nepotvrzuje záměrnost počínání obou bojujících. Spíše jde o iterativitu – tím, co dělali (či spíše nedělali) se boj čím dál více protahoval:

excipere

Základové sloveso *capere* má širokou škálu významů, a je běžně součástí telických situací:

SALL. *Iug.* 16,4

Reliquos legatos eadem via adgressus plerosque capit; paucis carior fides quam pecunia fuit.

Na ostatní legáty použil stejnou taktiku a většinu dostal. Jen některým byla věrnost dražší než peníze.

i atelických situací:

Cic. Att. 11,24,4

Ex quo magnum equidem capio dolorem sed non tantum quantum videor debere.

Je mi to hodně líto, ale ne tak moc, jak se zdá, že by být mělo.

Význam prefigovaného slovesa je často metaforický; TLL rozlišuje dvě skupiny významů slovesa *excipere*:¹⁹⁰ 1. významy, v nichž dominuje význam prefixu: doslovně či metaforicky „vyjmout“, 2. významy bližší základovému slovesu: doslovně či metaforicky „zachytit“, „přijmout“, „převzít“, „následovat“.

PERFEKTUM

V ind. pf. se sloveso *excipere* vyskytuje 75x, a to většinou v popisu jednorázové situace ve významech:

1. v nichž dominuje význam prefixu, tj. doslovně či metaforicky „vyjmout“:

Cic. div. 1,87

*Dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate, **excepi** de antiquis praeter Xenophanem neminem.*

Promluvil jsem o Pýthágorovi, Démokritovi, Sókratovi, ze starých filosofů jsem nevynchal nikoho kromě Xenofana.

2. bližších základovému slovesu, tj. doslovně či metaforicky „zachytit“, „přijmout“, „převzít“, „následovat“:

CAES. Gall. 7,51,2

*Hanc rursus XIII legionis cohortes **exceperunt**, quae ex castris minoribus educatae cum Tito Sextio legato locum ceperant superiorem.*

Tu vystřídaly kohorty třinácté legie, které byly předtím s legátem Titem Sextiem odvedeny z menšího tábora a obsadily vyvýšené místo.

¹⁹⁰ TLL (5.2.1248.23–24): I *praevalet vis praepositionis, fere i. q. eximere*, II *praevalet vis verbi simplicis q. e. capere*.

IMPERFEKTUM

V ind. impf. se sloveso *excipere* vyskytuje celkem 10x v aktivu, 2x v pasivu, pouze ve významu 2. „zachytit“, „přijmout“, „převzít“, „následovat“, apod. tj. bližšímu základovému slovesu *capere*.

a) „zachytit“, „pochytat“:

LIV. 23,19,12

*Nuces tamen fusae ab Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluent, cratibus **excipiebantur**.*

Jakmile ořechy hozené do řeky v římském táboře dopluli po proudu ke Casilinu, zachycovali je rohožemi (byly zachycovány).

Imperfektum má v tomto případě význam distributivně-iterativní, stejně jako v obdobném případě:

LIV. 29,34,12

*Primo incaute se invehentes Masinissa **excipiebat**; mox plures simul conferti porta effusi aequaverant certamen.*

Nejprve Masinissa zachycoval ty, kteří na něj nerozvážně doráželi; brzy na to se z brány vyřítilo mnoho na sebe namačkaných vojáků a ti boj vyrovnali.

Masinissa tento manévř nekoná sám, ale s oddílem jízdy; fakticky se rovněž jedná o distributivní iterativitu. (Obdobné případy jsou v korpusu ještě dva: LIV. 33,29,1 a LIV. 34,13,3.)

CAES. civ. 1,58,1

*Ipsi Massilienses et celeritate navium et scientia gubernatorum confisi nostros eludebant impetusque eorum <non> **excipiebant** ...*

V edici BTL je doplněno <non>, v jiných edicích doplněno není, a tedy ani zohledněno v překladech. Bez tohoto doplnění má text následující význam:

Massilští, kteří se spoléhali na rychlé lodě a zkušené kormidelníky, si s námi pohrávali a zachycovali naše útoky.

Po doplnění zápornky má text význam „nezachycovali naše útoky“, tj. „vyhýbali se jim“ (to, že je útoky nijak neohrožovali, je patrné jak z *eludebant*, tak z následujícího textu). Ve kterékoli interpretaci se jedná o imperfektum distributivně-iterativní.

b) „přijmout“:

V tomto významu se běžně užívá (v perfektu nebo přítentu historickém) pro jednorázové přijetí osobou nebo místem:

Ov. *fast.* 5,391

Excipit *hospitio iuvenem Philyreius heros.*

Hrdina Philyreios mladíka pohostinně přijal.

VERG. *Aen.* 3,209-210

*Servatum ex undis Strophadum me litora primum / **excipiunt.***

Jakmile jsem byl zachráněn z vln, nejprve mě přijalo strofadské pobřeží.

V imperfektu je tento význam spíše vzácný. V následujícím případě označuje přijetí opakované – iterativitu:

CIC. *fam.* 4,6,2

*Non enim, ut tum me a re publica maestum domus **excipiebat**, quae levarer, sic nunc domo maerens ad rem publicam confugere possum, ut in eius bonis acquiescam.*

Nemohu se totiž nyní, když odcházím nešťastný z domu, uchýlit k republice, abych se upokojil, tak, jako jsem se uchyloval do domu (mě přijímal dům), který mě utěšoval, když jsem byl nešťastný kvůli stavu státu.

Následující případ je obdobný, ale to, co Hannibala táhnoucího nepřátelským územím „přijímá“ (čeká), je čím dál větší nedostatek zásob:

LIV. 21,48,8-9

Nec procul inde Hannibal cum consedisset, quantum victoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quae per hostium agros euntem nusquam praeparatis com meatibus maior in dies excipiebat, ad Clastidium vicum, quo magnum frumenti numerum congesserant Romani, mittit.

Když se nedaleko odtud Hannibal zastavil, byl povzbuzen vítězstvím jízdy, ale také ho trápil nedostatek zásob, který byl den ode dne tísnivější, protože táhnul skrze nepřátelské území a nikde neměl zásoby nachystané. Proto poslal oddíl do obce Clastidium, kde Římané nashromáždili velké zásoby obilí.

Výpověď *maior in dies inopia eum (euntem per hostium agros) excipiebat* popisuje, jak postup Hannibalovy armády, tak zvyšování nedostatku:

Jde tedy zvyšování nedostatku na škále, zvyšování hladiny stavu nedostatku zhoršujícího se opakovaně každým dnem. Zvyšování na škále je přitom specifický případ iterativity.

Další případ imperfekta slovesa *excipere* ve významu „přijmout“ v širším smyslu:

HOR. *carm.* 2,15,16-18

... *nulla decempedis / metata privatis opacam / porticus **excipiebat** Arcton.*

... žádné soukromíkem vytyčené sloupořadí neposkytovalo severní chládek.

Bezpochyby jde o velmi poetické vyjádření (s dvojí enalagé: *opacam* = „stín, chládek“, *Arcton* = „severní“). Vzhledem k tomu, že sloupořadí byly stavby trvalého charakteru a celá báseň se nese v duchu stížnosti na to, jak dnes vypadá veřejný prostor, přikládám se k výkladu tohoto imperfekta jako stavového.

c) „následovat“:

CIC. *orat.* 158

„*Ex usu*“ *dicunt et „e re publica“*, *quod in altero vocalis **excipiebat***, *in altero es-*
set asperitas, nisi litteram sustulisses.

Říká se „*ex usu*“, ale „*e re publica*“, protože v prvním případě následoval vokál, zatímco ve druhém by byla výslovnost kostrbatá, kdyby se neodstranila hláska „x“.

CAES. *civ.* 1,65,3

*Illi necessario maturius quam constituerant castra ponunt. Suberant enim montes atque a milibus passuum V itinera difficilia atque angusta **excipiebant.***

Nepřátelé se utábořili dříve, než měli v plánu. V blízkosti byly totiž hory a pět mil odtud začínaly (následovaly) úzké a neschůdné stezky.

V obou případech jde o situace nedynamické, tj. stavy. (Obdobné případy se slovesem *excipere* v impf. a neschůdnými cestami jako subjektem jsou v korpusu ještě dva: LIV. 38,40,6 a LIV. 40,22,2.)

emittere

Základové sloveso *mittere* bývá součástí inherentně telických situací („poslat někoho někam“, kde telos je místo určení). Směr bývá kromě prefixu specifikován rovněž adverbialními doplněními upřesňujícími, odkud (*e manibus, ex arce, inde*), resp. kam (*in hostem, in fines, in eas*) je objekt vyslán, přičemž telos je hranice mezi „tady“ a „tam“; objekt překročí hranici směrem ven, nebo vstoupí za hranici jiného prostoru.

PERFEKTUM

Ve všech 30 případech výskytu slovesa *emittere* v ind. pf. akt. se jedná o telickou situaci, k jejímuž překladu se nejlépe hodí dokonavý tvar „vyslal, poslal, pustil“ apod. Dynamičnost situace je nezřídka podtržena ještě časovými adverbii a partikulemi upřesňujícími, kdy se tak stalo (*iam, extemplo, numquam, modo...*):

LIV. 4,18,7

*Quod ubi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem **emisit**.*

Jakmile to uviděl, s válečným pokřikem vyslal na nepřátele nejdříve jezdce.

IMPERFEKTUM

Ind. impf. slovesa *emittere* se v korpusu vyskytuje 4x, vždy v iterativní platnosti:

LIV. 1,32,5-14

*Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequiculis, quod nunc fetiales habent, descripsit, quo res repetuntur. [...] Fieri solitum, ut fetialis [...] diceret: „[...] ego populusque Romanus populis Priscorum Latinorum hominibusque Priscis Latinis bellum indico facioque.“ Id ubi dixisset, hastam in fines eorum **emittebat**. Hoc tum modo ab Latinis repetitae res ac bellum indictum, moremque eum posterii acceperunt.*

Protože Numa ustanovil obřady v době míru, zavedl (sc. Ancus Marcius) obřadné postupy válečné, aby se války nejen vedly, ale i vyhlašovaly dle nějakého ritu. Od starověkého kmene Aequiculů opsal, jakým způsobem se mají požadovat věci: [...] Kněz obvykle řekl: „[...] Já a lid římský vyhlašuji válku národům Prisků a Latinů a lidu Prisků a Latinů.“ Jakmile toto řekl, hodil kopí na jejich území. Tímto způsobem tedy Latinové požadovali věci a vyhlašovali válku, a tento zvyk přejali i následující generace.

Livius popisuje tradiční způsob vypovězení války, který kdysi stanovil Ancus Marcius. Indikativy imperfekta jsou použity v celé pasáži na více místech. Válka se opakovaně vyhlašovala popsáním způsobem: kněz proslovil předepsanou řeč, a jakmile domluvil (*id ubi dixisset*), hodil kopí (*emittebat hastam*) na území těch, jimž vypovídal válku. Jde o použití imperfekta v habituálně-iterativní platnosti.

Následují případy imperfekta s prostou iterativitou:

LIV. 24,34,8

*In eas, quae procul erant, navis saxa ingenti pondere **emittebat** ...*

Na ty, které byly daleko, vrhala loď obrovské balvany ...

LIV. 32,17,11

*... et cohortes invicem sub signis, quae cuneum Macedonum ... vi perrumperent, **emittebat**.*

... a vysílal střídavě oddíly pod prapory, aby rozrazily klín Makedoňanů.

CAES. Gall. 5,19,1

*Cassivellaunus ... cum equitatus noster liberius praedandi vastandique causa se in agros effunderet, omnes ... essedarios ex silvis **emittebat** ...*

A kdykoli naše jízda vyrazila do kraje, aby drancovala a plenila, pouštěl na ni z lesů (sc. Cassivellaunus) ... své bojovníky na vozech...

extorquere

Základové sloveso *torquere* („kroutit“, „mučit“) není inherentně telické, sloveso *extorquere* má význam „vyrvat“, tedy „vykroutit za hranici zevnitř ven, odněkud pryč“.

PERFEKTUM

V ind. pf. akt. se vyskytuje 10x, pouze u Cicerona, typicky ve významu „vyrvat z rukou“ (*e manibus*):

CIC. Pis. 5

*Ego tela extremo mense consulatus mei intenta iugulis civitatis de coniuratorum nefariis manibus **extorsi**.*

V posledním měsíci svého konzulátu jsem z rukou zločinných spiklenců vyrval zbraně namířené na hrdla občanů.

Dvakrát ve významu „vynutit si“ (peníze, rozsudek, přiznání):

CIC. de orat. 2,74

*Aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum vi quadam orationis **extorsimus**.*

Provozujeme jiný styl řečnictví, a nikdy jsme si na soudcích rozsudek nevynutili jakousi silou řeči...

CIC. Tusc. 1,7,14

*Age, iam concedo non esse miseros, qui mortui sint, quoniam **extorsisti**, ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse.*

Dobře, uznávám, že ti, kdo zemřeli, nejsou nešťastní, protože sis vynutil, abych uznal, že ani ti, co vůbec neexistují, nemohou být nešťastní.

V obou významech se jedná o telické situace s předponou *ex-* s významem „zevnitř ven“, ač pouze v přeneseném smyslu.

IMPERFEKTUM

Ve sledovaném korpusu jsou pouze dva výskyty slovesa *extorquere* v ind. impf., oba v iterativní platnosti:

LVCR. 6,1222-1224

*Cum primis fida canum vis / strata viis animam ponebat in omnibus aegre; / **extorquebat** enim vitas morbida membris.*

To hlavně psi, na všech cestách / nataženi, se s životem loučili smutně / věrní, a mor jim z údů vydíral duši.

Jde o dlouhou pasáž detailně popisující průběh morové rány. V celé pasáži se užívá imperfektum, které má distributivně-iterativní platnost – jde o popis toho, co probíhalo u každého nemocného.

Cic. *Cluent.* 52

*Sed ut quicquid ego apprehenderam, statim accusator **extorquebat** e manibus.*

Ale cokoli se mi podařilo nějak uchopit, ihned mi to žalobce vyrval.

Metaforická pasáž popisující nesnáze Cicerona s uchopením řeči na soudě, v níž Cicero dále uvádí výčet reakcí žalobce na jeho jednotlivé argumenty. Imperfektum má jednoznačně iterativní platnost (jedná se o iterativní konstrukci typu *Cum cecideram, surgebam*).

expetere

Prefix *ex-* má u slovesa *expetere* intenzifikační funkci. Zatímco perfektum tohoto slovesa má význam „dosáhl jsem něčeho“, „vymohl jsem si něco“, ind. impf. tohoto slovesa je v podstatě synonymní se základovým slovesem ve významu „žádat“, „požadovat“. Dobře to ilustruje následující příklad, kde je sloveso *expetebam* v koordinaci se slovesem *volebam*:

Cic. *Pis.* 19

*Ego istius pecudis ac putidae carnis consilio scilicet aut praesidio niti volebam, ab hoc eiecto cadavere quicquam mihi aut opis aut ornamenti **expetebam**?*

Já že jsem se chtěl spoléhat na radu a ochranu tohoto dobytka, téhle hniloby? Já že jsem chtěl získat nějaký majetek nebo pocty od téhle odporné mrchy?

Přestože tedy má sloveso *expetere* v korpusu 6 výskytů ind. impf., není pro účely této práce relevantní a jeho další analýzu provádět nebudu.

evocare

Základové sloveso *vocare* je inherentně atelické, složené sloveso má význam „vyvolat“, „povolat“. Vyskytuje se 16x v ind. pf. akt., vždy v popisu jednorázové telické situace, obvykle s doplněním specifikujícím, odkud byl objekt povolán:

LIV. 45,34,2

... *denos principes ex singulis evocavit civitatibus ...*

... povolal deset předních mužů z každé obce ...

IMPERFEKTUM

V ind. impf. se vyskytuje 4x:

CAES. Gall. 6,34,4

Nam et praedae cupiditas multos longius evocabat et silvae incertis occultisque itineribus confertos adire prohibebant.

Neboť touha po kořisti zlákovála mnohé vojáky příliš daleko a nepropustné lesní stezky jim bránily vydávat se pohromadě.

Caesarovi vojáci se pouštěli za kořisti a vydávali se tak v nebezpečí; impf. je použito v distributivně-iterativní platnosti.

CIC. Verr. 2,4,76

Praeterea magistratus eorum evocabat, optimum quemque et nobilissimum ad se arcessebat ...

Povolával jejich úředníky, povolával si všechny vznešené muže ...

Verres si opakovaně volal úředníky; impf. je užito v iterativní platnosti, přičemž je možné uvažovat o iterativitě habituální.

CIC. Att. 2,24,1

Quas Numestio litteras dedi, sic te iis evocabam, ut nihil acrius neque incitius fieri posset.

V dopise, který jsem ti poslal po Numestiovi, jsem tě tak snažně vybízel k návratu, že snažněji a naléhavěji by to ani nešlo.

V dopise použil Cicero postupně více prostředků s cílem přesvědčit Attica k návratu; dalo by se tedy na toto vyjádření pohlížet jako na specifický případ iterativity, ale rovněž je zde jasný důraz na záměr, který zjevně nebyl naplněn, protože Cicero posílá tento další dopis se stejnou žádostí.

Bell. Afr. 70,1

*Cum iam ad solis occasum esset et non totos C passus in horis IIII esset progressus, equitatu suo propter equorum interitum extremo agmine remoto legiones in vicem ad extremum agmen **evocabat**.*

Když se už blížil západ slunce a Caesar za uplynulé 4 hodiny nepostoupil ani o 100 kroků, stáhl ze zadního voje jízdu, protože ztratila už mnoho koní, a místo ní posílal do zadního voje legie.

Použití imperfekta je nejspíše iterativní: Caesar do zadních řad povolával jednu legii po druhé.

elicere

Kořen *lic-* se vyskytuje pouze ve složeninách, a má význam „lákat“; složené sloveso *elicere* má tedy význam „lákat ven“, „vylákat“. Sloveso *elicere* se vyskytuje 8x v ind. pf. akt., a to vždy v popisu jednorázové telické situace, 3x v imperfektu, z toho jednou v pasivu.

IMPERFEKTUM

LIV. 29,34,10

*Masinissa ex composito nunc terrentis, nunc timentis modo aut ipsis obequitabat portis aut cedendo, cum timoris simulatio audaciam hosti faceret, ad insequendum temere **eliciebat**.*

Masinissa dle plánu buď objížděl na koni přímo kolem bran, aby je děsil, nebo ustupoval předstíraje, že má strach, což dodávalo nepřítelům odvahu, a tím je vylákal k nerozváznému pronásledování.

LIV. 38,43,7

*Haec querentes interrogando criminose ex composito consul ad plura velut non sua sponte dicenda **eliciebat**.*

Když si takto stěžovali, dle plánu z nich konzul pomlouvačným dotazováním vylákal další informace, které sdělovali váhavě.

Bell. Hisp. 40,3

*Huic (sc. Didio) etsi non aberat diligentia ad naves tuendas tamen nonnumquam ex castello propter eorum crebras excursiones **eliciebatur** et prope cotidianis pugnis cum Lusitanis confligebat.*

I když se (sc. Didius) pilně věnoval ochraně lodí, přece byl opakovaně vylákan z tábora častými nájezdy Lusitánů a téměř denně se s nimi potýkal.

Ve všech třech výše uvedených případech jde o imperfektum v iterativní platnosti: Masinissa opakovaně vylákal nepřátele zpoza bran, konzul svými otázkami postupně

získal od žalobců další informace, Didius opakovaně opustil pevnost a utkal se s Lusitány v boji.

3.4.2.2.2 Prefix *ex-* se záporným významem

U deadjektivních sloves může prefix *ex-* s původním významem „ven, pryč“ označovat přechod objektu ze stavu označeném základovým adjektivem do stavu opačného (vlastně „vymanit objekt z určitého stavu“).

erudire

Jedná se o deadjektivní sloveso (*ex + rudis*), u nějž má předpona *ex-* význam „ven, pryč“; *erudire* = dostat někoho pryč ze stavu *rudis* („hrubý“, „neotesaný“, „syrový“) do stavu *eruditus* („ne-hrubý“ -> „vzdělaný“). Sloveso *erudire* je tedy inherentně telické, přičemž telos je zde právě přechod mezi výše zmíněnými stavy.

V některých případech je navíc explicitně specifikována míra vzdělanosti (Cic. *rep.* 2,37: *ad exquisitissimam consuetudinem Graecorum*; Cic. *Tusc.* 1,26,64: *ad modestiam magnitudinemque*), resp. její účinek (Liv. 30,30,10: *ita erudierunt, ut ...*; Nep. 2,4: *sic erudivit, ut ...*). V některých případech je sloveso použito absolutně, tedy v původním významu „vymanit ze stavu *rudis*“:

Cic. *parad.* 3,25

... in patris vita violanda multa peccantur; violatur is, qui procreavit, is, qui aluit, is, qui erudivit ...

... v případě zabití otce se ovšem hřeší v mnoha směrech – ubližuje se tomu, kdo zplodil, živil, vychoval ...

PERFEKTUM

U slovesa *erudire* lze tedy očekávat výhradně telickou interpretaci situací, k jejichž popisu je použito. Tvarů ind. pf. akt. slovesa *erudire* se v korpusu vyskytuje 12:

Liv. 30,30,10

Iam aetas senem in patriam revertentem, unde puer profectus sum, iam secundae, iam adversae res ita erudierunt, ut rationem sequi quam fortunam malim.

Mě, starce, který se vrací do vlasti, odkud odešel jako dítě, už věk a štěstí i neštěstí v životě naučily, abych se řídil raději rozumem než náhodou.

IMPERFEKTUM

Tvar ind. impf. se vyskytuje pouze jednou:

LIV. 5,27,1

*Principum liberos, sicut fere fit, qui scientia videbatur praecellere, **erudiebat**.*

Děti náčelníků, jak to bývá, vzdělával ten, kdo vynikal vzdělaností.

Jediný výskyt slovesa *erudire* v ind. impf. má habituálně-iterativní platnost (což je ještě zvýrazněno frází *sicut fere fit*).

3.4.2.2.3 Prefix *ex-* s významem „vzhůru“

efferre

Sloveso *efferre* se běžně vyskytuje v ind. pf. akt. (76 výskytů), vzácně v ind. impf. (pouze 2x akt., 3x pas., jeden z aktivních významů je však konjektura, proto jej v analýze vynechávám). Jeho základní význam je „vynést vzhůru“.

IMPERFEKTUM

Jediný výskyt slovesa *efferre* v ind. impf. akt. s významem fyzického „vynášení vzhůru“:

CIC. *de orat.* 3,24

*Erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio ... ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium pontificem maximum res omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus **efferebat**que in album et proponebat tabulam domi ...*

Historiografie nebyla nic jiného než sepisování analů ... od počátků Říma až po dobu pontifikátu P. Mucia sepisoval pontifex všechny události jednotlivých let, vypisoval je na bílé tabulky a ty vystavoval doma.

Ind. impf. je zde ve funkci habituálně-iterativní (Cicero popisuje jednu z povinností pontifiků).

Dále se sloveso *efferre* vyskytuje v korpusu 3x v ind. impf. pas. V jednom případě jde o metaforické „vynášení vzhůru“, konkrétně chválou:

CIC. *Flacc.* 103

*Sed quid ea commemoro quae tum cum agebantur uno consensu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terrae testimonio in caelum laudibus **efferebantur**?*

Proč ale mluvím o událostech, které byly ve své době do nebe vychvalovány souhlasně všemi, jednohlasně římským lidem, svědectvím celé země?

Jedná se nejspíše o distributivní iterativitu (kdokoli o události mluvil, vynášel ji chválou do nebes).

I v dalších případech se sloveso *efferre* vyskytuje v přeneseném významu „být unášen“ ve spojení s emocemi:

Cic. leg. agr. 2,91

*Non gloriae cupiditate **efferebantur**, propterea quod, ubi honos publice non est, ibi gloriae cupiditas esse non potest.*

Nebyli unášeni touhou po slávě, protože tam, kde se vyznamenání neudělují veřejně, tam touha po slávě existovat nemůže.

Zde se jedná o habituální, případně distributivní iterativitu. Tyto dva podtypy iterativity se v některých případech dají těžko rozlišit.

V posledním případě označuje fráze *efferebatur voluptate* emoční stav, do nějž se subjekt dostal po přečtení dopisu:

Bell. Alex. 51,2

*Quibus litteris acceptis insolenti voluptate **efferebatur**, quod sibi novarum provinciarum et fertilissimi regni tanta oblata esset facultas.*

Po té zprávě se šíleně radoval, že dostal takovou příležitost získat nové provincie a tak bohaté království.

erigere

Základové slovo *regere* není inherentně telické, předpona *ex-* s doslovným či přeneseným významem „vzhůru“ ovšem telos dodává a mění jeho význam na „zvednout, postavit“.

PERFEKTUM

Ve všech 22 výskytech ind. pf. akt. jde o jednorázový telický děj (něco, co je dole, nebo vůbec není, se „vztyčí“, „postaví“, „zvedne“):

Ov. met. 4,145-146

*Ad nomen Thisbes oculos iam morte gravatos / Pyramus **erexit** visaque recon-*
didit illa.

Když uslyšel Thisbino jméno, zvedl Pýramos oči již ztěžklé smrtí, a jakmile ji spatřil, zavřel je navždy.

IMPERFEKTUM

Sloveso *erigere* se vyskytuje 2x v ind. impf.:

CAES. *civ.* 1,26,1

Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat ...

Tam vztyčoval (stavěl) tříposchod'ové obranné věže ...

Jedná se o imperfektum iterativní – inherentně telický děj (*erigere turrem*, „vztyčit věž“) je zobrazen jako série opakovaných jednorázových završených telických dějů.

CIC. *Cluent.* 58

Primo attente auditur eius oratio; erigebat animum iam demissum et oppres- sum Oppianicus; gaudebat ipse Fabricius...

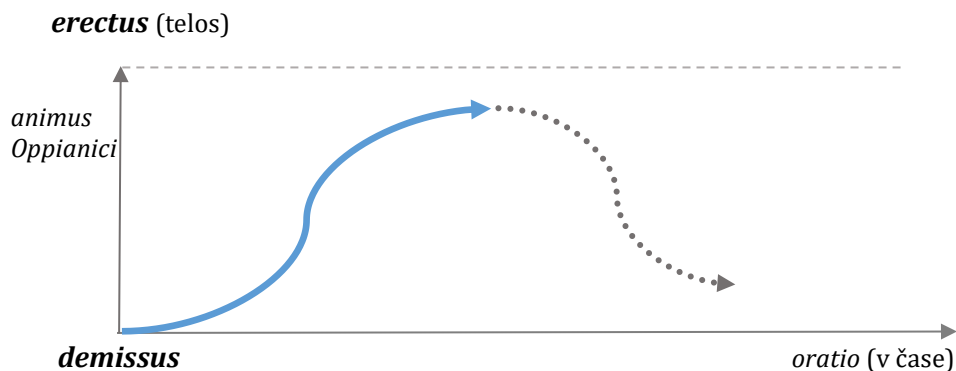
Nejprve všichni poslouchali jeho řeč velmi pozorně. Oppianicus začal pookřívát, radoval se i sám Fabricius...

Tento děj je rovněž inherentně telický, jeho výsledkem má být povzbuzený Oppianicus (resp. jeho ne-skleslost), ale je zobrazen bez konečné fáze, resp. z následujícího textu¹⁹¹ vyplývá, že svého telu děj kvůli nečekanému zvratu řeči vůbec nedosáhl. Jedná se o podobný případ jako výše u slovesa *exprimere* („zpráva působila radost, ale také obavy“); opět jde o přirozené, tj. **nezáměrné působení subjektu (řeči) směrem k výsledku** (stav povzbuzení),¹⁹² které je ale zmařeno procesem (smíchem soudců), jenž zapůsobil proti tomuto působení.

¹⁹¹ CIC. *Cluent.* 58–59: *Itaque cum callidissime se dicere putaret et cum illa verba gravissima ex intimo artificio deprompsisset: 'respicite, iudices, hominum fortunas, respicite dubios variosque casus, respicite C. Fabrici senectutem,' cum hoc 'respicite' ornandae orationis causa saepe dixisset, respexit ipse. At C. Fabricius a subselliis demisso capite discesserat. Hic iudices ridere, stomachari atque acerbe ferre patronus causam sibi eripi et se cetera de illo loco 'respicite iudices' non posse dicere ...*

A zatímco si myslel, jak chytře mluví, a když ze svého uměleckého arzenálu vytáhl vznešenou figuru: „Pohled'te, soudci, na osud tohoto muže, pohled'te na to, co jej potkalo, pohled'te na jeho stáří.“ A jak tak pořád opakoval to svoje „pohled'te“, pohlédl sám. A uviděl, že C. Fabricius se sesunul ze sedadla s hlavou visící dolů. Soudci se začali usmívat, smát a obhájce těžce nesl, že mu takto přerušili řeč a že už nemůže opakovat to své „pohled'te, soudci“.

¹⁹² Viz obdobný příklad u slovesa *exprimere*, *Bell. Alex.* 56, str. 109.

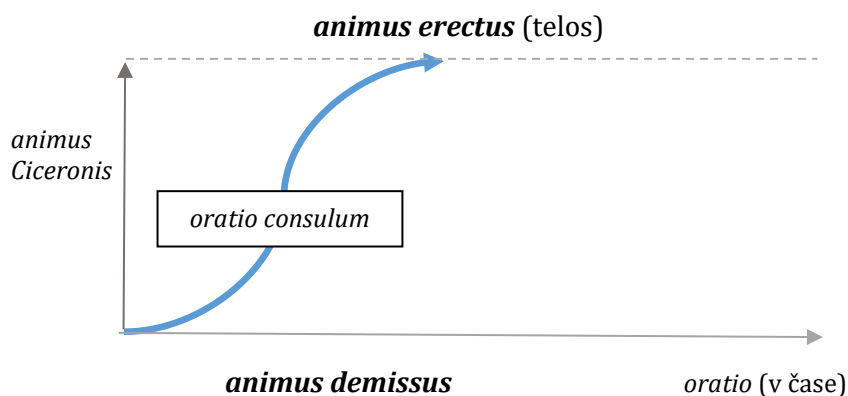

Srv. obdobný příklad, ale s ind. pf. *erexit*:

Cic. *Phil.* 5,1

*Atque ut oratio consulum animum meum **erexit** spemque attulit non modo salutis conservandae, verum etiam dignitatis pristinae recuperandae, sic me perturbasset eius sententia, qui primus rogatus est, nisi vestrae virtuti constantiaeque confiderem.*

Stejně jako mě řeč konzulů povzbudila a dala mi naději nejen na vaši záchranu, ale i na obnovení dřívější slávy, tak názor prvního řečníka by mě byl velmi znepokojil, kdybych neměl důvěru ve vaši odvahu a pevnost.

V tomto případě telu (povzbuzení) dosaženo bylo. Nutná míra či délka povzbuzování tak, aby bylo možno prohlásit, že bylo dosaženo telu, je pochopitelně subjektivní; mluvčí děj prezentuje jako maximalizačně telický, jinými slovy děj dosáhl telu, jež tímto mluvčí implicitně stanovil.

3.4.2.2.4 Prefix *ex-* s významem úplnosti, dokončenosti

exornare

Základové sloveso *ornare* je nedynamické, atelické (ač může být součástí popisu inherentně telických situací). Předpona *ex-* s významem „úplně“ přidává nejspíše i rys telicity, přičemž telos je dokončení procesu zdobení, tj. vyzdobení.

PERFEKTUM

V ind. pf. akt. se vyskytuje 9x, vždy ve významu „vyzdobil“, „vyšperkoval“, vždy jako součást telické situace:

PLAVT. *Trin.* 857

*Ut ille me **exornavit**, ita sum ornatus.*

Jak mě vyšperkoval, tak jsem vyšperkovaný.

IMPERFEKTUM

V korpusu se vyskytuje pouze jeden výskyt ind. impf. slovesa *exornare*:

CIC. *de orat.* 1,215

*... neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam et rei publicae dignitatem **exornabant**.*

M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, kteří byli všichni velmi výmluvní, nejen různým způsobem vyšperkovávali své proslovy, ale rovněž různým způsobem zdobili důstojnost tohoto státu.

Jedná se o velmi netypické, expresivní vyjádření; ke slovesu *exornare* se váží dva různé předměty: 1. *orationem suam*, 2. *rei publicae dignitatem*, které jsou v souřadném spojení poměrně nekompatibilní. V prvním případě jde zcela jistě o aktivní činnost řečníků, kteří „vyšperkovávali své řeči“, tedy iterativitu distributivní (situaci opakovaly různé subjekty, nadto různým způsobem), ve druhém případě jsou tyto subjekty spíše pasivně sami ozdobou, a jeho vyznění je až stavově durativní. Celkové vyznění, vzhledem ke kombinaci imperfekta s více subjekty a výrazem *neque eadem via ac ratione* je distributivně-iterativní.

exarare

Základové sloveso *arare* („orat“) je samo o sobě atelické. Předpona *ex-* mu přidává význam úplného dokončení procesu orání, tj. „zorat“.

PERFEKTUM

V ind. pf. akt. se vyskytuje 9x, z toho 8x u Cicerona v přeneseném významu „rychle napsat“, vždy ve smyslu telické situace:

Cic. *Att.* 15,1a,1

*Inde mane postridie Arpinum proficiscens hanc epistulam **exaravi**.*

A když jsem odtamtud druhý den ráno odjížděl do Arpina, v rychlosti jsem napsal tento dopis.

IMPERFEKTUM

Sloveso *exarare* má v imperfektu jediný výskyt, a to v habituálně-iterativní platnosti:

Cic. *Verr.* 2,5,99

*... quorum patres tantum labore suo frumenti **exarabant**, ut populo Romano totique Italiae suppeditare possent ...*

... jejichž otcové svou prací získávali dostatek obilí, aby mohli zásobovat římský lid a celou Itálii ...

edocere

Předpona *ex-* dodává slovesu *edocere* význam úplnosti.

PERFEKTUM

V ind. pf. akt. se vyskytuje 8x, vždy ve významu „poučil“, „vysvětlil“:

Liv. 37,25,13-14

*... venit et **edocuit**, quanto et spes victoriae certior Romanis quam Antiocho...*

... přišel a vysvětlil mu, o kolik jistější je římská naděje na vítězství než Antiochova...

IMPERFEKTUM

V imperfektu má sloveso *edocere* pouze jediný výskyt, a to s imperfektem v distributivně-iterativní platnosti:

SALL. *Catil.* 16,1

*Sed iuventutem, quam, ut supra diximus, inlexerat, multis modis mala facinora **edocebat**.*

Mladé muže, které zlákal k sobě, vzdělával ve zločinu mnoha různými způsoby.

excogitare

Základové sloveso *cogitare* („přemýšlet/uvážovat“) je atelické, durativní, popisující duševní aktivitu (původně jde ovšem o frekventativum). Předpona *ex-* nese význam dosažení výsledku, v tomto případě výsledku procesu „přemýšlení/uvážování“.

PERFEKTUM

Všech 15 výskytů ind. pf. akt. se nachází v Ciceronových spisech ve významu „vymyslet“, vždy jako součást telické situace:

CIC. *S. Rosc.* 70

*Qui (sc. maiores nostri) cum intellegent nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare **excogitaverunt**.*

Protože naši předkové chápali, že nic není tak závazné, aby to nemohlo být porušeno, stanovili za vraždu příbuzných výjimečný trest.

IMPERFEKTUM

Oba výskyty slovesa *excogitare* v imperfektu jsou pasivní:

CAES. *civ.* 3,32,1

*Interim acerbissime imperatae pecuniae tota provincia exigebantur. Multa praeterea generatim ad avaritiam **excogitabantur**.*

Mezitím po celé provincii drsně vymáhal uložené poplatky. Kromě toho si pro ukojení hrabivosti vymýšlel zvláštní daně pro různé skupiny obyvatelstva.

Imperfektum je zde použito v iterativní platnosti: Scipio opakovaně vymýšlel další a další daně; jde vlastně o sérii telických situací, z nichž každá jednotlivá lze popsat slovy: „Scipio vymyslel daň pro/z ...“

CIC. *Brut.* 272

*Cumque argumenta **excogitabantur** ab eo multa et firma ad probandum, tum concinnae acutaeque sententiae.*

Jeho argumenty byly různorodé a přesvědčivé, jeho věty byly půvabné a výstižné.

Jde o popis řečníka C. Pisona; v celé pasáži užívá Cicero imperfektum pro popis vlastností a obvyklých činností C. Pisona. V tomto případě jde o popis způsobu, jímž sestavoval (opakovaně) své řeči, vymýšlel argumenty. Jedná se tedy o imperfektum ve smyslu habituálně-iterativním.

3.4.2.3 Slovesa s prefixem *ex-* vyskytující se v perfektu i imperfektu

Ve srovnání s předchozími skupinami je skupina sloves, které se běžně vyskytují v perfektu i imperfektu, relativně málo početná (viz odd. 3.4.1.2, Tab. 4).

3.4.2.3.1 Prefix *ex-* s významem směrovým („ven“, „ pryč“)

exire

Základové sloveso *ire* („jít“) je často součástí telických situací (telos bývá vyjádřen pomocí specifikace směru kam nebo odkud). Předpona *ex-* mění význam tohoto slovesa na „vyjít“.

PERFEKTUM

V ind. pf. akt. je v korpusu doloženo 22x, nejčastěji s doplněním specifikujícím směr odkud (*ex Italia, de balneis, ex equo Troiano, ex ore eius, foras, inde huc, portā, principio aetate, hinc illuc, unde*), v jednom případě s doplněním specifikujícím směr kam (*ad negotium*); v několika případech lze směr odvodit z kontextu, v několika je použito sloveso *exire* bez časového doplnění (např. *dies exiit*). Téměř ve všech případech popisuje ind. pf. akt. slovesa *exire* jednorázovou dokončenou situaci:

PLAVT. *Mil.* 1432-1433

*Nam postquam porta **exierunt**, nil cessarunt ilico / osculari atque amplexari inter se.*

Protože jakmile vyšli ze dveří, hned se tam začali líbat a objímat.

Pouze v jednom označuje situaci opakovanou:

PLAVT. *Capt.* 109

*Unde saturitate saepe ego **exii** ebrius.*

Často jsem odtamtud odešel střízlivý.

IMPERFEKTUM

Je doloženo 12 tvarů slovesa *exire* v ind. impf. Ve 4 případech má imperfektum habituálně-iterativní platnost:

LVCR. 6,1219-1221

*Nec tamen omnino temere illis solibus ulla / comparebat avis, nec tristia saecla ferarum / **exibant** silvis.*

Za oněch dnů se vůbec neobjevovali ptáci, a zlověstné šelmy nevycházely z lesů.

LVCR. 5,1330-1331

*Nam transversa feros **exibant** dentis adactus / iumenta aut pedibus ventos erecta petebant, nequiquam ...*

Tažná zvířata se snažila uniknout smrtícím klům tím, že se vzpínala na zadní, ale marně ...

(V tomto případě jde kromě habituální iterativity rovněž o nenaplněný záměr.)

Ov. met. 7,804

*Sed cum satiata ferinae / dextera caedis erat, repetebam frigus et umbras / et quae de gelidis **exibat** vallibus auram.*

Když už byla má pravice nasycena lovem zvěře, hledal jsem chládek a stín a vánek, jenž vycházel z chladných údolí.

Jedná se o popis pravidelné činnosti lovce Cephalu, přičemž sloveso *exibat* lze chápat jako součást této habituální iterace.¹⁹³

Cic. Brut. 265

*Quanta severitas in voltu, quantum pondus in verbis, quam nihil non consideratum **exibat** ex ore!*

Jaká vážnost v tváři! Jaká váha v každém slově! Jak měl vše, co vycházelo z jeho úst, promyšlené!

Tato pasáž je součástí popisu již nežijícího řečníka Torquata.

V 5 případech (všechny u Livie) má platnost iterativní, a to buď prostě iterativní:

LIV. 35,3,5

*Ligures multitudinem freti et in aciem **exibant** ...*

Ligurové spoléhající se na velikost svého vojska vycházeli do boje ...

LIV. 35,4,2

*Consul in aciem **exibat**, hostes pugnam detractabant.*

Konzul vycházel do boje, nepřátelé se stahovali.

nebo distributivně-iterativní:

¹⁹³ Nedorozumění, které vychází z možnosti vykládat si slovo *aura* jako vlastní jméno má v příběhu za následek zabití jeho ženy Procris, která se domnívala, že je „Aura“ jeho milenka. Tím spíše se přikláním k možnosti interpretovat *exibat* jako habituálně-iterativní tvar.

LIV. 39,8,7

*Nec unum genus noxae, stupra promiscua ingenuorum feminarumque erant, sed falsi testes falsa signa testamenta que et indicia ex eadem officina **exibant**.*

A nedocházelo tam jen k jednomu druhu provinění, totiž k smilstvu urozených mužů s ženštinami, ale z téhož doupěte vycházeli falešní svědkové, falešné podpisy, závěti a padělky.

LIV. 40,28,2

*Tum nisi exsatiati cibo vinoque arma non capiebant, dispersi inordinati **exibant**, ut quibus prope certum esset hostes extra vallum non elaturos signa.*

Nakonec brali zbraně do rukou už jen přejezení a opilí, a vycházeli v neuspořádaných hloučcích, jako by si byli jisti, že nepřátelé nevytáhnou z opevnění do boje.

Z toho v jednom případě v konstrukci s *postquam*:¹⁹⁴

LIV. 34,28,6

*Postquam nemo hostium contra **exibat**, redierunt in castra.*

Když (Protože) jim nepřátelé nevycházeli vstříc, vrátili se do tábora.

V této větě je navíc zápor, který evokuje až stavovou situaci („nepřátelé zůstávali ve svém táboře); jinými slovy, Livius situaci, kdy nepřátelé zůstávají za hradbami, popisuje z pohledu Římanů jako opakované ne-vyjítí, tj. ne-vycházení, tj. o iterativitu distributivní.

U Plauta se ind. impf. slovesa *exire* objevuje 3x, vždy v průběhové platnosti po spojce *cum* (*quom*) uvádějící časovou okolnost k hlavní větě:

PLAVT. *Aul.* 178

EUC. *Praesagibat mi animus frustra me ire, cum **exibam** domo.*

Když jsem odcházel z domu, měl jsem pocit, že jdu zbytečně.

PLAVT. *Mil.* 181

*Sed Philocomasium hicine etiam nunc est? PE. Quom **exibam**, hic erat.*

A je tam Philocomasium i teď? PE. Když jsem odcházel, tak tam byla.

PLAVT. *Rud.* 140

*Nam quom modo **exibat** foras, ad portum se ai[e]bat ire.*

Když odcházel, říkal, že jde do přístavu.

¹⁹⁴ Viz výše pozn. 177 u slovesa *effundere*.

exaudire

Základové sloveso *audire* s významem „slyšet“ může být součástí telických i atelických situací. Předpona *ex-* mění význam slovesa na „zaslechnout“, tj. ze shluku zvuků sluchem „vytáhnout“ nějaký konkrétní. V ind. pf. akt. je v korpusu doloženo 3x, v ind. impf. 7x (pouze v pasivu).

PERFEKTUM

Lze rozlišit dva významy:

1. „zaslechnout“, tj. „sluchem postřehnout“:

CIC. *div.* 1,73

*Cum autem aliquantum progressus esset, subito **exaudivit** hinnitum ...*

Když však kousek popojel, náhle zaslechl ržání ...

V tomto případě jde pouze o momentánní děj.

2. „doslechnout se“, tj. „sluchem se dozvědět“:

CAES. *civ.* 3,87

*An non **exaudivistis** ex iis, qui per causam valetudinis remanserunt, cohortes esse Brundisii factas?*

Nedoslechli jste se snad (tj. nevíte), že z těch, kteří pro nemoc zůstali na místě, byly v Brundisiu sestaveny kohorty?

V tomto případě má děj, zobrazený jako momentánní, trvalý následek ve formě znalosti informace, která je vyjádřena konstrukcí akuzativu s infinitivem.

Sloveso *exaudire* v perfektu vyjadřuje momentánní děj, který má za následek stav „vědění“.

IMPERFEKTUM

V korpusu se v imperfektu vyskytuje 7x, pouze v pasivu, pouze u Livia. Vždy ve významu 1. „bylo možno opakovaně zaslechnout“, tj. „sluchem postřehnout“:

LIV. 1,29,4

*... vocesque etiam miserabiles **exaudiebantur** mulierum praecipue, cum obsessa ab armatis templa augusta praterirent ac velut captos relinquerent deos.*

... bylo slyšet i zoufalé hlasy – zejména žen, které procházely kolem vznešených chrámů obsazených ozbrojenci, jako by opouštěly zajaté bohy.

Předchází popis hluku a rachotu v dobytém městě, kde mezi jiným „bylo možné tu a tam zaslechnout“ mj. i hlasy nešťastných žen. Jedná se o iterativní zobrazení mnoha jednotlivých momentálních dějů, tj. o iterativitu distributivní.

Obdobně další popis hlučné situace, kdy mezi jinými ruchy „bylo možné zaslechnout“ i zmíněné nadávky.:

LIV. 40,3,5

*... execrationesque in agminibus profiscentium in regem, vincente odio metum, **exaudiebantur**.*

... v davu odcházejících lidí bylo možné zaslechnout i nadávky určené králi, protože nenávist vůči němu vítězila nad strachem.

Sloveso *exaudire* v imperfektu používá Livius (kromě výše uvedených příkladů také LIV. 8,33,10; 8,39,12; 25,1,9; 26,9,7; 26,13,12) vždy pro distributivně-iterativní zobrazení situací.

3.4.2.3.2 Prefix *ex-* se záporným významem

excusare

Sloveso *excusare* je odvozeno ze substantiva *causa*. Zatímco slovesa *accusare* a *incusare* znamenají „obviňovat“, tj. „vinu připisovat“, sloveso *excusare* znamená „omlouvat“, „ospravedlňovat“, tj. „vinu odejmout“. Vyskytuje se 4x v ind. pf., 4x v ind. impf.

PERFEKTUM

Perfektum slovesa *excusare* předjímá úspěšnost omluvy/výmluvy:

LIV. 26,22,5

*Erectis omnibus expectatione, quidnam postulaturus esset, oculorum valetudinem **excusavit**: impudentem et gubernatorem et imperatorem esse qui, cum alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi potius aliorum capita ac fortunas committi.*

Všechny oči se na něj upřely s očekáváním, co řekne; omluvil se kvůli oční chorobě: bylo by stejně nestoudné od vrchního vojevůdce jako od kormidelníka, kdyby vše vykonávali za pomoci cizích očí a žádali by přitom, aby jim byl svěřeny životy a osudy ostatních.

Manlius byl zvolen konzulem a úřad odmítl, omluvil se z něj.

LIV. 42,6,6; 10

*Et <ab> Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt; quorum princeps Apollonius, in senatum introductus, multis iustisque causis regem **excusavit**, quod stipendium serius quam ad diem praestaret ... Legatis benigne responsum, et societatem renovare cum Antiocho quae cum patre eius fuerat A. Atilius praetor urbanus iussus.*

V téže době přišli vyslanci krále Antiocha. Jejich mluvčí Apollónios byl předveden do senátu a uvedl mnoho závažných důvodů na omluvu (dosl. mnoha závažnými důvody krále omluvil), že král splátku posílá později, než bylo dohodnuto ... Vyslanci obdrželi vlídnou odpověď a městský prétor A. Atilius dostal nařízeno, aby s Antiochem obnovil spojení, které měl Řím s jeho otcem.

Apollónios Antiocha úspěšně omluvil.

CIC. *Phil.* 8,1

*Victa est igitur propter verbi asperitatem te auctore nostra sententia: vicit L. Caesaris, amplissimi viri, qui verbi atrocitate dempta oratione fuit quam sententia lenior. Quamquam is quidem, antequam sententiam diceret, propinquitatem **excusavit**.*

Můj návrh tedy na tvůj popud prohrál z důvodu příliš příkrého vyjadřování. Zvítězil návrh L. Caesara, skvělého muže, jenž byl (pomineme-li jedno ostřejší slovo) jemnější ve výrazech než v záměru. L. Caesar se však ještě před svým proslovem omluvil, že je Antoniův příbuzný.

L. Caesar se předem omluvil, že je Antoniův příbuzný, a jeho řeč je tím tedy ovlivněna.

Obdobně také CIC. *or.* 2,253.

IMPERFEKTUM

Naopak imperfektum slovesa *excusare* předjímá snahu, záměr se omluvit („vymlouval se“); subjekty směřují k výsledku, tj. „vyvinit se“, ale tento výsledek nenastane:

LIV. 38,52,3

*Ubi dies venit citarique absens est coeptus, L. Scipio morbum causae esse, cur abesset, **excusabat**. Quam excusationem cum tribuni, qui diem dixerant, non acciperent ...*

Když nadešel den soudního přelíčení, a nepřítomný L. Scipio začal být předvoláván, snažil se (nechat) omluvit svou nepřítomnost nemocí. Když tuto omluvu tribuni, kteří určili soudní lhůtu, nepřijali ...

Scipio se snažil omluvit svou nepřítomnost nemocí, tribuni ale jeho omluvu (již chápu jako výmluvu) nepřijali.

LIV. 41,15,9-10

*P. Licinius Crassus sacrificiis se impediri sollemnibus **excusabat**, ne in provinciam iret; citerior Hispania obvenerat. Ceterum aut ire iussus aut iurare pro contione sollemni sacrificio se prohiberi.*

P. Licinius Crassus se vylouval, že mu v odchodu do provincie brání výroční oběti – vylousoval si totiž Přední Hispánii. Bylo mu ale nařízeno buď odejít, nebo slavnostně přísahat, že mu v tom brání slavnostní oběť.

Crassus se snažil vyhnout odeslání do Přední Hispánie, ale nebyl úspěšný.

LIV. 38,3,1-2

*Amynder, reciperato regno, legatos et Romam ad senatum et ad Scipiones in Asiam ... misit. Pacem petebat, **excusabat**que sese, quod per Aetolos reciperasset paternum regnum; Philippum incusabat.*

Poté co Amýnder získal zpět své království, poslal vyslance do Říma a ke Scipionům do Asie. Žádal mír a vylouval se, že království, jež zdědil po otci, získal zpět díky Aitólům, a také obviňoval Filipa.

Tvary imperfekta *petebat, excusabat, incusabat* popisují obsah zprávy, již nesli vyslanci do Říma. V dalším textu se o tomto poselství nemluví, a není jasné, zda byly prosby nakonec přijaty.

Liv. 39,33,7

*Achaei maxime concilii negati crimen **excusabant** recitando legem, quae nisi belli pacisve causa, et cum legati ab senatu cum litteris aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium.*

Achájové se za nepřijetí vyslanců sněmem snažili omlouvat tím, že citovali zákon, který jim zakazoval svolat sněm, leda ve věci války či míru, a kdyby přišli vyslanci senátu s písemným pověřením.

Senát sice nechá Acháje být, ale vysvětlí jim, že mají vyslance přijmout vždy, aby se již pro příště na toto nevymlouvali (*ea ne postea excusatio esset*); jejich výmluva přijata nebyla.

Ve všech výše uvedených případech je imperfektum použito pro vyjádření záměru, jež nebylo dosaženo.

3.4.2.3.3 Prefix *ex-* s významem „vzhůru“

exstruere

Kmen *-stru-* se vyskytuje pouze ve složeninách a nese význam „stavět“. Předpona *ex-* mění význam složeného slovesa na „vystavět“, „navršit“.

PERFEKTUM

V perfektu se vyskytuje 5x, vždy v popisu konkrétního díla (*pyram, vallum, aggerem, turres, tabulata*), které někdo postavil, téměř ve všech případech i s konkrétními rozměry/počty (výjimkou je *pyra*):

CAES. *Gall.* 7,24,1

... *diebus XXV aggerem latum pedes CCCXXX, altum pedes LXXX extruxerunt.*

... za 25 dnů vybudovali příkop široký 130 stop a hluboký 80 stop.

IMPERFEKTUM

V imperfektu se vyskytuje 3x v aktivu, vždy označuje opakovaně dokončenou stavbu:

CAES. *civ.* 2,9,7-9

*Ubi, quantum storiarum demissio patiebatur, tantum elevarant intra haec tegimenta, abditi atque muniti parietes lateribus **exstruebant** ... Ita tuto ac sine ullo vulnere ac periculo VI tabulata exstruxerunt.*

Jakmile ji (sc. střechu) vyzvedli tak vysoko, jak to umožňovaly spuštěné rohože, schování a chránění za těmito zástěnami stavěli cihlové zdi ... Takto v bezpečí a bez újmy vystavěli šest pater.

Caesar popisuje stavbu jednotlivých pater jedné konkrétní věže, jedná se o iterativní imperfektum s kolektivním subjektem. Obdobně též LIV. 42,63,4 a CAES. *Gall.* 3,29,1.

Sloveso *exstruere* se vyskytuje rovněž jednou v ind. impf. pas. ve smyslu „naplňovat stoly jídlem“ v distributivně-iterativní platnosti:

CIC. *Tusc.* 5,21,62

*Aderant unguenta coronae, incendebantur odores, mensae exquisitissimis epulis **extruebantur**.*

Byly tam masti, věnce, zapalovaly se vonné esence, na stoly se vršily vybrané pokrmy.

3.4.2.3.4 Prefix *ex-* s významem úplnosti, dokončenosti

efficere

Předpona *ex-* u tohoto slovesa nese sémantiku „výsledku děje“, resp. tento výsledek uvozuje, a tedy označuje inherentně telické situace („dokončit, způsobit“). V ind. pf. má 84 výskytů a vždy označuje jednorázovou telickou situaci; častý je ale i jeho výskyt v ind. impf. (22x ind. impf. akt., 3x pas.).

IMPERFEKTUM

V ind. impf. lze do češtiny téměř bez výjimky přeložit imperfektivně „způsoboval“, ale má různé významy co se týče situační interpretace použitého imperfekta:

1. iterativita:

Cic. Brut. 83

*Itaque tantos processus **efficiebat** ut evolare, non excurrere videretur.*

A tak dělal takové pokroky, že se zdálo, ne že ostatním utíká, ale že jim ulétá.

Často uvozuje ind. impf. slovesa *efficere* výsledek děje, který nastává u více objektů, tedy má distributivně-iterativní platnost. Výsledkem je často abstraktum, tedy kumulativní předmět (např. radost, strach, zmatek, nejistota):

Liv. 4,60,2

*Id **efficiebat** **multiplex gaudium** cumulationemque **gratiam** rei.*

To způsobovalo mnohonásobnou radost a ohromnou vděčnost.

Liv. 25,10,4

*Errore<m> et tuba audita ex theatro faciebat, nam et Romana erat, a proditoribus ad hoc ipsum praeparata, et inscienter a Graeco inflata, quis aut quibus signum daret, incertum **efficiebat**.*

Zmatek působila polnice, kterou bylo slyšet z divadla. Byla totiž sice římská (připravili ji k tomuto účelu zrádci), ale troubil na ni Řek, který to neuměl, a to vyvolávalo nejistotu, kdo a komu dává znamení.

Bell. Hisp. 30,5

*Haec mora adversarios alacriores **efficiebat**: Caesaris copias timore impediri ad committendum proelium.*

Toto zdržení dodávalo nepřátelům kuráž: Caesarovu vojsku brání strach svést bitvu!

V následujících případech má sloveso *efficere* význam „zhotovit“, „provést“ rovněž v distributivně-iterativní platnosti:

CAES. civ. 3,84,2

*Id ad similitudinem panis **efficiebant**.*

A ten (sc. kořen) připravovali na způsob chleba.

Bell. Alex. 3,1

*Ipsi homines ingeniosi atque acutissimi, quae a nobis fieri viderant, ea sollertia **efficiebant**, ut nostri illorum opera imitati viderentur.*

Tito vynalézaví a pečliví lidé prováděli to, co viděli u nás, tak šikovně, že to vypadalo, že my napodobujeme je.

V jediném případě má sloveso *efficere* význam „dosáhnout“ něčeho, opět v distributivně-iterativní platnosti:

CIC. *Verr.* 2,3,156

*Facilius vos **efficiebatis** ludibundi, quae volebatis a Verre, quod multa eius ludorum genera noratis.*

Hravě jste u Verre dosahovali toho, co jste chtěli, protože jste věděli, jaké hry ho baví.

2. postupná změna kvality na škále:

Ind. impf. slovesa *efficere* může popisovat postupnou změnu nějaké kvality na škále:

CAES. *civ.* 3,84,2

*Quae res in dies confirmatiorem eius exercitum **efficiebat**.*

To způsobovalo, že bylo jeho vojsko den ode dne sebevědomější.

Tento postup na škále úzce ovšem s iterativitou úzce souvisí: ona zmíněná skutečnost (*ea res*) učinila vojsko každý den o něco sebevědomější.

Obdobně také:

SALL. *Cat.* 14,4

*Quod si quis etiam a culpa vacuos in amicitiam eis inciderat, cottidiano usu atque inlecebris facile par similisque ceteris **efficiebatur**.*

Když se s ním náhodou spřátelil někdo nevinný, každodenním stykem s ním a různými svody se stával podobný ostatním.

Tuto pasáž je však možné chápat i jako popis distributivně-iterativní situace: každý poctivý člověk, který se s ním spřátelil, se po čase stal stejným jako ostatní.

3. trvalé působení:

SALL. *Iug.* 105,3

*Sed in itinere quinto denique die Volux ... repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus sese ostendit, qui temere et effuse euntes Sullae aliisque omnibus et numerum amplioveru et hostilem metum **efficiebant**.*

Ale pátý den pochodu se náhle na otevřených pláních objevil Volux s ne více než tisíci jezdci, kteří se neuspořádaně proháněli a působili dojmem, že je jich více, a naháněli Sullovi a všem ostatním strach.

Obdobně *Bell. Hisp.* 24,4, a dále:

NEP. *Att.* 5,4

*Utebatur autem intime Q. Hortensio, ..., ut intellegi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius: et, id quod erat difficillimum, **efficiebat** ut, inter quos tanta laudis esset aemulatio, nulla intercederet obtrectatio essetque talium virorum copula.*

Blízce se přátelil i s Hortensiem, takže nebylo možno říci, který z nich jej má radši, zda Cicero nebo Hortensius. Tím dosáhl něčeho téměř nemožného: mezi těmito dvěma muži, kteří spolu soupeřili tolik o slávu, nebyla zášť a on sám byl tím, co je spojovalo.

Atticovo přátelství s Hortensiem trvale působilo jako pojistka proti nepřátelství mezi ním a Ciceronem. Ačkoli to v českém překladu zaniká (pro plynulost překladu byl použit dokonavý tvar „dosáhl“), nejedná se o jednorázový či trvalý efekt jedné situace, ale skutečně o trvalé působení Atticovy dlouhodobé diplomatické činnosti.

V následujících dvou příkladech se jedná o trvalé působení abstrakt (nedostatku, resp. slávy):

LIV. 23,17,12

*Penuria frumenti, nimium etiam ut videretur hominum, **efficiebat**.*

Nedostatek obilí způsoboval, že se zdálo, že je lidí příliš.

LIV. 45,7,3

*Perseus caput belli erat, nec ipsius tantum patris avique, quos sanguine et genere contingebat, fama conspectum eum **efficiebat** ...*

Velitelem v té válce byl Perseus, jež činila proslulým nejen jeho vlastní sláva, ale i sláva jeho otce a děda a všech, s nimiž byl spřízněn pokrevně i rodem.

Obdobně CIC. *Brut.* 93,28, kde je subjektem *dolor*.

V několika případech popisuje ind. impf. slovesa *efficere* působení přírodního prvku:

LIV. 38,41,6

*Sed quia nudaes valles procul, ut conspicerentur angustias obsidentes, **efficiebant**, minus terroris tumultusque fuit apud Romanos.*

Ale protože holá údolí kolem způsobovala, že bylo dobře vidět, jak obsazují soutěsky, nebyl mezi Římany takový strach ani zmatek.

CAES. *Gall.* 2,5,5

*Quae res ... commeatus ab Remis reliquisque civitatibus, ut sine periculo ad eum portari possent, **efficiebat**.*

Toto postavení způsobovalo, že bylo možné bez nebezpečí dopravit zásoby od Remů a z ostatních obcí.

Obdobně o dalších místech a prvcích v krajině: CAES. *civ.* 3,112,7 (*id efficiebant angustiae loci*); *Bell. Alex.* 1,4 (*quam angustissimam partem oppidi palus efficiebat*); *Bell. Hisp.* 29,2 (*rivus, qui summam iniquitatem efficiebat*).

Podobně též o slavných monumentech:

Cic. rep. 3,44

*Num aut vetus gloria civitatis, aut species praeclara oppidi, aut theatrum, gymnasia, porticus, aut propylaea nobilia aut arx aut admiranda opera Phidiae, aut Piraeus ille magnificus rem publicam **efficiebat**?*

Cožpak občanskou společnost (společný zájem) tvořila slavná historie nebo krása města? Divadlo, gymnasia, sloupořadí, vznešená propyláje, akropole, obdivuhodná díla Feidiova nebo slavný přístav Píreos?

Téměř identicky Cic. rep. 3,43.

4. jiné případy:

Mezi všemi výskyty ind. impf. slovesa *efficere* se objevuje pouze jeden, u něž je přirozený perfektivní překlad do češtiny:

LIV. 42,51,9

*Ex his mixtis tot populorum tot gentium auxiliis duodecim milia armatorum ferme **efficiebantur**.*

Z těchto pomocných sborů složených z různých kmenů a národů se dalo dohromady téměř 12 000 ozbrojenců.

Jedná se o popisnou pasáž, v níž figurují pouze imperfekta a plusquamperfekta; tato věta shrnuje předchozí výčet mužů různých národností, z nichž byla armáda složena. Může jít v tomto případě o frazeologii, viz česká fráze „celkem to dělá“:

Celkem to dělá (dělalo) 12 000 mužů.

× *Celkem to udělá (udělalo) 12 000 mužů.

V jednom případě je ind. impf. slovesa *efficere* (ve smyslu „tvořit“, „budovat“, „stavět“) použit pro popis probíhajícího děje:

CAES. civ. 3,44,4

*Atque ut nostri perpetuas munitiones habebant perductas ex castellis in proxima castella, nequo loco erumperent Pompeiani ac nostros post tergum adorirentur, ita illi interiore spatio perpetuas munitiones **efficiebant**, nequem locum nostri intrare atque ipsos a tergo circumvenire possent. Sed illi operibus vincebant quod et Numero militum praestabant et interiore spatio minorem circuitum habebant.*

Stejně jako naše armáda měla opevnění vedené od tvrze k nejbližší tvrzi, aby se Pompejovi vojáci nedostali skrz a nemohli napadnout naše vojáky zezadu, tak zase oni budovali souvislé opevnění ve vnitřním prostoru, aby naši nemohli vniknout dovnitř a obklíčit je. Oni však byli v opevňovacích pracích rychlejší, jednak že jich bylo více, jednak že opevňovali vnitřní, tedy menší okruh.

explere

Základové sloveso *plere* („plnit“) se samostatně nevyskytuje, je pouze součástí kompozit. Sloveso *explere* má význam „učinit úplným“, tj. „doplnit“, „vyplnit“, „naplnit“ apod. V korpusu se objevuje 16x v ind. pf. akt., 7x v ind. impf. akt., 1x v ind. impf. pas.

PERFEKTUM

Sloveso *explere* v ind. pf. mívá obvykle vyjádřený telos, a to:

- přesným počtem, často s předložkou *ad*:

PLAVT. *Curc.* 410

*Dum scribo, **explevi** totas ceras quattuor.*

Píšu a už jsem popsal čtyři tabulky.

LIV. 2,1,10

*Deminutum patrum numerum ... ad trecentorum summam **explevit**.*

Snížený počet senátorů doplnil do počtu 300.

- udáním hranice:

TIB. 1,3,53

*Quod si fatales iam nunc **explevimus** annos...*

Protože jestli jsem naplnil počet let, které mi byly dány osudem...

Ov. *met.* 530-531

*Dumque quater iunctis **explevit** cornibus orbem / luna ...*

Zatímco luna čtyřikrát vyplnila kruh spojením špiček (proběhly čtyři úplňky) ...

- předmětem, který vyjadřuje, co bylo třeba doplnit, přičemž min. kontextuálně je jasné, jak vypadá plný stav:

LIV. 32,2,2

*Pecunia Romae mutua sumpta intertrimentum argenti **expleverunt**.*

Penězi půjčenými v Římě doplnili Kartagiňané úbytek stříbra.

LIV. 1,30,3

*Legiones et veteres ... **explevit** et novas scripsit.*

Doplnil staré legie a zapsal nové.

IMPERFEKTUM

Vzhledem k významu slovesa je jeho výskyt v ind. impf. poměrně překvapivý. Z 9 výskytů je jeden fragmentární, 7 je u Livia, přičemž 5 z nich je stejného typu: označují více či méně přibližný početní stav oddílů:

LIV. 42,51,9

*Aetolorum et Boeotorum, qui non **explebant** plus quam quingentorum omnes numerum, Lyco Achaeus praefectus erat.*

Velitelem Aitólů a Bojótanů, jichž dohromady nebylo více než 500, velel Achájec Lykón.

V těchto případech se nejedná o situace, kdy subjekt „naplní oddíl vojáků“, tj. podaří se mu dosáhnout telu, (ú)plnosti nebo jinak stanoveného množství jednotek (viz příklady na ind. pf. tohoto slovesa); vojáci jsou tu představeni jako jednotlivé součásti „plnosti“, již tvoří jejich součet, tedy každý jednotlivec je činitel této (ú)plnosti. Jedná se o specifický případ na pomezí distributivně-iterativní platnosti a stavu. Cf. užití slovesa *efficiebant* (viz výše, rovněž LIV. 42,51,9; jedná se ve stejném paragrafu o bezprostředně následující souvětí). V překladu je nejpřirozenější použít pro označení těchto součtů sloveso „být“. U tří z těchto vět stojí výrazy, které značí nepřesný počet (*non plus quam* – viz uvedený příklad, dále *ferme* – LIV. 38,26,3, *mille amplius* – LIV. 42,61,2), v jednom případě je udán počet přesný (*quingentorum utriusque numerum* – LIV. 37,39,9).

Za pozornost stojí další příklad z Livia, který významově odpovídá větám z předchozí části o doplňování legií do plného počtu, jediný je ovšem s ind. impf. pas.:

LIV. 40,36,14

*Et is ipse exercitus aegre **explebatur** propter pestilentiam, quae tertium iam annum ... Italiam vastabat.*

Toto vojsko se špatně doplňovalo kvůli moru, který již třetím rokem pustošil Itálii.

Toto imperfektum má iterativní význam. Z věty, která nemá širší kontext, není jasné, jestli se v prvním, druhém i třetím roce moru podařilo či nepodařilo dosáhnout doplnění legií, je ovšem jisté, že toto doplňování probíhalo s obtížemi (*aegre*) a opakovaně.

LIV. 32,17,13

*Et si quam incidissent aut perfregissent, hastile fragmento ipso acuto inter spicula integrarum hastarum velut vallum **explebat**.*

A i když některá (sc. kopí) usekli nebo ulomili, zlomená ratiště svými ostrými špičkami vyplňovala (mezery) mezi nezlámanými kopími, a tvořila s nimi celistvou palisádu.

Může se jednat imperfektum v distributivně-iterativní platnosti: původní „palisáda“ byla tvořena kopími napřaženými vpřed, a i když byly zlomeny jejich hroty, ostré špičky jejich ratišť doplňovaly původní palisádu na všech takto poškozených místech. NB: Představíme-li si situaci, kdyby naráz část kopí přišla o hroty, a jejich ratiště by palisádu doplnila, očekávali bychom tvar *explevit*. Tato výpověď má ovšem velmi blízko k výše uvedeným příkladům s vojáky, kteří dohromady tvořili určitý počet.

Poslední příklad je z Ciceronova textu:

Cic. *orat.* 168

*„Non erat hoc apud antiquos.“ Et quidem nihil aliud fere non erat; nam et verba eligebant et sententias gravis et suavis reperiabant. Sed eas aut vinciebant aut **explebant** parum.*

„To staří řečníci nedělali.“ Ale všechno ostatní uměli – uměli vybírat správná slova, nalézat závažné a působivé argumenty. Ale nedokázali je dát seskupit a dát jim plnost.

Ind. impf. v typickém habituálně-iterativním užití pro popis běžného úzu v dávných dobách (cf. čes. „dělávali“; angl. „they used to“).

exhaurire

Sloveso *exhaurire* se v korpusu vyskytuje 6x v ind. pf. akt., 3x v ind. impf. akt., 1x v ind. impf. pas. Předpona *ex-* dodává inherentně telickému slovesu *haurire* („čerpat“) význam spění k úplnému vyčerpání.

PERFEKTUM

V perfektu má typický a očekávatelný význam „vyčerpat“, tj. zobrazené situace jsou maximalizačně telické, accomplishments:

LVCR. 6, 1138-1140

*Haec ratio ... morborum et mortifer aestus ... **exhausit** civibus urbem.*

Taková morová rána a smrtící příval ... vysál občany z města.

LIV. 39, 51,12

*... poculum **exhausit** ...*

... vypil pohár ...

IMPERFEKTUM

V imperfektu je v korpusu doloženo 4x:

LIV. 43,17,3

*Hoc fiduciam in posterum quoque praebuerat levatos se oneribus impensisque, quibus ... **exhauriebantur**.*

To jim dávalo záruku, že jsou do budoucna zproštěni závazků a výdajů, které je vysávaly.

CIC. *off.* 2,21

*C. Gracchi frumentaria magna largitio **exhauriebat** igitur aerarium ...*

Grakchovy štědré přiděly obilí vyčerpávaly státní pokladnu.

CIC. *Pis.* 57

*Cum **exhauriebas** aerarium, cum orbabas Italiam iuventute, cum mare vastissimum hieme transibas, si triumphum contemnebas, quae te ... nisi praedae ac rapinarum cupiditas tam caeca rapiebat?*

Když jsi vysával státní pokladnu, připravoval Itálii o mladé muže, přeplouval v zimě moře, pohrdal triumfem, co jiného tě k tomu vedlo než slepá touha po kořisti a loupení?

Ve všech výše uvedených příkladech jde o situaci „spění k úplnému vyčerpání“ opakovanou činností. Konce dosaženo nebylo, situace jsou však představeny jako inherentně telické; představují nám děj, na jehož konci, došlo-li by k němu, by byly vysáté zdroje, prázdná pokladna. Cf. české „vysávat“.

U Horatia se objevuje v popisu probíhající situace (ostatní děje, které probíhaly zároveň, jsou v básni popsány prezentem):

HOR. *epod.* 5,29-32

*Abacta nulla Veia conscientia / lignonibus duris humum / **exhauriebat** ingemens laboribus, / quo posset infossus puer.*

Veia bez výčitek svědomí a vzdychajíc vykopávala ostrou motykou díru, v níž měl být zasypan ten hoch.

effodere

V jediném výskytu ind. impf. slovesa *effodere* má tento tvar průběhovou platnost:

PLAVT. *Trin.* 1099-1101

Sed quis istest tuos ornatus? CA. Ego dicam tibi: / thesaurum effodiebam intus dotem filiae / tuae ...

Jak to vypadáš? CA. To ti řeknu: vykopával jsem vevnitř poklad jako věno pro tvou dceru.

3.4.2.4 Slovesa s prefixem *ex-* vyskytující se častěji nebo výhradně v imperfektu

V korpusu se nachází pouze 9 sloves, která se vyskytují častěji v ind. impf. než v ind. pf. (viz odd. 3.4.1.2, Tab. 5), z nichž dvě jsou velmi frekventovaná s mnoha desítkami výskytů (*existimare*, *ex(s)pectare*), ostatní tři jsou velmi vzácná s pouhými 1–2 výskyty v ind. pf. akt. a několika málo výskyty v ind. impf. akt. (*exoptare*, *elevare*, *excubare*). Dalších 13 sloves má doloženy tvary imperfekta, ale nemají vůbec doloženy tvary perfekta, přičemž většina z nich má 1–2 výskyty, slovesa *excellere* a *exstare* mají po 6 výskytech, sloveso *eminere* má 16 výskytů ind. impf. akt. Některá z nich nemají simplicia (*eminere*, *excellere*).

existimare

Sloveso *existimare*, které se běžně vyskytuje jak v perfektu, tak v imperfektu, má vůbec nejvyšší výskyt indikativů imperfekta mezi slovesy s prefixem *ex-* (celkem 131 výskytů ind. impf. akt. nebo pas.). Je odvozeno od základového slovesa *aestimare* = „oceňovat“, jehož etymologie je nejasná. Prefix *ex-* zde nemá ani směrovou ani telickou funkci.

Dle *TLL* má sloveso *existimare* dva základní významy:¹⁹⁵ 1. „oceňovat, posuzovat kvalitu, kvantitu či hodnotu věcí či osob“;¹⁹⁶ 2. „myslet si, soudit, domnívat se“.¹⁹⁷

V prvním významu může jít jak o accomplishment (předmět je hodnocen, výsledkem je dokončené hodnocení, rozhodnutí), tak o stav (názor na hodnotu nějaké věci); ve druhém významu nejčastěji jde o stav, proto se dá u tohoto slovesa běžně očekávat imperfektum. Pro srovnání uvádím incidenci aktivních tvarů indikativu perfekta,

¹⁹⁵ A třetí, pozměněný význam, který není relevantní pro období zahrnuté do excerptce:

TLL (5.2.1525.51–52): III sensu mutato: *male (bene) -are de aliquo pro 'maligne (bene) de aliquo loqui'*.

¹⁹⁶ *TLL* (5.2.1518.60–61): I sensu strictiore: *personarum rerum rationum qualitatem quantitatem pretium aestimare, perpendere, deliberare*.

¹⁹⁷ *TLL* (5.2.1520.82–85): II sensu laxiore: [...] fere i. q. *censere* [...], *opinari* [...], *arbitrari* sim.

resp. imperfekta slovesa *existimare* a synonymních sloves *aestimare*, *putare* a *censere*:

	ind. pf. akt.	ind. impf. akt.
<i>aestimare</i>	10	8
<i>existimare/existumare</i>	94	109
<i>putare</i>	349	241
<i>censere</i>	140	110

Schéma 26 Incidence tvarů ind. pf. akt. a ind. impf. akt. sloves *aestimare*, *existimare*, *putare*, *censere*

PERFEKTUM

Z 94 výskytů ind. pf. akt. slovesa *existimare* v korpusu je 1 v díle Liviově, 21 u Caesara, 72 v Ciceronových spisech a korespondenci.¹⁹⁸

Pro ind. pf. akt. slovesa *existimare* jsou všeobecně obvyklé konstrukce akuzativu s infinitivem. Na rozdíl od ind. impf. tohoto slovesa stojí obvykle, avšak nikoli výlučně, ve větách řídicích, nikoli vedlejších. Velmi typické užití slovesa *existimare* v inf. pf. akt. je v kombinaci s časovým určením a gerundivální konstrukcí (v Acl):

CAES. *civ.* 3,77,3

Quarta die finem sequendi fecit atque aliud sibi consilium capiendum existimavit.

Čtvrtého dne ukončil pronásledování a rozhodl se vymyslet jiný plán.

CIC. *rep.* 2,25

Hominesque Romanos instituto Romuli bellicis studiis ut vidit incensos, existimavit eos paulum ab illa consuetudine esse revocandos.

Když viděl, jak sou Římané po vzoru Romula zapálení jpro válečné záležitosti, rozhodl se, že je třeba je od tohoto návyku malinko odvrátit.

CIC. *fam.* 11,8,1

Haec tamen scribenda existimavi: ...

Rozhodl jsem se napsat alespoň toto: ...

Ve výše zmíněných příkladech se jedná o dynamické, telické, momentánní situace (accomplishments), v českém překladu se v příslušných případech hodí ekvivalenty

¹⁹⁸ Metrické schéma ind. pf. akt. slovesa *existimare* (*exīstimāv-*: ——○—) jej diskvalifikuje z použití v hexametu.

„usoudil“, „rozhodl se“, „seznal“. Z 21 výskytů ind. pf. akt. slovesa *existimare* v Caesarových spisech je v 17 případech připojena gerundivální konstrukce. Typicky má v těchto případech sloveso *existimare* význam obdobný jako výše uvedené, vč. vhodných překladů.

Další velmi typická konstrukce vyskytující se po ind. pf. akt. slovesa *existimare* je infinitivní konstrukce s infinitivem futura:

Cic. *leg. agr.* 1,16

Tibi nos, Rulle, et istis harum omnium rerum machinatoribus totam Italiam inermem tradituros existimasti ...?

Myslel sis, Rulle, že tobě a těm, co za tím vším stojí, přenecháme celou Itálii bezbrannou...?

Cic. *Verr.* 2,3,58

Contempsit Siculos, non duxit homines nec ipsos ad persequendum vehementis fore et vos eorum iniurias leviter laturos existimavit.

Pohrdal Sicilany, nepovažoval je za lidi a domníval se, že oni nebudou s to ho žalovat a vy že lehce přejdete bezpráví na nich spáchané.

Jedná se o (mentální) stavy – mluvčí popisuje náhled mluvčího na budoucí situaci. Synonymní k *existimare* by v těchto případech byla slovesa *putare, arbitrari, censere*. Velmi často je přítomna i časová specifikace délky trvání tohoto stavu, a to pomocí časových adverbíí označujících dlouhou dobu jeho (ne)trvání: *semper* a *numquam*:

Cic. *Verr.* 2,1,88

Semper enim existimasti, et maxime in Sicilia, satis cautum tibi ad defensio-nem fore, si aut referri aliquid in litteras publicas vetuisses aut, quod relatum esset, tolli coegisses.

Vždycky sis totiž myslel, a zejména v případě Sicílie, že ti bude na obranu stačit to, že jsi zabránil, aby byly některé věci zaneseny v úředních spisech, nebo žeš dosáhl toho, aby to, co zaneseno bylo, bylo opět vyňato.

Ind. pf. akt. slovesa *existimare* se tedy používá pro popis dynamických, telických, momentálních situací („rozhodl se“, „usoudil“), stejně jako pro popis (mentálních) stavů a postojů („domníval se“). Interpretace jeho významu je závislá na syntaktických vazbách a doplňkových určeních, zejm. časových.

IMPERFEKTUM

Ind. impf. slovesa *existimare* má 108 výskytů v aktivu, 21 v pasivu. V korpusu je hojně zastoupen u Livia, Sallustia, Caesara,¹⁹⁹ Cicerona. Typicky jde o stav, odpovídající v českém překladu výrazům „domníval se“, „myslel si“. Velmi často se vyskytuje v příčinných větách, v relativních větách a v řídicích větách přípustkových souvětí, jeho doplněním je nejčastěji akuzativ s infinitivem, a to ve spojení:

- s infinitivem přezentu (33 %):

CAES. *civ.* 3,88,4

Has firmissimas se habere Pompeius existimabat.

Pompeius se domníval, že tyto legie má již jisté..

(Imperfektum v této pasáži je epistolární.)

- s infinitivem ve formě gerundivální vazby (21 %):

CAES. *civ.* 3,78,5

Pompeius ... ad Scipionem properandum sibi existimabat ...

Pompeius se domníval, že je třeba, aby si pospíšil za Scipionem.

- s infinitivem futura (17 %):

Cic. *Att.* 7,26,3

Dionysio, dum existimabam vagos nos fore, nolui molestus esse.

Nechtěl jsem obtěžovat Dionýsia, protože jsem se domníval, že budu na cestách.

- s infinitivem perfekta (10 %):

Cic. *fam.* 15,3,2

... et existimabam M. Bibulum pro consule, qui circiter Id. Sext. ab Epheso in Syriam navibus profectus erat, quod secundos ventos habuisset, iam in provinciam suam pervenisse.

Domníval jsem se, že prokonzul M. Bibulus, který vyplul z Efesu do Sýrie okolo 13. srpna, už dorazil do své provincie, protože měl příznivý vítr.

Na jiné vazby než akuzativ s infinitivem připadá 17 % výskytů, nejčastěji se jedná o konstrukce *de aliqua re/aliquo sic existimare* („domnívat se tak o něčem“) apod.:

¹⁹⁹ Je myšleno celé *Corpus Caesarianum*, vč. Hirtiových spisů.

CIC. Q. Rosc. 19

*De hoc ut **existimabas**, praedicabas, Chaereae arbitrato causam agebas.*

O něm (Rosciovi) jsi mluvil podle toho, co sis myslel; žalobu jsi vedl podle toho, jak chtěl Chaireás.

eludere

Sloveso *ludere* s významem „hrát (si)“ nabývá s prefixem *ex-* významu 1. „vyhrát“, „obehrát“, „oklamat“, ale také 2. „vysmívat se“, „posmívat se“.

PERFEKTUM

V perfektu se vyskytuje 5x, z toho ve 4 případech popisuje telickou punktuální situaci (achievement), ve významu 1. „obehrát“, „oklamat“, „získat převahu“, např.:

PLAVT. *Curc.* 609

***Elusi** militem, inquam, in alea.*

Povídám, obehrál jsem toho vojáka v kostkách.

VERG. *georg.* 225-226

*Multi ante occasum Maiae coepere; sed illos / expectata seges vanis **elusi** avenis.*

Mnozí začali sít před koncem května, a očekávaná úroda je ošálila prázdnými stébly.

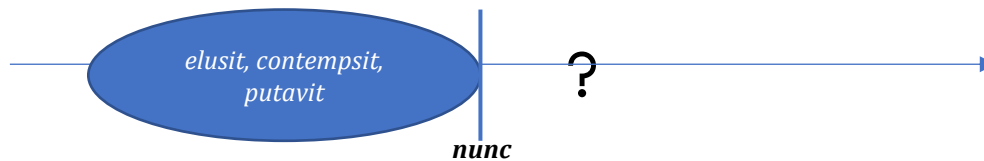
V jednom případě popisuje nedynamický mentální stav, *eludere* ve významu 2. „vysmívat se“, „posmívat se“:

CIC. *div. in Caec.* 24

*Videt enim, si a pueris nobilibus, quos adhuc **elusi**, si a quadruplatoribus, quos non sine causa **contempsit** semper ac pro nihilo **putavit**, accusandi voluntas ad viros fortes spectatosque homines translata sit, sese in iudiciis diutius dominari non posse.*

Dobře totiž chápe, že pokud bude urozeným chlapcům, jimž se dosud posmíval, a udavačům, jimiž pochopitelně opovrhoval a považoval je za nicotné, odňata možnost obžaloby a bude dána váženým mužům, nebude již mít převahu při soudních sporech.

Situace vyjádřené perfekty *elusi*, *contempsit*, *putavit* jsou nedynamické mentální stavy, na které se mluvčí dívá jako na uzavřené celky, nikoli jako na probíhající postoje. Mluvčí sděluje, jaké byly tyto postoje doposud, s tím, že nyní již tento postoj netrvá, nebo není relevantní.

Adverbium *adhuc* se samozřejmě nejčastěji vyskytuje ve spojení s přezentem. Ve spojení s ind. impf. se vyskytuje velmi vzácně – v próze častěji pouze v Ciceronových listech, kde se ovšem jedná o imperfektum epistolární, tedy funkčně rovněž o přezens, a v jednom případě u Livia, kde je z výpovědi patrné, že situace vyjádřená slovesem *gloriabatur*, není ukončena, ale naopak pokračuje ve větší intenzitě:

LIV. 27,13,7

*Adhuc caesis legionibus Romanis **gloriabatur**; vos illi hodierno die primum fugati exercitus dedistis decus.*

Až dosud se chlubil pouze pobitými římskými legiemi; vy jste mu dnes dopřáli, aby se mohl chlubit tím, že zahnal na útěk celé vojsko.

Jinak se po *adhuc*, hovoří-li se i minulém ději, který doposud trval, objevuje perfekto-
tum stejně jako ve výše uvedeném příkladě (Cic. *div. in Caec.* 24).

IMPERFEKTUM

V impf. se *eludere* vyskytuje 6x, z toho jednou ve fragmentu Sallustia. Z pěti dobře dochovaných případů jde čtyřikrát o iterativitu:

LIV. 2,45,3-6

*Veiens hostis Etruscique eo magis praepropere agere; lacesere ad pugnam primo obequitando castris provocandoque ... externa et domestica odia certare in animis. Tandem superant externa; adeo superbe insolenterque hostis **eludebat**. Frequentes in praetorium conveniunt; poscunt pugnam.*

Nepřátelští Vejané a Etruskové jednali tím spěšněji. Lákali je do bitvy tím, že objížděli na koních tábor a provokovali je ... V římských vojácích se prala nenávist k nepřátelům s nenávistí k domácím. Nakonec převážela nenávist k nepřátelům; natolik drze si s nimi už nepřátelé zahrávali. Ve velkém počtu se proto sešli ve velitelském stanu a dožadovali se bitvy.

I v dalších dvou případech (LIV. 29,31,11; CAES. *civ.* 1,58,1) jde o opakované provokování římského vojska nepřítelem.

Horatius popisuje (zřejmě obvyklou) odpověď hédonika Aristippa kynikovi Dío-
genovi (habituálně-iterativní platnost):

HOR. *epist.* 1,17,17-20

Namque / mordacem Cynicum sic eludebat, ut aiunt: / „Scurror ego ipse mihi, populo tu; rectius hoc / et splendidius multo est.“

Říká, se že (sc. Aristippos) tomu kousavému kynikovi vysmíval slovy: „Já jsem šaškem pro sebe, ty pro lid. To první je mnohem lepší.“

Následující případ je obtížný co se týče interpretace,²⁰⁰ ale i v něm se nejspíše jedná o iterativitu:

CIC. *Pis.* 82

Quod quidem tu, qui bene nosses coniunctionem meam et Caesaris, eludebas, cum a me tremantibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas.

A právě tomu ses ty, který jsi dobře věděl o našem vztahu s Caesarem, vysmíval, když ses mě, sice s třesoucími se rty, ale přece, (opakovaně) ptal, proč ho u tebe nežalují.

exquirere

V korpusu se vyskytuje 2x v perfektu, 3x v imperfektu.

PERFEKTUM

V perfektu jde v obou případech o jednorázovou telickou situaci:

PLAVT. *Amph.* 714-716

Ecastor equidem te certo heri advenientem ilico / et salutavi et, valuissesne usque, exquisivi simul, / mi vir, et manum prehendi et osculum tetuli tibi.

Proboha, drahý, jistě že jsem tě včera, když ses vrátil, pozdravila, zeptala jsem se tě, jak ses měl, chytla jsem tě za ruku a dala ti pusu!

IMPERFEKTUM

Ve všech 3 výskytech má ind. impf. slovesa *exquirere* distributivně-iterativní význam: jsou přítomny vícenásobné objekty, ve dvou i vícenásobné subjekty.

²⁰⁰ V překladu N. H. WATTSE 1953: "This result, though you were well aware of the close union between Caesar and myself, you tried to conjure away when you asked of me – with trembling lips, to be sure, but still you did ask – why I did not take proceedings against you?"

Dá se předpokládat, že Cicero naráží na rok 58, kdy byl Piso konzulem a nechal Clodia vyhnat Cicerona; obecně se soudilo, že se tak děje nejen se svolením triumvirů (především Caesara), nýbrž na jejich přání. Cicero však nevěřil a nevěří, že za tím stál Caesar.

SALL. *Catil.* 50,1

*Dum haec in senatu aguntur ... liberti et pauci ex clientibus Lentuli divorsis itineribus opifices atque servitia in vicis ad eum eripiundum sollicitabant, partim **exquirebant** duces multitudinum, qui pretio rem publicam vexare soliti erant.*

Zatímco se toto dělo v senátu ... Lentulovi propuštěnci a někteří z jeho klientů běhali po ulicích a podněcovali řemeslníky a otroky, aby ho zachránili, někteří z nich hledali vůdce skupin, kteří byli ochotni za peníze rozpoutat občanské nepokoje.

CIC. *Verr.* 2,4,137

*Itaque Syracusis cum civibus Romanis eram, eorum tabulas **exquirebam**, iniurias cognoscebam.*

A tak jsem byl v Syrákúsách s římskými občany, prozkoumával jsem jejich listiny a seznamoval se s bezprávími, která se jim stala.

CIC. *fin.* 4,7,17

*Atque ita re simpliciter primo collocata reliqua subtilius persequentes corporis bona facilem quandam rationem habere censebant; de animi bonis accuratius **exquirebant** inprimisque reperiebant inesse in iis iustitiae semina.*

Poté, co tu záležitost probrali povrchně, dali se do podrobnějšího zkoumání. Soudili, že fyzická dobra mají jaksi jednoduché vysvětlení, dobra duševní prozkoumávali pečlivěji a zjišťovali zejména to, že v nich jsou zárodky spravedlnosti.

elevare

Základové sloveso *levare* může být dle doplnění součástí telických situací: *vinculis alqm levare* („zbovit někoho pout“; situace je završena v okamžiku, kdy je někdo zba-ven pout), i atelických situací: *viam sermone levabat* („usnadňoval/ odlehčoval/ krátil cestu hovorem“; situace skončí, jakmile subjekt dojde na konec cesty, hovorem reálnou cestu nezkracuje, a nemůže ji tedy ani odlehčit/ zkrátit (*levare*) do nějaké míry, již by bylo možno považovat za výsledek). Prefigované sloveso *elevare* má dva základní významy: 1. „zlehčovat“ (většinou ve smyslu snižování něčí důstojnosti nebo hodnověrnosti), 2. „zdvihat vzhůru“, „vyzdvihovat“, jak v doslovném fyzickém, tak i přeneseném smyslu.²⁰¹ V korpusu je pouze 6 výskytů slovesa *elevare* v ind. pf. nebo impf. a z toho pouze v jednom případě je použito ve významu „zdvihat“. V ostatních případech jde vždy o význam „zlehčovat“, a to v pejorativním smyslu.

²⁰¹ TLL (5.2.360.8–9): I. i. q. *leviorem reddere, minuere*, II. i. q. *sursum levare, allevare, extollere*.

PERFEKTUM

V korpusu je pouze jeden výskyt slovesa *elevare* v ind. pf.:

LIV. 28,44,17

Illa longa oratio nec ad vos pertinens sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania elevavit, sic ego contra gloriam eius eludere et meam verbis extollere velim.

Kdybych teď chtěl slovy zesměšnit slávu Q. Fabia – tak jako on zesměšnil (zlehčil) moje činy v Hispánii – a svou vychválit do nebe, byla by řeč dlouhá a ani by se vás netýkala.

Perfektum *elevavit* je zde použito o proběhlé řeči Q. Fabia, který o Scipionových úspěších v Hispánii promluvil tak, aby se zdály být nevýznamné (*leves*), tj. vykreslil je jako nevýznamné → *elevavit*.

IMPERFEKTUM

V imperfektu se v korpusu sloveso *elevare* vyskytuje celkem 4x v aktivu, 1x v pasivu. V následujících třech případech má sloveso *elevare* význam „zlehčovat“, tj. „snižovat něčí vážnost, resp. závažnost něčeho“.

NB: V tomto smyslu se i v češtině častěji užívá imperfektivní tvar „zlehčovat“, nikoli perfektivní tvar „zlehčit“.

Imperfektivní tvar slovesa *elevare* má nejčastěji následující význam: záměrem subjektu (a tedy chtěným výsledkem činnosti „zlehčování“) skutečně je situaci představit jako nezávažnou, nebo závažnou jen do určité (jím subjektivně stanovené) míry, a tedy jde o záměrnou, dynamickou, telickou činnost s jasně stanoveným výsledkem. Skutečná podstata situace, resp. osoby, která je zlehčována/zesměšňována, přitom působí jako protichůdný proces k této dehonestaci, a výše zmíněný výsledek je tedy pouze zamýšlený, chtěný, a nikoli skutečný. Většina výskytů perfektivního infinitivu „zlehčit“ je dle Českého národního korpusu po výrazech explicitně vyjadřujících snahu: „ve snaze zlehčit situaci“, „snažil se to zlehčit“:

„Zlehčoval před ní svoje problémy.“ = „Snažil se před ní zlehčit svoje problémy.“

V souladu s výše uvedeným není je tedy v souladu i skutečnost, že z 5 výskytů slovesa *elevare* s významem „zlehčovat“ v ind. pf./impf. jsou 4 právě v imperfektu. V prvních dvou případech jde o přímou snahu o ovlivnění mínění:

LIV. 26,51,11-12

*Deinde, ut clarior res erat, quam ut tegi ac dissimulari posset, **elevabant** verbis: necopinato adventu ac prope furto unius diei urbem unam Hispaniae interceptam.*

Ale potom, když už byla ta záležitost natolik známá, že se nedala utajit nebo popřít, snažili se ji zlehčovat slovy: že prý bylo díky nenadálému příchodu a v podstatě zlodějským náskokem jednoho dne dobyto jedno hispánské město.

Kartaginští vojevůdci se před lidmi snaží předstírat, že se nic vážného nestalo; ve skutečnosti ovšem bylo dobyto Kartágo, a tato závažná skutečnost trvala po celou dobu jejich záměrné snahy o to ji utajit, i poté.

LIV. 32,21,12-13

*Ac mihi quidem minime conveniens inter se oratio Cleomedontis visa est. **Elevabat** Romanum bellum, eventumque eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit?*

Mně se ale zdálo, že si Kleomedón v řeči odporoval. Zlehčoval válku s Římany a tvrdil, že její výsledek bude stejný jako v předchozí válce, kterou vedli Římané s Filipem. Proč tedy od nás žádá pomoc ve své nepřítomnosti?

Kleomedón se opět záměrně snaží lidem namluvit, že válka s Římany není nic vážného, a přitom žádal spojence o pomoc. Válka s Římany tu ale je, je vážná a jeho ujišťování na ní nic nezmění.

Ve třetím případě je sloveso *elevare* v pasivu a je diskutabilní, do jaké míry šlo o aktivitu záměrnou:

LIV. 26,27,7-8

*Comprehensi ipsi familiaeque eorum et primo **elevabatur** index indiciumque: pridie eum verberibus castigatum ab dominis discessisse; per iram ac levitatem ex re fortuita crimen commentum.*

Byli zajati on i členové jejich domácnosti. Nejprve nebyl udavač (ani jeho udání) brán vážně (byl zlehčován): že prý byl den předtím za trest zbičován a od pánů utekl, a tak prý z hněvu a lehkovážnosti využil příležitosti a vymyslel si tento zločin.

Udání bylo nejprve zlehčováno, ale pak být zlehčováno přestalo a zůstalo stejně závažné jako na počátku (ti, o nichž se mluví byli nakonec potrestáni, protože se ukáže, že udavač mluvil pravdu). Jedná se zároveň o iterativitu distributivní.

V následujícím případě nejde o záměrnou aktivitu, ale o přirozené působení skutečnosti, že je objekt člověk bez politických zkušeností.

LIV. 37,57,13

*M. Cato ante alios testes conspiciebatur; cuius auctoritatem perpetuo tenore vitae partam toga candida **elevabat**.*

Mezi svědky poutal nejvíce pozornosti M. Cato. Jeho důvěryhodnost získanou bezúhonným životem však zlehčovala bílá kandidátská toga.

Catonova důstojnost, již získal svou bezúhonností, je snižována tím, že je v politice nováček. Jedná se zde o dva protichůdné stavy – stav Catonovy bezúhonnosti je narušován stavem jeho politické kariéry.

Pouze v následujícím případě ze všech v ind. pf. a impf. se sloveso *elevare* vyskytuje ve svém původním významu „zdvihnout“. Jde zjevně o iterativní význam imperfekta popisující sérii telických situací (stavbu jednoho patra za druhým).

CAES. civ. 2,9,8

*Ubi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item ut primo tecta extremis lateribus instruebant exque ea contignatione rursus summam contabulationem storiasque **elevabant**.*

Když se zdálo, že ja načase stavět druhé patro, pokládali stejně jako předtím trámy na koncích zapuštěné do zdí a z této konstrukce opět zdvihali další patra a rohože.

excubare

Základové sloveso má význam „spát, ležet“, předpona *ex-* zpřesňuje význam základového slovesa na „ležet venku“, z čehož byl dále odvozen význam „být na stráž“ → „bdít“. Předpona *ex-* má tedy význam čistě místní a aspekt původního slovesa, jež je atelické a dynamické, nemění.

PERFEKTUM

V korpusu se v perfektu vyskytuje pouze jednou, jako vyprávěcí perfektum ve sledu dalších vyprávěcích perfekt:

Ov. am. 3,11,9-13

*Ergo ego sustinui... / Ergo ego nescio cui, quem tu complexa tenebas, / **excubui** clausam, servus ut ante domum? / Vidi, cum foribus lassus prodiret amator.*

Tak jem to vydržel... Já tedy bůhví komu, jež v náručí drželas uvnitř, dělal jsem venku jak otrok před domem zavřeným stráž? Viděl jsem, jak ze dveří vyšel znavený milenec...

IMPERFEKTUM

Imperfektum slovesa *excubare* se v korpusu vyskytuje 4x.

LIV. 34,9,6

*Nocte pars tertia civium in muris **excubabat**; neque moris causa tantum aut legis, sed quanta si hostis ad portas esset et servabant vigilias et circumibant cura.*

V noci (= každou noc) byla třetina občanů na strážci hradbách. Nejen ze zvyku nebo na základě nařízení, ale byli na strážci stejně, jako by byl nepřítel před branami.

Jedná se o pasáž, která bezprostředně předchází pasáži *Hispanum neminem ... ne ipsi quidem temere urbe excedebant*, již jsme probrali výše u slovesa *excedere* na str. 112. Text popisuje obvyklé činnosti obyvatel města, díky nimž zůstávalo město nedobytné, v tomto konkrétním případě vyjadřuje iterativitu atelické situace²⁰² („každou noc zůstávala třetina obyvatel města na strážci na hradbách“).

CAES. civ. 2,22,3

*Hunc conspicatae naves, quae iussu Bruti consuetudine cotidiana ad portum **excubabant**, sublatis ancoris sequi coeperunt.*

Jakmile jej spatřily lodě, které byly na Brutův rozkaz na strážci v přístavu jako každý den, zvedly kotvy a začaly jej pronásledovat.

Imperfektum *excubabant* popisuje atelickou dynamickou situaci (činnost), která probíhá ve chvíli, kdy náhle dojde ke spatření nepřítele a následnému pronásledování. Imperfektum je zde užito v typicky progresivní platnosti situace probíhající na pozadí, což je reflektováno v anglickém překladu použitím průběhového času:

„The ships which by order of Brutus **were keeping watch off the port** according to their daily custom, catching sight of him, **weighed** anchor and **began** the pursuit.“²⁰³

V následujících dvou případech imperfektum popisuje opakovanou atelickou dynamickou situaci (činnost) – jedná se o habituální iterativitu atelické situace:

CAES. Gall. 7,24,5

*Tamen, quod instituto Caesaris semper duae legiones pro castris **excubabant** pluresque partitis temporibus erant in opere, celeriter factum est, ut ...*

Protože dvě legie byly na Caesarův rozkaz stále na strážci před táborem a mnoho z nich pracovalo dle rozvrhu, stalo se, že...

²⁰² Iterativita jako koncept pochopitelně na telické situace není omezena.

²⁰³ Překlad A. G. PESKETTA 1914.

Cic. div. 1,96

*Atque etiam qui praeerant Lacedaemoniis, ..., in Pasiphaae fano, quod est in agro propter urbem, somniandi causa **excubabant**, quia vera quietis oracula ducebant.*

A rovněž ti, kteří stáli v čele Sparty, spávali za účelem snění v Pásifaině svatyni, která je mimo město, protože věštby, které povstaly z klidu považovaly za pravdivé.

Ani v jednom případě nespěje situace popisovaná slovesem *excubare* ke konci. Ve všech případech byla situace zobrazena jako atelická, probíhající opakovaně, příp. v jednom případě trvale bez přerušení.

Následují slovesa, která se v korpusu vůbec nevyskytují v indikativu perfekta.

extollere

V ind. impf. se toto sloveso vyskytuje pouze 3x, a to vždy v iterativní platnosti:

Liv. 22,12,12

*Ferox rapidusque consiliis ac lingua inmodicus primo inter paucos, dein pro-
palam in vulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, adfingens vicina
virtutibus vitia, compellabat premendoque superiorem, quae pessima ars
nimis prosperis multorum successibus crevit, sese **extollebat**.*

Jako člověk drsný, překotný v úsudku a nevidící si do úst začal říkat, že je (Fabius) „loudal“ místo rozvážný, že je „zbabělec“ místo opatrný – jeho ctnostem dával jména velmi blízkých nectností a tato jeho dovednost se s jednotlivými úspěchy vybrušovala. Tím způsobem tohoto výše postaveného muže snižoval a sám sebe vyvyšoval.

V následujících dvou případech jde spíše o iterativitu distributivní:

SALL. Jug. 65,5

*Simul ea tempestate plebs nobilitate fusa per legem Mamiliam novos **extollebat**.*

Zároveň tou dobou zatlačil lid nobilitu do kouta Mamiliovým zákonem a prosazoval do politiky neurozené muže.

SALL. or. Phil. 6

*... Catuli consilia cum paucis secutus sum, ceterum illi, qui gentis Aemiliae bene facta **extollebant** et ignoscundo populi Romani magnitudinem auxisse nusquam etiam tum Lepidum progressum aiebant ...*

... řídil jsem se s několika dalšími lidmi Catulovou radou, a zatím ti, kteří vyzdvihovali záslužné činy rodu Aemiliů a shovívavost, jež učinila římský lid ještě větším, zároveň říkali, že Lepidus stále nikam nepostoupil ...

eminere

Toto prefigované sloveso, jehož etymologie není zcela jasná a není odvozeno prefixem od základového slovesa, je durativní, statické, atelické. Předpona *ex-* zde nese pouze význam směrový „od povrchu/průměru ven/vzhůru“, tj. prefigované sloveso má významy: „vyčnívat, vynikat, trčet, strmět, vypínati se“. Vyskytuje se v korpusu pouze v imperfektu (16 výskytů ind. impf. akt.), typicky v deskriptivních pasážích:

Cic. *Verr.* 2,5,161

*Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas **eminebat**.*

Jeho oči plály, z výrazu celé tváře byla zjevná (jeho) krutost.

Liv. 27,34,1

*Cum circumspicerent patres, quosnam consules facerent, longe ante alios **eminebat** C. Claudius Nero.*

Když se senátoři rozhlíželi, koho by zvolili konzuly, nade všechny vynikal C. Claudius Nero.

excellere

Jedná se o velmi podobné sloveso jako předchozí, jak co se nejasného původu týče, tak významově i z hlediska výskytu (6 výskytů ind. impf. akt.). Je to opět stavové sloveso používané v deskriptivním kontextu, předpona *ex-* u něj nese význam směrový „nad průměr“:

Liv. 30,1,5

*Nobilis idem ac dives erat, forma viribusque corporis **excellebat**.*

Byl rovněž vznešený a bohatý, vynikal krásou a fyzickou zdatností.

exstare

Základové sloveso *stare* („stát“) je inherentně atelické a durativní, prefix *ex-* slovesu dodává pouze směrový rys: „stát směrem ven“ → 1. „trčet“; 2. „jevit se zřetelně“, „být zjevný“, přičemž výsledné sloveso zůstává atelické a durativní. Jediné 4 výskyty ind. impf. slovesa *exstare* jsou v Ovidiových *Proměnách*, kde jsou součástí vizuálního popisu scény. V následujících 3 případech sloveso *exstare* vždy označuje stav s významem 1. „trčet“:

Ov. *met.* 6,230-231

*... tremens cervice sagitta / haesit et **exstabat** nudum de gutture ferrum.*

... v krku uvízl vibrující šíp a z hrdla trčelo odhalené železo.

Ov. met. 9,126-128

*... ultima dicta / re probat, et missa fugientia terga sagitta / traicit: **exstabat** ferrum de pectore aduncum.*

Poslední slova potvrdí činem a šípem proklál záda prchajícího (Nessa): zahnutý hrot mu trčel z hrdla.

Ov. met. 8,801-804

*Hirtus erat crinis, cava lumina, pallor in ore ... ossa sub incurvis **exstant** arida lumbis ...*

Měl zježené vlasy, zapadlé oči, bledou tvář ... vyschlé kosti mu trčely pod mohutnými bedry.

V jediném případě má impf. slovesa *exstare* význam 2. „být zjevný, patrný“:

Ov. met. 2,353-355

*Dumque ea mirantur, complectitur inguina cortex / perque gradus uterum pectusque umerosque manusque / ambit et **exstant** tantum ora vocantia matrem.*

Zatímco se tomu diví, šíří se kůra přes jejich slabiny, břicho, hrud', ramena, ruce, až byla patrná pouze ústa, jež volala matku.

evellere

Sloveso *evellere* má pouhé 2 výskyty ind. impf. akt.:

LIV. 33,5,7-8

*Nam et quia rari stipites magnarum arborum eminebant multique et validi rami praebebant, quod recte manu caperetur, duo aut summum tres iuvenes conixi arborem unam **evellebant** ...*

Protože totiž jen tu a tam vyčnívaly kmeny velikých stromů a mnoho pevných větví dávalo možnost pevného uchopení, vždy dva nebo maximálně tři mladí muži vytrhli jeden strom ...

Livius popisuje způsob stavby kolového opevnění u Makedoňanů a Řeků; tyto věty popisují, jak snadné bylo pro útočníky opevnění rozebrat. Jde o imperfektum v iterativní platnosti.

CIC. div. 2,68

*Atque etiam a te Flaminiana ostenta collecta sunt: quod ipse et equus eius repente conciderit, non sane mirabile hoc quidem! Quod evelli primi hastati signum non potuerit, timide fortasse signifer **evellebat**, quod fidenter infixerat.*

Dokonce jsi shromáždil Flaminiovské historiky o neobvyklých úkazech. Jak on a jeho kůň náhle upadli – není to podivuhodné? Jak nešel ze země vytáhnout prapor první bitevní řady – možná ho praporečník zarazil hodně pevně a vytahoval jen slabě.

Praporečník prapor nemohl vytáhnout (*evelli non potuerit*), protože tahal (*evellebat*) nedostatečnou silou. S největší pravděpodobností se voják opakovaně pokoušel prapor vytáhnout, tj. jde o iterativní imperfektum.

3.4.2.5 Frekventativa s prefixem *ex-*

Frekventativa nesou lexikálně-sémantický rys opakovanosti, např. *iacere* („hodit“) označuje jednorázový momentánní děj, zatímco *iactare* („házet“) opakovaný momentánní děj. Uvádím je ve zvláštním oddíle, protože iterativní sufix sám má vlastně význam stejný, jako je jeden z významů impf., který na jednu stranu v konfliktu s telicitou prefixu *ex-*, na druhou stranu je otázka, jak vůbec iterativa jako taková spolupracují, nebo naopak jsou v konfliktu, se sufixem impf. a pf.²⁰⁴ Řeší se tedy zcela nová situace: co se stane, přidá-li se prefix *ex-* k iterativnímu slovesu, které je iterativní a dynamické?

Co se týče frekventativ analyzovaných v této práci, tři jsou odvozena prefixem ze základových frekventativ (*ex-spectare*, *ex-optare*, *ef-flagitare*), jedno je odvozeno jako frekventativum základové prefigovaného tvaru (*exsilire* > *exsultare*). *Exsultare* se vyskytuje shodně v impf. i pf., *exoptare* a *expectare* převážně v imperfektu, *efflagitare* pouze v imperfektu. Kromě slovesa *expectare* však mají tato slovesa v korpusu pouze několik výskytů (dá se předpokládat, že konflikt prefixu a sufixu je příliš silný) a nelze z nich dělat dalekosáhlé závěry.

expectare

Jedná se o velmi frekventované sloveso, které se vyskytuje téměř 4x častěji v imperfektu (60 výskytů ind. impf. akt.) než v perfektu (16 výskytů ind. pf. akt.).

²⁰⁴ Tuto otázku ovšem v této práci řešit nebudu; pro bližší informace o chování iterativních sloves viz např. HRACH 2016.

Předpona *ex-* nemění aspektové vlastnosti, ale význam základového slovesa *spectare*, jemuž přidává směr a cíl, tj. *expectare* = „hledět směrem na konec současného stavu“, „vyhlížet“. Dle *TLL* má sloveso *expectare* dva základní významy: 1. „čekat, vyčkávat“ v místním či časovém smyslu;²⁰⁵ 2. „očekávat“; často v podstatě synonymní s *timere*, *sperare*.²⁰⁶

PERFEKTUM

V korpusu je doloženo 15 tvarů ind. pf. akt. slovesa *ex(s)pectare*. V perfektu označuje čekání, které má jasnou hranici (cf. „počkat“), jež je specifikována v textu, a již bylo (resp. nebylo) dosaženo:

LIV. 34,26,9

Ibi priusquam hostium intraret agrum, sociorum auxilia expectavit.

A tam počkal na posily spojenců, než vtrhne na nepřátelské území.

LIV. 34,26,9

... consul, qui multa nocte solitus erat movere castra, ne nox terrorem in tumultuario proelio augeret, lucem expectavit, et cum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum misit.

... konzul, jenž obvykle přesouval tábor v noci, počkal tentokrát až do svítání, aby noc nezvětšovala paniku při nečekaném boji, a i když přesouval tábor ve dne, poslal na průzkum četú jezdců.

CIC. *Phil.* 8,5

*C. quidem Caesar **non expectavit** vestra decreta, praesertim cum illud esset aetatis: bellum contra Antonium sua sponte suscepit.*

Ani C. Caesar nepočkal na vaše rozhodnutí, zvláště ve svém věku, a válku s Antoniem začal na vlastní pěst.

Telicitá těchto situací nevyplývá tedy z významu prefixu, ale z kombinace perfektivního zobrazení a syntaktických doplnění: na nepřátelské území vojevůdce vtrhnul, jakmile přišly posily (tj. příchod posil je hranice čekání), táborem hnul vojevůdce až

²⁰⁵ *TLL* (5.2.1888.75–78): *I sensu temporali et locali; fere i. q. opperiri, praestolari, manere sim.*

²⁰⁶ *TLL* (5.2.1895.24–27): *II ad sensum fere temporalem opperendi accedit notio, qua exprimitur animum expectantis aliqua ratione praeoccupari sc. aut spe (cupiditate) vel timore suspensum esse agitarique aut cogitatione tantum ad alqd. futurum paratum esse.*

po východu slunce, Caesar měl na Antonia zaútočit až po vydání dekretu (tj. vydání dekretu mělo být hranicí), ale nepočkal na něj, atd.

Cf. česká slovesa „poseděl“, „postál“, „počkal“, jež jsou sice dokonavá, ale pojí se s durativními modifikátory, obvyklými u sloves nedokonavých („kreslil 3 hodiny“ – „poseděl 3 hodiny“), jedná se však i v češtině o výjimečné případy.

IMPERFEKTUM

Tvarů ind. impf. je v korpusu doloženo 92 (z toho 7x pas.), v 56 případech jde však o výskyty v Ciceronových dopisech a v mnoha případech tedy půjde o epistolární imperfektum. V imperfektu je sloveso *expectare* součástí atelických situací:

CAES. *civ.* 3,4,2

*Praeter has **expectabat** cum Scipione ex Syria legiones II.*

Kromě nich čekal na dvě legie se Scipionem ze Sýrie.

CIC. *Verr.* 2,4,51

*Iipse enim tyrannus non discedebat longius; Archagathum et argentum in lectica cubans ad mare infra oppidum **expectabat**.*

Sám tyran už dál nešel. Vleže na nosítkách čekal na Archagatha a na stříbro u moře za městem.

Přestože i v těchto výpovědích je stanoven cíl slovesného děje, tj. na co se čeká, použité imperfektum jasně udává, že v okamžiku, o němž se ve výpovědi hovoří, tohoto cíle stále dosaženo nebylo, a situace stále probíhala.

exoptare

Základové sloveso *optare* má význam 1. „vybrat si“, 2. „přát si“, 3. „přát někomu“ (je nepoměrně častější než sloveso prefigované: vyskytuje se 44x v ind. pf. akt. a 15x v ind. impf.), zatímco složené *exoptare* jen 2x v pf., 4x v impf.

Podobně jako u sloves *expetere* a *exorare* zesiluje předpona intenzitu proseb, žádostí či modliteb a naznačuje odhodlanost subjektu skutečně získat to, co je obsahem prosby, tj. zaměření na výsledek (cf. *expectare* jako „hledět směrem na konec“).

PERFEKTUM

PLAVT. *Bacch.* 502

*Illum **exoptavit** potius? Habeat: optumest.*

Vybrala si raději jej? Ať ho má: to je v pořádku.

PLAVT. *Cist.* 76-77

*Sed ego mea culpa et stultitia peius misera maceror, / quom ego illum unum mi **exoptavi**, qui cum aetatem degerem.*

Trpím jen vlastní vinou, vlastní hloupostí, protože jsem se rozhodla prožít život právě s ním.

V obou případech jde o pevné rozhodnutí (*exoptavi*) subjektů získat konkrétní objekt touhy, aniž je naznačeno, že subjekt tento objekt skutečně získal; slovesný tvar neoznačuje, že přání bylo splněno, ale má význam učiněného rozhodnutí. Sloveso *exoptare* je v těchto případech v podstatě synonymní s *eligere*.

IMPERFEKTUM

PLAVT. *Mil.* 1135-1136

*Nam quos videre **exoptabam** me maxume, / una exeuntis video hinc e proxumo.*

Ty, které jsem si tak moc přál spatřit, vidím vycházet tamhle za rohem!

TER. *Haut.* 757-758

*CH. Syre! / SY. Ehem. Te ipsum mihi iam dudum **exoptabam** dari.*

CH: Syre! SY: Och! Tolik jsem si přál se s tebou už konečně setkat!

SALL. *Catil.* 16,4

*His amicis sociisque confisus Catilina, simul quod aes alienum per omnis terras ingens erat et quod plerique Sullani milites, largius suo usi, rapinarum et victoriae veteris memores civile bellum **exoptabant**, opprimundae rei publicae consilium cepit.*

S podporou svých přátel a kompliců sestavil Catilina plán na státní převrat, zaprvé proto, že měl obrovské dluhy po všech možných zemích, zadruhé proto, že většina Sullových vojáků si toužebně přála občanskou válku, protože poté, co prohýřili svůj majetek, vzpomínali na minulá vítězství a drancování.

SALL. *Catil.* 54,4

*Postremo Caesar in animum induxerat laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus sua neglegere, nihil denegare quod dono dignum esset; sibi magnum imperium, exercitum, bellum novum **exoptabat**, ubi virtus enitescere posset.*

Caesar se naučil pracovat, nespát; soustřeďovat se na záležitosti svých přátel a na své nebdat, a nikdy neodmítnout darovat nic, co bylo důstojné. Pro sebe si toužebně přál velkou moc, vojskou, novou válku, aby mohla zazářit jeho „virtus“.

Ve všech výše uvedených úryvcích se popisuje trvalejší, intenzivní přání subjektu. Sloveso *exoptare* je v těchto případech v podstatě synonymní s *cupere*, tj. označující duševní stav.

efflagitare

Základové sloveso *flagitare* i od něj odvozené *efflagitare* mají v podstatě synonymní význam „důtklivě vyžadovat, požadovat; doprošovat se“. Prefigované *efflagitare* je velmi málo frekventované: pouze 2 výskyty ind. impf. akt. Prefix zesiluje zaměření subjektu na výsledek podobně jako u sloves *exoptare*, *expetere*.

Bell. Afr. 56,2

*Qua facultate oblata inlustriores notissimique conspectum amicorum propinquorumque **efflagitabant** atque inter se conloquebantur.*

Když se naskytla tato příležitost, vyžadovali nejvýznamnější lidé setkání s přáteli a blízkými a rozmlouvali spolu.

Vzhledem k tomu, jak blízko byl Caesarův tábor k městu, dožadovali se významní občané, aby se mohli setkat s přáteli; jedná se o imperfektum v distributivně-iterativní platnosti. To, že nejde o pouhou konativitu, ale že byly opakované požadavky těchto občanů opakovaně vyslyšeny, je explicitně řečeno ve druhé části souvětí (*atque inter se conloquebantur*) a v následujícím textu, v němž se mluví o tom, že pro Caesara byly tyto styky výhodné, protože díky nim získal mnoho přeběhlíků.

Bell. Hisp. 29,7

*Interdum aequitas loci adversarios **efflagitabat**, ut tali contenderent conditione ad victoriam. Neque tamen illi a sua consuetudine discedebant, ut aut ab excelso loco aut oppido discederent.*

Skutečnost, že bylo to místo rovné, mezitím přímo vybízela nepřátele, aby za tak příhodných podmínek šli vstříc vítězství. Oni se však zatvrzele nehnuli ani z vyvýšeniny ani z hradeb města.

Jedná se o velmi netypické užití slovesa *efflagitare* pro neživotný subjekt. Planina vojáky lákala k boji – ven z hradeb (tj. předpona *ex-* má zde zřejmě význam „ven“), ale oni se vylákat nenechali. Jedná se tedy nejspíše o jakési expresivní vyjádření, v němž je planina představena jako aktivní subjekt s určitým záměrem. Pro pouhé vyjádření efektu, jimž planina na vojáky působí (tj. „lákala je“, „byla lákavá“), má sloveso *efflagitare* příliš silný důraz na záměrnost a cíl.

exsultare

Jako poslední uvádím sloveso *exsultare*, které vzniklo odlišně od předchozích: je to frekventativum slovesa *exsilire*, a prefix u něj má daleko menší váhu než iterativní sufix; jinými slovy, prefix *ex-* dodal telicitu ve chvíli derivace *salire* > *exsilire*; při derivaci *exsilire* > *exsultare* se naopak přidává atelicitu. Má význam „vyskakovat do výše“, a přenesený význam „být veselý“, „radovat se“ (cf. „skákat radostí“), „chlubit se“. Sloveso *exsultare* v impf. označuje duševní stavy skrze jejich projev, jímž je do slova opakované „vyskakování do výše“.

PERFEKTUM

V perfektu se vyskytuje 3x, z toho dvakrát ve významu „skákat radostí“ → „radovat se“:

Cic. *Balb.* 59

... non **exultavit** in ruinis nostris ...

... neradoval se z mého neštěstí ...

Cic. *Sest.* 133

... *luctu vestro palam exultavit* ...

... veřejně se radoval z vašeho zármutku ...

cf. Q. Cic. *Cic. fam.* 16,16,1

Mihi crede, tuis et illius litteris perlectis exsilui gaudio, et tibi et ago gratias et gratulor.

Věř mi, vyskočil jsem radostí, když jsem si přečetl tvůj dopis, děkuji ti a gratuluji!

Perfektum *exsilui* popisuje dynamickou, telickou, punktuální situaci (achievement): subjekt „vyskočil“, perfektum *exultavit* označuje minulou situaci, na niž se nahlíží jako na celek, která se ale po nějakou několikrát opakovala: subjekt „vyskakoval“, nebo spíše trvala: subjekt „se radoval“. NB: *exsilui* potřebuje doplnění *gaudio*, aby mělo význam „radovat se“; *exultavi* má tento význam samo o sobě.

V jednom případě se perfektum *exultavit* vyskytuje ve významu „popustit uzdu“ → „být bujný“:

Cic. *orat.* 26

... in reliquis **exultavit** audacius ...

... ve zbylých záležitostech popustil uzdu své výmluvnosti ...

IMPERFEKTUM

V impf. se objevuje rovněž 3x a jedná se o duševní stavy, které jsou ovšem zobrazeny dynamicky skrze aktivitu (chování) subjektu; důraz je kladen na to, že je duševní stav projevován navenek; cf. v češtině fráze „skákat radostí do stropu“, která doslovně iterativně zobrazuje situaci „skočit do stropu“, fakticky ale označuje výrazně projevovanou radost jako stav a imperfektum vyznačuje jeho trvání.

Cic. *Phil.* 2,65: **exsultabat** *gaudio* = „skákal radostí“, tj. „velmi se radoval“;

Liv. 8,35,6: **exsultabas** *victoria* = „byl jsi nadšen vítězstvím“, „pyšnil ses“;

Bell. Hisp. 14,3: *maiore exsultabant gloria* = „jásali ještě radostněji“;

V jednom případě je použito opět ve významu „být bujný“, „chovat se jako splašený“:

Cic. *rep.* 2,45

Deinde victoriis divitiisque subnixus exsultabat insolentia neque suos mores regere poterat neque suorum libidines.

Povzbuzen svými vítězstvími a bohatstvím, začal se chovat jako utržený ze řetězu a nedovedl ovládat ani svoje chování ani choutky.

3.4.2.6 Slovesa se sufixem -sc- a prefixem ex-

V knize *On Sco- Verbs, Prefixes and Semantic Functions* dochází G. HAVERLING k závěru, že v rané a klasické latině většina sloves se sufixem -sc- popisuje dynamické, atelické²⁰⁷ situace, tj. tzv. „activities“ (vzhledem k povaze těchto sloves jde ovšem většinou spíše o procesy než o činnosti). Prefixy podle ní přidávají těmto slovesům rys telicity: prefix *ex-*,²⁰⁸ jež řadí mezi tzv. egresivní prefixy, je u sloves se sufixem -sc- běžný a má buď směrovou funkci („z“, „ven z“) nebo tzv. „actional“ funkci, v tom případě prefix indikuje, že děj byl završen a situaci tedy dodává telicitu: např. *exarescere* („uschnout“), *erubescere* („zrudnout“), *expergisci* („probudit se“).

²⁰⁷ HAVERLING (1999: 247): „... the unprefixated *sco-* verbs are dynamic and non terminative in Latin, i.e. that they express Activities.“

Pozn.: Termín „terminative“ používá HAVERLING v obdobném smyslu, jako se v této práci používá termín „telický“.

²⁰⁸ Počínává slovesa s prefixem *ex-* viz HAVERLING (1999: 135–136; 324–340; 456 aj.).

Co se týče perfektních tvarů těchto sloves, HAVERLING (1999: 241; 458 aj.) dokládá, že v rané a klasické latině jsou perfektní tvary neprefigovaných sloves nedynamické a pro dynamický význam se užívaly tvary s prefixem, např.:

- *calui* („was warm“, „byl teplý“) × *concalui* („became warm“, „ohřál se“);
- *tacui* („was silent“, „mlčel“) × *conticui* („fell silent“, „zmlknul“).

Upozorňuje však, že zejména v poezii klasického období a dále ve stříbrném období začala být neprefigovaná perfekta *calui*, *tacui* apod. používána v dynamickém významu.²⁰⁹

Imperfektum prefigovaných sloves na *-sco*, zejména pak s prefixem *ex-* a *con-* má podle HAVERLING (1999: 126; 134) často iterativní význam („pluri-occasional“).

V korpusu se nachází celkem 13 výskytů ind. impf. *-sc-* sloves s prefixem *ex-*,²¹⁰ z toho 9x se jedná o sloveso *extimescere*.

exarescere

V perfektu se v korpusu objevuje 7x, vždy s telickým významem „vyschnul“:

HIRT. *Gall.* 8,43,5

Quo facto repente perennis exaruit fons tantamque attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed deorum voluntate factum putarent.

Když se to stalo, náhle vyschl pramen, a to vyvolalo v obyvatelích města takovou zoufalost, že se domnívali, že se to nezpůsobil člověk, ale že se to stalo z boží vůle.

V imperfektu se vyskytuje pouze jednou:

CAES. *civ.* 3,49,4

Atque hunc laborem ad cotidiana opera addebant; qui tamen fontes a quibusdam praesidiis aberant longius et celeriter aestibus exarescebant.

Tuto práci konali navíc ke svým každodenním povinnostem. Tyto prameny však byly od některých pevností více vzdáleny a v letním horku rychle vysychaly.

²⁰⁹ Na více místech, např. HAVERLING (1999: 24).

²¹⁰ Viz kap. 7.1, Příloha E a Příloha F.

Jedná se o typické užití imperfekta v iterativní platnosti – nepřátelé opakovaně kopali studny a prameny opakovaně vysychaly.

exposcere

U slovesa *exposcere* HAVERLING²¹¹ uvádí, že prefix u něj posiluje základní význam a implikuje předpoklad úspěchu prosby. Cf. české „vyžádat si“, které lze užít nejen pro vyplněné přání:

„**Vyžádal jsem si** ředitelku a domluvil se s ní, že Patrika ve škole vyzvednu já a že nikomu jinému ho nesmí žádná z učitelek vydat.“²¹²

ale rovněž pro pronesenou prosbu (příkaz), jejíž vyplnění se předpokládá:

„Soud si **vyžádal** od obžalovaného Bentsy určité dokumenty, ten je ale nepředložil a dostal v pondělí od soudu 10 tisíc korun pokuty.“

Sloveso *exposcere* má v korpusu pouze jeden výskyt v ind. imperfekta, jeden v ind. perfekta:

LIV. 7,40,5

*Quod deos immortales inter nuncupanda vota **expoposci**, eius me compotem voti vos facere potestis.*

A to, oč jsem požádal nesmrtelné bohy, když jsem se k nim modlil, mi teď můžete vyplnit.

Perfektum *expoposci* je zde použito právě ve významu pronesené prosby, jejíž splnění subjekt předpokládá.

LIV. 39,49,10

*Et cum pars maxima exclusa a spectaculo esset, theatrum repente compleverunt et ut (sc. Philopoemen) eo adduceretur in conspectum populi una voce omnes **exposcebat**.*

A protože většina lidí nic neviděla, zaplnili náhle divadlo a jednohlasně se dožadovali, aby byl (Filopoimén) přiveden tam, před zraky lidu.

Imperfektum *exposcebat* je zde použito v intenzifikačně-iterativní platnosti.

²¹¹ HAVERLING (1999: 334): „The prefix strengthens the sense of the basic verb and implies that the success of the action is expected in *exposco*.“

²¹² Tento a následující příklad jsou převzaty z *Českého národního korpusu*.

Následující dvě slovesa nemají žádný výskyt v ind. perfekta, a pouze po jednom výskytu ind. imperfekta.

exrescere

Nepříliš jasný zlomek z Catonových *Orationes*:

CATO *or.* 6 *frg.* 2

Tertio autem pedatu item ex faenore discordia exrescebat.

??? rovněž z lichvy vyrůstal (málem vyrostl?) nesvár.

exsplendescere

Tento jediný výskyt v imperfektu je zároveň jedním z pouhých dvou výskytů tohoto slovesa vůbec:²¹³

NEP. *Atticus* 1,3

*Qua ex re in pueritia nobilis inter aequales ferebatur clariusque **exsplendescibat**, quam generosi condiscipuli animo aequo ferre possent.*

Vrstevníci ho proto v dětství pokládali za výjimečného a zářil víc, než mohli jeho urození spolužáci klidně snášet.

Imperfektum *exsplendescibat* je použito pro popis vlastnosti subjektu; bývá překládáno jako „shone forth“, „zářil“, tj. jako synonymní s mnohem obvyklejším slovesem *splendere*.²¹⁴ Domnívám se však, že vzhledem k neobvyklosti slovesa není tento tvar použit synonymně se stavovým *splendere*, ale že jde opět spíše o iterativitu habituální – zdůraznění opakování dynamických momentánních situací: „vlastností Attica bylo vždy zazářit“, tj. „vyzařoval“.²¹⁵

²¹³ Ve druhém případě se však jedná o participium přezentu *exsplendescente*, navíc u Plinia, tedy mimo sledovaný korpus.

²¹⁴ Ind. impf. slovesa *splendere* se ovšem ve sledovaném korpusu rovněž nevyskytuje.

²¹⁵ Cf. HAVERLING (1999: 124): „... *exsplendescibat* means that young Atticus made himself habitually more conspicuous than his fellow companions liked.“

extimescere

Slovese *extimescere* patří mezi slovesa, která označují změnu emocionálního stavu: ze stavu „nebát se“ do stavu „bát se“, tj. „leknout se“, „začít se bát“.²¹⁶ V ind. impf. je v korpusu doloženo 9x, z toho 7x u Cicerona, v ind. pf. doloženo 16x (především v komediích a poezii).

Imperfektum má v několika případech distributivně-iterativní platnost:

NEP. *Miltiades* 8,1

*Namque Athenienses propter Pisistrati tyrannidem, quae paucis annis ante fuerat, omnium civium suorum potentiam **extimescebant**.*

Kvůli Peisistratově tyranidě, která skončila několik let předtím, se Athéňané děsili veškeré moci svých spoluobčanů.

tj. „Kdykoli někdo ze spoluobčanů získal moc, Athéňané se vždy vyděsili.“

CIC. *leg. agr.* 2,68

*Antea, cum erat a tribuno plebis mentio legis agrariae facta, continuo, qui agros publicos aut qui possessiones invidiosas tenebant, **extimescebant**.*

Kdykoli dříve, když se tribun lidu zmínil o pozemkovém zákonu, všichni ti, kteří měli v držení veřejné pozemky nebo majetky budící, se lekli/začali bát.

tj. „Majitelé pozemků se v minulosti vždy lekli/lekali, když se některý tribun zmínil o pozemkovém zákoně.“

CIC. *Sest.* 126

*Qui tamen quoquo tempore inspectus erat, non modo gladiatores set equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis **extimescebant**.*

Kdykoli se však objevil, nejen gladiátoři, ale i jejich koně se lekali náhlého syčení (diváků).

nebo prostě iterativní:

CIC. *Tusc.* 5,22,63

*Quantopere vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem **extimescebat**, declaravit in Pythagoriis duobus illis...*

Jak moc toužil po přátelství těch, jejichž zrady se zároveň děsil, jasně ukázal v příběhu o oněch dvou Pýthagorejcích.

²¹⁶ HAVERLING (1999: 333): „We find *ex* in verbs indicating a change of emotional state, such as *extimesco*, ‚be struck with fear‘, ‚become afraid‘.“

Ve zbylých případech je však iterativní interpretace imperfekta těžko představitelná. Jedná se o jednorázové změny stavu (prefix *ex-* s sufik *-sc-* se vlastně dublují):

HIRT. *Gall.* 8,23,6

*Cum utrimque gladii destricti essent, non tam pugnandi quam diffugiendi fuit utrorumque consilium: nostrorum, quod mortifero vulnere Commium credebant adfectum, Gallorum, quod insidiis cognitis plura, quam videbant, **extimescebant**.*

Když byly již taseny meče, obě strany měly spíše v plánu se dát na útěk než bojovat. Naši, protože si mysleli, že byl Commius smrtelně raněn, Galové, proto, že jakmile se dozvěděli o té zradě, začali se bát ještě většího překvapení.

CIC. *Deiot.* 3

*Fugitivi autem dominum accusantis, et dominum absentem et dominum amicissimum nostrae rei publicae, cum os videbam, cum verba audiebam, non tam afflictam regiam condicionem dolebam quam de fortunis communibus **extimescebam**.*

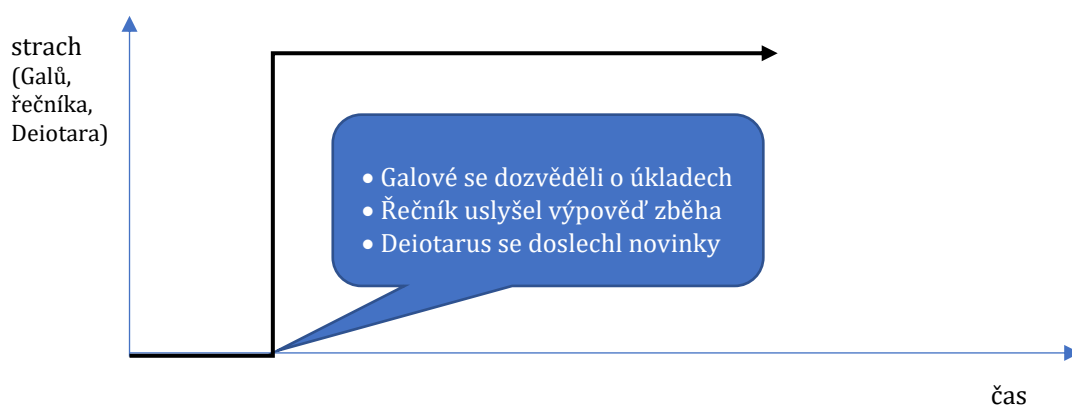
Když jsem viděl ústa zběha, který obviňoval svého pána, nadto pána, který byl nepřítomen, a který byl to věrný přítel státu, když jsem slyšel jeho slova, nebylo mi ani tak líto jeho otrěseného postavení krále, jako jsem se začal bát o společný osud.

CIC. *Deiot.* 10-11

*Cum audiret ... vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani **extimescebat**, in qua etiam suam esse inclusam videbat.*

Když slyšel, že ..., dostal ten muž, přítel tohoto státu, strach o blaho římského lidu, s nímž viděl spojené i blaho svoje vlastní.

Ve všech výše uvedených případech došlo ke změně duševního stavu po nějaké události, a nově nabytý duševní stav trval, přičemž jeho konec není zobrazen:

Ve všech třech případech lze imperfektum interpretovat ingresivně, tj. „začal se bát“: „vyděsil se“ → „byl vyděšený“, „bál se“. Ingresivní interpretace je zřejmě možná právě díky kombinaci:

- slovesa se sufixem *-sc-* popisujícího změnu stavu,
- prefixu *ex-* s telickým významem, který říká, že nový stav nastal,
- imperfektivního aspektu, který celou situaci nahlíží jako nedokončenou, tedy trvající,
- a jasně definovaným počátkem situace.

HAYERLING (1999: 127) mluví o výše uvedených výskytech (explicitně zmiňuje oba výskyty z řeči *Pro Deiotaro rege*) jako o blíže nespecifikovaných případech, kdy „imperfect tense is used in description of past situation“, stejně jako o následujících (z nichž explicitně zmiňuje *Cic. Att. 9,7,1* jako příklad epistolárního užití imperfekta):

Cic. Att. 9,7,1

Unum illud extimescebam, ne quid turpiter facerem vel – dicam – iam ne fecissem.

Bál jsem se jen toho, abych něco neudělal špatně, nebo dokonce bych řekl, zda jsem již něco špatně neudělal.

Cic. Att. 16,11,1

Cerulas enim tuas miniatulas illas extimescebam.

Bál jsem se tvého korektorského pera.

V obou případech jde opět o změnu stavu v minulosti a z toho vyplývající trvání.

V souladu se zjištěními G. HAYERLING můžeme konstatovat, že slovesa se sufixem *-sc-* jsou dynamická, popisující změnu stavu. Prefix *ex-* je u těchto sloves prvkem způsobujícím telicitu. V imperfektu mají slovesa na *-sc-* s prefixem *ex-* nejčastěji iterativní význam (7 ze 13 případů, z toho v jednom případě jde o intenzifikační iterativitu), ve 3 případech význam ingresivní, ve 2 případech jde o epistolární imperfektum s pravděpodobně ingresivním významem a v jednom případě o nejasný zlomek.

3.4.3 Perfektum a imperfektum – shrnutí

V kap. 3.3 byla provedena detailní analýza tvarů perfekta a imperfekta v korpusu latinských textů od Plauta po Cicerona (přesnější vymezení korpusu viz odd. 3.2.1),²¹⁷ a to za účelem ověření hypotézy, zda prefix *ex-* skutečně dodává svým základovým slovesům rys telicity.²¹⁸

Ukázalo se, že existují taková slovesa s prefixem *ex-*, jež telická nejsou:

*existimare*²¹⁹

Sloveso *existimare* se hojně vyskytuje v perfektu i imperfektu. V imperfektu označuje bez výjimky mentální stav, tvary perfekta mohou být rovněž součástí popisu atelických nedynamických situací (stavů), některé tvary perfekta slovesa *existimare* jsou však součástí popisu telických punktuálních situací (achievement); telicita těchto situací je ovšem zakódována v adverbálních a syntaktických doplněních, nikoli ve slovese, tj. v prefixu.

*eminere, excellere, exstare*²²⁰

Tato tři slovesa mají s významem „vystupovat nad nějakou danou úroveň“ se vyskytují pouze v imperfektu a označují stavy – trvalé vlastnosti nebo umístění subjektů. Kromě slovesa *exstare* nejsou odvozena prefixací od základových sloves.

²¹⁷ Detailně analyzována byly téměř dvě třetiny všech sloves, která mají v korpusu doložený tvar ind. impf. Stranou byla ponechána deponentia, většina sloves s jedním výskytem a několik dalších, jak je vymezeno v odd. 3.4.2.

²¹⁸ Podrobněji k hypotéze viz kap. 3.1.

²¹⁹ Detailní rozbor s příklady viz odd. 3.4.2.4.

²²⁰ Detailní rozbor s příklady viz odd. 3.4.2.4.

excubare²²¹

Podobně jako u *ex-stare* má i u slovesa *ex-cubare* („spát venku“ → „stát na stráži“ → „bdít“) prefix *ex-* pouze význam místního určení a nemá vliv na telicitu výsledného slovesa, jež je součástí popisu atelických dynamických situací.

Nejednoznačná jsou také slovesa:

explere

Ze 7 výskytů jich 5 (všechny u Livia) má význam „naplňování počtu“, tj. skutečnost, že určité skupiny mužů dali dohromady konkrétní počet, tedy mají stavovou interpretaci. Zbylé dva výskyty s významem „doplnit“, „naplňovat“ mají očekávatelnou iterativní, resp. habituální platnost.

excipere

I toto sloveso se chová různě v různých významech. Ve významu „zachytit“ má očekávatelnou iterativní interpretaci (3x), ve významu „přijímat“ má jednu iterativní platnost, v jednom případě jde o iterativitu ve smyslu zvyšování kvality na škále, v jednom velmi poetickém textu význam stavový. Ve významu „následovat“ má ovšem 4x interpretaci stavovou.

efficere

Toto sloveso se 8x vyskytuje v iterativním významu, 2x označuje postup na škále (speciální případ iterativity). Ve 14 případech však je použito k popisu nějakého trvalého (nikoli opakovaného) působení, tedy k popisu stavu. V jednom případě (ve významu „zhotovit“) je použito pro popis probíhajícího děje.

²²¹ Detailní rozbor s příklady viz odd. 3.4.2.4.

U několika sloves (*expetere*, *exorare*, frekventativa *exoptare*, *efflagitare* a sloveso *exposcere*) má prefix *ex-* intenzifikační funkci. OLDSJÖ (2001: 223)²²² intenzifikaci uvádí jako jeden z podtypů iterativity, ale s upozorněním, že je tato iterativitu problematická. Tato slovesa tedy ze souhrnného porovnání vynechávám.

Ostatní slovesa s prefixem *ex-* ovšem skutečně telická jsou. Z detailní analýzy²²³ vyplývá, že imperfektum těchto sloves je až na výjimky neslučitelné s průběhovostí a v naprosté většině případů má ind. impf. těchto sloves význam **iterativní**.

Ze 171 analyzovaných tvarů ind. impf.²²⁴ se jedná:

- ve 114 případech o iterativitu (38x prostou, 16x habituální, 57x distributivní, nejméně ve případech²²⁵ se jedná o postupný růst kvality na škále jako specifický případ iterativity);
- v 15 případech o nenaplněný záměr a ve 3 o nenaplněné nezáměrné působení neživotného subjektu;
- v 24 případech o stav²²⁶ (po odečtení výskytů tří nejednoznačných sloves, o nichž jsem se detailně zmínila na předchozích dvou stranách, zbývá ovšem pouze 1 případ stavového imperfekta s prefixem *ex-*);
- v 6 případech o průběhovou platnost;²²⁷

²²² Viz pozn. 154.

²²³ Její výsledky jsou souhrnně i v detailech uvedeny v kap. 7.1 (Příloha G).

²²⁴ Toto číslo nezahrnuje imperfekta sloves *existimare* (129 výskytů ind. impf.), *eminere* (16), *excellere* (6), *exstare* (6) a *excubare* (4), *expetere* (6) ani frekventativ *expectare*, *exoptare*, *efflagitare*, *exsultare*. K frekventativům viz odd. 3.4.2.5. Slovesa se sufixem *-sc-* **jsou** v počtech zahrnuta.

²²⁵ O některých dalších případech, které byly analyzovány jako distributivně-iterativní, by bylo rovněž možné uvažovat jako o růstu kvality na škále, např. u slovesa *extrahere* ve významu „protahovat“.

²²⁶ Jedná se o ind. impf. slovesa *excipere* (5x), *efficere* (11x), *explere* (4x), a jednou netypicky u slovesa *efferre* ve frázi *efferebatur voluptate*.

²²⁷ Průběhovou platnost mají tvary ind. impf. těchto sloves: *exhaurire* (1x), *efficere* ve významu „stávkovat“ (1x) a *exire* (3x u Plauta), *effodere* (1x u Plauta).

- ve 4 případech o záznam přímé řeči (Free indirect discourse);²²⁸
- v 5 případech jde o ingresivní situace.²²⁹

Je třeba podotknout, že jak jednotlivé druhy iterativity, tak např. záměrnost a iterativa mají neostré přechody, a bylo tak pro účel sestavení výsledkové tabulky nutné se vždy přiklonit pouze k jedné interpretaci.

Telické situace zobrazené imperfektivně tedy nejčastěji zobrazují takový děj, který má jasně specifikovaný telos – konec/cíl, a tohoto konce je dosaženo opakovaně, tj. jde o **iteraci jednotlivých telických situací**. Výrazně méně často se jedná o záměr, jež nebylo dosaženo, tj. jde o **nenaplněný záměr**, resp. o přirozené nezáměrné působení, které vede k cíli, jež nebylo dosaženo.

Na základě rozboru v této kapitole se tedy jednak potvrzuje teze, že prefix *ex-* způsobuje až na výjimky telicitu, jednak to, že imperfektum telických sloves má nejčastěji iterativní význam, a až na výjimky se neslučuje s průběhovostí. Vzhledem k neslučitelnosti telických sloves s průběhovostí je pak otázkou, jaký význam mají přítomní tvary sloves s prefixem *ex-*, což je obsahem kapitoly 3.7. Neméně zajímavá je otázka, jaký význam mají tato slovesa ve futuru, jež je dle latinských gramatik co do aspektu indiferentní; o futuru sloves s prefixem *ex-* viz kap. 3.6. Jako úvod do problematiky přítomní a futura nejprve v kap. 3.5 provedu analýzu přítomních a futurálních tvarů sloves *bibere* a *ebibere* a pokusím se postihnout vztah mezi nimi.

²²⁸ 1x u slovesa *eripere*, 3x u slovesa *existere* (všechny 4 případy u Cicerona); 1x u slovesa *excedere* (tento případ ale není co do průběhové interpretace jednoznačný).

²²⁹ Všechny 5 případů je u slovesa *extimescere*, 2 z nich jsou navíc epistolární. Ingresivní význam nenesou imperfektum samotné, ale vzniká kombinací různých prvků. Detailně viz rozbor slovesa *extimescere*, str. 175-176.

3.5 Případová studie: prézens a futurum slovesa (e)bibere

Pro základní demonstraci vztahu základového slovesa a od něj odvozeného slovesa s prefixem *ex-* ve futurum a prézentu jsem zvolila dvojici sloves *bibere* – *ebibere*, protože tato dvojice má v korpusu doložené prefigované i neprefigované tvary v prézentu i futurum. Základové sloveso *bibere* i odvozené sloveso *ebibere* se může pojit s neinkrementálním i s inkrementálním předmětem.²³⁰ Simplex *bibere* může označovat aktivitu (dynamickou atelickou situaci) a velmi často stojí bez předmětu, složené sloveso *ebibere* se pojí vždy s předmětem a označuje telickou situaci, přičemž tento posun způsobuje právě prefix, který u slovesa *ebibere* nese význam „úplnosti“, tj. sloveso *ebibere* má ve své sémantice úplné spotřebování předmětu.

PLAVT. *Pseud.* 1302-1304

*Sl. Credo equidem potis esse te, scelus, / Massici montis uberrimos quattuor / fructus **ebibere** in hora una.*

Já věřím, bídáku, že jsi schopen vypít za hodinu čtyři úrodné ročníky masického.

CATO *agr.* 57,10

*Eos non est nimium in annos singulos vini Q. X **ebibere.***

Vypít za rok 10 kvadrantálů vína pro ně není příliš.

V obou ilustračních případech je přítomna časová specifikace „za jak dlouho“, z níž jednoznačně vyplývá telická interpretace (v obou případech je předmět zároveň přesně specifikován co do množství).

Předpokládaný vztah prézentu slovesa *bibere* a futura sloves *bibere* a *ebibere* se dá zobrazit následujícím způsobem:

Schéma 27 Předpokládané temporální schéma dvojice sloves *bibere* – *ebibere* v prézentu a futurum

²³⁰ Jeho množství se zmenšuje v závislosti na délce času, během něž probíhá slovesný děj. Podrobně viz odd. 2.2.2.8.

Kam ale v tomto schématu budou patřit přítomné tvary slovesa *ebibere*? Vzhledem k tomu, že to, co probíhá v přítomnosti, je ze své podstaty nedokončené, budou mít telická slovesa nejspíše jiný význam než popis přítomné situace. Jak již bylo několikrát řečeno, česká dokonavá slovesa v přítomnosti označují budoucí telický děj („vy-piju“, „postavím“), zvláštní tvary futura přítomné nemají. Označují tedy přítomné tvary telických sloves v latině, obdobně jako v češtině, budoucí telickou situaci? Jaký rozdíl by pak byl mezi tvary *ebibent* a *ebibunt*?

***bibere* – přezens**

V korpusu se vyskytuje 47 tvarů přítomnosti slovesa *bibere*, z toho 12x u Plauta, 23x u Ovidia, v próze pouze 4x. Ve většině případů označuje sloveso *bibere* durativní atelickou situaci, tj. aktivitu.

Jako přechodné sloveso má význam „pít“ ve smyslu „konzumovat nápoj“, „zahnat žízeň“. Simplex *bibere* v přítomnosti se pojí výhradně s látkovým předmětem: *vinum, non mandata; Tiberim; Danuvium; umorem; plures sucos*:

PLAUT. *Persa* 170

*Quamquam ego vinum **bibo**, at mandata non consuevi simul *bibere* una.*

I když piju víno, nejsem zvyklý s ním zároveň pít rozkazy.

Jako nepřechodné sloveso znamená buď „pít“ ve smyslu „popíjet“, „pít alkohol“:

PROP. 4,8,30

*Cum **bibit**, omne decet.*

Když pije, sluší jí vše.

nebo „pít“ ve smyslu „sát“:

PLAUT. *Curc.* 131

*Ecce autem **bibit** arcus: pluet, credo, hercle hodie.*

Hele, duha pije: myslím, že bude dneska pršet.

Nepřechodné *bibere* v přítomnosti je často rozvíjeno příslovečným určením nebo jeho variací, a to v syntaktické roli doprovodu (*quicum ego bibo* – „se kterým piju“), trvání (*dies noctesque estur, bibitur* – „jí se a pije se ve dne v noci“), stupně (*lenta bibis* – „píješ pomalu“, *nisi damnose bibimus* – „jestli nebudeme pořádně pít“) nebo způsobu (*operto capitulo bibunt* – „píjí s odkrytou hlavou“).

Co se týče aspektové platnosti přítomných tvarů slovesa *bibere*: ve většině případů označují tvary přítomnosti slovesa *bibere* prézens neaktuální – iterativní, habituální, generický apod.:

PLAVT. *Stich.* 693-694

*Suom quemque decet: quibus divitiae domi sunt, scaphio et cantharis / Batiochis **bibunt**.*

Každému přísluší to jeho: kdo je boháč, pije z drahého nádobí.

HOR. *carm.* 4,13,2-6

*Lyce, fis anus; et tamen / vis formosa videri / ludisque et **bibis** impudens / et cantu tremulo pota Cupidinem / lentum sollicitas.*

Lyce, stává se z tebe stařena a přece se chceš zdát krásná. Nestoudně si hraješ a piješ a opilá skřehotavým zpěvem lákáš zdráhajícího se Cupida.

Rovněž výše: PROP. 4,8,30.

V několika případech označují přítomné tvary slovesa *bibere* prézens aktuální, tj. situaci probíhající v přítomnosti:

PLAVT. *Stich.* 716

*Quin **bibis**?*

Proč nepiješ?

PLAVT. *Stich.* 764

*Meus oculus, da mihi suavius, dum illic **bibit**.*

Miláčku, dej mi pusku, dokud tam popíjí.

Rovněž výše: PLAVT. *Curc.* 131; PLAVT. *Persa* 170.

***ebibere* – prézens**

Sloveso *ebibere* se v korpusu vyskytuje v přítomnosti třikrát, a to u Plauta a Ovidia, v různé platnosti:

PLAVT. *Truc.* 312

*Eam vos estis, exunguimini, **ebibitis**: ego ne haec mussitem?*

Vy jej vyjídáte, vypatláváte, vypíjíte: a já o tom nemám ani špitnout?

Mluví zde popisuje přítomnou situaci, prefixy zdůrazňuje směřování adresátů k úplnému zkonsumování toho, co je označeno zájmenem *eam* (sc. *rem* – „majetek“), tj.

k telu. Kombinací telických sloves *estis, exungimini, ebibitis* v přítentu vzniká intenzifikovaný popis probíhající situace spějící k dokončení.

PLAVT. *Curc.* 359-360

... *propino magnum poc[uj]lum: ille ebibit, / caput deponit, condormiscit.*

... dám mu napít z velkého poháru: on to vypije, položí si hlavu a usne.

Zde jde o vyprávění; u všech tří sloves jde o prézens historický, na jehož místě by stálo perfektum, pokud by byl užit minulý čas; je to sled za sebou bezprostředně následujících telických situací. Do češtiny je možný překlad dokonavým přítentem, který sice má obvykle futurální platnost, ale lze jej běžně použít ve vyprávění pro minulé dokončené děje. Inkrementální předmět, který je vyčerpán do své úplnosti, je v tomto případě *magnum poculum*, resp. obsah velkého poháru, tedy přesně specifikované množství tekutiny.

Ov. met. 8, 835-836

Utque fretum recipit de tota flumina terra / nec satiatur aquis peregrinosque ebibit amnes ...

Tak jako moře, jež pojímá řeky z celé země, / nikdy se nenasytí a vypíjí daleké řeky...

Mluvčí popisuje vlastnosti moře – jde o neaktuální prézens (generický). Předmětem slovesa *ebibit* jsou zde *peregrinos amnes* – „daleké řeky“, u nichž nejen z gramatického tvaru, ale rovněž na základě znalostí o světě (moře řeku nemůže vypít, může ji pouze vypíjet), posuzujeme předmět jako nekonečný, tedy nespecifikovaný co do kvantity (není to inkrementální předmět).

Výše uvedené příklady ilustrují problém telických sloves v přítentu, jak bude dále demonstrováno v odd. 3.6.3, nejčastěji jsou tato slovesa v přítentu použita jako prézens historický (tj. na místo perfekta), případně v iterativní platnosti. První příklad je výjimečné, expresivní vyjádření (podobně neobvyklý, jako český sekundárně imperfektivní tvar „vypíjíte“).

***bibere* – futurum**

Sloveso *bibere* je v korpusu ve futuru doloženo 16x (z toho jednou v pasivu). Ve většině případů se pojí s přímým předmětem v roli pacientu: *ista, nec quicquam, Ararim, tuas lacrimas, vina* (2x), *nectar, oleum, aquae* (v pasivní vazbě), až na jeden případ (viz níže) jde přitom o jména látková (včetně *ista*, které zde zastupuje přednášenou

verbální látku). Typicky má fráze se slovesem *bibere* a předmětem v podobě látkového jména atelickou interpretaci:

PROP. 3,6,7-8

*Nunc mihi, si qua tenes, ab origine dicere prima / incipe: suspensis auribus ista **bibam**.*

Jestli něco víš, začni mi teď vše povídat od začátku: budu tě (tvá slova) napjatě hltat.

Ov. *met.* 12,322

*Cum Styge vina **bibes**.*

Budeš pít víno smíšené se styžskou vodou.

HOR. *carm.* 3,3,11-12

*Quos inter Augustus recumbens / purpureo **bibet** ore nectar ...*

Mezi nimi bude Augustus svými rudými ústy pít nektar ...

V jednom případě je objekt pití specifikován jako „víno uložené ke slavnostní příležitosti“ (*Caecubum repostum afestas dapes*), tedy nejspíše jeho konkrétní množství (láhev, džbán atd.). Dle vlastností inkrementálních předmětů²³¹ by mohl takový předmět způsobovat telickou interpretaci celé situace:

HOR. *epod.* 9,1-4

Quando repostum Caecubum ad festas dapes / victore laetus Caesare / tecum ... / beate Maecenas, bibam ... ?

Kdy si s tebou, Maecenate, připiju na Caesarovo vítězství caecubským vínem odloženým na slavnostní příležitost?

Přestože atelická interpretace celé situace („Kdy budeme pít...?“) není vyloučená, kombinace časového adverbia (*quando*) umisťujícího situaci do konkrétního bodu a objekt ve formě inkrementálního predikátu ukazují spíše na interpretaci telickou: „kdy vypijeme“, „kdy se napijeme“, resp. spec. „kdy si připijeme“.

Dvakrát se namísto předmětu pojí futurum slovesa *bibere* s příslovečným určením v roli určení místa, „odkud se pije“: *hac parte, ex una aqua*; v případě pasivní vazby je určen předmět i místní určení: *aquae, de nullo fonte*:

²³¹ Viz odd. 2.1.3.6.

Ov. am. 1,4,32

*Et qua tu biberis, hac ego parte **bibam**.*

Ze které strany se napiješ ty, z té budu pít i já.

PROP. 2,26,32

*... et ex una saepe **bibemus** aqua.*

... a často budeme pít z jednoho pramene.

Atelickou interpretaci, již podtrhuje i neinkrementální objekt zesiluje adverbium *saepe*, které by však mohlo ukazovat rovněž na iterativní interpretaci: „opakovaně (často) dojde k situaci, kdy budeme pít z jednoho pramene“.

Ve čtyřech případech není specifikován objekt ani místo:

PLAVT. *Curc.* 119-120

PH. *Salve*. LE. *Egon n' salva sim, quae siti sicca sum?* PH. *At iam **bibes**.*

Bud' zdráva! – Já mám být zdráva, když jsem vyschlá žízní? – Už se napiješ.

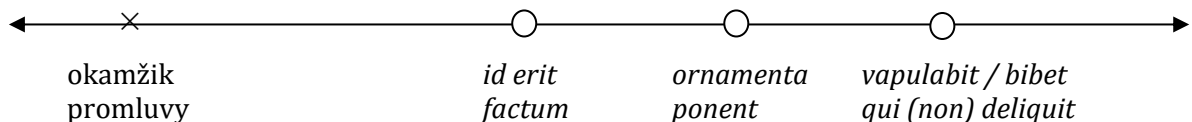
Přísluvečné určení času *iam* určuje bod v čase, v němž nastane konec předchozího stavu. Frázi je proto nutné interpretovat jako telickou. Jde vlastně o přerušení stavu žízně.

PLAVT. *Cist.* 784-785

Ubi id erit factum, ornamenta ponent: postidea loci, / qui deliquit, vapulabit, qui non deliquit, bibet.

Až to skončí, odloží kostýmy. A potom kdo udělal chybu, bude bit, kde žádnou neudělal, bude pít.

Slovesa *vapulabit* a *bibet* vyjadřují, co se stane, „jakmile to skončí a odloží se kostýmy“. Jde o sled jednotlivých akcí nahlížených jako celky, ale nejde o telické situace:

Ov. ars 1,581

*Huic, si sorte **bibes**, sortem concede priorem.*

Budeš-li pít dle losu, jemu dej přednostní los.

Zde sloveso *bibere* označuje aktivitu, interpretace je jednoznačně atelická.

CATO agr. 156

*Comesto aliqua V folia: reddet te, quasi nihil ederis, **bibesque**, quantum voles.*

Sněž asi 5 listů. Udělá ti to, jak bys nic nejedl, a budeš (moci) pít, jak (moc) budeš chtít.

Vzhledem ke specifikaci množství objektu ve vedlejší větě (*quantum voles*) musí jít o telickou situaci „Budeš moc vypít, kolik budeš chtít.“

Pro úplnost se ještě závěrem zvlášť zmíním o negaci u slovesa *bibere* ve futuro. Aby byla výpověď *non bibam* platná, musí platit od bodu I do bodu F, přičemž jediný incident s kladným znaménkem v tomto intervalu frázi zneplatňuje. Záporná fráze *non bibam* tedy označuje atelickou, durativní situaci (aktivitu) „nepít“, tj. v intervalu I-F „nebudu pít“, v češtině je ale možný rovněž překlad „nenapiju se“, tj. zobrazení situace „nepít“ pomocí telické punktuální situace, o níž se řekne, že v daném intervalu nenastane.

Ov. fast. 2,263-264

*At tibi, dum lactens haerebit in arbore ficus / de nullo gelidae fonte **bibentur** aquae.*

Ale ty, dokud bude na stromě viset šťavnatý fík, **nebudeš pít** chladivou vodu z pramene.

Ale ty, dokud bude na stromě viset šťavnatý fík, **se nenapiješ** chladivé vody z pramene.

PLAVT. Mos. 238

*Nam neque edes quicquam neque **bibes** apud me <h>is de diebus.*

Následujících deset dní u mě **nebudeš** nic jíst ani **pít**.

Následujících deset dní se u mě ničeho nenajíš ani **nenapiješ**.

CATO agr. 100

*Id si feceris, metreta oleum non **bibet**, et oleum melius faciet, et ipsa metreta firmior erit.*

Uděláš-li to, džbán nebude olej vsakovat, olej bude lepší a sám džbán bude pevnější.

Závěrem lze říci, že ve většině případů lze sloveso *bibere* ve futuro interpretovat atelicky (durativně), pouze v několika případech je možná rovněž interpretace telická, a to zejména, je-li specifikováno přesné časové určení: *iam*, *ubi id erit factum*, *quando*, resp. v případě přesně specifikovaného množství objektu: *repostum Caecubum*.

***ebibere* – futurum**

Sloveso *ebibere* je v klasické latině doloženo ve futurum pouze jednou u Terentia:

TER. *Haut.* 255

*Quid comedent! Quid **ebibent!** Quid sene erit nostro miserius!*

Co toho snědí! Co toho vypijí! Chudák náš pán!

Mluvčí komentuje celkové množství, které „bude vypito“, celá situace je telická, slovesa *comedent*, *ebibent* označují dokončení procesu.

Na základě provedené analýzy se zdá, že výše naznačené schéma (viz Schéma 27) platí, a sloveso *ebibunt* (prézens prefigovaného, telického slovesa) do tohoto schématu jednoduše naznačit nelze. Pro ověření výše uvedených hypotéz o vztahu futura a prézentu prefigovaných telických a jejich základových sloves bude nyní provedena podrobnější analýza nejprve futurálních tvarů vybraných prefigovaných telických sloves (odd. 3.6.3), dále jejich simplicíí (odd. 3.6.4), a nakonec prézentních tvarů těchto prefigovaných sloves (odd. 3.7.2).

3.6 Futurum

V kapitole 3.3 se na rozboru imperfekta a perfekta sloves s prefixem *ex-* ukázalo, že slovesa s prefixem *ex-* jsou až na výjimky telická, tj. používají se pro zobrazení děje včetně jeho konce. Tato slovesa se proto daleko méně často vyskytují v imperfektu, a pokud ano, pak v naprosté většině zobrazují telické děje v iteraci (tj. popisují déletrvající situaci jako sérii jednotlivých završených dějů). V této kapitole se na základě analýzy tvarů indikativu futura sloves s prefixem *ex-* i jejich simplicíí pokusím odpovědět na otázku, jaký význam mají tato slovesa ve futurum, a jak se tento význam liší od významu futura jejich simplicíí.

3.6.1 Statistika

V následující tabulce jsou uvedeny počty tvarů ind. fut. akt. a ind. fut. pas. všech sloves, která mají více než jeden výskyt alespoň jednoho z těchto tvarů:²³²

	akt.	pas.	celkem		akt.	pas.	celkem
<i>exponere</i>	50	4	54	<i>extorquere</i>	5		5
<i>efficere</i>	44	4	48	<i>eludere</i>	4		4
<i>expedire</i>	41	1	42	<i>erumpere</i>	4		4
<i>eripere</i>	23	2	25	<i>evocare</i>	4		4
<i>exspectare</i>	23	1	24	<i>evolvere</i>	4		4
<i>explicare</i>	17	5	22	<i>excitare</i>	3	1	4
<i>existimare</i>	18	3	21	<i>exquirere</i>	3	1	4
<i>effugere</i>	20		20	<i>extrudere</i>	4		4
<i>evenire</i>	20		20	<i>edicere</i>	3		3
<i>exigere</i>	12	1	13	<i>edocere</i>	3		3
<i>excipere</i>	12		12	<i>elaborare</i>	3		3
<i>exire</i>	12		12	<i>elicere</i>	3		3
<i>efferre</i>	8	2	10	<i>emittere</i>	3		3
<i>exstare</i>	10		10	<i>evadere</i>	3		3
<i>educere</i>	9		9	<i>exhaurire</i>	2	1	3
<i>excellere</i>	9		9	<i>expendere</i>	2	1	3
<i>extinguere</i>	5	4	9	<i>explanare</i>	3		3
<i>eicere</i>	8		8	<i>explere</i>	3		3
<i>existere</i>	8		8	<i>exprimere</i>	2	1	3
<i>effodere</i>	6	1	7	<i>effundere</i>	2		2
<i>eligere</i>	7		7	<i>evincere</i>	2		2
<i>excutere</i>	6	1	7	<i>excedere</i>	2		2
<i>exorare</i>	7		7	<i>excudere</i>	2		2
<i>exercere</i>	5	1	6	<i>exedere</i>	2		2
<i>expellere</i>	4	2	6	<i>exhibere</i>	2		2
<i>expromere</i>	6		6	<i>exstruere</i>	2		2
<i>expugnare</i>	4	2	6	<i>exsugere</i>	2		2
<i>exsolvere</i>	6		6	<i>exsulare</i>	2		2
<i>eruere</i>	5		5	<i>exsultare</i>	2		2
<i>excludere</i>	3	2	5	<i>extenuare</i>	2		2
<i>excogitare</i>	4	1	5	<i>extollere</i>	2		2
<i>expetere</i>	5		5	celkem	506	46	552

Tab. 6 Výskyt tvarů ind. fut. u sloves s prefixem ex-

²³² Komplettní přehled ind. fut. u všech sloves s prefixem ex- viz kap. 7 (Příloha H a Příloha I).

3.6.2 Srovnání futura v češtině a v latině

Vypovídá-li mluvčí o budoucím ději, může si obvykle zvolit mezi **telickým a atelickým zobrazením situace**. Čeština má gramatické prostředky pro rozlišení těchto dvou zobrazení budoucí situace.

Telické zobrazení budoucí situace vyjadřují v češtině přítomné tvary dokonavých sloves; mluvčí nesděluje, zda tento děj začne v budoucnu (okamžik promluvy je v bodě A) nebo již probíhá (okamžik promluvy je situován v bodě B), ale že bude v budoucnu završen (C).

„obléknu se“:

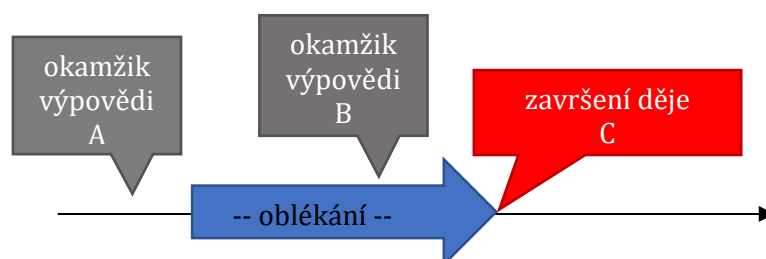

Schéma 28 Telické zobrazení budoucího děje v češtině

Atelické zobrazení budoucí situace v češtině umožňují gramatikalizované tvary futura nedokonavých sloves, jež jsou perifrastické; o ději vypovídáme, že v budoucnu bude probíhat, tj. začne a bude nějakou dobu probíhat.

„budu se oblékat“:

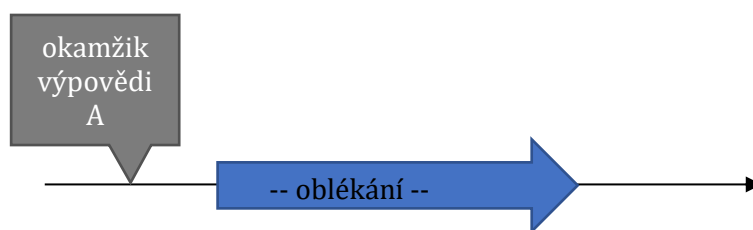

Schéma 29 Atelické zobrazení budoucího děje v češtině

Ne všechny situace lze zobrazit obojím způsobem, např. stavy, které jsou ze své podstaty atelické, lze zobrazit v budoucnu pouze jako trvající, tj. pouze pomocí perifrastického futura (např. „budu žít“, „budu milovat“), viz Schéma 28. Naopak punktuální telické situace (achievement) lze zobrazit pouze pomocí přítomných tvarů dokonavých sloves („zvítězím“, „zlomíš si nohu“), viz Schéma 29 (jediné možné umístění okamžiku promluvy je A).

V latině existuje pouze jeden prézens a dvě futura.²³³ Prézens i futurum I (dále jen „futurum“) se tvoří od tzv. infektního kmene. V latinských gramatikách se o futurum nejčastěji píše jako o čase, který popisuje budoucí atelickou situaci, např. ONIGA (2014: 113): „ ... *future*: expresses a durative action in the future.“ Cf. PINKSTER (2015: 423): „The future indicative tense of the *infectum* stem is used by the speaker to assert his prediction that an event will be taking place at some moment in the future.“²³⁴

LEUMANN – HOFMANN – SZANTYR (1965: 310) o durativitě dějů popisovaných futurem nehovoří: „Der rein zeitliche (prospektive) Gebrauch findet sich zu allen Zeiten von der bestimmten Voraussicht einer näheren oder ferneren Zukunft.“ Zároveň se však v jejich modelu latinského slovesného systému slovesa rozlišují na „perfektivní“ a „imperfektivní“ (tj. dokonavá a nedokonavá), a přestože autoři nikde explicitně nezmiňují význam futura těchto „perfektivních“, resp. „imperfektivních“ sloves, dá se předpokládat, že je závislý na právě na typu slovesa (tj. zjednodušeně řečeno futurum perfektivních sloves označuje děj, který bude v budoucnosti dokončen, futurum imperfektiv popisuje budoucí děj jako durativní).

3.6.3 Vybraná slovesa s prefixem *ex-* ve futurum

Ze sloves, která byla analyzována v předchozí kapitole (3.3), byla vybrána jen taková, jejichž simplicia jsou atelická (nebo jsou obvykle nebo v některých význa-

²³³ Futurum II (tzv. *futurum perfectum*) je čas tvořený od perfektního kmene a označuje děj, který proběhne před jiným budoucím dějem. Jeho omezení je tedy omezené na koordinaci s futurem I nebo jeho funkčními ekvivalenty a ze své podstaty označuje děj dovršený, tj. telický. V této práci se jím dále zabývat nebudu.

²³⁴ Obdobně i v dalších gramatikách:

PANHUIS (2006: 107–8): „All tenses formed on the imperfective stem indicate that an action or event is, was or will be incomplete at the moment of speaking. All tenses formed on the perfective stem indicate completeness. This means that the action or event is, was or will be over and done at the moment of speaking.“

MENGE (2000: 183): „... so bezeichnet das Futur I: (1) eine in der Zukunft eintretende und noch andauernde Handlung oder in der Gegenwart beginnende und in der Zukunft nicht andauernde Handlung.“

mech součástí atelických situací), mají alespoň nějaký výskyt v imperfektu, a zároveň se vyskytují ve futuru a přítentu:

- s prefixem ve významu „ven“: *eripere, educere, effodere, elicere, eligere, evocare*
- s prefixem ve významu „zcela“: *excogitare, exhaurire, exornare, explere*

K nim bylo přidáno ještě sloveso *evolare*, která má zjevně stejné vlastnosti, ovšem v korpusu nemá žádné výskyty tvarů imperfekta, zato má doložené výskyty futurálních a přítentních tvarů, stejně jako jeho simplex *volare*. Je připojena rovněž analýza sloves se sufixem *-sc-*.

3.6.3.1 Prefix *ex-* s významem „ven“

*eripere*²³⁵

V korpusu se vyskytuje 27 tvarů indikativu futura slovesa *eripere*, vždy ve významu budoucí telické, dynamické, punktuální situace (= achievement). Nezřídka je sloveso doplněno adverbialním časovým doplněním specifikujícím, kdy situace dojde naplnění. V češtině je možné všechny tyto situace vyjádřit pouze pomocí přítentních tvarů dokonavých sloves. Základní význam tohoto slovesa je „vyrvat“, „násilím nebo chvatně sebrat“:

PLAVT. *Mil.* 814-815

Eripiam ego hodie concubinam militi, / si centuriati bene sunt manup[u]laris mei.

Dneska tu konkubínu vojákovi seberu, jestli jsou moji spolubojovníci dobře připraveni.

VERG. *Aen.* 9,98-102

*Immo ubi defunctae finem portusque tenebunt / Ausonios olim, quaecumque evaserit undis / Dardaniumque duces Laurentia vexerit arva, / mortalem **eripiam** formam magnique iubebo / aequoris esse deas.*

Až dorazí do cíle a budou jednou v italském přístavu, každé, která vyvázla z moří a přivezla dardanského vůdce do latinské země, odejmu pozemskou podobu a rozkážu, aby z nich byly mořské nymfy.

²³⁵ Ke slovesu *eripere* podrobněji vč. rozboru jeho pf. a impf. viz str. 95.

CIC. *Phil.* 2,112-113

Caritate te et benevolentia civium saeptum oportet esse, non armis. Eripiet et extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvis nobis!

Je třeba se ozbrojit náklonností a důvěrou občanů, ne zbraněmi. Římský lid ti je vezme, vykrouť ti je z rukou. Snad ještě včas pro naši záchranu!

PLAVT. *Rud.* 759

Quid illas spectas? Quas si attigeris, oculos eripiam tibi.

Co na ně čumíš? Jestli se jich dotkneš, vyškrábu ti oči.

*educere*²³⁶

V korpusu je sloveso *educere* v ind. fut. doloženo 10x, vždy ve smyslu budoucí telické situace, a to ve významu „vyvést ven“, z toho dvakrát u Vergilia ve významu „porodit“ (cf. „vyvést mladé“):

VERG. *Aen.* 6,778-9

Romulus, Assaraci quem sanguinis Iliā mater / educet.

Romulus, ježž porodí Ília, matka z krve Assarakovy.

V jednom případě se jedná o iterativní telický děj, jehož iterace je ovšem specifikována lexikálně:

HOR. *epist.* 1,18,43

... tu cede potentis amici / lenibus imperiis, quotiensque educet in agros / [...] iumenta canesque...

... vyhov probám mocného přítele, kdykoli vyvede své [...] soumary a ohaře...

v ostatních případech se jedná o jednorázový telický děj:

LIV. 27,13,8

„Ego vero experiar,“ inquit, „milites, et vos crastino die in aciem educam, ut victores potius quam victi veniam impetretis, quam petitis.“

„Zítřa to zkusím, vojáci,“ řekl, „zítřa vás vyvedu do boje, abyste o milost, o niž usilujete, žádali jako vítězové, a ne jako poražení.“

Ve čtyřech případech je futurum slovesa *educere* v textu spojeno s časovým určením specifikujícím, kdy se děj odehraje: *statim, crastino die, quotiensque, non + umquam,*

²³⁶ Ke slovesu *educere* podrobněji vč. rozboru jeho pf. a impf. viz str. 97.

ve všech případech, kdy sloveso *educere* nese význam „vyvést“, je přítomno rovněž určení směru: *foras, in aciem, in agros, in castra* (v případě významu „porodit“ a „udělat součet“ je směr inherentně obsažen v sémantice slovesa).

*elicere*²³⁷

V korpusu se vyskytují tři tvary futura slovesa *elicere*:

HOR. *carm.* 2,11,21

*Quis devium scortum **eliciet** domo / Lyden?*

Kdo přivede hetéru Lydé z jejího vzdáleného domu?

HOR. *carm.* 4,12,17

*Nardi parvus onyx **eliciet** cadum, / qui nunc Sulpiciis accubat horreis...*

Malá nádobka nardu přiláká džbán, který teď leží ve sklepe pod Aventinem...

V obou výše uvedených případech se jedná o plánování hostiny; v prvním se mluvčí ptá, kdo co přinese, a také kdo přivede hetéru, ve druhém mluvčí sděluje příteli, že má zaplatit, a za to dostane víno. Jedná se o telické situace.

CIC. *Att.* 9,2

*Sed aut ex epistula, quam exspecto, perspiciam, quid sentias, aut alias abs te litteras **eliciam**.*

Bud' se z dopisu, který očekávám, dozvím, co si (o tom) myslíš, nebo od tebe vylákám další dopis.

Interpretace tohoto futura není tak jednoznačná jako interpretace předchozích dvou. Lze jej rovněž interpretovat jako budoucí telickou punktuální situaci – odhodlání mluvčího vylákat z příjemce dopisu jeho názor buď v tomto, nebo příštím dopise, ale mohlo by jít i o iteraci: bude tě žádat o další dopisy, dokud se tvůj názor nedozvím (nejednoznačnosti přispívá i fakt, že latinské slovo „dopis“, *litterae*, je plurál, a tedy nerozeznáme, zda mluvčí chce „vylákat“ z příjemce dopis jeden nebo více). První výklad se zdá pravděpodobný i vzhledem k významu ostatních dvou výskytů futura slovesa *elicere*.

²³⁷ Ke slovesu *elicere* podrobněji vč. rozboru jeho pf. a impf. viz str. 124.

*eligere*²³⁸

Sloveso *eligere* se ve futuro vyskytuje 7x, vždy ve významu jednorázové budoucí telické situace (ve čtyřech případech navíc ve spojení s objektem v počtu „jednoho“ – *unam spoliationem, unum annum, unum aliquod, unum*):

Cic. *Verr.* 2,4,102

Ex quibus unam eligam spoliationem nobilissimi atque antiquissimi fani, de qua priore actione testes dicere audistis.

Z těch všech vyberu pouze vyloupení vznešené a starobylé svatyně, o němž jste slyšeli mluvit svědky při prvním přelíčení.

Cic. *ac.* 1,117

Finge aliquem nunc fieri sapientem, nondum esse; quam potissimum sententiam [melius] eliget <et> disciplinam? Etsi quamcumque eliget, insipiens eliget; sed sit ingenio divino: quem unum e physicis potissimum probabit?

Představ si někoho, kdo se teď stává moudrým, ale ještě není. Jaký si nejspíš vybere filosofický směr? Ať zvolí kterýkoli, zvolí ho nevědomě. Ale představ si, že má božské nadání – kdo z „fyziků“ mu bude nejvíce vyhovovat?

Cic. *ac.* 1,118

Ex is eliget vester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur.

Z nich si ten váš moudrý člověk myslím vybere někoho, koho bude následovat.

*evocare*²³⁹

Sloveso *evocare* se v korpusu vyskytuje v ind. fut. 4x, pouze u Plauta, a to ve tvaru *evocabo*, vždy v situaci, kdy mluvčí sděluje publiku, co v příštím okamžiku udělá, tj. že někoho „zavolá ven“:

PLAUT. *Rud.* 479

Iam hercle evocabo hinc hanc sacerdotem foras, / ut hanc accipiat urnam.

Už zavolám tu kněžku ven, aby si ten džbán vzala.

²³⁸ Ke slovesu *eligere* podrobněji vč. rozboru jeho pf. a impf. viz str. 104.

²³⁹ Ke slovesu *evocare* podrobněji vč. rozboru jeho pf. a impf. viz str. 123.

*effodere*²⁴⁰

Tvarů ind. fut. slovesa *effodere se* v korpusu vyskytuje 5, kromě jednoho případu vždy jednoznačně ve významu telické budoucí situace:

PLAVT. *Aul.* 189

*Cui ego iam linguam praecidam atque oculos **effodiam** domi.*

Doma jí uříznu jazyk a vyškrábu oči!

PLAVT. *Pseud.* 412

*Ex hoc sepulcro vetere viginti minas / **effodiam** ego hodie, quas dem erili filio.*

Dnes z téhle staré hrobky vykopu dva tisíce drachem, a ty dám pánovu synovi.

Jediný ne zcela jednoznačný případ je v následujícím textu, jenž je součástí návodu na výrobu dřevěných nástrojů pro sklizeň oliv; dřevěné větvičky jsou ponořené ve vodě nebo v hnoji a mají se používat k výrobě kolíků, vyndávat se však mají za stanovených podmínek:

CATO *agr.* 31,2

*Ulmeam, pineam, nuceam, hanc atque aliam materiem omnem cum **effodies**, luna decrescente eximito postmeridie sine vento austro.*

Až jilm, borovici, ořech a všechno to ostatní dřevo vykopeš, vyndej ho po poledni, až nebude vát jižní vítr, v době, kdy ubývá měsíc (tj. až vykopeš hlínu z jámy, v níž je dřevo zakopáno, vyjmi jej ven v přesně stanovenou dobu).

Další možnost je, že vedlejší věta *Ulmeam ... cum effodies* vyjadřuje simultánní okolnost k hlavní větě, tj. jakýsi rámec, což je pro vedlejší věty s *cum* + fut. I standardní. V takovém případě by význam souvětí byl: „Až budeš chtít to dřevo vykopat, vyndej ho po poledni...“ Ind. fut. *effodies* by tedy měl v tomto případě nejspíše konativní interpretaci.

Ve vedlejších větách s *cum*, které vyjadřují předčasnost před budoucím dějem ve větě hlavní (futurem nebo imperativem) stojí v klasické latině obvykle futurum II:

CIC. *Verr.* 5,154

*Cum testem **produxero, refellito, si poteris.***

Až předvedu svědka, vyvrát' to, budeš-li moci.

²⁴⁰ Ind. impf. slovesa *effodere* viz str. 148.

V archaické próze se však pro předčasný děj ve futuru používá rovněž futurum I:

CATO *agr.* 1,4-5

Ad villam cum venies, videto vasa torcula et dolia multane sient: ubi non erunt, scito pro ratione fructum esse.

Až přijdeš k vile, podívej se, jestli je tam hodně vinných lisů a džbánů. Nebudou-li, věz, že úrody bude úměrně k nim.

Vzhledem k tomu, že vazba *cum* + fut. I pro vyjádření předčasnosti před dějem vřídící věty vyjádřeným futurem je v archaické latině běžná, a také vzhledem k tomu, že se na základě analýzy zdá, že slovesa s *ex-* vyjadřují ve futuru budoucí telické děje, zdá se interpretace *cum effodies* jako předčasného, dokončeného děje před *eximito* plausibilní, nebo minimálně se nedá vyloučit.

evolare

Sloveso *evolare* se v korpusu nevyskytuje v imperfektu. Základové sloveso *volare* („létat“) je atelické. Předpona *ex-* má u něj význam „směrem ven“, a výsledné sloveso je telické, přičemž telos je přechod subjektu zevnitř ven, např. *evolare e senatu* („vyletět ze senátu“).

Ind. fut. slovesa *evolare* se v korpusu vyskytuje pouze jednou, v jednoznačně telické jednorázové interpretaci:

Cic. *Att.* 10,10,3

Clam agam, cum paucissimis alicubi occultabor; certe hinc istis invitissimis evolabo, atque utinam ad Curionem!

Udělám to tajně, někde se schovám s pár lidmi. Určitě jim odtud uniknu, ať se jim to jakkoli nelíbí.

3.6.3.2 Prefix *ex-* s významem úplnosti, dokončenosti

*excogitare*²⁴¹

Tvarů ind. fut. slovesa *excogitare* („vymyslet“) se v korpusu vyskytuje 5. Sloveso *excogitare* nese informaci, že proběhlá mentální činnost subjektu měla, má nebo bude

²⁴¹ Ke slovesu *excogitare* podrobněji vč. rozboru jeho pf. a impf. viz str. 132.

mít výsledek. V souladu s tím se tvary futura slovesa *excogitare* používají pro popis budoucí telické situace:

Cic. *leg. agr.* 1,2,2

*Videlicet **excogitabit** aliquid atque adferet.*

Jistě něco vymyslí a navrhne.

Cic. *Verr.* 2,3,118

*Hoc neque exemplo cuiusquam neque ullo iure fecit neque eam pecuniam rettulit, neque hoc parvum crimen quemadmodum defensurus sit, homo quisquam umquam **excogitabit**.*

K tomu, co udělal, neexistuje precedens, nebylo dle práva, žádné peníze nevrátil, a nikdo nikdy nepřijde na to, jak tenhle drobný zločin obhájit.

Cic. *Att.* 10,13,2

*Nos tamen aliquid **excogitabimus**.*

Něco přece vymyslím.

*exhaurire*²⁴²

Sloveso *exhaurire* se ve futuro vyskytuje třikrát:

Liv. 38,14,12

*Quinque et viginti talenta tyrannidem tuam **exhaurient**?*

Dvacet pět talentů tvou říši (tj. pokladnu) vyčerpá?

Cic. *Catil.* 1,12

*Nam si te interfici iussero, residebit in re publica reliqua coniuratorum manus; sin tu, quod te iam dudum hortor, exieris, **exhaurietur** ex urbe tuorum comitum magna et pernicioosa sentina rei publicae.*

Nařídím-li tě popravít, budeme tu ve státě dál mít tvé zbylé spiklence. Jestliže však, jak tě již dlouho vybízím, odejdeš, zmizí z města i ta tvá sebranka, která je pro stát nebezpečná.

V přeneseném významu „vyplnit sliby“:

Cic. *Att.* 5,6,2

*Mandavi omnia; quae quidem tu, ut polliceris, **exhauries**.*

Svěřil jsem ti vše, a ty slibuješ, že to vyplníš.

²⁴² Ke slovesu *exhaurire* podrobněji vč. rozboru jeho pf. a impf. viz str. 147.

Ve všech třech případech mluvčí sděluje, že nějaký objekt (pokladna, město, sliby) bude zcela vyprázdněn, tj. vždy ve významu budoucí telické situace.

*exornare*²⁴³

Ve futuru se sloveso *exornare* vyskytuje v korpusu pouze jednou, a to v jednorázové telické situaci:

PLAVT. *Poen.* 424

*I, adduce testis tecum: ego intus interim / iam et ornamentis meis et syco-
phantiis / tuom **exornabo** vilicum. / Propera atque abi.*

Jdi, a přiveď svědky. Já zatím vevnitř vyzdobím tvého dozorce svými šperky a vybavím darebáctvím. Pospěš si a jdi už.

*explere*²⁴⁴

V ind. fut. se sloveso *explere* v korpusu vyskytuje třikrát, opět jako součást telických situací:

VERG. *Aen.* 1,267

*At puer Ascanius, quoi nunc cognomen Iulo / additur (Iulus erat, dum res stetit
Ilii regno), / triginta magnos volvendis mensibus orbis / imperio **explebit**,
regnumque ab sede Lavini / transferet et longam multa vi muniet Albam.*

A chlapec Askanios, kterému se nyní říká Iulus (a kterému se dříve říkalo Ílos, dokud ještě existovalo ílijské království), **naplní** třicet let svou vládou, a pak království přeneseme z Lavinia do Alby Longy, již důkladně opevní.

Telos je jednoznačně specifikován i přesným počtem let, jež Askanios musí „naplnit svou vládou“: *triginta magnos orbis*.

VERG. *Aen.* 6,544

*Deiphobus contra 'ne saevi, magna sacerdos: / discedam, **explebo** numerum
reddarque tenebris.'*

Na to Deifobos: „Nezlob se, velká kněžko. Odejdu, doplním počet (tj. vrátím se tam, kde teď chybím) a vrátím se do temnoty.“

Bez Deifoba není v podsvětí plný počet, on se vrátí a doplní jej do úplnosti.

²⁴³ Ke slovesu *exornare* podrobněji vč. rozboru jeho pf. a impf. viz str. 130.

²⁴⁴ Ke slovesu *explere* podrobněji vč. rozboru jeho pf. a impf. viz str. 145.

Cic. *off.* 3,7,34

*Hanc igitur partem relictam **explebimus** nullis adminiculis, sed, ut dicitur, Marte nostro.*

Tuto zbývající část tedy dokončím bez pomoci – na vlastní pěst, jak se říká.

Opět je jasně specifikováno to, co není a bude dokončeno (*hanc partem relictam*).

3.6.3.3 Slovesa se sufixem -sc-²⁴⁵

V korpusu se vyskytují následující tvary futura sloves s prefixem *ex-* a sufixem *-sc-*: *exarescere, excandescere, expergisci, extimescere* (5 výskytů). První tři zmíněná slovesa označují vždy telickou situaci – změnu stavu:

PLAVT. *Rud.* 578

*Tu istaec mihi dato: **exarescent** faxo.*

Dej mi je: vyschnou, o to se postarám.

CATO *agr.* 95,2

*Nam si in tecto coquas, cum bitumen et sulphur additum est, **excandescet**.*

Kdybys to vařil vevnitř, zbělá, jakmile přidáš pryskyřici a síru.

HOR *epist.* 1,2,32-33

*Ut iugulent hominem, surgunt de nocte latrones: / ut te ipsum serves, non **expergisceris?***

Zločinci vstávají za noci, aby zabili člověka. A ty se pro vlastní záchranu nevzbudíš?

Sloveso *extimescere*, jak bylo podrobně rozebráno v odd. 3.4.2.6, má význam přechodu ze stavu beze strachu do stavu strachu; v češtině přitom neexistuje adekvátní překlad, pouze v některých případech lze použít sloveso „vylekat se“, které ovšem označuje punktuální situaci leknutí, která nemusí mít (ale může) za následek stav strachu.

Cic. *Phil.* 12,26

*Non modo enim poenam non **extimescet**, qui mihi vim attulerit, sed etiam gloriam sperabit a latronum gregibus et praemia.*

²⁴⁵ K pf. a impf. sloves se sufixem -sc- viz odd. 3.4.2.6.

Nejen že se ten muž, který mě napadl, nelekne trestu, ale ještě bude doufat ve slávu a odměnu od té bandy lupičů.

Muž, který Cicerona napadl, se nelekne trestu → tj. nezačne se bát → nebude se bát.

Podobně např.:

Cic. *fam.* 9,16,8

*Ante meum adventum fama ad te de mea nova lautitia veniet; eam tu **extimesces**.*

Ještě před mým příchodem k tobě přijde zpráva o mé nové zálibě v luxusu. Té se vylekáš.

3.6.4 Platnost futura simplicii

V předchozí kapitole byly analyzovány výskyty tvarů futura vybraných sloves s prefixem *ex-*. Z analýzy vyplývá, že futurum těchto prefigovaných sloves je obvykle součástí popisu situací, o nichž mluvčí tvrdí, že budou dokončeny, tj. jsou součástí popisu budoucích telických situací. V této kapitole bude provedena analýza tvarů futura simplicii těchto sloves, což umožní lépe rozlišit, zda je zmíněná telicita způsobena skutečností, že se jedná právě o futurum, nebo spíše vyplývá z prefixu.

rapere

V korpusu se vyskytuje 15 tvarů futura slovesa *rapere* (sloveso *eripere* má 27 výskytů), většina z nich ve významu „vléct“, „odvléct“.

V některých případech se jedná o situace jednoznačně telické. Slovesa je doplněno objektem, který je vlečen, a místem, kam je objekt vlečen, resp. v následujícím případě objektem, který je „násilně odňat“:

Ov. *met.* 13,771-773

*Telemus Eurymides, quem nulla fefellerat ales, / terribilem Polyphemon adit, 'lumen' que, 'quod unum' / fronte geris media, **rapiet tibi**' dixit 'Ulixes.'*

Telemus Eurymides, jenž se nikdy ve věštbách nemýlil, přistoupil k hrozivému Polyfémovi a řekl: „O tvé jediné oko, jež máš uprostřed čela, tě připraví Odysseus.“

Telická interpretace této situace vyplývá z konkrétní specifikace objektu, tj. „jediného oka“, které Odysseus Polyfémovi „násilně odejme“, tedy „připraví jej o něj“. Cf. *oculos tibi eripiam* v odd. 3.6.3.1.

Obdobně také:

Ov. met. 6,616-617

... aut linguam aut oculos, et quae tibi membra pudorem / abstulerunt, ferro rapiam ...

... nebo mu vyříznu jazyk, oči nebo údy, jež tě obraly o panenství ...

Někdy je přítomen i rys iterativity:

HOR. carm. 2,13,19-20

*... sed improvisa leti / vis rapuit **rapiet**que gentis.*

... ale nečekaná smrtící síla přemohla a přemůže (všeljaké) kmeny.

Zde se jedná o iteraci telických situací proběhlých (*rapuit*) a těch, co proběhnou (*rapiet*). Situace jsou však představeny jako jednorázové, důraz je kladen na skutečnost, že se takováto situace již stala a ještě nastane, což je ještě zvýrazněno adjektivem *improvisa*, které má ve skutečnosti sémantickou roli okolnosti děje, která by v neutrálním textu byla vyjádřena spíše adverbiem rozvíjejícím sloveso („smrt nečekaně přemohla a přemůže různé kmeny“). Z objektu v plurálu (*gentes*) je ovšem zjevné, že se dle mluvčího situace opakovala a bude opakovat.

Někdy je telická interpretace zjevná z kontextu:

PLAVT. Bacch. 686-688

*Em, / istoc dicto dedisti hodie in cruciatum Chrysalum: / nam ubi me aspiciet, ad carnuficem **rapiet** continuo senex.*

Hm, tím, cos řekl, jsi dnes poslal Chrysalu na mučení: protože jak mě dědek uvidí, hned mě odvede ke katovi.

V první části výpovědi Chrysalos sděluje, že bude mučen, ve druhé části vysvětluje, jak se to stane (aby mohl být mučen, musí ke katovi nejprve přivlečen).

V některých případech se však jedná o situace atelické:

HOR. sat. 2,3,72-73

*Cum **rapies** in ius malis ridentem alienis, / fiet aper, modo avis, modo saxum et, cum volet, arbor.*

Až ho, smějícího se cizímu neštěstí, povlečeš před soud, změní se tu v kance, tu v ptáka, tu v kámen a když bude chtít, i ve strom.

Častá je i interpretace konativní, resp. tvar futura vyjadřuje záměr a mluvčí explicitně nespecifikuje, zda tento záměr bude naplněn:

Cic. ac. 1,114

*Quae tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? Vereor, ne subadroganter facias, si dixeris tuam; atqui ita dicas, necesse est. Neque vero tu solus, sed ad suam quisque **rapiet**.*

A k jakému systému mě chceš dovést, jestliže mě odvedeš od tohoto? Obávám se, že říci, že ke svému, by od tebe bylo trochu zbrklé, i když to nejspíš musíš říct. Jenže nejen ty, ale všichni se budou snažit mě strhnout k tomu svému.

Obdobně také např.:

Cic. off. 3,6,26

*Ergo unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas uniuscuiusque et universorum, quam si ad se quisque **rapiet**, dissolvetur omnis humana consortio.*

Všichni by tedy měli mít předsevzetí, že prospěch každého jednotlivce bude identický s prospěchem celku, protože pokud se bude každý snažit tento prospěch urvat pro sebe, celá lidská společnost zanikne.

Někdy je sice explicitně určen telos, k němuž děj spěje, ale mluvčí jasně nespecifikuje, zda podle něj tohoto telu bude, či nebude dosaženo:

Cic. Tusc. 5,28,81

*Itaque eam tergiversari non sinent secumque **rapient**, ad quemcumque ipsae dolorem cruciatumque ducentur.*

A nedovolí jí tedy od nich utéct a povlečou (budou vléct) s sebou na jakoukoli bolest a jakékoli mučení, na něž budou ony samy vedeny.

V tomto případě lze uvažovat kromě iterace atelických situací také o iteraci jednotlivých telických situací: „kamkoli budou (ctnosti) samy přivlečeny, dovlečou tam i ji (blaženost)“. Obdobně neurčitá iterace je i v následujícím případě:

Cic. Rab. Post. 18

***Rapientur** homines in haec iudicia ex omni non modo invidia, sed sermone malivolorum, nisi cavetis.*

Lidé budou přivlekáni na tyto soudy nejen ze závisti, ale i jen kvůli řečem zlovolných lidí, jestliže s tím něco neuděláte.

Futurální tvary slovesa *rapere* jsou nejčastěji doplněny o determinanty, jež umožňují interpretovat zobrazené situace jako telické (10 výskytů). V několika případech jsou tyto tvary součástí situací atelických, situací zobrazujících záměr, o němž mluv-

čí neříká, zda bude naplněn (celkem 5 výskytů). Naopak všech 27 tvarů futura slovesa *eripere*²⁴⁶ v korpusu má jednoznačně jednorázovou telickou platnost.

ducere

Excerpovány nebyly: tvar 2. sg. ind. fut. akt. kvůli homomorfismu s nom. a acc. pl. substantiva *dux* (*duces*); 1. sg. ind. fut. akt. kvůli zaměnitelnosti za 1. sg. konj. prez. akt. (*ducam*). Ostatních tvarů futura slovesa *ducere* je v korpusu 41.

Zastoupeny jsou následující významy slovesa *ducere*:

- základní: 1. „táhnout“, „vléct“;
2. „vést“
- metaforické: 3. „vyvodit“, „odvodit“;
4. „pokládat“, „považovat“;
5. „tvořit“, „vytvářet“ („vyvést tvořivou činností“), „způsobit“

Prefigované sloveso *educere* je odvozeno od základních významů, proto budou v následujícím rozboru metaforické významy ponechány stranou. V základních významech popisují tvary futura slovesa *ducere* telické i atelické situace:

PLAVT. *Epid.* 373-374

*Quae se emptam simulet, quae senes duo docte ludificetur. / Eam **ducet** simul Apoicides ad tuom patrem.*

Ona bude předstírat, že byla koupená, a ty dva starce šikovně oblaťne. Apoikides ji přivede s sebou ke tvému otci.

Telická interpretace výše uvedeného případu vyplývá ze specifikace cíle, kam bude objekt zaveden, a je potvrzen kontextem (ve scéně jde o to dostat dívku ke zmíněnému otci).

TER. *Andr.* 780-781

Hem! Coactus legibus eam uxorem ducet!

Ha! Vezme si ji za manželku, byl k tomu donucen zákony!

²⁴⁶ Rozbor futura slovesa *eripere* viz str. 192.

Fráze *ducere aliquam uxorem* obvykle popisuje, jako v tomto případě, telickou, punktuální situaci. Podobně v následujícím příkladu (*ducere aliquem victorem*), jež je ale specifický tím, že jde vlastně o stav nedosažení telu, tj. nikdy se nestane, že nastane telos:

HOR. *carm.* 4,3,3-6

*Illum ... / ... non equus impiger / curru **ducet** Achaico / victorem.*

Nikdy ho nepřiveze bujný kůň na řeckém voze jako vítěze.

Telická interpretace následujícího příkladu vychází z kombinace doplnění: z adverbálního doplnění místa, kam Sibylla adresáta povede a z ceny. To zač, adresát platí, není „být veden“, ale „být zaveden na konkrétní místo“:

VERG. *Aen.* 5, 735-736

*Huc casta Sibylla / nigrarum multo pecudum te sanguine **ducet**.*

Tam tě zavede Sibylla za množství krve černých dobytčat.

Tvary futura slovesa *ducere* v základních významech ale označují rovněž situace atelické, např. jsou-li součástí popisu průvodu:

PROP. 2,1,55-56

*Una meos quoniam praedata est femina sensus, / ex hac **ducentur** funera nostra domo.*

Jelikož tato jediná žena mě zbavila smyslů, z jejího domu půjde můj pohřební průvod.

V případě pohřebního průvodu není telos překročení prahu domu, v němž mrtvý ležel, *ex hac domo* je tedy pouze startovní čára atelické situace – pohřebního průvodu, jehož konec není specifikován. Obdobně i jiné průvody:

Ov. *am.* 1,2,27-28

***Ducentur** capti iuvenes captaeque puellae: / haec tibi magnificus pompa triumphus erit. / ... / Mens bona **ducetur** manibus post terga retortis.*

Povedou zajaté chlapce a zajaté dívky; tenhle průvod budu tvůj velkolepý triumf. ... I zdravá mysl bude vlečena v průvodu s rukama svázanýma za zády.

Atelická je rovněž následující situace, v níž se popisuje fungování budoucího mechanického stroje (lisu na olivy):

CATO *agr.* 3,5-6

*Orbicularibus superioribus octonis, inferioribus senis citius **duces**; si rotas voles facere, tardius **ducetur**, sed minore labore.*

S osmi kladkami nahoře a šesti dole budeš táhnout rychleji, pokud budeš chtít použít kola, půjde to pomaleji, ale s menší námahou.

Atelické situace jsou i ty, v nichž je fráze se slovesem *ducere* téměř synonymní s *ire*:

PROP. 2,1,75

*Si te forte meo **ducet** via proxima busto...*

Pokud tě náhodou povede cesta (= půjdeš-li náhodou) kolem mého náhrobku...

LIV. 38,11,2

*Ne quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum **ducetur**, per fines suos transire sinito.*

Nechť nedovolí žádnému vojsku, které táhne proti jejich spojencům či přátelům, projít skrze své území.

Sloveso *ducere* v základním významu „táhnout“, „vléct“, „vést“ je součástí telických i atelických situací, a to v závislosti na doplnění. Sloveso *educere*²⁴⁷ je vždy součástí jednorázových telických situací až na jedinou výjimku (HOR. *epist.* 1,18,43: *quotiensque educet in agros*), kdy je součástí iterativní telické situace, přičemž iterativita je specifikována lexikálně (*quotiens*).

legere

Tvarů futura slovesa *legere* je v korpusu doloženo 29.²⁴⁸ V jednom případě jde o speciální význam „svinovat plachty“: OV. *epist.* 15,216: *vela legetque manu* („bude svinovat plachty“); ostatní případy se dají rozdělit na tři základní významy: 1. „sbírat“, 2. „vybírat“, 3. „číst“:

1. „sbírat“ (4 výskyty):

CATO *agr.* 25,35

*Quom vinum coctum erit et quom **legetur**, facito uti servetur familiae primum suisque, facitoque studeas bene percoctum siccumque legere, ne vinum nomen perdat.*

Až bude víno zralé a bude se sbírat (= bude probíhat sklizeň), necht' se první nechá pro rodinu. Snaž se, aby se sbíralo dobře zralé a suché, aby víno neztratilo na kvalitě.

²⁴⁷ Rozbor futura slovesa *educere* viz str. 193.

²⁴⁸ Z toho polovina případů je v textech Ovidiových, proto je v tomto oddíle mnoho excerpt právě z děl tohoto autora. Pouze 9 výskytů je v textech prozaických.

CATO agr. 144,5

*Quod oleae salsae non acceperint, dum oleam **legent**, in modios singulos SS. V dabuntur.*

Co se týče slaných oliv – za ty, co nedostanou při sklizni (= až budou olivy sbírat), se jim dá 5 sesterciů za modius.

V obou výše uvedených případech jde o obecný návod pro budoucí sklizně. Přestože situace „sbírat víno“ a „sbírat olivy“ jsou durativní a dynamické (aktivity), v obou těchto případech jde o pozadí jiných situací (*facito ut servetur...*, *dabuntur SS V.*), a interpretace obou situací je spíše stavová: „až se bude sbírat víno“ → „v době sklizně“, podobně jako „až bude léto“, „až bude škola“.

VERG. Aen. 4,683

*Volnera lymphis / abluam et extremus siquis super halitus erat, / ore **legam**.*

Omyju vodou rány, a zbyl-li na ní poslední dech, seberu jej ústy.

VERG. ecl. 2,51

*Iipse ego cana **legam** tenera lanugine mala / castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat; / addam cerea pruna ...*

Sám natrhám kdoule s jemným chmýřím a kaštiny, které milovala má Amaryllis; přidám modré švestky ...

V případě těchto dvou textů jde o jednorázové telické situace: v prvním je telos jednoznačně určen vedlejší větou *siquis extremus halitus supererat* ve funkci objektu (poslední dech, zbývá-li vůbec, lze sebrat pouze jednou, tj. mluvčí hovoří o jediném polibku), jde o punktuální situaci; ve druhém případě by bylo možné uvažovat o atelické interpretaci (a nedokonavém překladu: „Já sám budu trhat kdoule...“), ovšem na základě celkového kontextu, v němž mluvčí hovoří o tom, co hodlá dát adresátovi darem, a z koordinace s následující větou *addam cerea pruna* je jasně definováno ohraničení pro sběr kdoulí.²⁴⁹ Telos situace *Iipse ego cana legam ... mala* je tedy natrhat takové množství, které se dá adresátovi darem.

²⁴⁹ V češtině se toto omezení vyjadřuje opačným videm: „budu trhat jablka“ = budu trhat a množství jablek není nikterak specifikováno; „natrhám jablka“ = budu trhat, a jakmile bude natrháno dostatečné množství, např. koš nebo množství, které je subjektem či adresátem za dostatečné považováno, přestanu s trháním. Přesné množství rovněž není specifikováno, ale adresát ví, že množství nějak ohraničené je.

2. „vybrat“ (3 výskyty):

Cic. Pis. 94

*Neque **legetur**, quisquis voluerit, nec quisquis noluerit, non **legetur**; nulli coniciuntur in illum ordinem, nulli eximentur; ... iudices iudicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit.*

Nebude už vybírán každý zájemce, ani nebude možné být nevybrán, když někdo funkci chtít nebude. Nikdo nebude do funkce dosazován ani mu nebude odebírána. ... Soudit budou ti soudci, kteří byli vybráni dle zákona, ne dle potřeby některých lidí.

Cicero hovoří o výhodách nového zákona o soudcích, tj. o obecně platném budoucím postupu: zatímco dříve byl vybrán vždy ten, kdo funkci chtěl, a ten, kdo ji nechtěl, vybrán nebyl, v budoucnu tomu tak nebude. Jedná se o budoucí opakované jednotlivé telické situace: každý jednotlivec bude či nebude vybrán bez ohledu na to, zda o funkci má zájem, či ne. Na telicitu situací ukazuje rovněž subjekt konkrétně specifikovaný ve vedlejší propozici (*quisquis voluerit; quisquis noluerit*). V češtině lze v tomto případě v překladu užít jak dokonavé sloveso („ne každý, kdo projeví zájem, bude vybrán...“), tak nedokonavé („nebudou vybírání ti, co projeví zájem...“), přičemž první možnost akcentuje konkrétní postup u každého jednotlivce (resp. každého obsazovaného místa), druhá dlouhodobost a opakovanost celkového postupu obsazování funkcí.

Cic. fin. 4,15,40

*Introducitur enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quae **leget** quaeque reiciet, unam referentur ad summam.*

Ctnosti vůbec nelze v životě vymezit místo, jestliže vše, co bude ctnost vybírat, a co zavrňovat, nebude usouvztažněno k celkovému souhrnu.

Všechny jednotlivosti, které si „ctnost zvolí“, a všechny, které zavrňe, musí být vzaty v úvahu a zahrnuty do souhrnu, tj. situace *quae leget* a *quae reiciet* jsou telické, ovšem iterativní. V češtině je v překladu opět možné jak dokonavé, tak nedokonavé sloveso, přičemž nedokonavé zdůrazňuje právě iterativitu jednotlivých telických situací („vše, co si bude vybírat, a co bude zavrňovat“).

Ov. ars 1,357

*Illam **leget** tempus (medici quoque tempora servant), / quo facilis dominae mens sit et apta capi.*

Ona vybere čas (a dohodnutý čas ctí i lékaři), kdy bude přístupná a připravená nechat se sbalit.

Ačkoli se jedná o obecně platný návod (jak získat ženu), má formu rady příteli, a situace je představena jako jednorázová telická, ve skutečnosti jde o hypotetickou, kdykoli opakovatelnou situaci.

3. „číst“ (21 výskytů)

Futurum slovesa *legere* ve významu „číst“ má v korpusu specifické významové odstíny:

a) budoucí existence čtenářů určité knihy (11x):

aktivně: „čtenáři budou nějakou knihu (autora) číst“; pasivně: „kniha (autor) bude mít čtenáře (v budoucnu/na nějakém místě)“; tj. v delším časovém, resp. geografickém úseku budou existovat blíže nespécifikované kratší úseky, v nichž někdo knihu bude číst, bez ohledu na to, jestli ji někdo dočte či ne.

V tomto významu situace vyjádřená futurem slovesa *legere* často zahrnuje i přítomný okamžik („kniha se čte a bude se číst ještě dlouho“) – jde o habituálně-iterativní atelické situace:

Ov. am. 1,15,25-6

*Tityrus et segetes Aeneidaeque arma **legentur**, / Roma triumphati dum caput orbis erit.*

Zpěvy pastýřské, rolnické i Aeneida se budou číst, dokud bude Řím vládnout porobenému světu.

Ov. trist. 4,1,94

*An mea Sauromatae scripta Getaeque **legent**?*

Budou moje knihy číst Sauromaté nebo Getové?

Na pomezí mezi tímto a následujícím významovým odstínem se nacházejí dva případy, kdy jsou ve vedlejší propozici označeni „čtenáři“ jako *qui legent*, resp. *cum legent*. V obou případech autoři sdělují, co si budou nebo by měli myslet potenciální budoucí čtenáři:

HIRT. Gall. 8, praefatio, 3

*Quos utinam, qui **legent**, scire possint, quam invitus susceperim scribendos.*

Kéž by ti, co tento spis budou číst, mohli vědět, jak nerad jsem se pustil do jeho sepsání.

b) budoucí probíhající aktivita/proces čtení:

Ov. *ars* 1,357

*Scripta **leget** secum; matrem misisse putato!*

Bude si potichu číst dopis. Ty ho považuj za dopis od matky!

HOR. *epist.* 1,7,10-12

*Quod si bruma nives Albanis illinet agris, / ad mare descendet vates tuus et sibi parcet / contractusque **leget**.*

Až přijde zima do albanských kopců, tvůj básník sestoupí k moři, bude odpočívat a schoulený (zimou) bude si číst.

CIC. *Brut.* 191

*Qui cum convocatis auditoribus legeret eis magnum illud, quod novistis, volumen suum et eum legentem omnes praeter Platonem reliquissent, '**legam**' inquit 'nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est centum milium'.*

Když četl svolanému publiku to své velké dílo, které znáte, všichni kromě Platóna během čtení odešli. On řekl: „Stejně budu číst. Platón mi vynahradí sto tisíc posluchačů.“

V češtině by v tomto případě přicházela v úvahu i dokonavá varianta překladu: „Stejně to přečtu/dočtu.“ Akcent na dokončenost aktivity (tj. rys telicity) však, zdá se, v latinském textu není, mj. již tím, že zcela chybí předmět.

V jednom případě je v tomto smyslu v textu užito futurum pro minulé vyprávění, tj. na místo perfekta („futurum historické“):

HOR. *sat.* 2,5,67-68

*Multum Nasica negatas / accipiet tandem et tacitus **leget** invenietque ...*

Mnohokrát Nasica odmítl, nakonec konečně (závěť) vzal, přečetl si a zjistil...

c) *legere*, které se významově blíží *videre* (resp. v pas. *videri* – *esse*):

Ov. *trist.* 4,2,19

*Ergo omnis poterit populus spectare triumphos, / cumque ducum titulis oppida capta **leget**, / vinclaque captiva reges cervice gerentes / ante coronatos ire videbit equos ...*

Všechn lid bude moci sledovat triumf, se jmény vládců bude číst jména dobytých měst, uvidí zajaté krále s řetězy na šíji, jak jdou před vyzdobenými koňmi ...

LIV. 10,7,11

*In cuius imaginis titulo consulatus censuraque et triumphus aequo animo **legetur**, si auguratum aut pontificatum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi?*

Takže na nápisech na jejich bustách budou klidně konzuláty, cenzura, triumf, ale když se tam objeví kněžské funkce, už to bude pro oči kolemjdoucích (dosl. čtenářů) moc?

Do této skupiny řadím i následující mezní případ:

Ov. *trist.* 2,259-260

*Sumpserit Annales – nihil est hirsutius illis – / facta sit unde parens Iliā,
nempe **leget**.*

Ať si vezme Anály (vážnější literatura už není!), stejně tam uvidí (= dočte se), jak se z Rhey Silvie stala matka.

Ovidius se těmito slovy brání z nařčení, že jsou jeho texty nemravné. V češtině je přirozenější dokonavý překlad, přičemž telicita je naznačena v latinském textu vedlejší propozicí *unde facta sit parens Iliā*, tj. konkrétní specifikací, co se čtenář dozví.

Sloveso *legere* je ve futuru doloženo ve třech velmi různých významech: ve významu 1. „sbírat“ je dle různých doplnění součástí telických nebo atelických situací, ve významu 2. „vybírat“ se vyskytuje pouze 3x, a to vždy jako součást telických iterativních situací. Cf. se slovesem *eligere*,²⁵⁰ které je od tohoto významu odvozeno, a které je ve všech svých sedmi výskytech součástí popisu jednorázových telických situací s konkrétně specifikovanými předměty. Ve významu 3. „číst“ je sloveso *legere* ve futuru nejčastěji součástí atelických situací, v několika případech se specifickým doplněním i součástí situací telických.

volare

Sloveso *volare* se ve futuru vyskytuje pouze jednou, a to v popisu atelické situace:

Ov. *lb.* 157-8

*Denique, quidquid ages, ante os oculosque **volabo** / et querar, et nulla sede
quietus eris.*

A cokoli budeš dělat, poletím před tvými ústy, před tvýma očima, a budu úpět, takže nikde nespočineš v klidu.

Jediný výskyt futura slovesa *evolare*²⁵¹ je součástí popisu jednorázové telické situace.

²⁵⁰ Rozbor futura slovesa *eligere* viz str. 195.

²⁵¹ Rozbor futura slovesa *evolare* viz str. 197.

cogitare

Tvarů futura slovesa *cogitare* je v korpusu 16, a to ve významech:

1. „přemýšlet“:

Cic. Att. 12,7,1

*Ego etiam atque etiam **cogitabo** teque, ut idem facias, rogo.*

Budu stále a stále přemýšlet a tebe prosím, abys dělal totéž.

2. „brát v úvahu“, „mít na paměti“, „zaobírat se“:

Cic. Q. fr. 1,1,31

*Qua re quoniam in istis urbibus cum summo imperio et potestate versaris ..., in omnibus rebus quas statues, quas decernes, quas ages, quid tantis hominum opinionibus, tantis de te iudiciis, tantis honoribus debeas, **cogitabis**.*

Protože máš svrchovanou moc nad těmi městy ..., měj na paměti, co jim dlužíš – vzhledem k tomu, jak vysoké mínění o tobě mají a jakými poctami tě vyznamenali, a to při všem, co budeš rozhodovat, stanovovat, konat.

3. „uvažovat o realizaci“, „pomýšlet na něco“:

CATO agr. 1,1

*Praedium quom parare **cogitabis**, sic in animo habeto: ...*

Až budeš uvažovat o pořízení statku, měj na paměti toto: ...

4. „smýšlet o někom“:

NEP. Hannibal 2,6

*Quare si quid amice de Romanis **cogitabis**, non imprudenter feceris, si me celaris.*

Budeš-li smýšlet o Římanech přátelsky, uděláš dobře, když mi to neřekneš.

Zejména v Ciceronových dopisech se futurum *cogitabis* užívá jako vybídnutí na místo imperativu:

Cic. Att. 7,1,7

*Tu autem de nostro statu **cogitabis**: primum quo artificio tueamur benevolentiam Caesaris, deinde de ipso triumpho.*

Ty však přemýšlej o mé situaci: zaprvé jakým způsobem bych si mohl udržet Caesarovu náklonnost, zadruhé o tom mém triumfu.

V šesti případech je objekt mentální aktivity specifikován předložkovou vazbou *de* + abl. (viz výše), ve čtyřech zájmenem v akuzativu (*quod, haec*), ve třech nepřímou otázkou. Předložková vazba *de* + abl. je přitom neslučitelná s telickým slovesem, protože definuje prostor, který nemá jasné hranice, a tedy situace nemá výsledek,

jejž by bylo možno naplnit. I v ostatních případech se však budoucí situace vyjádřené slovesem *cogitare* zdají atelické, popisující budoucí mentální proces bez zmínky o jeho výsledku, zatímco situace vyjádřené tvary futura slovesa *excogitare*²⁵² jsou telické a popisují budoucí existenci výsledku tohoto mentálního procesu (resp. skutečnost, že takový výsledek nastane, nikoli jeho obsah).

haurire

V korpusu se vyskytují pouze dva tvary futura slovesa *haurire*, v obou případech v přeneseném významu „čerpat myšlenky ze zdroje“:

Cic. *de orat.* 3,123

... *sed cum fontis viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, numquam cognoscet omnino, tum, quotienscumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, **hauriemus.***

... jakmile jsme objevili zdroj, který rozpozná jen ten, kdo jej objeví rychle, budeme z něj čerpat, kdykoli to bude třeba, nakolik to bude látka vyžadovat.

Cic. *off.* 1,2,6

*Sequimur igitur hoc quidem tempore et hac in quaestione potissimum Stoicos, non ut interpretes, sed ut solemus, e fontibus eorum iudicio arbitrioque nostro, quantum quoque modo videbitur, **hauriemus.***

V tuto chvíli a v této otázce sleduji zejména stoiky, ne jako vykladač, ale jako obvykle z nich budu čerpat podle svého uvážení, nakolik a jak se mi bude hodit.

V obou textech se sloveso *haurire* pojí s doplněním *e fontibus*, tedy jde o situaci jednoznačně atelickou (zdroj/pramen nelze vyčerpat). Naopak všechny tři výskyty tvarů futura slovesa *exhaurire*²⁵³ byly jednoznačně telické.

ornare

Tvarů futura slovesa *ornare* je v korpusu 10, a to ve třech významech (viz níže):

1. „vyzdobit něco“:

²⁵² Rozbor futura slovesa *excogitare* viz str. 197.

²⁵³ Rozbor futura slovesa *exhaurire* viz str. 198.

PROP. 3,16,23

Afferet haec unguenta mihi sertisque sepulcrum / ornabit custos ad mea busta sedens.

Přinese vonné masti a věnci ozdobí můj hrob sedíc u mého pomníku jako strážkyně.

VERG. *catal.* 14,1

... non ego ture modo aut picta tua templa tabella / ornabo et puris sertas feram manibus...

... nevyzdobím (= neuctím) tvé chrámy jen vonným vavřínem či obrazy, přinesu v čistých rukou věnce...

Výše uvedené příklady jsou jediné dva případy futura slovesa *ornare*, které se zdají jednoznačně telické; v Propertiově textu je *ornabit* v koordinaci s *afferet*, ve Vergiliově je *ornabo* v koordinaci s *feram*. V obou textech je akuzativem vyjádřeno místo, které bude ozdobeno (*sepulcrum, templa*), a bezpředložkovým ablativem je specifikováno, čím bude chrám/hrobka vyzdoben/a.

CIC. *Att.* 1,4,3

Quae mihi antea signa misisti, ea nondum vidi; in Formiano sunt, quo ego nunc proficisci cogitabam. Illa omnia in Tusculanum deportabo. Caietam, si quando abundare coepero, ornabo.

Ty sochy, cos mi poslal, jsem ještě neviděl. Jsou ve vile ve Formiích, kam přemýšlím, že vyrazím. Všechny je odvezu (= nechám odvézt) do vily v Tuskulu. Jestli tam někdy budu mít soch příliš, začnu krášlit dům v Caietě.

CIC. *Verr.* 2,4,83-84

Verres Africani monumentis domum suam plenam stupri, plenam flagitii, plenam dedecoris ornabit? Verres temperantissimi sanctissimique viri monumentum, Dianae simulacrum virginis, in ea domo conlocabit, in qua semper meretricum lenonumque flagitia versantur? At hoc solum Africani monumentum violasti? Quid a Tyndaritanis?²⁵⁴ Non eiusdem Scipionis beneficio positum simulacrum Mercuri pulcherrime factum sustulisti?

²⁵⁴ V BTL je interpunkce doplněna takto: *Quid? A Tyndaritanis non eiusdem...* Text jsem upravila podle argumentace CTIBORA (2018), který přesvědčivě doložil existenci tzv. „uvozovací *quid*“, u něž má otazník stát až za uvozovaným členem. Ačkoli se v práci nezabývá konkrétně tímto místem, jedná se o analogický případ k těm, jež rozebírá.

Bude si Verres zdobit svůj dům plný cizoložství, plný ohavnosti, plný ostudy, Afrikanovými sochami? Umístí si Verres do domu, v němž se odehrávají hanebnosti prostitutek a pasáků, sochu panny Diany, již nechal udělat ten cudný a čistý muž? Ale pošpinils pouze tuto Afrikanovu sochu? A co ta tyndaridská? Nesebrals i nádhernou sochu Merkura, která byla pořízena díky štědrosti téhož Scipiona?

V obou těchto textech se opět jedná o zdobení staveb, tentokrát sochami (*signis*,²⁵⁵ *monumentis*). V prvním případě Cicero popisuje proces zkrášlování domů a skutečnost, že bude-li v Tusculu soch moc, bude je vozit do jiné vily (*Caietam*). Ze sdělení *si quando abundare coepero* lze vyvodit, že sám Cicero předpokládá, že sochy budou přibývat, a nijak neohraničuje konec tohoto procesu. Ve druhém případě jde o velmi expresivní vyjádření; Cicero dokonce hovoří o jedné Dianině soše v plurálu, aby skutečnosti dodal na intenzitě. I tato aktivita je představena, jako by neměla hranice, což je zřejmě řečnický záměr.

2. „obléci se“, „nazdobit se“:

PLAVT. *Poen.* 123

Ego ibo, ornabor.

Půjdu a obleču si kostým.

Ohraničenost situace vyplývá pouze z kontextu a zvláštního významu slovesa *ornare* pronášeného hercem na scéně. Cf. *exornabo vilicum* v odd. 3.6.3.2.

CIC. *dom.* 112

Haec me domo mea pellet, haec victrix adflictae civitatis rei publicae spoliis ornabitur ...?

Právě ta (sc. socha prostitutky) mě vyžene z mého domu? Právě ona, jako vítězka nad touto zlomenou obcí, má být ozdobena kořistí poražené republiky?

Jedná se opět o velmi expresivní vyjádření řečníka, futurum je zde použito na místě očekávatelného konjunktivu prézentu. V každém případě jde o telickou situaci, stejně jako v předchozím příkladu.

3. „zdobit slovy“, tj. „chválit“, „ctít“

²⁵⁵ Přímo u slovesa *ornabo* předmět nestojí, ale z kontextu je jasné, že se jedná o případný odvoz soch z Tusculu do Caiety.

Zvláštní použití slovesa *ornare*, kdy se skrze aktivitu vyjadřuje názorový postoj subjektu k objektu, a má tedy atelický, až stavový význam (*ornare* jako „ctít“, „vážit si“):

Cic. *Phil.* 10,7

*Vos autem, patres conscripti, si M. Brutum deserueritis et prodideritis, quem tandem civem umquam **ornabitis**, cui favebitis?*

Senátoři, pokud opustíte a zradíte Marka Bruta, koho z občanů budete kdy ctít, za kým budete stát?

Cic. *Rab. perd.* 30

*Quare si eos, qui iam de vita decesserunt, **ornabimus**, iustiozem nobis mortis condicionem relinquemus.*

Proto pokud budeme ctít ty, kteří zemřeli, budeme mít sami lepší podmínky ke smrti.

Cic. *fam.* 12,10,2

*Quem quidem ego exercitum quibuscumque potuero rebus **ornabo**.*

Tuto armádu budu samozřejmě chválit všechny prostředky, jimiž budu moci.

Tvary futura slovesa *ornare* se nezdají jednoznačně telické ani atelické: telicita některých výše uvedených situací vyplývá ze situačního kontextu, ve většině případů se zdají situace spíše neohraňené, nebo alespoň ne explicitně ohráňené. Jediný výskyt futura slovesa *exornare*²⁵⁶ byl součástí jasně telické situace.

-sc-²⁵⁷

V korpusu se vyskytuje 31 tvarů futura sloves se sufixem *-sc-* bez prefixu,²⁵⁸ 5 z nich jsou tvary slovesa *crescere*. Slovesa se sufixem *-sc-* označují, jak již bylo řečeno

²⁵⁶ Rozbor futura slovesa *exornare* viz str. 199.

²⁵⁷ Rozbor futura sloves se sufixem *-sc-* a prefixem *ex-* viz str. 200.

²⁵⁸ Excerptována byla všechna slovesa se sufixem *-sc-* bez prefixu, nebyla zahrnuta slovesa: *irasci* („hněvat se“), *miscere* („míchat“), *pascere* („pást“), *poscere* („žádat“), *noscere* („dozvědět se“), u nichž je původní funkce sufixu *-sc-* zastřena, jejich etymologie nezřetelná, resp. významy již vzdálené od původních sloves. V excerptci jsou tedy zahrnuta slovesa: *crescere* (5x), *languescere* (4x), *mitescere* (3x), *putescere* (2x), *quiescere* (5x), a po jednom výskytu: *callescere*, *canescere*, *clarescere*, *flavescere*, *florescere*, *horrescere*, *madescere*, *pallescere*, *rarescere*, *tabescere*, *torpescere*.

Z excerptce byly vynechány tvary 1. sg. vzhledem k jejich zaměnitelnosti s konjunktivem přítentiu.

v odd. 3.4.2.6, změnu stavu, přičemž tvary futura těchto sloves označují změnu stavu, k níž dojde v budoucnu, tj. jednorázovou budoucí telickou situaci, nikoli změnu stavu, jež bude v budoucnosti probíhat:

PLAUT. *Asin.* 749

Horrescet faxo lena, leges quom audiet.

Paní se vyděsí, až uslyší podmínky, o to se postarám.

CATO *agr.* 3,4

*Si in terra et tabulato olea nimium diu erit, **putescet**, oleum foetidum fiet.*

Zůstanou-li olivy příliš dlouho na zemi či podlaze, shnijí a olej bude hnusný.

V tomto případě se jedná o habituální funkci futura, tj. jednorázová budoucí telická situace *putescet* nastane vždy, když je splněna podmínka *si ... erit*.

V některých případech je telická interpretace futura zdůrazněna časovým určením specifikujícím, kdy se telická situace odehrála:

CATVLL. 64,188

*Non tamen ante mihi **languescet** lumina morte / ... quam iustam a divis exposcam prodita multam ...*

Oči mi nezemdlí smrtí dříve ... než od bohů, já zrazená, dostanu zadostiučinění ...

TER. *Eun.* 84

*Bono animo es: / accede ad ignem hunc, iam **calesces** plus satis.*

Klid: pojď tady k ohni, hned se ohřeješ víc než dost.

Výjimek z jednorázové telické interpretace situací zobrazených pomocí tvarů futura sloves se sufixem *-sc-* je jen několik:

PROP. 3,12,9

*Illa quidem interea fama **tabescet** inani, / haec tua ne virtus fiat amara tibi.*

Ona se zatím bude lekat každé plané zvěsti, strachem, že tě tahle tvá statečnost vyjde draho.

V tomto případě se jedná o iterativitu – po dobu, kdy bude manžel bojovat v Parthii, vyděsí se žena pokaždé (T), když k ní dojde klamná zpráva (F) – viz následující obrázek:

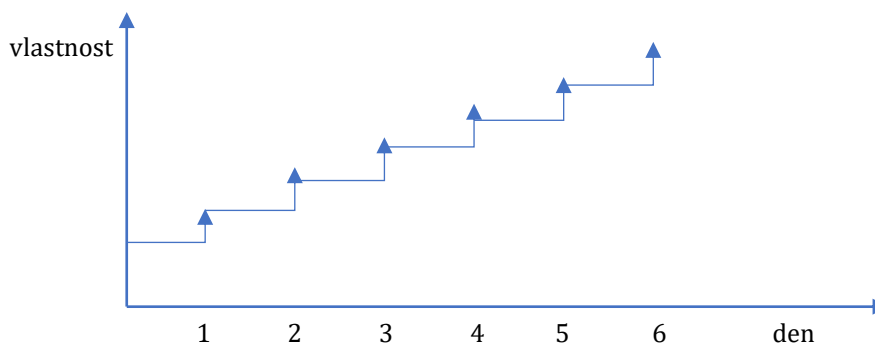

Cic. *Marcell.* 11-12

*Nihil est enim opere et manu factum, quod non conficiat et consumat vetustas, at haec tua iustitia et lenitas **florescet cotidie magis.***

Neexistuje totiž žádné dílo a žádný lidský výrobek, který by se neopotřeboval a nevetšel, ale tahle tvá spravedlnost a mírnost bude zářit (= rozkvétat) každým dnem víc a víc.

V tomto případě se vlastnosti subjektu zvětší vždy, když adresát udělá, co mu autor radí, resp. „každý den“, jedná se tedy o iterativní telickou situaci:

Mezi slovesa se sufixem *-sc-* patří i sloveso *crescere*, jež je ze své podstaty atelické (označuje atelický proces). Rovněž situace popsané tímto slovesem ve futuru se jeví jako atelické:

VERG. *ecl.* 10,52

*... tenerisque meos incidere amores / arboribus: **crescunt illae, crescentis amores.***

... a do kůry stromků vyrývat jméno své lásky: porostou stromky a s nimi porosteš ty, lásko.

3.6.5 Futurum – výsledky analýzy

Z rozboru situací, součástí jejichž popisu jsou tvary futura vybraných sloves s prefixem *ex-* v kapitole 3.6.3, se ukázalo, že tato slovesa označují téměř výhradně²⁵⁹ jednorázové telické situace, které proběhnou v budoucnosti a budou v budoucnosti dokončeny, tj. jsou zobrazeny včetně koncové fáze, resp. jsou jako takové mluvčím prezentovány. Součástí analýzy přitom byla pouze slovesa, jejichž simplicia jsou

²⁵⁹ V jednom případě se jedná o lexikálně specifikovanou iterativitu telických dějů, ve dvou případech o specifické případy, u nichž je ovšem telická interpretace velmi pravděpodobná.

atelická nebo přinejmenším nejsou jednoznačně telická, tedy se zdá, že telicita těchto situací je determinována právě prefixem.

V odd. 3.6.4 byl pro srovnání proveden rozbor simplicíí těchto prefigovaných sloves, jehož výsledky jsou daleko méně jednoznačné: tvary futura těchto simplicíí mohou být běžně součástí budoucích telických i atelických situací.²⁶⁰ Telicita/atelicita těchto situací tedy není zakódována v samotném slovese, ale v jeho doplněních, nebo v širším kontextu, tj. na větné nebo textové úrovni; velmi častá je rovněž iterativita, a to jak jednotlivých telických, tak atelických situací.

Determinanty, jež umožňují adresátovi interpretovat budoucí situaci jako telickou, jsou např. specifikace:

- místa, kam má slovesný děj dospět (*huc; ad tuum patrem*);
- způsobu / rychlosti, jímž telos nastane (*improvisa vis rapiet = improviso rapiet; continuo ad carnificem ducet*);
- množství objektu, který je slovesným dějem zasažen, nebo jeho konkretizace (*unum lumen rapiet; extremus halitus ore legam; eam uxorem ducet*);
- jinou specifikací, např. cenou, již objekt platí subjektu za dokončení děje (*multo sanguine te Sibylla ducet*);

resp. koordinace:

- se souřadně spojenými větami či jinými propozicemi (*legam cana, addam pruna; ego ibo, ornabor; ornabit custos ad mea busta sedens*).

Determinanty, jež umožňují adresátovi interpretovat budoucí situaci jako atelickou, jsou např.:

- neurčité či nekonečné množství objektu zasaženého slovesným dějem (*e fontibus hauriet*);

²⁶⁰ Výjimkou jsou slovesa se sufixem -sc-, jejichž futurální tvary vždy popisují budoucí změnu stavu (tj. telickou situaci), a sloveso *cogitare*, jež je původně iterativum a jehož futurální tvary jsou pouze součástí atelických situací (označují budoucí probíhající mentální aktivitu).

- absence objektu u některých sloves, které se typicky pojí s akuzativem (*sibi leget*);
- specifikace, po jakou dobu bude slovesný děj probíhat (*dum Roma caput orbis erit*);
- je-li sloveso samo součástí vedlejší propozice, která určuje délku trvání jiného děje (*dum oleam legent*);
- specifikace způsobu, jímž bude situace probíhat (*aequo animo legentur*).

Na základě rozboru futurálních tvarů simplicíí se potvrzuje, že futurum není perfektivní ani imperfektivní, resp. sufix futura tuto informaci nenese a futurum je co do aspektu nepříznačné, podobně jako perfektum.²⁶¹ Rozbor futurálních tvarů odvozených sloves s prefixem *ex-* však znovu názorně ukazuje, že **prefix *ex-* (a pravděpodobně i další prefixy, které však nejsou součástí této práce) dodává slovesům rys telicity.**

Zbývá tedy otázka, jaké významy mají tato slovesa v přítomnosti, což je obsahem následující kapitoly.

3.7 Prézens

3.7.1 Srovnání přítomnosti v češtině a v latině

V češtině se morfologický prezens vytváří od dokonavých i nedokonavých sloves, přítomná forma dokonavých sloves (např. „napíšu“, „vymaluji“) však standardně vyjadřuje dokonavé futurum (viz také odd. 3.6.2). V latině je na rozdíl od češtiny možné od každého slovesa vytvořit morfologický prezens i futurum, což vyvolává zejména otázku, jaký je význam přítomnosti telických sloves (viz kap. 3.5).

²⁶¹ Futurum II je příznakově perfektivní, naopak imperfektum je příznakově imperfektivní.

3.7.1.1 Aktuální a neaktuální prézens

V češtině i v latině mohou mít přítomné formy sloves význam aktuální či neaktuální.

Aktuální prézens popisuje probíhající v přítomnosti, tj. probíhající v okamžiku promluvy; tyto situace jsou ze své podstaty vždy nedokončené, tedy atelické (v češtině se v tomto smyslu užívá výhradně prézens nedokonavých sloves):

PLAVT. *Mos.* 998

*Quid **agis** tu? – A foro **incedo** domum.*

Co děláš? – Vracím se z fora domů.

Prézens se v latině stejně jako v dalších slovanských jazycích včetně češtiny (a na rozdíl od jiných evropských jazyků) používá pro popis stavu či děje, který v minulosti již nějakou dobu probíhal a stále trvá, což se týká durativních a atelických dynamických situací (*Is Lilybaei multos iam annos habitat*).²⁶²

PINKSTER (2015: 409-410) možnosti prézentu doplňuje také o tzv. praesens de conatu.²⁶³ telické situace zobrazené v prézentu je možné interpretovat jako záměrnou snahu subjektu o dosažení telu popisované situace:

PLAVT. *Capt.* 233

*Quod sibi volunt, dum id **impetrant**, boni sunt.*

Dokud se snaží dosáhnout toho, co chtějí, jsou v pohodě.

Neaktuální prézens nevyjadřuje koincidenci s okamžikem promluvy, ale pouze spojení situace s tímto okamžikem: např. výpovědí „hraju na housle dvacet let“ mluvčí nesděluje informaci, zda na housle hraje právě v daném okamžiku, ale že

²⁶² Viz odd. 2.3.1.4.

²⁶³ PINKSTER (2015: 409–410): „Present indicative tense forms of terminative states of affairs may sometimes be interpreted as referring to something that is intended or strived after (a so-called *praesens de conatu*).“

v okamžiku výpovědi je pravda, že po vymezenou dobu trvala (a dále trvá) jeho vlastnost „hraju na housle“. Význam neaktuálního přezentu mohou v češtině mít pouze nedokonavá slovesa („Co děláš každé ráno?“ – „Čistím si zuby.“ × *„Vyčistím si zuby.“). *CzechEncy*²⁶⁴ pod významové rysy nekompatibilní s aktuálností řadí:

- opakovanost: „Každý večer hraje karty.“

MART. 7,54,1

*Semper mane mihi de me mera somnia **narras**.*

Každé ráno mi vyprávíš své hloupé sny o mně.

- preferenci: „Rád / S oblibou hraje karty.“

CIC. *fam.* 16,22,1

*Etsi enim et **audio** te et **video** libenter, tamen hoc multo erit, si valebis, iucundius.*

I když tě totiž vždycky rád vidím a slyším, budu ještě radši, když se uzdravíš.

- uzuálnost: „Obvykle hraje karty.“ = „Hrává karty.“

Uzuálnost latina obvykle vyjadřuje vazbou slovesa *solere* + infinitiv, někdy ale také prostým přezentem, viz např. níže u slovesa *evocare*: *hac animas ille **evocat** Orco pallentis, alias sub Tartara tristia mittit* („tou vyvolává bledé duše z podsvětí, jiné posílá do Tartaru“).

- habituálnost: „Petr ustavičně hraje karty.“

CATVLL. 92,1

*Lesbia mi **dicit** semper **male** nec tacet umquam / de me ...*

Lesbie mi ustavičně nadává a nikdy o mně nemlčí ...

- generičnost: „Savci rodí živá mlád'ata.“

CIC. *leg.* 3,2

*Ut enim magistratus leges, ita populo **praesunt** magistratus.*

Stejně jako jsou úředníci podřízeni zákonům, tak je lid podřízen úředníkům.

²⁶⁴ KARLÍK – ZIKOVÁ (2017: „prézens“).

Zejména mezi uzuálností, habituálností a opakovaností jsou však pouze jemné rozdíly, a proto budou v této práci nadále řazeny pod pojem habituálnost.²⁶⁵

Pod generičnost, jakožto vlastnost obecně platných výpovědí, se někdy řadí i tzv. gnómický prézens, který popisuje obecné pravdy jako zobecněné zkušenosti lidského rodu:

PVBLIL. *sent.* 1,6

*Inopi beneficium bis **dat**, qui dat celeriter.*

Kdo chudákovi rychle dává, dvakrát dává.

3.7.1.2 Synoptický prézens

Dle *CzechEncy*²⁶⁶ vyjadřuje synoptický prézens referenci k fiktivnímu nebo mimočasovému ději, typicky ve scénářích a shrnujících popisech fiktivních dějů („Nakonec hrdinka skáče pod kola vozu a umírá.“); ve scénických poznámkách („otočí se na ni a usmívá se“); v instrukcích a návodech („Nakonec posypeme sýrem a pečeme v rozehřáté troubě 30 min. na 200 stupňů.“); ve vtipech („Ježíš, Mojžíš a tajemný pán v kostkovaném obleku hrají golf...“). Při synoptickém užití prézentu se nestřídá prézens s préteritem a převládají v něm prézentní tvary dokonavých sloves.

Latinské texty klasického období jsou žánrově příliš omezeny, a tento typ prézentu se v nich spíše nevyskytuje. Pro instrukce se v latině používá konj. prézentu nebo futurum, scénické poznámky bývají v latinských dramatech pronášeny jejich postavami jako komentáře.

3.7.1.3 Historický prézens

CzechEncy rozlišuje dva podtypy historického prézentu:

²⁶⁵ Cf. KARLÍK (2017: „habituálnost“): „Někdy se objevují snahy od habituálnosti odlišit uzuálnost, většinou se ale oba termíny pokládají za referující k témuž jevu.“

²⁶⁶ ŠTÍCHA (2017: „synoptický prézens“).

- narační (narativní) prézens:

Prézentní tvary obou vidů se používají rovněž pro minulé vyprávění (v češtině zde dokonavá slovesa nemají svou běžnou futurální platnost), v nichž se často střídají s préteritem:

CAES. Gall. 3,5-6

*Itaque convocatis centurionibus celeriter milites certiores facit, ... post dato signo ex castris erumperent... Quod iussi sunt, **faciunt**, ac subito omnibus portis eruptione facta neque cognoscendi, quid fieret ... undique circumventos **intercipiunt**, ... plus tertia parte interfecta reliquos perterritos in fugam **coniciunt**. ... Quo proelio facto, quod saepius fortunam temptare Galba **nolebat**...*

Galba tedy **svolá** rychle setníky a dá po nich vzkázat vojákům, ... ať na dané znamení vyrazí z tábora... Vojáci **si vedou** podle rozkazu – vyrazí náhle všemi branami a nedají nepřátelům čas si uvědomit, co se děje. ... Obklíčí je ze všech stran ... pobijí dobrou třetinu z nich, ostatní obrátí na útěk. ... Po této bitvě **nechtěl** už Galba pokoušet štěstí...²⁶⁷

- registrující prézens:

Tzv. registrující prézens se užívá v životopisných textech („V roce 1968 emigruje a až do konce života žije v USA.“) a v popiscích exponátů („Václav Havel vítá Dalajlamu.“). Registrující prézens se někdy střídá s préteritem, v přítomnosti se v něm vyskytují pouze nedokonavá slovesa.

Použití registrujícího přítomnosti v latině bude vzhledem k omezenosti žánrů minimální, některé gramatiky, např. PINKSTER (2015: 409), však zmiňují tzv. analistické použití přítomnosti,²⁶⁸ jež registrujícímu přítomnosti odpovídá:

LIV. 1,44,3

*Ad eam multitudinem urbs quoque amplificanda visa est. **Addit** duos colles, Quirinalem Viminalemque. Inde deinceps **auget** Esquiliis ibique ipse, ut loco dignitas fieret, **habitat**. Aggere et fossis et muro **circumdat** urbem. Ita pomerium **profert**.*

²⁶⁷ Zkrácený a upravený překlad I. BUREŠE 1972.

²⁶⁸ ADEMA (2019: 62): „I would describe the annalistic present as present tense forms occurring in pseudo-simultaneously narrated summaries. Typically, the annalistic presents denote the main events in a relatively large span of time.“

Bylo jasné, že je potřeba rozšířit město, aby stačilo pro tolik lidí. Připojí dva kopce, Quirinál a Viminál. Poté zvětší Esquilin a tam bydlí sám, aby tomu místu dodal lesk. Město obklopí hradbami a příkopy, a tak rozšíří „pomerium“.

Již z této ukázky je ovšem patrné, že rozlišit v latině registrující prézens od prézentu naračného je obtížné a pro účely této práce nepodstatné. Proto bude nadále bez dalšího rozlišení používán zastřešující termín „prézens historický“.

3.7.1.4 *Praesens pro futuro*

Praesens pro futuro jako zvláštní použití prézentu je v češtině omezen na nedokonavá slovesa („Zítřa jdu k zubaři.“), jelikož dokonavá slovesa mají futurální význam standardně. V latině se častěji vyskytuje v komediích:

PLAVT. *Merc.* 962-963

Ad patrem ibo, ut matris iram sibi esse sedatam sciat. / Iam redeo.

Půjdu za otcem, abych mu řekl, že se matka už uklidnila. Hned jsem zpátky (= hned se vrátím).

3.7.2 Rozbor prézentu vybraných sloves s prefixem *ex-*

V této kapitole je provedena analýza aktivních prézentních tvarů sloves s prefixem *ex-*. Analyzována byla pouze vybraná slovesa, stejná jako v kap. 3.6, tj. v abecedním pořadí: *educere, effodere, elicere, eligere, eripere, evocare, evolare, excogitare, exhaustire, exornare, explere*, zcela zvlášť také slovesa se sufixem *-sc-*.

Více než polovina aktivních prézentních tvarů sledovaných sloves má význam historického prézentu, téměř třetina má platnost iterativní (habituální, generickou nebo gnómickou), pouze 5 z celkových 183 tvarů jsou použity ve významu aktuálního prézentu (podrobnosti viz příslušný oddíl).

Celkové výsledky analýzy aktivních prézentních tvarů výše vyjmenovaných sloves (kromě sloves se sufixem *-sc-*) jsou shrnuty v následující tabulce:

	histo- rický	iterativita				pro futuro	"aktuální"			jiné
		habit.	gener.	gnóm.	jiná		aktu.	ps.-aktu.	konat.	
<i>educere</i>	44	1	4			1				Pindaros
<i>effodere</i>	1	1					1			
<i>elicere</i>	1	4		2						
<i>eligere</i>	5	2	3				1			expresivní
<i>evocare</i>	14	2	1	2		1				
<i>eripere</i>	14	3	1	9	4	5			4	3x synopt.
<i>evolare</i>	5		2		1	1	sport.			
<i>excogitare</i>	8	1	1	1		1				
<i>exhaurire</i>		2		2						
<i>exornare</i>		2		2			4			
<i>explere</i>	6	3	1	3						
celkem	98	21	13	21	5	9	5	2	4	5
celkem skupina	98 53,6%	60 32,8%				9 4,9%	7 3,8%	4 2,2%	5 2,7%	

Tab. 7 Analýza významu prezntních tvarů vybraných sloves s prefixem *ex-*

Následující oddíly jsou řazeny od nejčastější platnosti prezntu k nejméně časté a ke speciálním případům.

3.7.2.1 Prézens historický sloves s prefixem *ex-*

OLDSJÖ (2001: 346 ss.) na základě rozboru užití narativního perfekta a naračního prezntu²⁶⁹ u Caesara dokládá, že jsou tyto tvary zaměnitelné, tedy že narační prezns obvykle stojí na místě narativního perfekta. OLDSJÖ (2001: 279) uvádí, že u Caesara tvoří narační prezns 38,7 % všech narativních časových tvarů (perfektum 33,7 %), u Livia tvoří narační prezns 16,3 % (resp. perfektum 61,3 %), což znamená, že jde o tvary velmi frekventované.

Historický prezns je velmi častý i u sledovaných sloves s prefixem *ex-*. Slovesa v historickém prezntu mají doplnění obdobná jako perfektum (cf. odd. 3.4.2.1), což podporuje zjištění OLDSJÖA o zaměnitelnosti historického prezntu a perfekta:

²⁶⁹ OLDSJÖ používá termíny „present of narration“ a „narrative perfect“. O „registrujícím“, resp. „analytickém“ prezntu se vůbec nezmiňuje.

- časové určení, kdy děj proběhl:

LIV. 38,24,6

*Hunc nuntium primis tenebris extra stationes centurio **educit**.*

Za soumraku ho mimo stanoviště stráží vyvedl jako posla.

LIV. 35,30,9

*Ipsa ex cetera copia militum qui, quia priores in castra venerant, refecti et cibo sumpto et modica quiete erant delectos, nihil praeter gladios secum ferentes, extemplo **educit**.*

Sám okamžitě z celého vojska vybral ty, kteří přišli do tábora jako první, a byli najedení a trochu vyspalí, a vyvedl je z tábora. Nesli s sebou pouze meče.

Velmi často je časové určení vyjádřeno jako *terminus post quem*, a to pomocí ablativu absolutního s participiem perfekta:

CAES. civ. 1,57,2

*Ita cognito hostium adventu suas naves ex portu **educunt**, cum Massiliensibus conflagunt.*

Jakmile se dozvěděl o příchodu nepřátel, vyvezl své lodě z přístavu a utkal se s Massilskými.

Některé další časové výrazy vyskytující se u excerpovaných tvarů: *cum occasu solis, prima luce, signo dato, sole orto, his praeparatis, potestate facta, exploratis regionibus, hora circiter VIII, postero die mane, eodem tempore clamore exaudito, mense Ianuario* atd.

- počet nebo konkrétní upřesnění subjektů či objektů účastnících se děje, resp. zasažených dějem:

CAES. civ. 1,68,1

*Caesar exploratis regionibus albente caelo omnes copias castris **educit** magnoque circuitu nullo certo itinere exercitum ducit.*

Když tu oblast prozkoumal, vyvedl Caesar za rozbřesku všechny jednotky z tábora a vedl je velkou oklikou nejistou cestou.

CIC. Tull. 34,12b

*Tempus ad insidiandum atque celandum idoneum **eligunt**: dolo malo faciunt.*

Vyberou vhodnou dobu na plánování a utajení úkladů. Dělají to se zlým úmyslem.

NEP. Dio 9,3

*Suorum autem e numero Zacynthios adulescentes quosdam **eligit** cum audacissimos, tum viribus maximis, hisque dat negotium, ad Dionem eant inermes ...*

Vybral z nich některé zakynthské mladíky, jak odvážné, tak silné, a dal jim za úkol, aby šli k Diónovi neozbrojení...

Některé další výrazy zpřesňující objekt zasažený dějem: *reliquas legiones expeditas, legiones III, XV primos, omnes, Titum Labienum, nihil* atd.

- místní určení směru, odkud/kam situace probíhala:

Cic. *Sest.* 28,18

*Exanimatus **evolat** ex senatu...*

Úplně bez sebe vyrazil ze senátu...

Další výrazy zpřesňující místní určení směru, odkud/kam situace probíhala: *de tantis opibus, castris, e castris, ex portu, in aciem, numero, e numero, e fratribus* atd.

Ze 181 tvarů prézentu aktiva sledovaných sloves je jich 104 (57 %) použito jako prézens historický, všechny mají dle očekávání telický význam (viz např. výše uvedené příklady).

3.7.2.2 Prézens iterativní

V češtině se pro iterativitu (ať odehrávající se v kratším, či delším období kolem přítomného okamžiku) běžně používá prézens nedokonavých sloves („vytrháváš“, „skáčeš“), ale i dokonavých sloves s doplněním specifikujícím opakovanost:

*Ty si vždycky **vyčistíš** zuby, a pak si vezmeš bonbóny.*

*To dítě se každé ráno **probudí** a hned něco chce.*

V latině jsou jako iterativní popisovány jak situace telické, tak i atelické:

Cic. *parad.* 6,43

*... si cotidie **fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, eripis**, si socios **spolias**, aerarium **expilas**, si testamenta amicorum ne expectas quidem, atque ipse **supponis**...*

... jestliže denně defrauduješ, podvádíš, požaduješ, smlouváš, odnášíš, obíráš, jestliže okrádáš spojence, vybíráš pokladnu, ani nečekáš na závěti přátel, ale rovnou je sám falšuješ...

Iterativní zobrazení situace sloves s prefixem *ex-* jsou v následujícím textu rozděleny na 1. iterativitu habituální, jíž se popisuje typické chování nějakého subjektu; 2. iterativitu generickou, jíž se popisuje chování určitého typu subjektů; 3. iterativitu gnómicou, jež popisuje zobecněnou lidskou zkušenost. Tyto podtypy iterativity tvoří kontinuum na škále míry zobecnění (od habituality, která vypovídá

o konkrétním subjektu, po gnómičnost, která definuje obecně platné pravdy) a délky trvání (habitualita je obvykle omezena maximálně na délku života subjektu, generičnost na délku trvání druhu, gnómičnost se prezentuje jako neomezená).

3.7.2.2.1 Prézens habituálně-iterativní

Jak již bylo řečeno, prézens habituální popisuje typické chování nějakého subjektu, ať už individuálního:

HOR. *epist.* 1,15-16

... *bovemque / disiunctum curas et strictis frondibus **exples**...*

... staráš se o vypřažený dobytek a krmíš jej natrhaným listím...

nebo kolektivního:

PLAVT. *Capt.* 724

*Ibi quom alii octonos lapides **effodiunt**, nisi / cottidiano sesqueopus confece-
ris, / Sescentoplago nomen indetur tibi!*

Zatímco ostatní tam denně vytěží po osmi kamenech, tobě budou přezdívat „Sescentoplagus“ (ten, kdo dostal 600 ran), jestli nezvládneš jedenapůlkrát tolik!

Další příklady:

CIC. *de orat.* 1,254

*Quod si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione et pedum, ta-
men aliquid ad requiem senectutis **excoGITat**, quanto facilius nos non laxare
modos, sed totos mutare possumus?*

Pokud on (Roscius), svázaný konkrétními stupnicemi a rytmy, vymyslí, čím si ulehčit ve stáří, oč snáz my můžeme nejen snížit tóninu, ale zcela ji změnit?

Roscius je s pokračujícím stářím vždy schopen vymyslet si usnadnění, jehož cílem je být schopen zahrát, tj. vždy dosáhne výsledku.

SALL. *Iug.* 85,39

*Sordidum me et incultis moribus aiunt, quia parum, scite, convivium **exorno**
neque histrionem ullum neque pluris preti coquam quam vilicum habeo.*

Prý jsem sprostý buran, protože, jak víte, málo krásním hostiny, nemám žádného herce a můj kuchař nebyl o nic dražší než můj správce.

CIC. *Tusc.* 2,14,33

... *si modo est aliqua patientia. Si nulla est, quid **exornamus** philosophiam
aut quid eius nomine gloriosi sumus?*

... existuje-li tedy vůbec nějaká trpělivost. Jestliže není, proč vyzdvihujeme filozofii a proč se jí tak pyšníme?

Ov. am. 2,7,3

*Sive ego marmorei respexi summa theatri, / eligis e multis, unde dolere velis;
/ candida seu tacito vidit me femina vultu, / in vultu tacitas arguis esse notas.*

Vzhlednu-li v mramorovém hledišti divadla do horních řad, vybereš z mnoha žen jednu, kvůli které by ses mohla trápit. Když na mě mlčky pohlédne krásná žena, hledáš v jejím pohledu nemá znamení.

Jedná se o prézens v typicky habituálním užití (zde konkrétně v iterativní platnosti typu *cum cecidi, surgo*): „vždy, když vzhlednu, vybereš si jednu...“. Jednotlivé opakované situace jsou ovšem telické: telicita situace je určena doplněními: objektem, který je vždy vybrán (*unde dolere velis* = „tu [jednu ženu], pro niž se hodláš trápit“) a rovněž určením celku, z něž se tento konkrétní objekt vybírá (*e multis* = „z mnoha [žen]“).

Obdobně:

Ov. met. 13,363-365

Tu vires sine mente geris, mihi cura futuri. / Tu pugnare potes, pugnandi tempora mecum / eligit Atrides. Tu tantum corpore prodes, / nos animo.

Ty jsi silný, ale nepřemýšlíš, já přemýšlím o tom, co bude. Ty umíš bojovat, ale já s Átreovcem vždy vybíráme pro boj vhodnou chvíli. Ty máš schopné pouze tělo, my mozek.

Habituálnost v následujícím případě je explicitně vyjádřena adverbiem *cotidie*, jako opakované jsou vyjmenovány činnosti vyjádřené pomocí sloves atelických (*fraudare*) i telických (*eripere*), dokonce i pomocí sloves se sufixem *-sc-* (*pacisci*):

Cic. parad. 6,43

Sin autem propter aviditatem pecuniae nullum quaestum turpem putas, cum isti ordini ne honestus quidem possit esse ullus, si cotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, eripis, si socios spolias, aerarium expilas, si testamenta amicorum ne expectas quidem, atque ipse supponis, haec utrum abundantis an egentis signa sunt?

Jestliže však v touze po penězích nepovažuješ žádný zisk za nemorální, protože podle tebe vůbec neexistuje zisk morální, jestliže denně defrauduješ, podvádíš, požaduješ, smlouváš, odnášíš, obíráš, jestliže okrádáš spojence, vybíráš pokladnu, ani nečekáš na závěti přátel, ale rovnou je sám falšuješ – jsou to všechno znaky bohatého, nebo chudého člověka?

Následující příklad je atypický – subjektem je „obšírnost“, „mnohomluvnost“, o níž Cicero píše, že jej těší a která (obvykle?) vyláká z Attica dopis, resp. Cicero jejím prostřednictvím:

Cic. Att. 7,13,4

Loquacitati ignosces, quae et me levat ad te quidem scribentem, et elicit tuas litteras.

Jistě mi odpustíš obšírnost, která mě při psaní tobě těší, a (vždy? obvykle?) vyláká dopis od tebe.

Obdobně:

PLAVT. *Trin.* 288-290

*Quod manu non queunt tangere, tantum fas habent, quo manus apstineant. / Cetera rape, trahe, fuge, late: lacrimas haec mihi, quom video, **eliciunt**, / quia ego ad hoc genus hominum duravi.*

A jen to, nač nedosáhnou, považují za vhodné nesebrat. Jinak ber! Odnes! Uteč! Schovej se! Když to vidím, vždycky mě rozpláče, že jsem se dožil takové generace.

Stařec se rozpláče vždy, když uvidí nenechavé mladíky, resp. pohled na ně vždy vyvolá jeho slzy.

Obdobně:

CATVLL. 51,3-6

*... qui sedens adversus identidem te / spectat et audit / dulce ridentem, misero quod omnis / **eripit** sensus mihi ...*

... ten, kdo smí sedět naproti tobě a dívat se na tebe a poslouchat tvůj sladký smích, který mě ubohého zbavuje smyslů ...

Několik dokladů habituálního prézentu sloves s prefixem *ex-* popisuje typické chování božstev a příšer:

VERG. *georg.* 3,425-431

*Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis, /... hic piscibus atram / improbus ingluviem ranisque loquacibus **explet**.*

V kalabrijských lesích žije hrozný had ... a tam si svůj temný chřtán cpe rybami a kvákovými žábami.

CATVLL. 34,17-21

*Tu cursu, dea, menstruo / metiens iter annuum / rustica agricolae bonis / tecta frugibus **exples**.*

Ty, Luno, svým měsíčním cyklem odměřuješ roky a naplňuješ venkovské domy rolníků bohatou úrodou.

VERG. *Aen.* 4,242-243

*Tum virgam capit: hac animas ille **evocat** Orco / pallentis, alias sub Tartara tristia mittit ...*

Pak uchopí prut, jímž vyvolává bledé duše z Hádu a jiné posílá do Tartaru ...

Zatímco děj *virgam capit* představuje posun ve vyprávění (vyjádřený prézentem historickým), vše ostatní je pouze popis toho, co Merkur s prutem dělává (tj. jedná se v podrobnější bohemistické terminologii o uzuálnost).

Obdobně o čarodějnicích:

Ov. am. 1,8,13-16

*Hanc ego nocturnas versam volitare per umbras / suspicor et pluma corpus anile tegi. / Suspicor, et famast: oculis quoque pupula duplex / fulminat, et gemino lumen ab orbe micat. / **Evocat** antiquis proavos atavosque sepulcris...*

Ta (baba) tuším ve změněné podobě létá v nočních stínech a její stařecké tělo je pokryto peřím. Tuším, a taky se to říká, že jí v očích šlehá dvojitá panenka a z dvojitých otvorů jí září pohled. Vyvolává ze starých hrobů duše dědů a pradědů...

Situace označené slovesy *fulminat* a *micat*, jsou součástí popisu trvalých fyzických vlastností oné ženy (stavy zobrazené pomocí dynamických sloves), zatímco stiuace, jejichž označené pomocí slovesných tvarů *volitare* a *evocat*, jsou součástí popisu jejích obvyklých činností.

Obdobně:

TIB. 1,2,47-48

*Haec cantu finditque solum Manesque sepulcris / **elicit** et tepido devocat ossa rogo.*

A zařikáním zbrázdí půdu, vyláká z hrobů mrtvoly a oživí kosti z horké hranice.

V následujícím dokladu se hovoří o zvyklostech národa, iterativita je navíc zdůrazněna výrazy *quotannis* („každoročně“) a *singula milia* („po tisíci“ = „pokaždé jeden tisíc“):

CAES. Gall. 4,1,4

*Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa suis ex finibus **educunt**.*

Mají prý 100 žup, z nichž každoročně odvádějí za účelem boje 1000 ozbrojených mužů za hranice svého území.

Následující případy jsou na pomezí mezi habituálním a generickým prezentem:

CIC. nat. deor. 2,151

*Nos onera quibusdam bestiis, nos iuga inponimus, nos elephantorum acutissumis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram abutimur, nos e terrae cavernis ferrum **elicimus**, rem ad colendos agros necessariam...*

Zapřaháme některá zvířata a dáváme jim náklady, využíváme jemné smysly slonů a bystrost psů pro vlastní užitek, z dutin v zemi dobýváme železo, materiál potřebný v zemědělství...

Stejně jako různí lidé nasazují různým zvířatům opakovaně jho, jiná si opakovaně ochočují, tak i železo ze země lidé úspěšně dobývají opakovaně. Jedná se o iterativní telické situace, podobně jako v následujícím příkladu:

Cic. *off.* 1,14,43

*Sunt autem multi, et quidem cupidi splendoris et gloriae, qui **eripiunt** aliis, quod aliis largiantur, iique arbitrantur se beneficos in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacumque ratione.*

Jsou mnozí, a to zejména tací, co touží po slávě a společenském postavení, kteří jedněm berou, co jiným dávají, a myslí si, že budou před svými přáteli vypadat štedří, jestliže jim dopomůžou k bohatství jakýmkoli způsobem.

3.7.2.2 Prézens generický

Generický prézens popisuje typické vlastnosti a chování specifikovaných skupin subjektů; v následujících příkladech jsou to postupně ctnostné ženy, herci, věštcí, včely, lupiči:

PVBLIL. *sent.* A 36

*Animo virum pudicae, non oculo **eligunt**.*

Ctnostné ženy si vybírají muže srdcem, ne očima.

Cic. *off.* 1,31,114

*Illi enim non optumas, sed sibi accommodatissimas fabulas **eligunt**.*

Herci si totiž vybírají nikoli nejlepší hry, ale hry, které nejlépe odpovídají jejich talentu.

Cic. *div.* 1,114

*Ergo et ii, quorum animi spretis corporibus **evolant** atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati atque incitati, cernunt illa profecto, quae vaticinantes pronuntiant.*

A tedy i ti, jejichž duše opouštějí tělo a vylétají a vyběhají ven, zažehnuti vášní, jistě vidí věci, které pak pronášejí jako proroctví.

VERG. *georg.* 4,158-164

*Namque aliae victu invigilant... / ... / ... aliae spem gentis adultos / **educunt** fetus, aliae purissima mella / stipant...*

Neb jedny shánějí potravu ... jiné vyvádějí dospělé potomstvo, naději rodu, jiné hromadí průzračný med...

VERG. *georg.* 4,37

*Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illae / nequiquam in tectis certatim tenuia cera / spiramenta linunt fucoque et floribus oras / **explent**...*

Obě ty síly (sc. mráz i horko) jsou pro včely stejně nebezpečné. Ne nadarmo v úlech o překot pečeti skuliny tenounek voskem a vyplňují vchody pryskyřicí z květů...

Cic. *off.* 2,11,40

*Nam qui eorum cuiquam, qui una latrocinantur, furatur aliquid aut **eripit**, is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum...*

Neboť ti, kdo něco ukradnou nebo vezmou někomu z těch, s nimiž loupí, neudrží si své postavení ani v bandě lupičů...

Často se generický prézens slovesa vyskytuje v přirovnáních, které popisují obecnou lidskou zkušenost:

PLAVT. *Poen.* 355

*Iam hercle tu peristi, nisi illam mihi tam tranquillam facis / quam mare olim-st, quom ibi alcedo pullos **educit** suos.*

Zakroučím ti krkem, jestli nezařídíš, aby byla klidná jako moře, když nad něj racek vyvádí mladé.

VERG. *Aen.* 1,430-432

*Qualis apes aestate nova per florea rura / exercet sub sole labor, cum gentis adultos / **educunt** fetus...*

Jako když počátkem léta na slunci se na rozkvetlých loukách dají včely do práce, když vyvádějí dospělé potomstvo...

CATVLL. 64,86

*... quales Eurotae progignunt flumina myrtos / aurave distinctos **educit** verna colores...*

... jako myrta, jež roste na břehu řeky Eurótu, a rozličné barvy, které plodí jaro...

LVCR. 6,34

*Ut, lapidem ferro cum caedimus, **evolat** ignis...*

Jako když udeříme železem do kamene a vylétne jiskra...

Cic. *de orat.* 3,58

*Sed ut homines labore adsiduo et cotidiano adsueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem **excogitant** in otio ludum, sic illi...*

Tak jako lidé zvyklí na setrvalou každodenní práci, když nemohou pracovat kvůli počasí, uchylují se k míčovým hrám, kostkám nebo dámě, nebo si sami vymyslí nějakou hru na zahrání nudy, tak i oni...

Ve dvou případech se studovaná slovesa vyskytují v záporu: v prvním případě jde o popis morálního úpadku společnosti a necudného chování manželek, které si „již nevybírají kde, kdy a s kým podvedou manžela“, ale „vstanou na pokyn kohokoli“. Z kontextu vyplývá, že běžné, tolerované chování manželek je právě opačné:

HOR. *carm.* 3,6,26-27

Mox iuniores quaerit adulteros / inter mariti vina, neque eligit, / cui donet impermissa raptim / gaudia luminibus remotis, / sed iussa coram non sine conscio / surgit marito.

(Po svatbě) manželka brzy si nad manželovým vínem hledí jen mladších milenců a nevybírá si, komu by poskytla hříšnou rozkoš chvatně v ústraní, ale na pokyn (milence) se zvedne i před manželem, který to ví.

V následujícím případě jde o popis místa pomocí typické činnosti kohouta, resp. její absence:

Ov. *met.* 11,597-599

Non vigil ales ibi cristati cantibus oris / evocat Auroram, nec voce silentia rumpunt / sollicitive canes...

Bdělý pták s hřebenem tam nevolá Auroru, ostražití psi tam štěkáním neruší ticho...

V obou případech se jedná o zápor, jenž evokuje nenormálnost popisované situace (místa).

3.7.2.2.3 Prézens gnómický

10 tvarů prézentu slovesa *eripere* v korpusu má funkci generickou/gnómickou (z toho 4 jsou sentence PVBLILIA SYRA). Jedná se o typově stejné případy, v nichž jsou situace popisované slovesem *eripere* vždy telické, iterativní. V češtině je v těchto případech možnost překladu dokonavým i nedokonavým slovesem: dokonavé sloveso zdůrazňuje telicitu situace, a iterativitu je pak třeba vyjádřit např. adverbium nebo objektem v plurálu, či je dovoditelná z kontextu, nedokonavé sloveso naopak zdůrazňuje opakovanost, všeobecnou platnost výpovědi, ale nezdůrazňuje dokončenost každého opakování):

Ov. *trist.* 2,269

Eripit interdum, modo dat medicina salutem ...

Někdy lék zdraví vezme, jindy uzdraví ...

Někdy léky zdraví berou, jindy uzdravují ...

PVBLIL. *sent.* N33

Necessitas, quod poscit, nisi des, eripit.

Nouze si vezme, co potřebuje, i kdybys jí to nedal sám.

Nouze si bere, co potřebuje, i kdybys jí to nedal sám.

Bell. Alex. 18,2

*Sed terror hominibus mentem consiliumque **eripit** et membra debilitat, ut tum accidit.*

Hrůza lidem (**obvykle**) zatemní mysl, vezme rozvahu a oslabí tělo, jak se to stalo i tehdy. Hrůza lidem zatemňuje mysl, bere rozvahu a oslabuje tělo, jak se to stalo i tehdy.

Ov. rem. 145-148

*Languor et inmodici sub nullo vindice somni / aleaque et multo tempora quassa mero / **eripiunt** omnes animo sine vulnere nervos: / adfluit incautis insidiosus Amor.*

Lenost, beztrestný nadbytek spánku, hazard a skráně znavené nezřízeným pitím vína zbaví i zdravého ducha sil: k těm, co si nedají pozor, se tak vkrade lstivý Amor.

PVBLIL. sent. Q50

*Quicquid fortuna **exornat**, cito contemnitur.*

Z toho, co se podaří náhodou, rychle přejde radost.

PVBLIL. sent. P6

*Pudorem alienum qui **eripit**, perdit suum.*

Kdo sebere cudnost jinému, ztratí ji sám.

PVBLIL. sent. M44

*Minimum **eripit** Fortuna, cui minimum dedit.*

Komu štěstěna nadělila málo, tomu málo vezme.

Cic. off. 1,20,68

*Cavenda etiam est gloriae cupiditas, ut supra dixi; **eripit** enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio.*

Je třeba si dát pozor na touhu po slávě, jak jsem řekl výše. Bere totiž svobodu, o niž musí charakterní muž neustále usilovat.

Cic. Quinct. 49

*Etenim mors honesta saepe vitam quoque inopem **exornat**, vita turpis ne morti quidem honestae locum relinquit.*

Chudý život totiž často ozdobí čestná smrt, ale hanebný život pro čestnou smrt prostor nenechává.

PROP. 2,22a,25-28

*Iuppiter Alcmenae geminas requieverat Arctos / et caelum noctu bis sine rege fuit; / nec tamen idcirco languens ad fulmina venit: / nullus amor vires **eripit** ipse suas.*

Jupiter s Alkménou strávil dvě noci, dvě noci bylo nebe bez krále. K bleskům se však přece nevrátil unaven: láska sama sobě nikdy sílu nebere.

CIC. *fin.* 5,16,45

Si enim, ut mihi quidem videtur, non explet bona naturae voluptas, iure praetermissa est.

Jestliže tedy, jak se mi zdá, nepřidává rozkoš nic do celkového přirozeného dobra, byla právem opomenuta.

Podobně jako v záporných případech generického prézentu, i zde záporná výpověď evokuje opačný případ: pokud by to bylo tak, že rozkoš naplňuje přirozené dobro, pak by nebylo správné ji ve výkladu přeskočit.

Někdy je gnómický prézens vnořen do hlubší struktury výpovědi:

CIC. *Cluent.* 183

Hoc uno modo, iudices, saepe multorum improbitate depressa veritas emergit ..., quod aut ii, qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant.

Soudci! Pravda, potlačena špatností mnoha lidí, se často vynoří jedině tak ..., že se ti, kteří jsou chytrí na podvody, neopovází provést všechno, co vymyslí.

Lidé, o nichž se mluví v prvním případě, vymyslí mnoho špatného, ale jen něco z toho realizují: právě tehdy má pravda možnost se vynořit (obecně platné pozorování). Sloveso *excogitant* je zde součástí iterativní telické situace.

Velmi časté jsou popisy věčných koloběhů (tisíciletého, resp. ročního) a astronomických jevů:

HOR. *carm.* 4,8,31-32

... clarum Tyndaridae sidus ab infimis / quassas eripiunt aequoribus ratis...

... zářivé souhvězdí Blíženců zachraňuje poničené lodi z hlubin...

VERG. *Aen.* 6,748

Has omnis, ubi mille rotam volvere per annos, / Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno, / scilicet immemores super ut convexa revisant / rursus et incipiant in corpora velle reverti.

Jakmile dokončí tisíciletý cyklus, zavolá je bůh všechny ve velkém zástupu k řece Léthó, aby již bez paměti opět navštívili nebeskou bán a začali se chtít vracet do fyzických těl.

OV. *fast.* 6,197-198

Postera lux Hyadas, Taurinae cornua frontis, / evocat, et multa terra madescit aqua.

Další den přivolá Hyády, rohy na hlavě býka, a země nasákne vodou.

LIV. 1,19,6

*Atque omnium primum ad cursus lunae in duodecim menses describit annum; quem, quia tricenos dies singulis mensibus luna non **explet** desuntque dies solido anno, qui solstitiali circumagitur orbe, intercalariis mensibus interponendis ita dispensavit, ut vicesimo anno ad metam eandem solis, unde orsi essent, plenis omnium annorum spatiis dies congruerent.*

Nejprve rozdělil rok podle lunárního cyklu na dvanáct měsíců. Protože však měsíční cyklus netrvá (nenaplní) 30 dní každý měsíc, chybí na konci kalendářního roku, který se měří dle solárního cyklu, několik dní. Přidal tedy do roku přestupné měsíce tak, aby se každý dvacátý rok dny zase shodovaly ve stejné pozici slunce jako na počátku.

Tj. *luna non explet tricenos dies singulis mensibus* = „měsíční cyklus nevyplní měsíčně 30 dnů“, resp. „nevyplňuje měsíc co měsíc 30 dnů“).

K astronomickým pozorováním patří i pozorování týkající se počasí, a tedy i zemědělství a procesů, které se v něm opakují:

VERG. *georg.* 1,107-109

*Et cum exustus ager morientibus aestuat herbis, / ecce supercilio clivosi trau-
mitis undam / **elicit**...*

A když mu na rozpáleném poli schnou rostliny, (hle!) svede (sc. ten, kdo zasadil semena a stará se o pole) pramen z výšiny srázné stezky.

CIC. *Cato* 51

*... sparsum semen ... dein tepefactum vapore et compressu suo diffundit et **elicit** herbescentem ex eo viriditatem...*

... zaseté semínko ... pak zahřeje teplem a rozvolní tlakem a vytáhne z něj klíček...

a také neměnných procesů na úrovni atomů:

LVCR. 1,605-606

*... inde aliae atque aliae similes ex ordine partes / agmine condense naturam corporis **explent**...*

... a za ní po řadě další a další podobné částičky svým těsným sevřením naplňují přirozenou podstatu atomu ...

3.7.2.2.4 Iterativita jiného typu

Ne všechny případy iterativity vyjádřené prezentními tvary sloves s prefixem *ex-* jsou snadno zařaditelné do kategorií habitualita, generičnost, gnómičnost. V tomto oddíle jsou shrnuty všechny hraniční a komplikované případy.

Následující příklady jsou hraniční mezi aktuálním a habituálním prezentem:

PLAVT. *Merc.* 176

AC. *Tuquidem ex ore orationem mihi eripis.* CHA. *Taceo.*

AC. Pořád mi skáčeš do řeči! CHA. Už mlčím.

Otrok Acanthio dostal od Charina mnoho otázek za sebou a zjevně nikdy nedostal dost času k odpovědi. Zarazí ho tedy slovy *ex ore orationem mihi eripis*, doslova „vytrháváš mi odpověď z pusy“, tj. „jakmile chci promluvit, skočíš mi do toho“. Jedná se vlastně o zvláštní expresivní vyjádření, jakousi „aktuální iterativitu“, tedy děj, jež mluvčí prezentuje jako opakovaný kolem přítomného okamžiku a o němž se dá předpokládat že opět nastane, resp. že by opět nastal, pokud tomuto opakování někdo nezamezí (jako v tomto případě). Ve skutečnosti nejde o habituálnost, protože se, nakolik lze usoudit z kontextu, nejedná o trvalou vlastnost Charina, ale skutečně o opakovanost v danou chvíli.

VERG. *Aen.* 2,664-667

Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis / eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque / Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam / alterum in alterius mactatos sanguine cernam?

Proto mě, milá matko, zachraňuješ před šípy, před ohněm, abych viděl ve svém domě řídit nepřátele, a svého syna, otce a Kreúsu zohavené, ležící v jedné kaluži krve?

Venuše zachraňuje Aenea před každým šípem, v každé jednotlivé nebezpečné situaci; jedná se o sérii telických situací, které jsou představeny jako přítomné.

CIC. *Q. fr.* 3,5,4

Facerem tamen, ut possem, sed, quod te minime fugit, opus est ad poema quadam animi alacritate, quam plane mihi tempora eripiunt.

A přece bych to udělal, nakolik bych byl s to, ale k psaní básně, jak dobře víš, je třeba jakási čerstvost mysli, již mi zcela berou starosti.

Cicero (pisatel dopisu) říká, že by sepsal báseň, ale nemůže, jelikož mu mysl zaměstnávají starosti a stále mu odnímají „duševní čerstvost“. Cicero neříká, že mu starosti tento duševní stav vzaly (*eripuerunt*), ale že mu jej (opakovaně) berou; pokud by tyto starosti neměl, měl by *animi alacritatem* a mohl by báseň sepsat.

Cic. Verr. 2,2,167

*An hoc dicere audebis: utrum de te aratores, <utrum negotiatores,> utrum denique Siculi universi bene existiment, aut quomodo existiment, ad rem id non pertinere? Neque tu hoc dicere audebis, nec si cupias licebit; **eripiunt** enim tibi istam orationem [...] statuae illae equestres, quas tu, paulo antequam ad urbem venires, poni inscribique iussisti, ut omnium iniquorum tuorum animos accusatorumque tardares.*

Schválně, jestli si dovolíš říct, že o tobě zemědělci, obchodníci, nebo dokonce všichni Sicilané smýšlí dobře, nebo naopak to, že ať si o tobě myslí cokoli, netýká se to tohoto sporu? Ne, to si říct nedovolíš a nebudeš to moci říct, ani kdybys chtěl: ty jezdecké sochy, které jsi nařídil vztyčit a opatřit nápisy, abys oslabil svoje nepřátele a žalobce, ti totiž berou možnost něco takového vyslovit.

Řečník naznačuje potenciální argumenty obhajoby, a sděluje, že je Verres na svou obhajobu „nepoužije“ ani „nebude moci použít“. V každém okamžiku, kdy by tyto argumenty snad použít chtěl, mu tuto možnost vždy vezmou vztyčené jezdecké sochy. Jedná se o iterativitu, jež hraničí se stavem: sochy stojí a trvale znemožňují Verrovi zmíněné argumenty použít.

V následujícím případě se jedná o negovanou výpověď:

PROP. 2,12,13-15

*In me tela manent, manet et puerilis imago: / sed certe pennas perdidit ille suas; / **evolat** heu nostro quoniam de pectore nusquam, / assiduusque meo sanguine bella gerit.*

V mém případě platí, že má šípy a vypadá jako kluk. Ale rozhodně ztratil svá křídla. Ne a ne z mého srdce odlétnout, stále svádí boj v mých žilách.

Tuto pasáž předchází popis Amora, jak jej nakreslil malíř:

PROP. 2,12,13-15

*Idem non frustra ventosas addidit alas, / fecit et humano corde **volare** deum.*

Také mu přidal křídla, a to ne nadarmo: nakreslil, jak létá po srdcích lidí.

Mluvčí několika verši popisuje, jaký Amor je, resp. jak jej líčí malíř, a následně, jaká je v kontrastu s tímto popisem skutečnost v jeho případě: Amor je u něj, neodlétá a bojuje s ním, tj. popisuje stav, v němž se Amor nalézá (*manet*), a činnosti, které provádí (*gerit bellum*), resp. neprovádí (*evolat nusquam*). Mluvčí tedy na základě znalostí o Amorovi očekává, že Amor odletí, ale to se (opakovaně) neděje. Čeština skutečnost, že situace typu accomplishment po nějakou dobu (opakovaně) nenastává, vyjadřuje imperfektivně nebo frází typu „ne a ne odlétnout“.

3.7.2.3 Prézens s futurální platností

Telicitá sloves s prefixem *ex-* vylučuje jejich použití pro popis právě probíhajících dějů; obdobně tomu je u přítomných tvarů dokonavých sloves v češtině, jejichž základní platnost je futurální. Analýza ukazuje, že i v latině mají telická slovesa často futurální platnost. V některých případech v následujícím textu lze o ind. prez. uvažovat také (nebo spíše) jako o náhradě za konjunktiv přítomny potenciální, zejména ve spojení se spojkou *quin*, ale i jinde. Indikativ pak vyjadřuje jistotu, již konjunktiv nevyjadřuje. V některých případech je tedy složité rozhodnout, ale vzhledem k tomu, že konj. prez. potenciální by v těchto případech měl rovněž futurální platnost, není to ani nutné rozlišovat.

TER. *Haut.* 713-714

CL. *At enim spem istoc pacto rursum nuptiarum omnem eripis: / nam dum amicam hanc meam esse credet, non committet filiam.*

Tím mi ale zase úplně vezmeš naději na svatbu, protože když bude věřit tomu, že tohle je moje přítelkyně, svou dceru mi nedá.

Clinia nesouhlasí s provedením plánu, který mu předestřel jeho otrok Syrus. Pokud totiž plán provedou, ztratí naději na svatbu. Jedná se o budoucí telickou situaci, přičemž použitý přítomný tvar snad vyjadřuje jistotu, že tato situace nastane.

PLAVT. *Most.* 591

Responsiones omnes hoc verbo mihi eripis.

Jedno slovo a už nic neřeknu! (dosl. Jediným slovem mi vezmeš všechny odpovědi.)

Častý je futurální význam přítomných tvarů v otázce uvozené partikulí *quin*, jež má pragmatickou funkci výzvy, pobídky k akci (mezi sledovanými slovesy se nachází pouze jeden případ):

Ov. *met.* 6,539-540

Quin animam hanc, ne quod facinus tibi, perfide, restet, / eripis?

Proč mi nevezmeš i život, aby nezbyl už žádný zločin, kterým nespáchal, ty zrádče?

tj. *Eripe!; Eripias!* Interpretace této situace je jednoznačně telická.

Další syntaktická konstrukce, v níž se vyskytují přítomné tvary ve futurální platnosti jsou časové věty se spojkou *dum*:

TER. *Haut.* 717

Unus est dies, dum argentum eripio! Pax, nihil amplius.

Jenom jeden den, než vymůžu ty peníze! Klid, nic víc (= opravdu jen jeden den).

V reakci na plán, s nímž Clinia nesouhlasí (viz výše TER. *Haut.* 713-714), Syrus Cliniu uklidňuje, že to bude trvat jen „dokud nezíská peníze“ = „než získá peníze“.

Typicky se v hlavní větě souvětí typu „bude se dít ×, dokud (*dum*) se nestane Y“ objevuje futurum nebo imperativ a ve větě vedlejší ind. přítomně, konj. přítomně nebo futurum II. Podle WOODCOCKA (1959: 182) se ind. přítomně v těchto případech vyskytuje především v rané a hovorové latině, zatímco v klasické próze je obvyklejší konjunktiv. Aby mohl být děj hlavní věty ukončen, musí být nejprve dokončen děj ve větě vedlejší, tj. děj věty vedlejší musí dosáhnout výsledku (*telu*), proto v případě, že je použit prezens, pak jedině od telického slovesa. Cf. příklady z WOODCOCKOVY gramatiky (1959: 182):

TER. *Ad.* 196

Delibera hoc, dum ego redeo.

Přemýšlej o tom, než se vrátím.

CIC. *fam.* 9,2,4

Latendum tantisper ibidem, dum effervescit haec gratulatio...

Musíme se trochu schovat, než to nadšení vyprchá...

Obdobně:

PLAVT. *Cas.* 798

OL. Age, tibicen, dum illam educunt huc novam nuptam foras, / suavi cantu concelebra omnem hanc plateam hymenaeo + meo.

Hrej, muzikante, než sem z domu přivedou mou nevěstu, vyhrávej na celé tohle prostranství mou svatební píseň.

TER. *Phorm.* 982

Adsequere, retine, dum ego huc servos evoco.

Běž za nimi a zadrž je, než sem zavolám otroky.

Tvary prézentu s futurální platností se vyskytují rovněž v podmínkových větách; možnost vyjádřit v podmínkových větách futurální platnost prezentem uvádějí i latinské gramatiky.²⁷⁰

Cic. *Flacc.* 106

Cui si patrem conservatis, qualis ipse debeat esse civis praescribetis; sin eripitis, ostendetis bonae rationi et constanti et gravi nullum a vobis fructum esse propositum.

Když mu otce ušetříte, dáte mu příklad, jaký má být on sám občan. Jestli mu ho vezmete, ukážete mu, že moudrost, stálost ani důstojnost neodměňujete.

Cic. *Att.* 14,7,2

*Omnino si ego **evolo** mense Quintili in Graeciam, sunt omnia faciliora.*

Jestli tedy v červenci odjedu do Řecka, bude všechno jednodušší.

Cic. *Att.* 11,16,5

*De omnibus rebus velim ad me scribas, et maxime quid sentias de ea, in qua tuo consilio eg<e>o, etiam si nihil **excogitas**.*

Chtěl bych, abys mi napsal o všem, a zejména co si myslíš o těch záležitostech, v nichž potřebuji tvou radu, a to i když nic nevymyslíš.

3.7.2.4 Prézens „aktuální“

Přestože se, jak již bylo několikrát řečeno, telicita sloves s prefixem *ex-* v zásadě vylučuje s jejich použitím pro popis probíhající situace (aktuální prézens), je v korpusu analyzovaných tvarů několik s aktuálně-prézentní platností.

4 z nich jsou tvary slovesa *exornare* v Plautových komediích, použité pro popis velmi podobných situací:

PLAUT. *Cas.* 769-770

*Illae autem in cubiculo armigerum **exornant** duae, / quem dent pro Casina nuptum nostro vilico.*

Ty dvě však teď v ložnici upravují vojáka, kterého podstrčí našemu správci jako nevěstu místo Casiny.

²⁷⁰ Např. WOODCOCK (1959: 150): „In colloquial Latin, as in English, a present indicative sometimes has a future reference: Ter. *Andr.* 210 *Si illum relinquo, eius vitae timeo.* ‘If I leave him, I fear for his life.’ “

PLAVT. *Most.* 168

SC. *Quid tu te **exornas**, moribus lepidis quom lepidam tute's?*

Pročpak se tak zdobíš, když jsi krásná tím, jaká jsi?

PLAVT. *Most.* 293

*Quid hic vos [diu] agitis? PH. Tibi me **exorno**, ut placeam!*

Co tady tak dlouho děláte? PH: Já se tu krášlím, aby se ti líbila!

PLAVT. *Stich.* 701

*Sed amica mea et tua dum cessat dumque se **exornat**, nos volo / [tamen] ludere inter nos.*

Když to našim holkám trvá a dokud se krášlí, chci si s tebou zahrát.

Všechny výše uvedené situace jsou popisované jako právě probíhající (v okamžiku promluvy), u všech je patrný důraz na výsledek děje a na snahu tohoto výsledku dosáhnout: v prvním případě je tímto výsledkem voják vypadající jako mladá nevěsta; v ostatních dívky upravené tak, aby se líbily milencům.

V následujících 4 případech se vyskytuje sloveso *eripere* v konativní platnosti:

PLAVT. *Rud.* 711-712

*Ius meum ereptumst mihi! / Meas mihi ancillas invito me **eripis!***

Připravili jste mě o moje práva! Bereš mi proti mé vůli moje otrokyně!

V textu, který poté následuje, se Labrax a Trachalio hádají, zda tyto dívky, které zatím sedí opodál, jsou, nebo nejsou Labrakovy. Trachaliovým záměrem je tedy skutečně dívky odvést Labrakovi, který se tomu snaží zabránit.

CATVLL. 64,215

*Gnate, ego quem in dubios cogor dimittere casus, / reddite in extrema nuper mihi fine senectae, / quandoquidem fortuna mea ac tua fervida virtus / **eripit** invito mihi te, cui languida nondum / lumina sunt gnati cara saturata figura, / non ego te gaudens laetanti pectore mittam...*

Synu, jež jsem nucen ztrácet ranami osudu, synu, který ses mi nedávno vrátil na samém konci stáří, ač mi tě proti mé vůli zas berou můj osud a tvá planoucí odvaha, já, jehož oči se ještě neunavily pohledem na milovaného syna, tě nepustím s radostí a veselou myslí...

Tuto řeč pronáší otec při odjezdu ke svému synovi: rozloučení je zřejmě nevyhnutelné a za okamžik nastane, v tuto chvíli však jsou stále ještě otec a syn spolu. Otcův osud a „synova odvaha“ tedy k odloučení nutně vedou a otec tento proces popisuje jako již probíhající.

Ov. Pont. 4,3,29-30

Quid facis, a demens? Cur, si Fortuna recedat, / naufragio lacrimas eripis ipse tuo?

Proč to děláš, ó blázne? Proč se předem vzdáváš mých projevů lítosti nad tvým vlastním neštěstím, pokud by se k tobě štěstěna obrátila zády?

Ovidius z vyhnanství vyčítá příteli, že na něj zapomněl, neprojevuje soustrast s jeho nešťastným osudem. Ovidius jej upozorňuje na nevyhnutelné následky, které takové chování má: ničí tím přátelské pouto a způsobuje, že Ovidius jednou (nutně) nebude mít soucit s ním, tj. nebude mít pro něj slzy (*eripis lacrimas* = „odnímáš (mi) slzy“).

Cic. Verr. 2,2,164

Sed ego Metello non irascor neque ei suam vacationem eripio, qua ille apud omnis utitur, ut nihil malitiose neque consulto fecisse videatur.

Já se na Metella nezlobím a neberu mu jeho výmluvu, kterou všude používá, aby se zdálo, že nic neudělal se zlým úmyslem ani schválně.

Cf. čes. „já ti to neberu“, tj. „není mým záměrem ti to vzít“.

Ve všech případech jde spíše o něco, co bezprostředně hrozí nastat, než o děj, který je v průběhu, a mají tedy blízko k přítomnosti s futurální platností.

Následující pasáž z *Aeneidy* je netypická v kontextu Vergiliova díla i obecně ve způsobu používání přítomnosti.²⁷¹

VERG. Aen. 1,427-429

Hic portus alii effodiunt; hinc lata theatri / fundamenta petunt alii immanisque columnas / rupibus excidunt, scaenis decora alta futuris.

Jedni tu kopou přístav, jiní stavějí široké základy divadel, další ze skal vysekávají ohromné sloupy – vysokou ozdobu budoucích scén.

Pasáži, jež obsahuje detailní popis toho, co dělají obyvatelé Kartága, a z níž je zde uvedena pouze malá část, předchází Aeneův příchod na vyhlídku:

²⁷¹ Podrobně ji analyzuje ADEMA (2019: 65–69).

VERG. *Aen.* 1,418-422

Corripuere viam interea, qua semita monstrat. / **Iamque ascendebant** collem, qui plurimus urbi / **imminet, adversasque adspectat desuper arces.** / **Miratur** molem Aeneas, magalia quondam...

Zatím pospíchali, kudy je vedla stezka. A už stoupali na kopec, který ční nad městem a hledí svrchu na hrad naproti. Diví se Aeneas té obrovské stavbě, místo níž kdysi stály chatrče...

Po detailním popisu, co právě dělají Karthagiňané ve městě, Aeneas z vyhlídky odchází. Město a jeho obyvatelé leží před Aeneem jako živý obraz a Aeneas postupně prochází jednotlivé jeho části. Prézens je v tomto úryvku používán jako aktuální ve vztahu k referenčnímu času, jímž je okamžik, kdy se Aeneas na výjev dívá.²⁷² Jednotlivé situace (*alii effodiunt portus, hinc petunt lata fundamenta theatri, alii columnas excidunt*) jsou popsány pomocí telických sloves *effodere, petere* a *excidere*, včetně specifikovaných výsledků (*portus, fundamenta, columnae*), a jsou tedy inherentně telické, ale zobrazené jako probíhající; všichni pracující lidé ovšem jsou zobrazeni při snaze dokončit dílo, tj. nevyvíjejí jen tak činnost, pracují se záměrem dosáhnout výsledku; všechna imperfekta v úryvku se dají jednoznačně interpretovat konativně. Do češtiny se překládají pomocí sekundárních imperfektiv „vykopávají“, „pokládají“, „vysekávají“.

Další pasáž s pseudo-aktuálním přezentem začíná výrazem *ecce*, který přitahuje pozornost čtenáře k výjevu, který jako by se odehrával přímo před jeho očima (a referenční čas se posunul do okamžiku, kdy čtenář tuto pasáž čte), zároveň se ale jedná o součást minulého vyprávění o Arkadovi a jeho matce (tj. jako by to byl prézens historický). Tvary *sequitur, eligit, ambit* jsou navíc použity v časových větách se spojkou *dum*, a tedy označují děje probíhající současně s větou hlavní (*incidit in matrem*), v níž je použito sloveso *incidit*, o němž nelze rozhodnout, zda se jedná o prézens, či perfektum; další vyprávění je ale již opět v perfektu.

²⁷² ADEMA (2019: 65–69) pro tuto pasáž užívá termín „pseudo-simultaneous description“ – jedná se o popis, který je současný s referenčním časem, jímž je Aeneovo sledování výjevu, nikoli s časem, v němž probíhá celá výpověď.

Ov. met. 2, 496-500

Ecce, Lycaoniae proles ignara parentis, / Arcas adest ter quinque fere natalibus actis, / dumque feras sequitur, dum saltus eligit aptos / nexilibusque plagis silvas Erymanthidas ambit, / incidit in matrem, quae restitit Arcade viso / et cognoscenti similis fuit. Ille refugit / inmotosque oculos in se sine fine tenentem / nescius extimuit propiusque accedere aventi / vulnifico fuerat fixurus pectora telo. / Arcuit omnipotens.

Hle, tu se objeví Arkas z rodu Lýkáónova, jenž nezná matku, téměř patnáctiletý. Zatímco honí zvěř, zatímco vybírá vhodné rokle a obchází erymanthské lesy s pletenými pastmi, narazí na svou matku. Ta se při pohledu na Arkada zarazí (vypadala jako když jej poznává). On couvnul. Nevěděl, proč na něj tak strnule hledí a dychtivě se k němu blíží, vyděsil se a chystal se jí probodnout prsa svým kopím. Všemohoucí bůh tomu zabránil.

Typicky by se v časové větě se spojku *dum* označující současnou okolnost k hlavní větě nacházelo imperfektum. Opět je ale pravděpodobná konativní interpretace („snaží se vybrat vhodné rokle k lovu“).

Oba výše uvedené příklady jsou na pomezí historického a aktuálního přítentu, resp. jsou součástí vyprávění, v němž se užívá prézens historický, analyzované tvary by však, pokud by byly použity minulé časy, stály v imperfektu, nikoli v perfektu. Jedná se o velmi neobvyklé použití, v obou případech jde ale o vysoce stylizované poetické texty.

Následující příklad je rovněž netypický. Cicero aktualizuje adresátovu snahu akcentovat jen některé aspekty probírané kauzy:

Cic. *Cluent.* 97,86

Tu mihi ex tota causa Bulbi, quod tibi commodum est, eligis, ut id esse secutos iudices dicas.

Ty mi tu z celé Bulbovy kauzy vybíráš, co se ti nejvíc hodí k tomu, abys mohl tvrdit, že právě tím byli soudci ovlivněni.

Tj.: „Ty sis ve své řeči vybral jen něco, a tak se snažíš manipulovat posluchače.“ Ona „snaha o manipulaci“ je nevyřčená, ale z kontextu zjevná; jedná se o jakousi lexikální elipsu, zkratku.

Zdá se tedy, že společnou vlastností všech případů, kdy je sloveso s prefixem *ex-* použité pro popis probíhající situace, je konativita, což zcela odpovídá inherentní telicitě sloves s prefixem *ex-*.

3.7.2.5 Jiné

V korpusu se nachází jeden případ typického synoptického prézentu, a to v Terentiově komentáři k předloze jeho vlastní komedie *Adelphoe*:

TER. *Ad.* 8-10

*In Graeca adulescens est, qui lenoni **eripit** / meretricem in prima fabula: eum Plautus locum / reliquit integrum.*

V řecké verzi komedie je mladík, který sebere pasákovi prostitutku hned v první části příběhu. Toto místo Plautus vynechává.

Následující příklad je z básně, která má specifickou formu sportovního komentáře koňských dostihů:

Ov. *am.* 3,2,77-78

*Iamque patent iterum reserato carcere postes: / **evolat** admissis discolor agmen equis.*

Už se zase zvedly závory a stáje jsou otevřené: koně byli vypuštěni a stádo rozličných barev vybíhá.

Mluvčí čtenáře informuje o tom, co vidí, jakoby v reálném čase. Způsob užití slovesných časů má ale v takových komentářích velmi blízko k registrujícímu prézentu, jelikož komentátor v případě rychlých událostí může pouze informovat o tom, že se staly, ale činí tak často právě pomocí prézentu, ať z důvodu stručnosti nebo většího dramatického efektu, resp. vtažení posluchače do děje a vyvolání dojmu, že je při tom: „Závodník vybíhá, skáče ... a je tu světový rekord!“

Velmi specifický je rovněž Horatiův metakomentář k Pindarovým básním:

HOR. *carm.* 4,2,13-24

*... flebili sponsae iuvenemve raptum / plorat et viris animumque moresque / aureos **educit** in astra ...*

[Pindaros je hoden vavřínů, ať už opěvuje bohy, nebo vzdává poctu sportovcům, nebo] oplakává mladíka odloučeného od plačící manželky a vynáší jeho charakter, jeho zářivé ctnosti do nebe...

Text odkazuje na jednu konkrétní Pindarovu báseň, která je již napsána, jedná se o metakomentář, vysvětlení smyslu/obsahu básně. V češtině se tento typ prézentu používá obdobně: „Čapek píše o touze po dlouhověkosti.“ V tomto smyslu je prézentní tvar náhradou za minulý čas: „Za báseň, v níž oplakal mladíka ..., si Pindaros zaslouží pocty.“

Zároveň si Horatius hraje s iterativní interpretací: říká, že vždy, když Pindaros v básni „oplakává mladíka“, je báseň hodna vavřínů, ač ve skutečnosti napsal takovou báseň Pindaros pouze jednu. Vzniká tak jakási expresivní pseudoiterativita.

Zmíním ještě dva případy použití slovesa *eripere*, v nichž obou jde o obsah, resp. následky ediktu, v jednom případě již platného, ve druhém jde pouze o návrh:

Cic. Pis. 18

Edicere est ausus cum illo suo pari quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus contra quam ipse censuisset ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu adficeret, lugere non sineret? Maerorem relinquis, maeroris aufers insignia; eripis lacrimas non consolando, sed minando. Quodsi vestem non publico consilio patres conscripti, sed privato officio aut misericordia mutavissent, tamen id his non licere per interdicta potestatis tuae crudelitatis erat non ferendae.

S tím svým komplicem, kterého se snažil předhonit ve všech špatnostech, se opovážil ustanovit, aby si senátoři oblékli zpět své svůj běžný oděv, ačkoli si senát sám předtím odhlasoval něco jiného. I tyrani ve Skythii nechávali truchlit ty, jimž způsobili zármutek! Ty jim necháváš zármutek, ale odnímáš jim symboly zármutku. Bereš jim slzy nikoli utěšováním, ale vyhrožováním. I kdyby si senátoři nevzali smuteční šat na základě veřejného rozhodnutí, ale ze soukromých pohnutek, i tak by bylo nemístně kruté jim to zakázat vyhláškou.

Cicero kritizuje vyhlášku, jíž Piso zakázal senátorům nosit smuteční oděv. Obsah této vyhlášky a její konsekvence, které již nastaly, prezentuje jako aktuální, je však na pomezí prezentu historického a synoptického.

V následujícím textu se jedná rovněž o edikt, ovšem teprve navrhovaný (jde o jeden ze dvou návrhů):

Cic. Cat. 4,8

Adiungit gravem poenam municipiis, si quis eorum vincula ruperit. Horribilis custodias circumdat et dignas scelere hominum perditorum. Sancit, ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per senatum aut per populum levare possit. Eripit etiam spem, quae sola homines in miseriis consolari solet.

K tomu chce (sc. Caesar) těžké tresty pro municipia, pokud by někdo z nich uprhl z vězení. Kolem chce postavit děsivé stráže, které budou odpovídat velikosti zločinu těch trestanců. Chce ustanovit, aby nikomu z těch odsouzených nemohl být zmírněn trest, a to ani senátem, ani shromážděním. Chce jim vzít naději, jedinou útěchu lidí v tak hrozném postavení.

Jedná se o shrnutí Caesarova návrhu, a prézens má zde velmi blízko k synoptickému prezentu („připojuje trest pro municipia“; „staví stráže“; „ustanovuje, aby...“; „bere jim naději“), a zároveň je zde silný akcent na záměr. I v tomto případě je věta se

slovesem *eripere* popisem konsekvencí ediktu. Pokud by byl přijat, mohla by výpo-
věd' o něm vypadat identicky, a jednalo by se o stejný případ jako výše Cic. Pis. 18.

3.7.2.6 Slovesa se sufixem -sc-

Tvarů přítentu sloves s prefixem *ex-* a sufixem *-sc-* se v korpusu vyskytuje 44,²⁷³ z toho v 11 případech jde o tvary slovesa *exposcere* a ve 12 případech o tvary slove-
sa *extimescere*, o nichž bude pojednáno samostatně níže; zbylých 21 přítentních
tvarů je od sloves: *effervescere*, *erubescere*, *efflorescere*, *exardescere*, *erubescere*, *eva-
nescere*, *exarescere*, *exhorrescere*, *enitescere*, *exputescere*. Za zmínku stojí, že z těchto
21 případů je 17 z Ciceronových textů a pouze 4 z textů jiných autorů.

	iterativita				<i>pro futuro</i>	aktuální
	habituální	generická	gnómická	jiná		
<i>effervescere</i>	1	1	1		1	
<i>efflorescere</i>			3			
<i>enitescere</i>				1		
<i>erubescere</i>	1		1	1	1	1
<i>evanescere</i>		2				
<i>exardescere</i>			3			
<i>exarescere</i>			1			
<i>exhorrescere</i>		1				
<i>exputescere</i>					1	
celkem	2	4	9	2	3	1
celkem skupina	17				3	1
	81,0%				14,3%	4,8%

Tab. 8 Význam aktivních přítentních tvarů sloves s prefixem *ex-* a sufixem *-sc-*

Na rozdíl od sloves bez sufixu *-sc-* se slovesa s tímto sufixem nevyskytují v platnosti
přítentu historického.

Výrazně nejčastější (9x) je gnómický význam:

Cic. *part.* 57

Cito enim exarescit lacrima, praesertim in alienis malis.

Slza totiž uschne rychle, zejména nad cizím neštěstím.

²⁷³ Komplettní přehled viz kap. 7.3 (Příloha K).

Cic. *Tusc.* 2,24,58

*Ira **exardescit**, libido concitatur: in eandem arcem confugiendum est, eadem sunt arma sumenda.*

Povstane hněv, rozjitří se chtíč: je třeba uprchnout do stejné pevnosti, vzít do rukou stejné zbraně.

V tomto případě jde o podmíněnou iteraci typu *Cum cecidi, surgo*, vyjádřenou ale souřadně.

Cic. *fam.* 5,12,1

*Epistula enim non **erubescit**.*

Dopis se totiž nečervená.

Dále velmi podobná iterativita generická (4x):

Cic. *de orat.* 3,53

*In quo igitur homines **exhorrescunt**?*

Čeho si tedy lidé děsí?

Cic. *div.* 2,117

*De vino aut salsamento putes loqui, quae **evanescunt** vetustate.*

Myslel by sis, že se mluví o víně nebo láku, které stářím zvětrávají.

Ještě méně frekventované jsou další typy iterativity:

Cic. *Planc.* 15

*Sin hoc persaepe accidit, ut et factos aliquos, et non factos esse miremur, si campus atque illae undae comitiorum, ut mare profundum et immensum, sic **effervescunt** quodam quasi aestu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant...*

Jestliže se velmi často stává, že se divíme, že někteří byli zvoleni a jiní ne, jestliže se Martovo pole a ony vlny na shromážděních vzdouvají jakýmsi příbojem jako hluboké širé moře, takže se přiklánějí k jednomu, od druhých se odvracejí...

Cic. *leg.* 1,50

*Innocentes ergo et verecundi sunt, ut bene audiant, et ut rumorem bonum colligant, **erubescunt**.*

Lidé jsou tedy poctiví a stydliví jen proto, aby se o nich dobře mluvilo, a červenají se, aby získali dobrou pověst.

V obou výše uvedených případech jde nejspíše o iterativitu habituální, na pomezí s iterativitou generickou.

Cic. *Vatin.* 39

... *si vitant, fugiunt, audire de te nolunt, cum viderunt, tamquam auspiciam malum detestantur, si cognati respuunt, tribules exsecrantur, vicini metuunt, ad fines erubescunt...*

... jestliže se ti vyhýbají, nechťejí o tobě ani slyšet, jakmile tě vidí, zaklínají se jako při zlém znamení, příbuzní tebou pohrdají, občané z téže tribue tě zatracují, sousedi se tě bojí, a rodinná přízeň se za tebe stydí...

Nejpřirozenější interpretace situací v tomto textu je distributivně-iterativní, přičemž všechny probíhají v rozšířené přítomnosti.

HOR. *carm.* 2,8,5-7

Sed tu, simul obligasti / perfidum votis caput, enitescis / pulchrior multo...

Ale ty, sotva zavážeš svou hlavu křivou přísahou, hned záříš krásou o to víc...

V tomto případě se jedná opět o iterativitu typu *Cum cecidi, surgo*, jako zvláštní typ habituální iterativity, kde opakovaným výsledkem děje *simul obligasti* je automatický mimovolný proces (*enitescere*), nikoli cílená činnost subjektu.

Ve 3 případech mají tyto tvary platnost futurální ve zvláštních syntaktických konstrukcích vyžadujících specifikaci limitu *ad quem* (viz odd. 3.7.2.3):

Cic. *fam.* 9,2,4

Tibi igitur hoc censeo latendum tantisper ibidem, dum effervescit²⁷⁴ haec gratulatio et simul dum audiamus, quemadmodum negotium confectum sit; confectum enim esse existimo.

Myslím, že by pro tebe bylo dobré se schovávat, kde jsi, do té doby, než tahle radost přejde za bod varu a než se dozvíme, nakolik byla ta bitva rozhodující. Myslím totiž, že rozhodující byla.

V tomto souvětí se dvakrát objevuje časové propozice se spojkou *dum*, v obou případech ve smyslu omezení termínu *ad quem* („než vyprchá“, „než se dozvíme“). Přitom telické sloveso *effervescere* tu stojí v ind. prez., sloveso *audire*, jež samo o sobě inherentně telické není, je použito v konj. prez.

PLAVT. *Curc.* 241-242

Quin tu aliquot dies / perdura, dum intestina exputescunt tibi.

Proč nepočkáš pár dní, než ti zetlí střeva.

²⁷⁴ V jednom rukopise je doložen tvar *effervescat*, ve třech rukopisech tvar *effervescit*.

Cic. Att. 16,5,3

Etenim circumspice, sed antequam erubesco.

Vždyť se podívej, jak to je, ale dříve než zrudnu (studem).

Pouze v jednom případě lze hovořit o aktuálním prezentu, a to ve velmi expresivní výpovědi (je to obdoba „sportovního komentáře“):

Cic. Q. Rosc. 8

*Illud vero, quod ad rem vehementer pertinet, quaero: quam pridem hoc nomen, Fanni, in adversaria rettulisti? **Erubescit**, quid respondeat nescit, quid fingat, extemplo non habet.*

Já se ptám na něco, co se té záležitosti bezprostředně týká: jak je to dlouho, Fanie, cos udělal tehle záznam do svého deníku? On rudne! Neví, co odpovědět! Nemá si honem co vymyslet!

Nyní se vrátím k nejfrekventovanějším slovesům této skupiny, tj. ke slovesům *extimescere* a *exposcere*.

extimescere

Sloveso *extimescere*, jak bylo podrobně rozebráno v odd. 3.4.2.6 a v odd. 3.6.3.3, má význam přechodu ze stavu beze strachu do stavu strachu. Všechny 12 výskytů prezentních aktivních tvarů slovesa *extimescere* v korpusu se nachází v Ciceronových textech, z toho 9x jsou součástí záporných situací, obvykle ve významu „zůstávám ve stavu beze strachu, ani situace XY na tom nic nemění“. Jedná se vlastně o specifický typ iterativity: změnu stavu, která opakovaně neprobíhá, a subjekt tedy zůstává ve stavu původním, tj. beze strachu:

Cic. Planc. 2

Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meae salutis apud eos obsit, qui me ipsi maxime salvum videre voluerunt...

A tak se nelekám (zůstávám beze strachu), aby Gnaeu Planciovi nebyla starost o můj život k tíži u těch, jimž samotným tolik záleželo na tom, abych vyvázl živ.

Cic. Tusc. 3,7,14

Qui autem est fidens, is profecto non extimescit; discrepat enim a timendo confidere.

Avšak ten, kdo má víru, ten se rozhodně nevyděsí (zůstává klidný). Víra je totiž v přímém rozporu se strachem.

Cic. *Tusc.* 1,44,106

... *'priusquam ferae volucresque' – metuit, ne laceratis membris minus bene utatur; ne combustis, non extimescit.*

„Dříve než šelmy a ptáci“, tj. bál se, že potřhané končetiny nebude moci užívat tak dobře. Ale v případě spálení se toho nebál (zůstával klidný).

Velmi blízký těmto 9 případům opakované ne-změny stavu, je i následující případ:

Cic. *Marcell.* 22

*Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus dumtaxat humanos et incertos eventus valetudinis et naturae communis fragilitatem **extimesco**...*

Když o tobě musím ve dne v noci přemýšlet, děsí mne nanejvýš nehody, co se lidem stávají, a nenadálé zdravotní příhody a křehkost společné lidské přirozenosti...

Cicero zůstává klidný, pokud jde o Caesara, z tohoto stavu klidu jej vytrhává pouze pomyšlení na to, že by mohl mít Caesar nehodu nebo by mu mohlo selhat zdraví.

Zbývají dva případy jsou kladné, rovněž iterativní:

Cic. *fin.* 5,11,31

*In parvis enim saepe, qui nihil eorum cogitant, si quando iis ludentes minamur praecipitatuos alicunde, **extimescunt**.*

U dětí, které o ničem z výše zmíněných věcí nepřemýšlejí, se totiž často stane, že když jim z legrace hrozíš, že odněkud spadnou, leknou se.

Děti jsou klidné, nebojí se smrti, a přece jsou z tohoto stavu občas vytrženy, když si s nimi někdo hraje na to, že padají.

Cic. *har. resp.* 55

*Qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus exspectant; qui sine controversia plus possunt, ei fortasse nonnumquam consilia ac sententias inimicorum suorum **extimescunt**.*

Ti, kdo nemají takovou moc, přece čekají na nějakou změnu a příznivé okolnosti. A ti, kdo jsou bezesporu mocnější, se zase možná občas děsí plánů a názorů svých protivníků.

Ti, kdo jsou mocní, jsou (zřejmě) beze strachu, a přece je z tohoto stavu možná (*fortasse*) někdy (*nonnumquam*) vytrhne pomyšlení na nepřátele, tj. na to, že by jejich postavení někdo mohl ohrozit.

exposcere

Sloveso *exposcere* má pouze jeden výskyt v ind. pf., jeden v ind. impf. V ind. prez. akt. má výskytů 12. Sloveso *exposcere* není na rozdíl od většiny sloves s prefixem *ex-*

telické, jak je uvedeno v pozn. 211 v odd. 3.4.2.6, prefix u tohoto slovesa posiluje základní význam („žádat“) a pouze implikuje předpoklad úspěchu prosby nebo akcent na něj (cf. české „vyžadovat“).

Není tedy překvapivé, že výsledky analýzy jsou u tohoto slovesa zcela odlišné od ostatních sloves s infixem *-sc-* i ostatních sloves s prefixem *ex-*: v 6 případech je tvar přítomného slovesa *exposcere* použit jako prézens historický, ovšem nikoli pro jednorázovou telickou událost, ale pro atelické (i opakované) děje (synonymně s *petebat*):

LIV. 3,7,8

*Stratae passim matres crinibus templa verrentes veniam irarum caelestium finemque pesti **exposcunt**.*

Matky se porůznu vrhaly k zemi, svými vlasy zametaly chrámy a prosily, aby se bohové přestali hněvat a skončil mor.

VERG. *Aen.* 4,78-79

*Iliacosque iterum demens audire labores / **exposcit** pendetque iterum narrantis ab ore.*

Jako šílená opět žádá, aby vyprávěl o trójských strastech, a visí mu na rtech.

Ve zbylých 5 případech se jedná o prézens aktuální označující probíhající žádost:

PLAUT. *Persa* 495

*Bene dictis tuis bene facta aures meae auxilium **exposcunt**.*

Moje uši si žádají k hezkým slovům i odpovídající činy.

CIC. *Mil.* 92

*Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos iudices, ut eam misericordiam tribuatís fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego etiam repugnante hoc et imploro et **exposco**?*

Co mi zbývá, než abych prosil a zapřísahal vás, vážení soudci, abyste vůči tomuto statečnému muži projevili milosrdenství, o něž on sám nežádá, o něž ale žádám a prosím já proti jeho vůli.

3.7.3 Případová studie – prézens slovesa *exhaurire*

Na závěr kapitoly o přítomném sloves s prefixem *ex-* připojuji porovnání významů jednotlivých časů na příkladu slovesa *exhaurire*. Všechny čtyři doložené tvary ind. prez. akt. slovesa *exhaurire* mají význam „vysát/vysávat zdroje“ (*provincias, civitates...; rem tuam; domus; fontem benignitatis = rem familiarem*). Ve stejném významu se sloveso *exhaurire* vyskytuje ve všech časech:

- perfektum: Cic. *Phil.* 4,14
*aerarium vestrum **exhausit***
 vyčerpál vaši pokladnu
- imperfektum: Cic. *off.* 2,21
*C. Gracchi frumentaria magna largitio **exhauriebat** igitur
 aerarium ...*
 Grakchovy štědré přiděly obilí vyčerpávaly státní pokladnu...
- futurum: LIV. 38,14,12
*Quinque et viginti talenta tyrannidem tuam **exhaurient?***
 Dvacet pět talentů tvou říši (tj. pokladnu) vyčerpá?

Perfektum slovesa *exhaurire* označuje maximalizačně telickou situaci (accomplishment), popisuje, čeho bylo v minulosti dosaženo. Situace popisovaná imperfektem je inherentně telická a iterativní, tj. postupně po jednotlivých krocích spěla ke konci (k vyčerpání pokladny). Futurum označuje budoucí maximalizačně telickou situaci, tj. takovou, jež ke konci dospěje.

Prézentní forma slovesa *exhaurire* pak označuje:

1. situaci (nebo sérii situací), která spěje k úplnému vyčerpání, ale na rozdíl od futura (snad) nedospěje:

Cic. *Phil.* 2,15

*Tu, cum principem senatorem, civem singularem tam propinquum habeas, ad eum de re publica nihil referas, referas ad eos, qui suam rem nullam habent, tuam **exhauriunt?***

I když máš přímo v rodině předního senátora, skvělého občana, nejdeš pro radu ohledně státu za ním, ale jdeš za lidmi, kteří nemají žádný majetek a vysávají tvůj?

Cic. *leg. agr.* 1,11,5

*Provincias, civitates liberatas, socios, amicos reges denique **exhauriunt**, admovent manus vectigalibus populi Romani.*

Vysávají provincie, svobodné obce, spojence, přátele i krále, a už sahají i po penězích římského lidu.

V obou případech subjekty vysávají okolní správní jednotky a vládce a budou-li to dělat dostatečně dlouho, bude majetek vyčerpán. Probíhající situace tedy k tomu cíli spěje.

2. série situací v gnómicke iteraci:

Cic. *leg.* 2,40

*Stipem sustulimus nisi eam, quam ad paucos dies propriam Idaeae Matris excepimus; implet enim superstitione animos et **exhaurit** domus.*

Almužnu jsme zakázali, kromě té, kterou jsme vybrali během několika dnů pro Kybelé. Naplňuje totiž duše pověřivostí a vyčerpává soukromé pokladny.

Cic. *off.* 2,15,52

*Quamquam enim in utroque inest gratificandi liberalis voluntas, tamen altera ex arca altera ex virtute depromitur largitioque, quae fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis **exhaurit**.*

Ačkoli v obojím je touha po projevení štědrosti, přece v jednom případě se tato štědrost bere z pokladny, v druhém spočívá v osobním vkladu. Navíc štědrostí, jež se děje pomocí rodinného majetku, se vyčerpává samotný zdroj laskavosti.

4 Závěr

Cílem této práce bylo ověřit, jaký je v latině vztah slovesné prefixace k aspektu, a to na základě detailní analýzy tvarů indikativu imperfekta všech prefigovaných sloves ve sledovaném korpusu, jímž jsou latinské texty od následujících autorů: PLAUTUS, TERENTIUS, CATO, CATULLUS, TIBULLUS, PROPERTIUS, VERGILIUS, HORATIUS, OVIDIUS, NEPOS, LIVIUS, CAESAR, LUCRETIUS, PUBLILIUS SYRUS, CICERO. Vzhledem k množství materiálu byla práce omezena na prefix *ex-*, který se zdál být nejjednoznačnější, co se sémantiky i působení na telicitu týče. Jedná se tedy o případovou studii pro jediný prefix, na jejímž základě je stanovena metoda, která je přenositelná i na další prefixy, ale která, jak se zdá, již takto přináší obecně platné výsledky.

V teoretické části (kap. 2) jsou shrnuty jak teorie o aspektu obecně, tak teorie o prefixaci a aspektu v bohemistice (kap. 2.2) a latinistice (kap. 2.3). Bylo také třeba jasně definovat pojmy aspekt, Aktionsart a situační typy, na nichž v odborné literatuře nepanuje shoda. V souladu s terminologií Fredrika OLDSJÖA (2010) definuji *Aktionsart* jako kategorii popisující fázovou strukturu, jež je implicitní slovesným kmenům, *situační typ* za kategorii popisující fázovou strukturu situace, již tvoří sloveso s jeho doplněními, a *gramatický aspekt* jako morfologickou realizaci *aspektu* v jazycích, které morfologicky vyjadřují opozici perfektivita : imperfektivita, jež definuje pohled mluvčího na děj (perfektivní aspekt představuje děj jako nedělitelný celek, imperfektivní aspekt se na děj dívá zevnitř). Tyto tři kategorie tvoří komponenty širšího konceptu – *aspektu*. V případě *Aktionsartu* i *situačních typů* se rozlišuje opozice telicity, dynamicity a durativity, tedy *stavy* (nedynamická slovesa, resp. situace), *činnosti* (dynamická, atelická slovesa, resp. situace), *accomplishments* (telické a durativní sloveso, resp. situace) a *achievements* (telické a punktuální sloveso, resp. situace). Jako velmi důležité se přitom ukazuje důsledně nesměšovat žádnou z těchto opozic s opozicí, jež tvoří kategorii *gramatického aspektu* (ve slovanských jazycích nazývaného *vid*) tedy s perfektivitou : imperfektivitou. Zejména telicita je přitom s perfektivitou často zaměňována, což je klíčovým problémem v diskuzi, zda jiné než slovanské jazyky vyjadřují, či nevyjadřují aspekt, ale hraje to zásadní roli i v otázce, jaký vztah má prefixace k aspektu v latině. *Telicitou* rozumím fakt, zda sloveso, resp. situace má jasný telos, tj. hranici, k níž děj směřuje, např. „vyvrtat“

(kde je hranicí úplnost, dokončenost akce „vrtání“), nebo „tento obraz maloval Da Vinci“ (kde je „hotový obraz“ hranicí slovesného děje „malovat“). Na druhém z těchto příkladů je názorně vidět, že telicita není podmíněna dokonavým videm (perfektivitou). Existují ale i děje, jež k telu směřují, ale jsou zobrazeny jako probíhající, např. „vymalovávám obrázek“ nebo „vyvrtávám díru“. Taková slovesa, resp. situace nazývám *inherentně telickými*.

Praktická část této práce je (kap. 3) rozdělena do tří segmentů: nejprve byla provedena detailní analýza všech tvarů indikativu imperfekta sloves s prefixem *ex-* ze sledovaného korpusu (vynechána byla některá slovesa s pouhým jedním výskytem a slovesa s nejasnou etymologií), a to v kontextu, nikoli izolovaně (kap. 3.4); dále bylo vybráno 11 sloves s prefixem *ex-* (a k tomu 3 slovesa s prefixem *ex-* a sufixem *-sc-*), u nichž byly analyzovány všechny výskyty tvarů ind. fut. a výsledky byly porovnány s analýzou tvarů ind. fut. jejich simplicíí (kap. 3.6), nakonec byly od příslušných prefigovaných sloves analyzovány i tvary ind. préz (kap. 3.7).

Detailní analýzou téměř všech tvarů ind. impf. prefigovaných sloves jsem nejprve ověřovala následující hypotézu:

Pokud jsou slovesa s prefixem *ex-* inherentně telická, pak tvary ind. impf. těchto sloves neumožňují průběhovou interpretaci, a jejich nejpravděpodobnější platnost bude iterativní, tj. budou popisovat sled telických dějů.

Vzhledem k tomu, že simplicia těchto sloves se v průběhové platnosti běžně vyskytují, pak je-li tato platná hypotéza platná, je nositelem telicity sloves s prefixem *ex-* skutečně prefix.

Výsledky, které jsou detailně shrnuty v odd. 3.4.3, tuto hypotézu potvrzují:

Tvary ind. pf. těchto sloves označují bez výjimky telické situace, přičemž některá jsou součástí popisu iterativních situací (sledu telických situací), ale iterativita je specifikována lexikálně. K níže uvedeným číslům je třeba poznamenat, že jednotlivé kategorie tvoří kontinuum, a nebylo vždy jednoznačné, do jaké kategorie daný tvar zahrnout.

Dvě třetiny ze 171 analyzovaných tvarů ind. impf. prefigovaných sloves mají iterativní platnost, a to buď prostě iterativní, habituální nebo distributivní,²⁷⁵ přičemž jde výlučně o opakování telických situací.

Ve 4 případech je imperfektum použito pro zprostředkování přímé řeči, resp. myšlenek jiného subjektu (tzv. Free indirect discourse), přičemž v přímé řeči by na těchto místech stál přezens, z toho ve 3 případech gnómický, tj. iterativní, v jednom případě nelze rozhodnout.

V 18 případech se jedná o vyjádření nenaplněného záměru životného subjektu, resp. nedokončeného (nezáměrného) působení subjektu neživotného. Koncept „nenaplněného záměru“ lépe u telických sloves popisuje to, co tradiční gramatiky nazývají „konativitou“. Konativita totiž není omezena na telická slovesa, není obsažena v sémantice slovesa, resp. ve významu imperfekta, ale vyplývá z kontextu, na rozdíl od iterativity, jež vyplývá z konfliktu telicity slovesa a jeho imperfektivního zobrazení. „Snaha“ rovněž znamená, že subjekt něco dělá s vědomím, že se to nemusí povést, ale přesto se pokouší výsledku dosáhnout, resp. činnost provádět. Inherentně telická slovesa však často vyjadřují „nedokončenost záměru“, tj. nikoli skutečnost, že se subjekt snažil něco udělat, ale skutečnost, že něco dělal a jeho činnost byla přerušena před dokončením (typicky viz příklady *exponebat* v odd. 3.4.2.2.1). Nedokončený záměr má fakticky blízko k průběhové platnosti, od níž se liší tím, že jde-li skutečně o průběhovou platnost, představuje se děj, který spěje ke svému výsledku, zatímco v případě nedokončeného záměru se představuje děj, jenž ke svému výsledku dospět měl, ale nedospěl. V některých případech se dají tyto koncepty rozlišit jen na úrovni celé predikace nebo kontextu.

V rozporu s hypotézou jsou následující případy:

²⁷⁵ Pouze v několika případech se jedná o postupný růst kvality na škále, což je speciální případ iterativity.

Ve 24 případech jsou tyto tvary součástí popisu stavu, přičemž však kromě jediného se jedná pouze o tvary sloves *excipere*, *efficere* a *explere*, a to ve specifických významech, v nichž je setřen telický význam prefixu *ex-* (detailně viz kap. 3.4.2.2).

Pouze v 6 případech mají tvary ind. impf. prefigovaných sloves průběhovou platnost, přičemž jeden případ je na pomezí s distributivní iterativitou.

V 5 případech se jedná o ingresivní imperfektum slovesa *extimescere* (z toho dvakrát epistolární).

Existují samozřejmě taková slovesa s prefixem *ex-*, která mají atelický, nedynamický (tedy stavový) význam, např. *eminere*, *excellere*, *excubare* u nichž má prefix pouze platnost směrovou, nikoli aspektovou (srv. české „vyčnívat“). Tato slovesa se vyskytují výhradně ve stavové platnosti.

Analýza ind. pf. a imperfekta tedy potvrzuje, že prefix *ex-* skutečně dodává základovým slovesům rys telicity.

Výše uvedená zjištění potvrdily i výsledky **analýzy ind. futura** vybraných prefigovaných sloves v kap. 3.6. Do analýzy byla zařazena taková slovesa, jejichž simplicia jsou atelická, nebo přinejmenším ne jasně telická. Všechny 74 zkoumaných výskytů ind. fut. sloves s prefixem *ex-* (z nichž 5 je od sloves se sufixem *-sc-*) má přitom jasně telickou interpretaci, tj. popisují děj, který bude dokončen nebo nastane. Pouze 3 tvary se mírně odlišují – v jednom případě jde o iterativitu telických dějů, jež je lexikálně specifikována výrazem *quotienscumque* (lexikální specifikace iterativity je běžná i u tvarů ind. pf.), dva případy jsou nejednoznačné, ale u obou je telická interpretace pravděpodobná. Tvary ind. fut. příslušných simplicíí přitom mají někdy telickou, někdy atelickou interpretaci, což dokazuje, že telicitu prefigovaných sloves nezpůsobuje fakt, že se jedná o futurum, ale právě prefix, který ze sloves atelických/bezpříznakových činí slovesa telická. Kromě toho se při této analýze ukázalo, že v nepříznakových případech jsou přítomny buď determinanty, jež umožňují adresátovi interpretovat budoucí situaci jako **telickou**, jako např. specifikace:

- místa, kam má slovesný děj dospět (*huc; ad tuum patrem*);
- okamžiku, kdy nastane telos (*post docebo*);

- způsobu / rychlosti, jímž telos nastane (*improvisa vis rapiet = improviso rapiet; continuo ad carnificem ducet*);
- množství objektu, který je slovesným dějem zasažen, nebo jeho konkretizace (*unum lumen rapiet; extremus halitus ore legam; eam uxorem ducet*);
- jinou specifikací, např. cenou, již objekt platí subjektu za dokončení děje (*multo sanguine te Sibylla ducet*);

resp. koordinace:

- se souřadně spojenými větami či jinými propozicemi (*legam cana, addam pruna; ego ibo, ornabor; ornabit custos ad mea busta sedens*).

nebo determinanty, jež umožňují adresátovi interpretovat budoucí situaci jako **atelicou**, jako např.:

- neurčité či nekonečné množství objektu zasaženého slovesným dějem (*efontibus hauriet*);
- absence objektu u některých sloves, které se typicky pojí s akuzativem (*sibi leget*);
- specifikace, po jakou dobu bude slovesný děj probíhat (*dum Roma caput orbis erit*);
- je-li sloveso samo součástí vedlejší propozice, která určuje délku trvání jiného děje (*dum oleam legent*);
- specifikace způsobu, jímž bude situace probíhat (*aequo animo legentur*).

Výše uvedená zjištění byla podpořena rovněž **analýzou tvarů ind. prez.** stejných prefigovaných sloves v kap. 3.7. V češtině mají morfologické tvary přítomny dokonavých sloves velmi často platnost futurální, ale mohou mít i jiné funkce, které mají jeden společný rys, a to neaktuálnost: např. prezens historický, gnómický, generický, synoptický atd. V latině mohou všechna slovesa tvořit jak morfologický prezens, tak morfologické futurum, proto je futurální interpretace tvarů ind. prez. telických sloves spíše ojedinělá. V ostatních zmíněných funkcích se však ind. prez. prefigovaných sloves v latině běžně objevuje:

- více než polovina (98) z analyzovaných 183 tvarů se vyskytuje v textech na místo perfekta a označuje minulé telické situace (**prezens historický**). Obje-

- vují se u nich doplnění typická pro telické situace (viz např. výše příklady determinantů, jež umožňují adresátovi chápat situaci jako telickou);
- dalších 12 je také součástí popisu telických situací (9 tvarů má futurální platnost a zastupují budoucí telické děje; 3x se jedná o synoptický prézens, jenž má blízko k přítomnosti historickému); ve 4 případech se jedná o ind. prez. slovesa *eripere*, které označují události, která bezprostředně hrozí nastat. Mají velmi blízko k futurální platnosti.
 - ze zbývajících 73 tvarů jich má 60 platnost iterativní (habituální, gnómičnou, generickou nebo prostě iterativní), což je výsledek analogický se zjištěními o platnosti ind. impf. prefigovaných sloves;
 - pouze 4 případy mají platnost probíhajícího přítomného děje (jedná se výlučně o sloveso *exornare* a u všech je patrný důraz na očekávaný výsledek, jsou zjevně inherentně telické);
 - 5 případů je atypických a jsou rozebrány v odd. 3.7.2.5.

V hierarchii prvků, jež tvoří aspektuální platnost výpovědi, stojí tedy zřejmě nejvýše sufix impf., jenž mění charakteristiku telických sloves. O stupeň níž stojí prefix *ex-*, jenž svým základovým slovesům dodává telicitu. Z kombinace inherentní telicity těchto sloves a imperfektivního zobrazení vyplývají významy jako iterativita, nenaplněný záměr apod. Nejmenší sílu má ze zkoumaných prvků sufix *-sc-*, jenž přidává základovým slovesům rys dynamity; slovesa se sufixem *-sc-* tedy označují dynamické, atelické děje, a prefix *ex-* je mění na slovesa telická. Ind. fut. se zdá být bezpříznakový, proto má u telických sloves význam telické budoucnosti, zatímco u sloves ne příznakově telických závisí interpretace budoucích situací na syntaktických determinantech.

Bylo by nyní velmi přínosné touto metodou analyzovat nejen ostatní prefixy, u nichž se telicita předpokládá (*de-*, *con-*, *per-*) a u nichž se dají předpokládat obdobné výsledky, ale i prefixy ostatní. Velmi užitečná by také byla analýza indikativů imperfekta simplicí zkoumaných sloves, jež přesahovala možnosti této práce.

5 Bibliografie

5.1 Primární literatura

Bibliotheca Teubneriana Latina II (dostupná registrovaným uživatelům na <https://classics.phil.muni.cz/knihovny-a-databaze-uks/litterae-ante-portas>)

Corpus of Contemporary American English <https://corpus.byu.edu/coca/>

Český národní korpus <https://www.korpus.cz/>

Grammatici Latini, II-III, 1855-1859. HERTZ, M. – KEIL, H. (eds.). Teubner.

Thesaurus Linguae Latinae <https://www.degruyter.com/view/db/tll>

5.2 Překlady

CAESAR, *The civil wars*. With an English translation by **A.G. Peskett**. Loeb Classical Library. London: W. Heinemann; New York: Macmillan 1914.

CAESAR, *The Gallic War*. With an English translation by **H. J. Edwards**. Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press, 1917.

CAESAR, *Válečné paměti – o válce galské, o válce občanské, alexandrijské, africké a hispánské*. Překlad **I. Bureš**, V. Dědina, M. Husová, V. Marek. Antická knihovna. Praha: Svoboda 1972.

CAESAR, *Zápisky o válce galské*. Překlad **I. Bureš**. Praha: SNKLU 1964.

CAESAR, *Zápisky o válce galské*. Překlad **J. Kalivoda**. Praha: Naše vojsko 1986.

CÉSAR, *Guerre de Gaules*. Traduit par **L. A. Constans**. Paris: Société d'édition Les Belles lettres 1926.

CICERO, *Pro Milone. In Pisonem. Pro Scauro. Pro Fonteio. Pro Rabirio Postumo. Pro Marcello. Pro Ligario. Pro Rege Deiotaro*. With an English translation by **N. H. Watts**. Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press, 1958.

LUCRETIUS, *De rerum natura*. With an English translation by **W. H. D. Rouse**, revised by Martin Ferguson Smith. Loeb Classical Library. Cambridge (Mass.): Harvard University Press 1992.

LUCRETIUS, *O přírodě*. Překlad **J. Nováková**. Antická knihovna. Praha: Svoboda 1971.

5.3 Sekundární literatura

ADEMA, Suzanne M.

2019 *Tenses in Vergil's Aeneid*. Amsterdam: Brill.

AGRELL, Sigurd

1908 *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte: ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktionen*. Lund: Lunds Universitets Årsskrift, Ny följd, Första afdelningen: Teologi, juridik och humanistika ämnen, IV, Nr. 2. C.W.K. Gleerup.

BACH, Emmon

1981 On Time, Tense, and Aspect: An Essay in English Metaphysics. In: COLE, P. (ed.), *Radical Pragmatics*, 63–81. New York: Academic Press.

BACHE, Carl

1982 Aspect and Aktionsart: Towards a Semantic distinction. *Journal of Linguistics* 18, 1, 57–72.

BALDI, Philip

2002 *The Foundations of Latin*. New York: Mouton de Gruyter.

BERTINETTO, Pier Marco – DELFITTO, Denis

2000 Aspect vs. Actionality: Why they should be kept apart. In: DAHL, Ö. (ed.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, 189–226. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.

BERTINETTO, Pier Marco

1994 Temporal reference, aspect and actionality: Their neutralization and interactions, mostly exemplified in Italian. In: BACHE, C. – BASBØLL, H. – LINDBERG, C. E. (eds.). *Tense, Aspect and Action. Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology*, 113–138. Berlin: Mouton de Gruyter.

CAMPBELL, Constantine R.

2007 *Verbal Aspect, the Indicative Mood, and Narrative: Soundings in the Greek of the New Testament*. New York: Lang.

COMRIE, Bernard

1976 *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.

CTIBOR, Michal

2018 „Quid bello Punico secundo?“ *Přehodnocení výpovědí tradičně editovaných jako „Quid?“ v klasických latinských textech*. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy: disertační práce.

ČERNÝ, Jiří

1970 O vzniku a vývoji gramatických kategorií. *Slovo a slovesnost* 31, 3, 207–222.

DANEŠ, František

1985 *Věta a text*. Praha: Academia.

- DIK, Simon C.
- 1994 Verbal Semantics in Functional Grammar. In: BACHE, C. – BASBØLL, H. – LINDBERG, C. E. (eds.). *Tense, Aspect and Action. Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology*, 23–42. Berlin: Mouton de Gruyter.
- DOČEKAL, Mojmír
- 2007 Mereologie českého aspektu a direkcionální předložky. *Linguistica Brunensia* 55, 219–233.
- DOSTÁL, Antonín
- 1954 *Studie o vidovém systému v staroslověněštině*. Praha: SPN.
- FILIP, Hana
- 1999 *Aspect, Eventuality Types and Noun Phrase Semantics*. New York: Routledge, Taylor and Francis Group
- FRIEDRICH, Paul
- 1974 On aspect theory and Homeric aspect. *International Journal of American Linguistics* 40, 4/2, Memoir 28. 1–44.
- GAREY, Howard B.
- 1957 Verbal Aspect in French. *Language* 33, 91–100.
- HAVERLING, Gerd
- 2000 *On -sco verbs, Prefixes and Semantic Functions*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- 2010 Actionality, tense, and viewpoint. In: BALDI, P. – CUZZOLIN, P. (eds.), *New Perspectives of Historical Latin Syntax*, 277–523. Berlin: Mouton de Gruyter.
- HEINÄMÄKI, Orvokki
- 1994 Aspect as boundedness in Finnish. In: BACHE, C. – BASBØLL, H. – LINDBERG, C. E. (eds.). *Tense, Aspect and Action. Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology*, 207–233. Berlin: Mouton de Gruyter.
- HEWSON, John – BUBENIK, Vít
- 1997 *Tense and Aspect in Indo-European Languages. Theory, Typology, Diachrony*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- HRACH, Petr
- 2016 *Analýza profilů chování iterativních sloves v latině*. Praha: Univerzita Karlova (dipl. pr.) .
- ISAČENKO, Aleksandr V.
- 1960 Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. *Slovo a slovesnost* 21, 9–16.
- JANÁČEK, Karel
- 1936 Kapitoly o slovesném vidu u Plauta. *Listy filologické* 63, 120–125, 213–232, 358–368.

JOHANSON, Lars

- 2000 Viewpoint operators in European languages. In: DAHL, Ö. (ed.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, 27–188. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.

KARLÍK, Petr

- 2017 Habituačnost. In: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.
<https://www.czechency.org/slovník/HABITUÁLNOST> (poslední přístup: 7. 6. 2019)

KARLÍK, Petr – ZIKOVÁ, Markéta

- 2017 Prézens. In: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.
<https://www.czechency.org/slovník/PRÉZENS> (poslední přístup: 7. 6. 2019)

KOMÁREK, Miroslav

- 1984 Prefixace a slovesný vid. *Slovo a slovesnost* 45, 4, 257–267.
2002 Ke vztahu mezi videm a tzv. způsoby slovesného děje. In: *Čeština – univerzália a specifika 4.: sborník konference v Brně 15. – 17. 11. 2001*, 135–139. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
2006 *Příspěvky k české morfologii*. Olomouc: Periplum.

KOPEČNÝ, František

- 1962 *Slovesný vid v češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

KRIFKA, Manfred

- 2001 Quantifying into Question Acts. *Natural Language Semantics* 9, 1, 1–40.

KÜHNER, Raphael – STEGMANN, Carl

- 1912 *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. II. Band: Satzlehre, I. Teil*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung.

KURZOVÁ, Helena

- 1993 *From Indo-European to Latin. The Evolution of a Morphosyntactic Type*. Amsterdam: Benjamins.
1996 The future in Central European Languages and Latin Futures and Imperfects: Ingressivity and Imperfectivity. *Listy filologické* 119, 4–18.

LEHEČKOVÁ, Eva

- 2011 *Teličnost a skalárnost deadjektivních sloves v češtině*. Univerzita Karlova. Diplomová práce.

LEUMANN, Manu – HOFMANN, J. B. – SZANTYR, Anton

- 1965 *Lateinische Grammatik, Band II: Syntax und Stylistik*. München: Beck.

MEILLET, Antoine

- 1897 De l'expression de l'aoriste en latin, *Revue de Philologie* 21, 81–90.

- MEILLET, Antoine – VENDRYES, Joseph
 1924 *Traité de grammaire comparée des langues classiques*. Paris: Ed Champion.
- MENGE, Hermann
 2000 *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik. Völlig neu bearbeitet von Thorsten Burkard und Markus Schauer*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- MOENS, Mark
 1987 *Tense, Aspect and Temporal Reference*. University of Edinburgh (diss.).
- NEKULA, Marek
 1995 Textové funkce německého členu a českého vidu. In: KARLÍK, P. – PLESKALOVÁ, J. – RUSÍNOVÁ, Z. (eds.). *Pocta Dušanu Šlosarovi*, 213–222. Boskovice: Albert.
- OLDSJÖ, Fredrik
 2001 *Tense and Aspect in Caesar's Narrative*. Uppsala: Acta Universitatis Upsalensis, Studia Latina Upsaliensia 26.
- PANEVOVÁ, Jarmila – BENEŠOVÁ, Eva – SGALL, Petr
 1971 *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1971.
- PANHUIS, Dirk
 2014 *Gramatika latiny*. Praha: Academia.
- PINKSTER, Harm
 1983 Tempus, Aspect and Aktionsart in Latin. In: ANRW (*Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*) 29, I, 270–319.
 2015 *Oxford Latin Syntax. Vol. 1 The Simple Clause*. Oxford: Oxford University Press.
- POLDAUF, Ivan
 1942 Mechanismus slovesných vidů v nové češtině. *Český časopis filologický: společný orgán Jednoty českých filologů a Klubu moderních filologů* 1942/3, 1, 1–9.
 1954 Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině. *Slovo a slovesnost* 15, 2, 49–65.
- RIJKSBARON, Albert
 1984 *The Syntax and Semantics of the Verb in Classical Greek*. Amsterdam: Gieben.
- ROSÉN, Hannah
 2013 About non-direct discourse: another look at its parameters in Latin, *Journal of Latin Linguistics* 12 (2), 231–268.
- SERBAT, Guy
 1975 Das Präsens im lateinischen Tempussystem, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 90, 1/2, 200–221.
 1976 Les temps du verbe en latin, *Revue des études latines* 54, 308–352.

- SIHLER, Andrew. L.
 1995 *New comparative grammar of Greek and Latin*. New York–Oxford: Oxford University Press.
- SKOUMALOVÁ, ZDENA
 1968 O komplexní analýzu verbální prefixace. In: *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české III*, 153–231. Praha: Academia.
- SKUTSCH, Franz
 1914 Su alcune forme del verbo latino. In: KROLL, W. (ed.). *Kleine Schriften von Franz Skutsch*, 283–296. Leipzig.
- SMITH, Carlota S.
 1997 *The Parameter of Aspect (Second Edition)*. Dordrecht–Boston–London: Kluwer Academic Publishers.
- STIEBITZ, Ferdinand
 1928 Vid a způsob slovesného děje. *Listy filologické* 55, 1–14.
- SVOBODA, Karel
 1978 K pojetí nedokonavosti a dokonavosti českých sloves. *Naše řeč*, 61, 127–133.
- SZEMERÉNYI, Oswald
 1987 *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- ŠMILAUER, V.
 1940 Slovesný vid a způsob slovesného děje. In: *Hovory o českém jazyce*, 65–79. Praha: Prometheus.
 1971 *Novočeské tvoření slov*. Praha: SPN.
- ŠTÍCHA, František
 2017 Historický přezens. In: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.), *Czech-Ency - Nový encyklopedický slovník češtiny*.
https://www.czechency.org/slovník/HISTORICKÝ_PŘEZENS (poslední přístup: 4. 6. 2019)
 Synoptický přezens. In: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.), *Czech-Ency - Nový encyklopedický slovník češtiny*.
https://www.czechency.org/slovník/SYNOPTICKÝ_PŘEZENS (poslední přístup: 6. 6. 2019)
- TOURATIER, Christian
 2007 *Lateinische Grammatik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- TRAINA, Alfonso – BERTOTTI, Tullio
 1993 *Sintassi normativa della lingua latina*. Bologna: Capelli Editore.
- TRÁVNÍČEK, František
 1923 *Studie o českém vidu slovesném*. Praha.

VAN ISEGHEM, André F.

- 1832 *De institutione grammatica libri duo, quibus continentur Latinæ linguæ syntaxis, prosodia, metrica, cum appendice de epistolis.* Gandavi: Poelman.

VAŘEKOVÁ, Jarmila

- 2007 *Slovesný vid v řečtině (se zaměřením na problematiku futura).* Praha: Univerzita Karlova v Praze, dipl. pr.

VENDLER, Zeno

- 1957 Verbs and Times. *Philosophical Review* 56,143–160.

VERKUYL, Henk J.

- 1993 *A theory of aspectuality: the interaction between temporal and atemporal structure.* Cambridge: Cambridge University Press.
- 2005 Aspectual composition: Surveying the ingredients. In: Verkuyl, H. J. – de Swart, H. – van Hout, A. (eds.). *Perspectives on Aspect*, 19–39. Dordrecht: Springer.

WOODCOCK, E. C.

- 1959 *A New Latin Syntax.* (Reprint z roku 2005.) Bolchazy–Carducci Publishers, Inc.

ZMRZLÍKOVÁ, Jana

- 2009 *Vyjadřování aspektu v češtině a ve finštině.* Brno: Masarykova Univerzita, dipl. pr.

5.4 Příručky a slovníky

Česká mluvnice

- 1960 HAVRÁNEK, Bohuslav – JEDLIČKA, Antonín. Praha: SPN.

Encyklopedický slovník češtiny

- 2002 KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Latinsko-český slovník

- 1955 PRAŽÁK, Josef – NOVOTNÝ, František – SEDLÁČEK, Josef. Vydání 19. Praha: SPN.

Mluvnice češtiny (1). Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov.

- 1986 PETR, Jan (ed.). Praha: Academia.

Mluvnice češtiny (2). Tvarosloví.

- 1986 PETR, Jan (ed.). Praha: Academia.

Příruční mluvnice češtiny

- 1995 KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – RUSÍNOVÁ, Zdenka (eds.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

6 Rejstříky a seznamy

6.1 Rejstřík sloves

V tomto rejstříku nejsou všechna slovesa, o nichž je v práci zmínka, ale pouze ta, která jsou detailně analyzována. Tučně jsou označeny strany, na nichž začíná rozbor ind. pf. a ind. impf. těchto sloves, kurzívou strany, na nichž začíná rozbor futura, obyčejným písmem místa, kde jsou informace o přítomnosti těchto sloves. Výskyty sloves v tabulkách v rejstříku neuvádím.

<i>ebibere</i>	183, 188	<i>excubare</i>	159
<i>edocere</i>	131	<i>excusare</i>	137
<i>educere</i>	7, 193, 227-9, 234-6, 244, 249	<i>excutere</i>	112
<i>efferre</i>	126	<i>exhaurire</i>	147, 198, 257-8
<i>efficere</i>	140	<i>exigere</i>	108
<i>efflagitare</i>	168	<i>exire</i>	133
<i>effodere</i>	148, 196, 230, 247	<i>existere</i>	98
<i>effundere</i>	92	<i>existimare</i>	149
<i>eicere</i>	100	<i>exoptare</i>	166
<i>elevare</i>	156	<i>exornare</i>	130, 199, 231, 238, 245
<i>elicere</i>	124, 194, 232, 234	<i>expetere</i>	122
<i>eligere</i>	104, 195, 229, 231-2, 235-6, 240, 248	<i>explere</i>	145, 199, 230, 233, 235, 238-40
<i>eludere</i>	153	<i>exponere</i>	91
<i>emergere</i>	107	<i>exprimere</i>	105
<i>eminere</i>	161	<i>exquirere</i>	155
<i>emittere</i>	119	<i>expectare</i>	164
<i>erigere</i>	127	<i>extare</i>	162
<i>eripere</i>	97, 192, 232-5, 237-46, 249, 251	<i>exstruere</i>	139
<i>erudire</i>	125	<i>exsultare</i>	168
<i>erumpere</i>	102	<i>extollere</i>	161
<i>evellere</i>	163	<i>extorquere</i>	121
<i>evocare</i>	123, 195, 233, 237, 239, 244	<i>extrahere</i>	113
<i>evolare</i>	89, 197, 229, 235-6, 242, 244, 249	<i>-sc- slovesa</i>	170, 200, 250
<i>exarare</i>	131	<u>simplicia:</u>	
<i>exaudire</i>	136	<i>bibere</i>	182, 184
<i>excedere</i>	110	<i>cogitare</i>	212
<i>excellere</i>	162	<i>ducere</i>	204
<i>excipere</i>	115	<i>haurire</i>	213
<i>excludere</i>	103	<i>legere</i>	206
<i>excogitare</i>	132, 198, 231, 236, 239, 244	<i>ornare</i>	213
		<i>rapere</i>	201
		<i>volare</i>	211
		<i>-sc- slovesa</i>	215

6.2 Seznam schémat

Schéma 1	Srovnání příznakových a bezpříznakových členů vidové opozice v různých jazykových skupinách	23
Schéma 2	Kumulativní vs. kvantizované nominální predikáty	25
Schéma 3	Kumulativní vs. kvantizované verbální predikáty	26
Schéma 4	Vliv nominálního predikátu na aspekt v angličtině	26
Schéma 5	Vendlerova klasifikace situačních typů	30
Schéma 6	Hierarchické členění situačních typů	31
Schéma 7	Určující rysy jednotlivých situačních typů dle SMITH (1997: 3)	31
Schéma 8	Srovnání Vendlerovy a Verkuylvy klasifikace slovesných tříd	32
Schéma 9	Pinksterova klasifikace situačních typů – PINKSTER (2015: 22)	32
Schéma 10	Abstraktní temporální struktura situací dle SMITH (1997: 3)	35
Schéma 11	Základní typy vidu s jejich temporálními schématy dle SMITH (1997: 3)	35
Schéma 12	Základní situační typy s jejich temporálními schématy dle SMITH (1997: 22 ss.)	35
Schéma 13	Kategorie sloves popisujících vnitřní strukturu slovesného děje – JOHANSON (2000: 58)	36
Schéma 14	Vztah Aktionsartu (parametrů IPS) a aspektu – JOHANSON (2000: 146)	37
Schéma 15	Fázové schéma situace <i>Stavěl hrady z písku</i>	38
Schéma 16	Fázové schéma situace <i>Stavěl hrad z písku</i>	38
Schéma 17	Vztah slovesného času a vidu v češtině	51
Schéma 18	Vliv verbálního predikátu na interpretaci nominálního predikátu v češtině	53
Schéma 19	Latinský slovesný systém (indikativ) dle MEILLETA (1897: 81)	56
Schéma 20	Latinský slovesný systém dle KÜHNERA – STEGMANNA (1912: 112–113)	58
Schéma 21	Rozdělení latinských slovesných časů dle aspektu – MENGE (2000: 178)	59
Schéma 22	Latinský slovesný systém dle Pinkstera (2015: 384)	60
Schéma 23	Perifrastické futurum s ingesivním auxiliárem vs. přítomný tvar – dle KURZOVÉ (1996)	64
Schéma 24	Vliv prefixu na vid, Aktionsart a situační typ v češtině	78
Schéma 25	Abecední seznam sloves s prefixem <i>ex-</i> dle <i>Latinsko-českého slovníku</i>	82
Schéma 26	Incidence tvarů ind. pf. akt. a ind. impf. akt. sloves <i>aestimare, existimare, putare, censere</i>	150
Schéma 27	Předpokládané temporální schéma dvojice sloves <i>bibere – ebibere</i> v přítomnu a futuru	181
Schéma 28	Telické zobrazení budoucího děje v češtině	190
Schéma 29	Atelické zobrazení budoucího děje v češtině	190

6.3 Seznam tabulek

Tab. 1	Srovnání celkového výskytu imperfekta a perfekta u sloves s prefixem <i>ex-</i> a jejich příslušných simplicií	86
Tab. 2	Slovesa s nulovým výskytem ind. impf. akt.....	87
Tab. 3	Slovesa s výraznou převahou ind. pf. akt.	88
Tab. 4	Slovesa běžně se vyskytující v perfektu i imperfektu.....	88
Tab. 5	Slovesa, která se vyskytují častěji nebo pouze v imperfektu	89
Tab. 6	Výskyt tvarů ind. fut. u sloves s prefixem <i>ex-</i>	189
Tab. 7	Analýza významu přítomných tvarů vybraných sloves s prefixem <i>ex-</i>	226
Tab. 8	Význam aktivních přítomných tvarů sloves s prefixem <i>ex-</i> a sufixem <i>-sc-</i>	250

6.4 Seznam příloh

Příloha A	Srovnání incidence ind. pf. akt. a ind. impf. akt. u 94 vybraných prefigovaných sloves s <i>ex-</i> a jejich simplicií	274
Příloha B	Incidence tvarů ind. pf. akt. sloves s prefixem <i>ex-</i>	276
Příloha C	Incidence tvarů ind. impf. sloves s prefixem <i>ex-</i>	277
Příloha D	Srovnání výskytu ind. pf. akt. a impf. akt.	278
Příloha E	Incidence tvarů ind. impf. sloves s prefixem <i>ex-</i> a sufixem <i>-sc-</i>	279
Příloha F	Srovnání výskytu indikativu perfekta akt. a imperfekta akt. sloves se sufixem <i>-sc-</i>	279
Příloha G	Výsledky analýzy ind. impf. sloves s prefixem <i>ex-</i>	280
Příloha H	Incidence ind. fut. sloves s prefixem <i>ex-</i>	281
Příloha I	Incidence ind. fut. sloves s prefixem <i>ex-</i> a sufixem <i>-sc-</i>	282
Příloha J	Výskyt indikativu přítomnosti sloves s prefixem <i>ex-</i>	282
Příloha K	Výskyt ind. prez. sloves s prefixem <i>ex-</i> a sufixem <i>-sc-</i>	283

7 Přílohy

7.1 Perfektum a imperfektum

Příloha A Srovnání incidence ind. pf. akt. a ind. impf. akt. u 94 vybraných prefigovaných sloves s ex- a jejich simplicii

	pf. akt.	impf. akt.	poměr		pf. akt.	impf. akt.	poměr
<i>edicere</i>	74		*	<i>dicere</i>	2177	344	6,33
<i>edictare</i>	2		*	<i>dictare</i>	9	2	4,50
<i>ediscere</i>	6		*	<i>discere</i>	128	5	25,60
<i>edisserere</i>	1		*	<i>disserere</i>	46	8	5,75
<i>edocere</i>	8	1	8,00	<i>docere</i>	185	18	10,28
<i>edolare</i>	1		*	<i>dolare</i>	2		*
<i>edormire</i>	1		*	<i>dormire</i>	2	1	2,00
<i>educere</i>	72	3	24,00	<i>ducere</i>	253	88	2,88
<i>efferre</i>	76	2	38,00	<i>ferre</i>	565	196	2,88
<i>efficere</i>	84	22	3,82	<i>facere</i>	1781	191	9,32
<i>efflagitare</i>	1	2	0,50	<i>flagitare</i>	8	12	0,67
<i>effodere</i>	2	1	2,00	<i>fodere</i>	8	3	2,67
<i>effringere</i>	1		*	<i>frangere</i>	52	2	26,00
<i>effulgere</i>	2	1	2,00	<i>fulgere</i>	19	10	1,90
<i>effundere</i>	28	1	28,00	<i>fundere</i>	53	9	5,89
<i>eicere</i>	46	3	15,33	<i>iacere</i>	23	9	2,56
<i>eiurare</i>	1	1	1,00	<i>iurare</i>	28	10	2,80
<i>elaborare</i>	11		*	<i>laborare</i>	18	15	1,20
<i>elevare</i>	1	4	0,25	<i>levare</i>	23	10	2,30
<i>elidere</i>	1	1	1,00	<i>laedere</i>	52	6	8,67
<i>eludere</i>	5	6	0,83	<i>ludere</i>	43	4	10,75
<i>elugere</i>	2		*	<i>lugere</i>	9	8	1,13
<i>emanare</i>	3	1	3,00	<i>manare</i>	13	8	1,63
<i>emerere</i>	5		*	<i>merere</i>	86	3	28,67
<i>emergere</i>	10	1	10,00	<i>mergere</i>	19		*
<i>emicare</i>		1	0,00	<i>micare</i>	4	3	1,33
<i>emigrare</i>	3	1	3,00	<i>migrare</i>	3		*
<i>emittere</i>	30	4	7,50	<i>mittere</i>	736	23	32,00
<i>emovere</i>	3		*	<i>movere</i>	216	48	4,50
<i>enare</i>	2		*	<i>nare</i>	3	4	0,75
<i>enarrare</i>	2		*	<i>narrare</i>	41	17	2,41
<i>enatare</i>	1		*	<i>natare</i>	3	3	1,00
<i>enavigare</i>	1		*	<i>navigare</i>	12	4	3,00
<i>enecare</i>	1		*	<i>necare</i>	35	5	7,00
<i>enumerare</i>	6		*	<i>numerare</i>	6	9	0,67
<i>enuntiare</i>	1		*	<i>nuntiare</i>	56	27	2,07
<i>enutrire</i>	1		*	<i>nutrire</i>	4	3	1,33
<i>erigere</i>	22	2	11,00	<i>regere</i>	10	15	0,67
<i>eripere</i>	78	3	26,00	<i>rapere</i>	49	11	4,45
<i>erogare</i>		1	0,00	<i>rogare</i>	67	19	3,53
<i>erumpere</i>	29	2	14,50	<i>rumpere</i>	44	1	44,00
<i>evastare</i>	2		*	<i>vastare</i>	6	10	0,60
<i>evehere</i>	1	1	1,00	<i>vehere</i>	21	5	4,20

	pf. akt.	impf. akt.	poměr
<i>evigilare</i>	2		*
<i>evincere</i>	9	1	9,00
<i>evitare</i>	2		*
<i>evocare</i>	16	4	4,00
<i>evolare</i>	9		*
<i>evulgare</i>	1		*
<i>exaequare</i>	1	1	1,00
<i>exanimare</i>	5		*
<i>exarare</i>	9	1	9,00
<i>exaudire</i>	3		*
<i>excedere</i>	63	7	9,00
<i>excerpere</i>	2		*
<i>excipere</i>	75	10	7,50
<i>exclamare</i>	9		*
<i>excludere</i>	14	1	14,00
<i>excogitare</i>	15		*
<i>excubare</i>	1	4	0,25
<i>excurrere</i>	2	1	2,00
<i>excutere</i>	18	2	9,00
<i>exhaurire</i>	6	3	2,00
<i>exigere</i>	38	4	9,50
<i>exire</i>	22	12	1,83
<i>exonerare</i>	2		*
<i>exoptare</i>	3	1	3,00
<i>exorare</i>	3	1	3,00
<i>exornare</i>	9	1	9,00
<i>expellere</i>	46	3	15,33
<i>expetere</i>	13	3	4,33
<i>expiare</i>	2		*
<i>exponere</i>	122	2	61,00
<i>expostulare</i>	3		*
<i>exprimere</i>	20	2	10,00
<i>expromere</i>	3		*
<i>expugnare</i>	32	1	32,00
<i>exquirere</i>	2	3	0,67
<i>exsacrificare</i>		1	0,00
<i>exscribere</i>	1		*
<i>exsilire</i>	15		*
<i>exspirare</i>	7		*
<i>exstare</i>		6	0,00
<i>exstruere</i>	5	3	1,67
<i>exsuperare</i>	1	1	1,00
<i>extendere</i>	3	2	1,50
<i>extenuare</i>		1	0,00
<i>exterminare</i>	1		*
<i>exterrere</i>	7		*
<i>extorquere</i>	10	2	5,00
<i>extrahere</i>	9	1	9,00
<i>exturbare</i>	5		*
<i>exurere</i>	2		*
celkem	1237	150	8,25
		medián	15,33

	pf. akt.	impf. akt.	poměr
<i>vigilare</i>	3	1	3,00
<i>vincere</i>	250	12	20,83
<i>vitare</i>	15	8	1,88
<i>vocare</i>	62	54	1,15
<i>volare</i>	3	11	0,27
<i>vulgare</i>	4	1	4,00
<i>aequare</i>	13	17	0,76
<i>animare</i>	2		*
<i>arare</i>	2	2	1,00
<i>audire</i>	387	91	4,25
<i>cedere</i>	110	15	7,33
<i>carpere</i>	13	13	1,00
<i>capere</i>	390	33	11,82
<i>clamare</i>	9	24	0,38
<i>claudere</i>	47	15	3,13
<i>cogitare</i>	39	60	0,65
<i>cubare</i>	6		*
<i>currere</i>	26	6	4,33
<i>cutere</i>		5	0,00
<i>haurire</i>	35		*
<i>agere</i>	290	108	2,69
<i>ire</i>	57	126	0,45
<i>onerare</i>	10	2	5,00
<i>optare</i>	24	15	1,60
<i>orare</i>	25	41	0,61
<i>ornare</i>	28	11	2,55
<i>pellere</i>	31	5	6,20
<i>petere</i>	248	136	1,82
<i>piare</i>	2	2	1,00
<i>ponere</i>	290	23	12,61
<i>postulare</i>	56	78	0,72
<i>premere</i>	51	26	1,96
<i>promere</i>	3	4	0,75
<i>pugnare</i>	71	49	1,45
<i>quaerere</i>	88	90	0,98
<i>sacrificare</i>	7		*
<i>scribere</i>	564	43	13,12
<i>salire</i>	3		*
<i>spirare</i>	3	2	1,50
<i>stare</i>	133	103	1,29
<i>struere</i>	5		*
<i>superare</i>	42	32	1,31
<i>tendere</i>	14	34	0,41
<i>tenuare</i>	2		*
<i>terminare</i>	4	3	1,33
<i>terrere</i>	22	27	0,81
<i>torquere</i>	18	3	6,00
<i>trahere</i>	66	37	1,78
<i>turbare</i>	46	5	9,20
<i>urere</i>	2	5	0,40
celkem	10539	2547	4,14
		medián	2,68

Príloha B Incidence tvarů ind. pf. akt. sloves s prefixem ex-

	pf.	dubia		pf.	dubia		pf.	dubia
<i>ebibere</i> *	1		<i>evitare</i>	2		<i>extrahere</i>	9	
<i>edisserere</i>	1		<i>excerpere</i>	2		<i>emergere</i>	10	
<i>edolare</i>	1		<i>excudere</i>	2		<i>extorquere</i>	10	
<i>edormire</i>	1		<i>excurrere</i>	2		<i>elaborare</i>	11	
<i>effeminare</i>	1		<i>exonerare</i>	2		<i>eligere</i>	11	
<i>efflagitare</i>	1		<i>exoptare</i>	2		<i>exstinguere</i>	11	
<i>effringere</i>	1		<i>expiare</i>	2		<i>erudire</i>	12	
<i>eiurare</i>	1		<i>exquirere</i>	2		<i>exhibere</i>	12	
<i>elevare</i>	1		<i>exurgere</i>	2		<i>expetere</i>	13	
<i>elidere</i>	1		<i>extundere</i>	2		<i>excludere</i>	14	
<i>enatare</i>	1		<i>exurere</i>	2		<i>evertere</i> *	15	
<i>enavigare</i>	1		<i>efferare</i>	3		<i>excogitare</i>	15	
<i>enecare</i>	1		<i>efflare</i>	3		<i>exsilire</i>	15	
<i>enuntiare</i>	1		<i>emanare</i>	3		<i>evocare</i>	16	
<i>enutrire</i>	1		<i>emigrare</i>	3		<i>expedire</i>	16	
<i>erepere</i>	1		<i>emovere</i>	3		<i>explere</i>	16	
<i>evehere</i>	1		<i>exaudire</i>	3		<i>expectare</i>	16	
<i>evirare</i>	1		<i>exorare</i>	3		<i>excutare</i>	18	
<i>evomere</i>	1		<i>expostulare</i>	3		<i>exprimere</i>	20	
<i>evulgare</i>	1		<i>expromere</i>	3		<i>erigere</i>	22	
<i>exacuere</i>	1		<i>exsorbere</i>	3		<i>exire</i>	22	
<i>exaequare</i>	1		<i>exsultare</i>	3		<i>explicare</i>	24	
<i>exantlare</i>	1		<i>extendere</i> *	3	1	<i>exercere</i>	25	
<i>exasperare</i>	1		<i>evolvere</i> *	4		<i>exuere</i> *	5	21
<i>excubare</i>	1		<i>excusare</i>	4		<i>exciere</i>	27	
<i>exedere</i>	1		<i>expolire</i>	4		<i>effundere</i>	28	
<i>exhalare</i>	1		<i>eludere</i>	5		<i>erumpere</i>	29	
<i>exinanire</i>	1		<i>eruerere</i> *	5		<i>emittere</i>	30	
<i>expatrare</i>	1		<i>exanimare</i>	5		<i>expugnare</i>	32	
<i>expilare</i>	1		<i>exsolvere</i> *	5		<i>exigere</i>	38	
<i>explanare</i>	1		<i>exstruere</i> *	5		<i>evadere</i>	41	
<i>exscribere</i>	1		<i>exturbare</i>	5		<i>elicere</i>	46	
<i>exsculpere</i>	1		<i>ediscere</i>	6		<i>expellere</i>	47	
<i>exsecare</i>	1		<i>educare</i>	6		<i>excitare</i>	50	
<i>exsuperare</i>	1		<i>enumerare</i>	6		<i>effugere</i> *	54	3
<i>exterminare</i>	1		<i>exhaurire</i>	6		<i>excedere</i>	63	
<i>edictare</i>	2		<i>extrudere</i>	6		<i>educere</i>	72	
<i>effluere</i> *	2		<i>enitere</i> **	7		<i>edicere</i>	74	
<i>effodere</i> *	2		<i>exspirare</i>	7		<i>excipere</i>	75	
<i>effulgere</i>	2		<i>exterrere</i>	7		<i>efferre</i>	76	
<i>elucere</i>	2		<i>edocere</i>	8		<i>eripere</i>	78	
<i>elugere</i>	2		<i>elicere</i>	8		<i>efficere</i>	84	
<i>enare</i>	2		<i>evincere</i>	9		<i>existere</i>	87	
<i>enarrare</i>	2		<i>evolare</i>	9		<i>existimare</i>	94	
<i>enervare</i>	2		<i>exarare</i>	9		<i>exponere</i>	122	
<i>evastare</i>	2		<i>exclamare</i>	9		<i>evenire</i> *	25	158
<i>evigilare</i>	2		<i>exornare</i>	9		celkem	1900	183

Příloha C Incidence tvarů ind. impf. sloves s prefixem ex-

	impf. akt.	impf. pas.
<i>edocere</i>	1	
<i>educere</i>	3	
<i>efferre</i>	2	3
<i>efficere</i>	22	3
<i>efflagitare</i>	2	
<i>efflare</i>	1	
<i>effodere *</i>	2	
<i>effringere</i>		1
<i>effulgere</i>	1	
<i>effundere</i>	1	2
<i>eicere</i>	3	3
<i>eiurare</i>	1	
<i>elevare</i>	4	1
<i>elicere</i>	2	1
<i>elidere</i>	1	
<i>eligere</i>	1	1
<i>elucere</i>	1	
<i>eludere</i>	6	
<i>emanare</i>	1	
<i>emergere</i>	1	
<i>emicare</i>	1	
<i>emigrare</i>	1	
<i>eminere</i>	16	
<i>emittere</i>	4	
<i>enitere</i>	1	
<i>erigere</i>	2	
<i>eripere</i>	3	1
<i>erogare</i>	1	
<i>erudire</i>	1	
<i>erumpere</i>	2	
<i>evadere</i>	1	
<i>evehere</i>	1	
<i>evellere</i>	2	
<i>evenire *</i>	1	
<i>evertere *</i>	1	1
<i>evincere</i>	1	
<i>evocare</i>	4	
<i>evolvere *</i>		1
<i>exaequare</i>	1	
<i>exagitare</i>	3	2
<i>exarare</i>	1	
<i>exaudire</i>		7
<i>excedere</i>	7	
<i>excellere</i>	6	
<i>exciere</i>	2	
<i>excipere</i>	10	2

	impf. akt.	impf. pas.
<i>excitare</i>	17	7
<i>excludere</i>	1	1
<i>excogitare</i>		2
<i>excubare</i>	4	
<i>exculcare</i>		1
<i>excurrere</i>	1	
<i>excusare</i>	4	
<i>excutere</i>	2	
<i>exercere</i>	18	8
<i>exhaurire</i>	3	1
<i>exigere</i>	4	3
<i>exire</i>	12	
<i>existere</i>	4	
<i>existimare</i>	108	21
<i>exoptare</i>	4	
<i>exorare</i>	1	
<i>exornare</i>	1	
<i>expedire</i>	13	1
<i>expellere</i>		1
<i>expetere</i>	3	3
<i>explere</i>	7	1
<i>explicare</i>	5	
<i>exponere</i>	3	
<i>exportare</i>		1
<i>exprimere</i>	2	
<i>expromere</i>		1
<i>expugnare</i>	1	
<i>exquirere</i>	3	
<i>exsacrificare</i>	1	
<i>exspectare</i>	85	6
<i>extare</i>	6	
<i>extinguere</i>	1	
<i>exstruere *</i>	3	1
<i>exsulare</i>	2	
<i>exsultare</i>	4	
<i>exsuperare</i>	1	
<i>extendere *</i>	2	
<i>extenuare</i>	1	
<i>extollere</i>	3	
<i>extorquere</i>	2	
<i>extrahere</i>	1	1
<i>extrudere</i>		1
<i>exurere</i>		1
celkem	462	88

Příloha D Srovnání výskytu ind. pf. akt. a impf. akt.

	pf. akt.	impf. akt.
<i>ebibere</i>	1	
<i>edicere</i>	74	
<i>edictare</i>	2	
<i>ediscere</i>	6	
<i>edisserere</i>	1	
<i>edocere</i>	8	1
<i>edolare</i>	1	
<i>edormire</i>	1	
<i>educare</i>	6	
<i>educere</i>	72	3
<i>effeminare</i>	1	
<i>efferare</i>	3	
<i>efferre</i>	76	2
<i>efficere</i>	84	22
<i>efflagitare</i>	1	2
<i>efflare</i>	3	1
<i>effluere</i>	2	
<i>effodere</i>	2	1
<i>effringere</i>	1	
<i>effugere</i>	54 (+3?)	
<i>effulgere</i>	2	1
<i>effundere</i>	28	1
<i>eicere</i>	46	3
<i>eiurare</i>	1	1
<i>elaborare</i>	11	
<i>elevare</i>	1	4
<i>elicere</i>	8	2
<i>elidere</i>	1	1
<i>eligere</i>	11	1
<i>elucere</i>	2	1
<i>eludere</i>	5	6
<i>elugere</i>	2	
<i>emanare</i>	3	1
<i>emergere</i>	10	1
<i>emicare</i>		1
<i>emigrare</i>	3	1
<i>eminere</i>		16
<i>emittere</i>	30	4
<i>emovere</i>	3	
<i>enare</i>	2	
<i>enarrare</i>	2	
<i>enatare</i>	1	
<i>enavigare</i>	1	
<i>enecare</i>	1	
<i>enervare</i>	2	
<i>enitere</i>	7	1
<i>enumerare</i>	6	
<i>enuntiare</i>	1	
<i>enutrire</i>	1	
<i>erepere</i>	1	
<i>erigere</i>	22	2
<i>eripere</i>	78	3

	pf. akt.	impf. akt.
<i>erogare</i>		1
<i>erudire</i>	12	1
<i>eruerere</i>	5	
<i>erumpere</i>	29	2
<i>evadere</i>	41	1
<i>evastare</i>	2	
<i>evehere</i>	1	1
<i>evellere</i>		2
<i>evenire</i>	25 (+158?)	1
<i>evertere</i>	15	1
<i>evigilare</i>	2	
<i>evincere</i>	9	1
<i>evirare</i>	1	
<i>evitare</i>	2	
<i>evocare</i>	16	4
<i>evolare</i>	9	
<i>evolvere</i>	4	
<i>evomere</i>	1	
<i>evulgare</i>	1	
<i>exacuere</i>	1	
<i>exaequare</i>	1	1
<i>exagitare</i>		3
<i>exanimare</i>	5	
<i>exantlare</i>	1	
<i>exarare</i>	9	1
<i>exasperare</i>	1	
<i>exaudire</i>	3	
<i>excedere</i>	63	7
<i>excellere</i>		6
<i>excerpere</i>	2	
<i>excieri</i>	27	2
<i>excipere</i>	75	10
<i>excitare</i>	50	17
<i>exclamare</i>	9	
<i>excludere</i>	14	1
<i>excogitare</i>	15	
<i>excubare</i>	1	4
<i>excudere</i>	2	
<i>excurrere</i>	2	1
<i>excusare</i>	4	4
<i>excutere</i>	18	2
<i>exedere</i>	1	
<i>exercere</i>	25	18
<i>exhalare</i>	1	
<i>exhaurire</i>	6	3
<i>exhibere</i>	12	
<i>exigere</i>	38	4
<i>exinanire</i>	1	
<i>exire</i>	22	12
<i>existere</i>	87	4
<i>existimare</i>	94	108
<i>exonerare</i>	2	

	pf. akt.	impf. akt.
<i>exoptare</i>	2	4
<i>exorare</i>	3	1
<i>exornare</i>	9	1
<i>expatrare</i>	1	
<i>expedire</i>	16	13
<i>expellere</i>	47	
<i>expetere</i>	13	3
<i>expiare</i>	2	
<i>expilare</i>	1	
<i>explanare</i>	1	
<i>explere</i>	16	7
<i>explicare</i>	24	5
<i>expolire</i>	4	
<i>exponere</i>	122	2
<i>expostulare</i>	3	
<i>exprimere</i>	20	2
<i>expromere</i>	3	
<i>expugnare</i>	32	1
<i>exquirere</i>	2	3
<i>exsacrificare</i>		1
<i>exscribere</i>	1	
<i>exsculpere</i>	1	
<i>exsecare</i>	1	
<i>exsilire</i>	15	

	pf. akt.	impf. akt.
<i>exsolvere</i>	5	
<i>exsorberere</i>	3	
<i>expectare</i>	16	85
<i>exspirare</i>	7	
<i>exstare</i>		6
<i>extinguere</i>	11	1
<i>exstruere</i>	5	3
<i>exsulare</i>		2
<i>exsultare</i>	3	4
<i>exsuperare</i>	1	1
<i>exurgere</i>	2	
<i>extendere</i>	3 (+1?)	2
<i>extenuare</i>		1
<i>extermiare</i>	1	
<i>exterrere</i>	7	
<i>extollere</i>		3
<i>extorquere</i>	10	2
<i>extrahere</i>	9	1
<i>extrudere</i>	6	
<i>extundere</i>	2	
<i>exturbare</i>	5	
<i>exuere</i>	5 (+128?)	
<i>exurere</i>	2	
celkem	1898 (+183?)	460

Příloha E Incidence tvarů ind. impf. sloves s prefixem ex- a sufixem -sc-

	impf. akt.	impf. pas.
<i>exarescere</i>	1	
<i>exposcere</i>	1	
<i>extimescere</i>	9	

Příloha F Srovnání výskytu indikativu perfekta akt. a imperfekta akt. sloves se sufixem -sc-

	pf. akt.	impf. akt.
<i>efflorescere</i>	1	
<i>elanguescere</i>	2	
<i>enitescere</i>	7	
<i>erubescere</i>	23	
<i>evalescere</i>	2	
<i>evanescere</i>	14	
<i>exardescere</i>	40	
<i>exarescere</i>	6	1
<i>excandescere</i>	2	
<i>exhorrescere</i>	1	

	pf. akt.	impf. akt.
<i>expallescere</i>	7	
<i>exposcere</i>	1	1
<i>extabescere</i>	2	
<i>extimescere</i>	16	9

Příloha G Výsledky analýzy ind. impf. sloves s prefixem ex-

	iterativita				nenaplněný záměr	nenaplněné nezáměrné působení	stav	průběh.	jiné
	habit.	distr.	prostá	škála					
<i>exponere</i>					2				
<i>effundere</i>		1			2				
<i>eripere</i>	1	1			1				FID
<i>educere</i>			3						
<i>existere</i>		1							3 FID
<i>elicere</i>	1	1			3				
<i>erumpere</i>		2							
<i>excludere</i>		1	1						
<i>eligere</i>	2								
<i>exprimere</i>			1			1			
<i>emergere</i>			1						
<i>exigere</i>		7							
<i>excedere</i>		2	4					1	
<i>excutere</i>		2							
<i>extrahere</i>		1	1						
<i>excipere</i>		5	1	1			5		
<i>emittere</i>		1	1						
<i>evocare</i>		1	2		1				
<i>elicere</i>			1						
<i>erudire</i>	1								
<i>efferre</i>	2	1					1		
<i>exarare</i>	1								
<i>exornare</i>		1							
<i>erigere</i>			1			1			
<i>edocere</i>		1							
<i>excogitare</i>	1		1						
<i>exire</i>	4	3	2					3	
<i>exaudire</i>		7							
<i>excusare</i>					4				
<i>exstruere</i>		1	3						
<i>efficere</i>		7	1	2			14	1	
<i>explere</i>	1	1	1				4		
<i>eludere</i>	1		4						
<i>exhaurire</i>			3					1	
<i>exquirere</i>		3							
<i>elevare</i>		1	1		2	1			
<i>extollere</i>		2	1						
<i>evellere</i>			2						
<i>exarescere</i>			1						
<i>exsplendescere</i>	1								
<i>extimescere</i>		3	1						5x ingres.
celkem	16	57	38	3	15	3	24	6	9
		114			18				
					bez zvýrazněných sloves		1	2	9

7.2 Futurum I

Príloha H Incidence ind. fut. sloves s prefixem ex-

	fut. akt.	fut. pas.		fut. akt.	fut. pas.		fut. akt.	fut. pas.
<i>ebibere</i>	1		<i>evocare</i>	4		<i>expellere</i>	4	2
<i>edicere</i>	3		<i>evolare</i>	1		<i>expendere</i>	2	1
<i>edisserere</i>		1	<i>evolvere</i>	4		<i>expetere</i>	5	
<i>edocere</i>	3		<i>evomere</i>	1		<i>expiare</i>	1	1
<i>educere</i>	9		<i>exacuere</i>	1		<i>explanare</i>	3	
<i>efferre</i>	8	2	<i>exaequare</i>		1	<i>explere</i>	3	
<i>efficere</i>	44	4	<i>exantlare</i>	1		<i>explicare</i>	17	5
<i>effluere</i>	1		<i>exarare</i>	1		<i>exponere</i>	50	4
<i>effodere</i>	6	1	<i>excedere</i>	2		<i>exportare</i>	1	
<i>effugere</i>	20		<i>excellere</i>	9		<i>exprimere</i>	2	1
<i>effundere</i>	2		<i>excerpere</i>	1		<i>expromere</i>	6	
<i>eicere</i>	8		<i>excipere</i>	12		<i>expugnare</i>	4	2
<i>elaborare</i>	3		<i>excitare</i>	3	1	<i>exquirere</i>	3	1
<i>elicere</i>	3		<i>exclamare</i>	1		<i>exsolvere</i>	6	
<i>eligere</i>	7		<i>excludere</i>	3	2	<i>expectare</i>	23	1
<i>elucere</i>	1		<i>excogitare</i>	4	1	<i>exspirare</i>	1	
<i>eludere</i>	4		<i>excubare</i>	1		<i>exstare</i>	10	
<i>eluere</i>	1	1	<i>excudere</i>	2		<i>exstinguere</i>	5	4
<i>eminere</i>	1		<i>exculcare</i>	1		<i>exstruere</i>	2	
<i>emittere</i>	3		<i>excurrere</i>	1		<i>exsugere</i>	2	
<i>enare</i>	1		<i>excusare</i>		1	<i>exsulare</i>	2	
<i>enecare</i>	1		<i>excutere</i>	6	1	<i>exsultare</i>	2	
<i>enumerare</i>	1		<i>exedere</i>	2		<i>exsurgere</i>	1	
<i>enuntiare</i>	1		<i>exercere</i>	5	1	<i>extenuare</i>	2	
<i>erigere</i>	1		<i>exhaurire</i>	2	1	<i>exterere</i>	1	
<i>eripere</i>	23	2	<i>exhibere</i>	2		<i>exterminare</i>	1	1
<i>erogare</i>		1	<i>exigere</i>	12	1	<i>extollere</i>	2	
<i>eruerere</i>	5		<i>exire</i>	12		<i>extorquere</i>	5	
<i>erumpere</i>	4		<i>existere</i>	8		<i>extrahere</i>	1	
<i>evadere</i>	3		<i>existimare</i>	18	3	<i>extricare</i>		1
<i>evellere</i>	1		<i>exobsecrare</i>	1		<i>extrudere</i>	4	
<i>evenire</i>	20		<i>exorare</i>	7		<i>exuere</i>	1	
<i>evertere</i>	1		<i>exornare</i>	1		<i>exurere</i>	1	
<i>evincere</i>	2		<i>exossare</i>	1	1	celkem	536	51
			<i>expedire</i>	41	1			

Příloha I Incidence ind. fut. sloves s prefixem ex- a sufixem -sc-

	fut. akt.	fut. pas.
<i>exarescere</i>	1	
<i>excandescere</i>	1	
<i>extimescere</i>	5	

7.3 Prézens

Příloha J Výskyt indikativu prézentu sloves s prefixem ex-

	préz. akt.	préz. pas.		préz. akt.	préz. pas.		préz. akt.	préz. pas.
<i>ebibere</i>	4		<i>eluere</i>		2	<i>evincere</i>	2	
<i>edicere</i>	39	7	<i>emanare</i>	4		<i>eviscerare</i>	1	
<i>edictare</i>	1		<i>emendare</i>	6	1	<i>evitare</i>	2	
<i>ediscere</i>	3	1	<i>emergere</i>	11		<i>evocare</i>	21	4
<i>edocere</i>	11		<i>emicare</i>	17		<i>evolare</i>	11	
<i>edomare</i>	1		<i>emigrare</i>	1		<i>evolvere</i>	2	
<i>edormire</i>	1		<i>eminere</i>	23		<i>evomere</i>	3	
<i>educare</i>	14	2	<i>emittere</i>	21	6	<i>exacuere</i>	4	
<i>educere</i>	52	1	<i>emollire</i>	1		<i>exaequare</i>	5	1
<i>effeminare</i>	1	1	<i>emonere</i>	1		<i>exaestuarare</i>	9	
<i>efferre</i>	28	15	<i>enare</i>	1		<i>exaggerare</i>	1	
<i>efficere</i>	143	80	<i>enatare</i>	2		<i>exagitare</i>	3	2
<i>effingere</i>	4	1	<i>enecare</i>	17		<i>exanimare</i>	8	3
<i>efflagitare</i>	2		<i>enervare</i>	1		<i>exarare</i>	3	
<i>efflare</i>	5		<i>enitere</i>	2	2	<i>exasperare</i>	1	
<i>effluere</i>	4		<i>enumerare</i>	3		<i>exaudire</i>	10	1
<i>effodere</i>	4	1	<i>enuntiare</i>	2	2	<i>excaecare</i>	2	
<i>effringere</i>	2		<i>erigere</i>	14	21	<i>excedere</i>	10	
<i>effugere</i>	36		<i>eripere</i>	45	22	<i>excellere</i>	29	
<i>effulgere</i>	2		<i>erogare</i>		1	<i>excerpere</i>	1	
<i>effundere</i>	22	7	<i>eructare</i>	2		<i>excieri</i>	1	
<i>eicere</i>	17	9	<i>erudire</i>	9	1	<i>excipere</i>	82	17
<i>eiectare</i>	1		<i>eruere</i>	4	4	<i>excitare</i>	25	19
<i>eiurare</i>	4		<i>erumpere</i>	33	2	<i>exclamare</i>	56	
<i>elaborare</i>	4	2	<i>evadere</i>	17		<i>excludere</i>	15	11
<i>elevare</i>	6	3	<i>evastare</i>	1		<i>excogitare</i>	12	2
<i>elicere</i>	7	6	<i>evehere</i>	2	5	<i>excoquere</i>	3	1
<i>elidere</i>	2	4	<i>evellere</i>	2	1	<i>excubare</i>	5	
<i>eligere</i>	12	2	<i>evenire</i>	25		<i>excudere</i>	1	
<i>elimare</i>	1		<i>everberare</i>	3		<i>excurrere</i>	6	
<i>elucere</i>	6		<i>evertere</i>	11	2	<i>excusare</i>	10	
<i>eludere</i>	9	3	<i>evigilare</i>	1		<i>excutere</i>	17	12

	préz. akt.	préz. pas.		préz. akt.	préz. pas.		préz. akt.	préz. pas.
<i>exedere</i>	2	2	<i>explanare</i>	4	1	<i>exstruere</i>	7	1
<i>exercere</i>	57	11	<i>explere</i>	14	9	<i>exsudare</i>	1	
<i>exercitare</i>		2	<i>explicare</i>	30	13	<i>exsugere</i>	1	
<i>exhalare</i>	9	2	<i>expolire</i>	1	3	<i>exsulare</i>	10	
<i>exhaurire</i>	4	1	<i>exponere</i>	44	11	<i>exsultare</i>	33	
<i>exhibere</i>	9		<i>exportare</i>	1	1	<i>exsuperare</i>	8	
<i>exigere</i>	42	7	<i>expostulare</i>	3		<i>exsurdare</i>	1	
<i>exire</i>	120	1	<i>exprimere</i>	7	9	<i>exsurgere</i>	5	
<i>existere</i>	62		<i>expromere</i>	3	1	<i>exsuscitare</i>	4	1
<i>existimare</i>	275	37	<i>expugnare</i>	14	2	<i>extendere</i>	2	3
<i>exobsecrare</i>	1		<i>expurgare</i>	1		<i>extenuare</i>	5	7
<i>exonerare</i>	2		<i>exquirere</i>	26	7	<i>exterminare</i>	1	
<i>exoptare</i>	15		<i>exscribere</i>	1		<i>exterrere</i>	1	1
<i>exorare</i>	10		<i>exsecare</i>	3		<i>extollere</i>	16	1
<i>exornare</i>	12	1	<i>exserere</i>	4		<i>extorquere</i>	2	1
<i>exossare</i>	2		<i>exsibilare</i>		1	<i>extrahere</i>	3	3
<i>expandere</i>	1		<i>exsilire</i>	9		<i>extricare</i>	2	
<i>expectorare</i>	3		<i>exsolvere</i>	3	1	<i>extrudere</i>	6	2
<i>expedire</i>	40	4	<i>exsorbere</i>	1		<i>exturbare</i>	3	1
<i>expellere</i>	6	5	<i>expectare</i>	291	20	<i>exuberare</i>	2	
<i>expendere</i>	4	1	<i>exspirare</i>	5		<i>exuere</i>	3	6
<i>expetere</i>	60	21	<i>extare</i>	50		<i>exulcerare</i>	1	
<i>expiare</i>		2	<i>externare</i>	1		<i>exululare</i>	4	
<i>expilare</i>	2		<i>extimulare</i>	1		<i>exurere</i>	3	1
			<i>extinguere</i>	6	12	celkem	2476	506

Příloha K Výskyt ind. préz. sloves s prefixem ex- a sufixem -sc-

	préz. akt.	préz. pas.
<i>effervescere</i>	4	
<i>efflorescere</i>	2	
<i>enitescere</i>	1	
<i>erubescere</i>	5	
<i>evanescere</i>	2	
<i>exardescere</i>	3	
<i>exarescere</i>	1	
<i>exhorrescere</i>	1	
<i>exposcere</i>	11	
<i>extimescere</i>	12	